901 Π. Καυκαλά

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ

ΤΗΣ

ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Δ. ΠΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 3

1889

901

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΪΤΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΪΤΣ

901

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ

ΤΗΣ

ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΙΛΑΤΑΪΤΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Δ. ΠΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 3
1889

ΕΒ

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως κατα-
διώκεται κατὰ τὸν νόμον ὡς ἐκ τυποκλοπίας προερχόμενον.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐκδόντες τὸ τρίτον μέρος τοῦ διὰ τὰ Γυμνάσια τοῦ κράτους συντεταγμένου ἱστορικοῦ ἡμῶν συστήματος, ἤτοι τὴν *Ἱστορίαν τῶν νέων καὶ νεωτάτων χρόνων*, παραδίδομεν ἤδη εἰς χεῖρας τῆς σπουδαζούσης νεότητος καὶ τὴν *Ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων* ἐπιφυλασσόμενοι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου ἔργου νὰ ἐκδώσωμεν λίαν προσεχῶς καὶ τὰ ὑπολειπόμενα αὐτοῦ μέρη, ἤτοι τὴν Ἱστορίαν τῶν *Ἀνατολικῶν Ἐθνῶν*, *τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος* καὶ τῶν *μεσαιωνικῶν χρόνων*. Δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ὅτι καὶ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο Ἐγχειρίδιον ἡμῶν, ὅπερ ὡς καὶ τὸ πρῶτον προσεπαθήσαμεν νὰ καταστήσωμεν ὅσον οἷόν τε εὐμέθοδον, ἀκριβὲς καὶ σαφές, θέλει τύχει τῆς αὐτῆς καὶ ἐκεῖνο ὑποδοχῆς καὶ ἐκτιμήσεως οὐ μόνον παρὰ τοῖς κυρίοις καθηγηταῖς καὶ τοῖς μαθηταῖς, χάριν τῶν ὁποίων συνετάχθη, ἀλλὰ καὶ παρὰ παντὶ ἄλλῳ λογίῳ θέλοντι νὰ ἔχῃ περιληπτικὴν μὲν ἀλλ' ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ τε βίου καὶ τῶν μεγάλων κατορθωμάτων τοῦ πολεμικωτέρου καὶ κατακτητικωτέρου τῶν ἀρχαίων λαῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Ἰουνίου 1889.

Δ. ΠΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Γεωγραφία τῆς Ἰταλίας.

Ἡ *Ἰταλία*, ἐκ τῶν κόλπων τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ ἄλλοτε ὑπερήφανος καὶ ἔνδοξος *Ῥώμη* καὶ ἥτις μετὰ τὴν Ἑλλάδα ἔξοχον διεδραμάτισεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἱστορίᾳ πρόσωπον ἕνεκα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, δὲν κατέχει μὲν καὶ ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν τοσοῦτον ἐπίζηλον θέσιν, ὅσον ἡ Ἑλλάς, ἥτις κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τριῶν ἠπείρων, οὐδὲ διακρίνεται, ὡς αὐτή, διὰ τὴν γραφικωτάτην ποικιλίαν καὶ τὸ πολύσχημον τῶν παραλίων της, πάντως ὅμως ὑπερέχει ὑπ' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἐπόψεις τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης χωρῶν. Ἔχουσα δ' ἔκτασιν μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκουσῶν παρακειμένων νήσων 5600 τετραγ. μιλίων καὶ ὁριζομένη πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῶν *Ἄλπεων*, πρὸς πάντα δὲ τὰ ἄλλα μέρη ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἤτοι πρὸς ἀνατολὰς μὲν ὑπὸ τοῦ *Ἀδριατικοῦ*, πρὸς νότον δὲ ὑπὸ τοῦ *Σικελικοῦ* καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ *Τυρρηνικοῦ* πελάγους, ἐκέκτητο καὶ τὸ πάλαι, ὅπως καὶ σήμερον, πλήν τινων ἑλωδῶν αὐτῆς μερῶν, κλῖμα ἄριστον καὶ τοσοῦτον ἦτο εὔφορος, ὥστε ἠδύνατο νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀφθόνως ἅπαντα τὰ πρὸς συντήρησίν των ἀναγκαῖα.

Ὅρη τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία εἰσέχουσα εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐν σχήματι ὑποδήματος διασχίζεται ὑπὸ δύο μεγάλων σειρῶν ὀρέων, τῶν *Ἄλπεων* καὶ τῶν *Ἀπεννίνων*. Καὶ αἱ μὲν Ἄλπεις, αἵτινες ἀποτελοῦσιν, ὡς εἴρηται, τὰ βόρεια αὐτῆς ὅρια, διακρίνονται εἰς *δυτικάς*, *κεντρικὰς* καὶ *ἀνατολικάς*· τὰ δὲ Ἀπέννινα, ἅτινα διασχίζουσι τὴν χερσόνησον κατὰ μῆκος, διακρίνονται εἰς *βόρεια* καλούμενα καὶ *Λυγιστικὰ* καὶ *Ἐτρουσκικά*, εἰς *κεντρικὰ*

καλούμενα καὶ *Ῥωμαϊκὰ* καὶ *Νεαπολιτικὰ* καὶ εἰς *νότια* καλούμενα καὶ *Καλαβρικά*.

Ποταμοί. Οἱ ποταμοὶ τῆς Ἰταλίας πηγάζουσιν οἱ μὲν ἀπὸ τῶν Ἄλπεων, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν Ἀπεννίνων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν Ἄλπεων πηγάζουσι· α') ὁ *Πάδος*, ὁ μεγαλείτερος ποταμὸς τῆς χερσονήσου (πηγάζων ἰδίως ἀπὸ τοῦ ὄρους Βησούλου), ὅστις αὐξανόμενος καθ' ὅσον προχωρεῖ εἰς τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ διὰ τριάκοντα περίπου παραποτάμων, ὧν οἱ κυριώτεροι εἶναι κατὰ μὲν τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην ὁ *Δουρίας*, ὁ *Τίκινος*, ὁ *Ἀδούας* καὶ ὁ *Μίγκιος*, κατὰ δὲ τὴν δεξιὰν ὁ *Τάναρος*, ὁ *Τρεβίας* καὶ ἄλλοι, ἐκβάλλει δι' ἑπτὰ στομίων εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ἀδριατικοῦ πελάγους· β') ὁ *Ἄθεσις* (πηγάζων ἰδίως ἀπὸ τῶν Ῥαιτικῶν λεγομένων Ἄλπεων), ὅστις καὶ αὐτὸς ἐκβάλλει εἰς τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος.

Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν Ἀπεννίνων πηγάζοντες ποταμοὶ ἐκβάλλουσιν οἱ μὲν εἰς τὸ Τυρρηνικόν, οἱ δὲ εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος ἐκβαλλόντων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι· ὁ *Ἄρνος*, ὁ *Τίβερις*, ὁ *Λεῖρις* καὶ ὁ *Οὐολτοῦρνος*. Ἐκ δὲ τῶν εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἐκβαλλόντων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι· ὁ *Ἄτερνος*, ὁ *Ῥουβίκων* καὶ ὁ *Αὔφιδος*. Ἡ δὲ ὑπό τινων ποταμῶν συμπαρασυρομένη ἰλὺς ἐμποδίζουσα τὴν ἐκροὴν τοῦ ὕδατος εἰς τὴν θάλασσαν παρήγαγε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὅπως καὶ τὴν σήμερον ἕλη, ὧν αἱ νοσηραὶ ἀναθυμιάσεις κατέστησαν πολλὰς σημαντικὰς χώρας ἐντελῶς ἀκατοικήτους. Τῶν ἑλῶν δὲ τούτων τὸ μᾶλλον δύσφημον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο τὸ ἐν Λατίῳ *Πωμεντῖνον* ἢ *Ποντῖνον* λεγόμενον, πρὸς ἀποξήρανσιν τοῦ ὁποίου ἅπασαι τῶν ἀρχαίων αἱ προσπάθειαι ἀπέβησαν μάταιαι.

Λίμναι. Ἡ Ἰταλία ἐκέκτητο καὶ τὸ πάλαι ὅπως καὶ σήμερον πολλὰς λίμνας, ὧν αἱ ἐπισημότεραι ἦσαν αἱ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων εὑρισκόμεναι, ἤτοι ἡ *Οὐερβανός*, ἡ *Λάριος* καὶ ἡ *Βήρακος*. Πλὴν δὲ τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου, ἤτοι ἡ *Τρασιμένη*, ἡ *Φουκῖνα*, ἡ *Ῥηγίλλη* (μὴ ὑπάρχουσα πλέον), ἡ *Ἀχαιρουσία* καὶ ἡ *Λουκρινὶς* παρὰ τὰς Βαΐας (μὴ ὑπάρχουσα πλέον) περίφημος τὸ πάλαι διὰ τὴν πληθὺν τῶν ὀστρέων αὐτῆς.

Κόλποι. Κόλπους δ' ἐπισημοτέρους ἡ Ἰταλία ἔχει· τὸν *Λιγυστικόν* (τανῦν κόλπον τῆς Γενούας), τὸν *Κυμαῖον* (τανῦν κόλπον

τῆς Νεαπόλεως), τὸν *Ποσειδωνιάτην*, ἢ *Παιστανόν* (τανῦν κόλπον τοῦ Σαλέρνου), τὸν *Ταραντῖνον* καὶ τὸν *Τεργεσταῖον*.

Ἀκρωτήρια. Καὶ ἀκρωτήρια πολλὰ ἔχει ἡ Ἰταλία, ὧν τὰ ἐπισημότερα εἶναι πρὸς δυσμὰς μὲν τὸ *Μισηνὸν* καὶ τὸ *Σορρεντῖνον* ἢ *Ἀθήναιον*, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὸ *Ἰαπύγιον* (Ἰαπυγία ἄκρα) παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ταραντίνου κόλπου.

§ 2

Ὀνομασία καὶ διαίρεσις τῆς Ἰταλίας.

Ὀνομασία τῆς Ἰταλίας. Τῆς Ἰταλίας τὄνομα δὲν ἐξετείνετο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐφ' ὅλης τῆς χερσονήσου, εἰς ἣν διάφορα *γενικὰ* ἢ *μερικὰ* ἀπεδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὀνόματα (*Ἑσπερία*, *Οἰνωτρία*, *Σατουρνία*, *Αὐσονία* κ. ἄ.), ἀλλ' ἐκαλεῖτο οὕτω μόνον τὸ νοτιοδυτικώτατον αὐτῆς μέρος. Ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες ἐξέτειναν τὸ ὄνομα ἐπὶ μεγαλειτέρου μέρους τῆς Χερσονήσου ἦσαν κατὰ πρῶτον μὲν οἱ Ἕλληνες διακρίνοντες δι' αὐτοῦ ἅπασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἤτοι ἀπὸ τῆς Ποσειδωνίας πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Τάραντος πρὸς ἀνατολάς, μετὰ δὲ τούτους οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ὑπαγαγόντες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν (266 π. Χ.) συμπεριέλαβον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἁπάσας τὰς μέχρι τῶν ποταμῶν Μάκρου καὶ Ῥουβίκωνος κειμένας χώρας. Ἐφ' ὁλοκλήρου δὲ τῆς χερσονήσου μέχρι τῶν Ἄλπεων ἐπεξετάθη τὸ ὄνομα τῆς Ἰταλίας κατὰ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου.

Διαίρεσις τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία διῃρεῖτο εἰς τρία μέρη, ἤτοι εἰς τὴν *βόρειον* ἢ *ἄνω Ἰταλίαν*, *τὴν μέσην* ἢ *κυρίως Ἰταλίαν*, καὶ τὴν *κάτω Ἰταλίαν* τὴν καὶ *Μεγάλην Ἑλλάδα* καλουμένην. Καὶ ἡ μὲν *ἄνω Ἰταλία*, ἥτις, ὡς εἴρηται, ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἤδη τὸ πρῶτον συμπεριελήφθη εἰς τὴν κυρίως Ἰταλίαν, ἐκαλεῖτο καὶ *ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία* (Gallia cisalpina), ἅτε κατοικουμένη ὑπὸ Γαλατικῶν φύλων, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς *πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας*, ἤτοι τῆς κυρίως Γαλατίας (Galliæ transalpinæ). Περιελάμβανε δὲ τὰς ἑπομένας τρεῖς χώρας:

Α΄. Τὴν *Λιγυστικήν*, ἧς αἱ ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ *Νίκαια* καὶ ἡ *Γένουα*.

Β'. Τὴν *κυρίως ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν* (ἤτοι τὴν σημερινὴν Λομβαρδίαν), ἥτις ἐχωρίζετο ὑπὸ τοῦ Πάδου εἰς τὴν *πέραν τοῦ Πάδου* (Galliam transpadanam) καὶ εἰς τὴν *ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίαν* (Galliam cispadanam). Καὶ ἡ μὲν πρώτη τούτων κειμένη μεταξὺ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πάδου, τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀθέσιος καὶ τῶν Ἄλπεων περιελάμβανε τὰς ἔτι καὶ νῦν ἀκμαζούσας πόλεις: τὴν *Αὐγούσταν τῶν Ταυρίνων* (Augustam Taurinorum) (τανῦν Τουρῖνον), τὴν *Κρεμώνην*, τὸ *Τίκινον* (τανῦν Παυίαν), τὸ *Μεδιόλανον*, τὴν *Οὐήρονα* (τανῦν Βερόναν) καὶ τὰς *Οὐερχέλλας*. Ἡ δὲ δευτέρα κειμένη μεταξὺ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πάδου, τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος καὶ τῆς σειρᾶς τῶν Ἀπεννίνων περιελάμβανε τὰς ἑξῆς πόλεις: τὴν *Πλακεντίαν* (τανῦν Piacenza), τὴν *Μουτίνην* (τανῦν Modena), τὴν *Βονωνίαν* (τανῦν Bologna) καὶ τὴν *Ῥάβενναν*.

καὶ Γ'. Τὴν *Ἐτρουρίαν*, ἥτις κειμένη ἀνατολικῶς τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας καὶ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ κάτω Πάδου καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους περιελάμβανε τὰς πόλεις *Πατανίον* (τανῦν Padua) καὶ *Ἀκυληίαν*.

Ἡ δὲ *μέση ἢ κυρίως Ἰταλία* ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ποταμῶν Μάκρου καὶ Ῥουβίκωνος μέχρι τῶν ποταμῶν Σιλάρου καὶ Φρέντονος περιελάμβανε τὰς ἑπομένας χώρας:

Α'. Τὴν *Ἐτρουρίαν*, ἧς αἱ σπουδαιότεραι πόλεις ἦσαν: ἡ *Πῖσα*, αἱ *Φαισοῦλαι*, ἡ *Φλωρεντία*, τὸ *Ἀρρήτιον*, τὸ *Κλούσιον*, ἡ *Περουσία*, οἱ *Οὐολσίνιοι*, οἱ *Ταρκύνιοι* (τανῦν μόνον ἐρείπιά τινα σώζονται), ἡ *Καίρη* (τανῦν Cerveteri) καὶ ἡ σπουδαιοτάτη πασῶν οἱ *Οὐήϊοι* (Veji).

Β'. Τὸ *Λάτιον*, ὅπερ κείμενον μεταξὺ τῆς Ἐτρουρίας, τοῦ Σαμνίου, τῆς Καμπανίας καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους περιελάμβανε τὰς ἑξῆς ἐπισημοτέρας πόλεις: τὴν *Ῥώμην*, τὰ *Τίβουρα* (τανῦν Tivoli) κεκοσμημένα δι' ἀναριθμήτων ἐξοχικῶν ἐπαύλεων καὶ ἕνεκα τῆς ὡραιότητος τοῦ μέρους προσφιλεστάτη διαμονὴ τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων, τὴν *Κολλατίαν*, τοὺς *Γαβίους*, τὰ *Ὦστια* ἢ τὴν *Ὠστίαν*, τὸ *Τοῦσκλον*, τὴν *Πραίνεστον*, τὸ *Λαβίνιον*, τὴν *Ἄλβαν Λόγγαν*, τὰς *Οὐελίτρας*, τὸ *Λαύρεντον* (ἀρχαίαν καθέ-

δραν τῶν βασιλέων τῶν Λατίνων), τὴν *Ἀρδέαν*, τοὺς *Καρσεόλους*, τὴν *Ἀραγγίαν*, τὸ *Ἄρπινον*, τὰς *Φρεγέλλας*, τὸ *Ἄντιον*, τὴν *Ταρρακίναν*, τὴν *Καιήτην* (Γαέταν) καὶ τὰς *Μιντούρνας*.

Γ'. *Τὴν Καμπανίαν*, ἥτις κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λείριος καὶ Σιλάρου περιελάμβανε τὰς ἐξῆς ἐπισημοτέρας πόλεις: τὴν *Καπύην* (περίφημον διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διαβόητον ἑνταυτῷ διὰ τὴν τρυφηλότητα τῶν κατοίκων της), τὴν *Κύμην*, τὰς *Βαΐας* (λαμπρότατον μέρος θερμῶν λουτρῶν), τοὺς *Ποτιόλους*, τὴν *Νῶλαν*, τὸ *Σάλερνον* καὶ τὴν *Παρθενόπην* ἢ *Παλαιόπολιν* μετὰ τῆς νέας αὐτῆς πόλεως *Νεαπόλεως*. Πλὴν δὲ τούτων καὶ τὰς ἐν ἔτει 79ῳ μ. Χ. ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Βεσουβίου καταστραφείσας *Ἡράκλειον*, *Πομπηΐαν* καὶ *Σταβίας*.

Δ'. Τὴν *Ὀμβρικήν*, ἥτις κειμένη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου καὶ μεταξὺ τῆς Ἐτρουρίας, τῶν ποταμῶν Ῥουβίκωνος καὶ Τιβέρεως καὶ τῶν χωρῶν Σαβίνης καὶ Πικεντίνης περιελάμβανε τὰς ἐξῆς ἐπισημοτέρας πόλεις: τὸ *Ἀρίμινον* (Rimini), τὴν *Σενογαλλίαν* (τανῦν Sinigaglia), τὸ *Σερτῖνον* τὴν *Ἰντέραμναν* (πατρίδα τοῦ διασήμου ἱστορικοῦ Τακίτου), τὴν *Ναρνίαν* καὶ τὸ *Σπολήτιον*.

Ε'. Τὴν *Πικεντίνην*, ἥτις κειμένη παρὰ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος καὶ μεσημβρινῶς τῆς Ὀμβρικῆς περιελάμβανε τὰς πόλεις *Ἀγκῶνα*, *Ἄσκουλον* καὶ *Ἀδρίαν*, ἀφ' ἧς ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος καὶ ἐν ᾗ ἐγεννήθη ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός.

καὶ Ϛ'. Τὴν τραχεῖαν καὶ ὀρεινὴν *Σαμνίτιδα* ἢ τὸ *Σαύνιον*, ἥτις ἐκτεινομένη πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τῶν μεσημβρινῶν Ἀπεννίνων ἀπὸ τῆς Ὀμβρικῆς μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ κατοικουμένη ὑπὸ τῶν ἀνδρείων Σαμνιτῶν καὶ διαφόρων ἄλλων φύλων (Πελιγνῶν, Μαρρουκίνων, Φρεντανῶν, Οὐεστίνων κ. ἄ.) περιελάμβανε τὰς πόλεις *Κορφίνιον*, *Σοῦλμον* (πατρίδα τοῦ ποιητοῦ Ὀβιδίου), *Τέατον*, *Βενέβεντον* καὶ *Καύδιον*.

Ἡ δὲ κάτω Ἰταλία, ἥτις καὶ *Μεγάλη Ἑλλὰς* ἐκαλεῖτο ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, περιελάμβανε τὰς ἐξῆς χώρας:

Α'. Τὴν *Λευκανίαν* μεταξὺ τοῦ Σιλάρου καὶ τοῦ Λάου, εἰς ἣν ἀνῆκον ἐπὶ μὲν τῶν δυτικῶν παραλίων αἱ πόλεις *Ποσειδωνία* ἢ *Παῖστον* (ἀποικία τῶν Συβαριτῶν) καὶ *Ἐλέα* (τόπος διαμονῆς

τῶν ἐλεατῶν φιλοσόφων καὶ πατρὶς τοῦ Παρμενίδου καὶ τοῦ Ζήνωνος)· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνατολικῶν τὸ *Μεταπόντιον*, ἡ *Ἡράκλεια*, ἡ *Σύβαρις* (διαβόητος διὰ τὴν μαλθακότητα τῶν κατοίκων της) καὶ οἱ *Θούριοι* (κτισθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 443 π. Χ. ἐγγὺς τῆς ἐν ἔτει 510 καταστραφείσης Συβάρεως).

Β'. Τὴν *Βρεττίαν* κειμένην ἐν τῇ μεσημβρινοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Ἰταλίας καὶ περιλαμβάνουσαν τὰς πόλεις *Κοσεντίαν*, *Ῥήγιον*, *Λοκροὺς ἐπιζεφυρίους* (περιφήμους ἕνεκα τοῦ νομοθέτου αὐτῶν Ζαλεύκου), *Κρότωνα*, *Μαμέρτιον* (πατρίδα μέρους τινὸς τῶν μισθοφόρων τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους Μαμερτίνων, οἵτινες καταλαβόντες τὴν Μεσσήνην ἐν ἔτει 282 π. Χ. ἐγένοντο παραίτιοι τῆς ἐκρήξεως τοῦ α' καρχηδονιακοῦ πολέμου ἐν ἔτει 264 π. Χ.).

Γ'. Τὴν *Ἀπουλίαν*, εἰς ἣν ἀνῆκον αἱ πόλεις: *Λουκερία*, *Ἄσκλον*, *Κάνναι* (ἔνθα ὁ Ἀννίβας συνάψας τὴν τετάρτην αὐτοῦ μάχην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐν ἔτει 216 π. Χ. κατασυνέτριψε τὴν δύναμιν αὐτῶν). *Βάριον*, *Σιποῦς*, *Καρούσιον* καὶ *Οὐενουσία* (πατρὶς τοῦ Ὁρατίου)·

καὶ Δ'. Τὴν *Καλαβρίαν*, ἥτις καλουμένη καὶ *Μεσσαπία* μετὰ δὲ τῆς Ἀπουλίας ἡνωμένη καὶ *Ἰαπυγία* περιελάμβανε τὰς πόλεις: *Βρεντήσιον* (τανῦν Brindisi), *Τάραντα* καὶ *Ὑδροῦντα* (κείμενον εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ πορθμοῦ, ἀφ' οὗ ἄρχεται τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος).

§ 3

Νῆσοι ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνῆκον προσέτι καὶ αἱ ἑξῆς νῆσοι:

Α'. Ἡ *Σικελία*, ἥτις καλουμένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ *Τριακρία* ἕνεκα τοῦ τριγωνικοῦ αὐτῆς σχήματος καὶ χωριζομένη ἀπὸ τῆς χερσονήσου διὰ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ περιελάμβανε τὰς ἑξῆς ἐπισημοτέρας πόλεις: τὴν *Μεσσήνην*, τὸ *Ταυρομένιον*, τὴν *Κατάνην*, τὰς *Συρακούσας*, τὴν *Γέλαν*, τὸν *Ἀκράγαντα*, τὴν *Σελινοῦντα*, τὸ *Λιλύβαιον* (τανῦν Μαρσάλα) τὸν *Ἔρυκα*, τὸ *Δρέπανον*, τὴν *Ἔγεσταν*, τὴν *Πάνορμον*, τὴν *Ἰμέραν* καὶ τὰς *Μυλάς*.

Β'. Αἱ περὶ τὴν Σικελίαν κείμεναι, ἤτοι πρὸς βορρᾶν μὲν αἱ *Ἠ-*

φαίστειοι ἢ νῆσοι τοῦ Αἰόλου λεγόμεναι, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ *Αἰγοῦσαι* καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἡ *Μελίτη* (τανῦν Μάλτα).

Γ'. Ἡ *Σαρδώ*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ *Κάραλις* καὶ ἡ *Ὄλβια*.

Δ'. Ἡ *Κύρνος*, ἧς ἐπισημοτέρα πόλις ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν Φωκαέων κτισθεῖσα *Ἀλαλία*, ἥτις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκαλεῖτο ἔπειτα *Ἀλερία*·

καὶ Ε'. Αἱ παρὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας κείμεναι *Αἰθαλία* (Ilva καὶ νῦν Elva), *Πορτία*, *Παρθαταρία*, *Αἰναρία* ἢ *Πιθηκοῦσα* καὶ *Καπρέαι*.

§ 4

Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας.

Καίτοι δὲ καὶ τῆς Ἰταλίας, ὅπως καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία εἶναι κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους, οὐδεμίαν δ' ἔχομεν ἀσφαλῆ εἴδησιν οὔτε περὶ τῶν ἀπὸ βορρᾶ, οὔτε περὶ τῶν ἀπ' ἀνατολῶν γενομένων εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην ἀρχαιοτάτων ἐποικήσεων, ἐν τούτοις εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ἡ Ἰταλία πολλοὺς πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης αἰῶνας κατῳκεῖτο ὑπὸ διαφόρων φύλων διαφόρου καταγωγῆς καὶ γλώσσης, ἅτινα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, ἀπετέλουν πολλὰς μικρὰς καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων δὲ τούτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας κυριώτεροι λαοὶ ἦσαν τρεῖς. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τούτων ἦσαν οἱ *Ἰάπυγες*, οἵτινες κατῴκουν τὰ μεσημβρινὰ τῆς χερσονήσου καὶ ἰδίως τὴν Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, αἵτινες, ὡς γνωστόν, ἐκαλοῦντο διὰ τοῦτο ὁμοῦ καὶ *Ἰαπυγία*. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν ν' ἀντιτάξωσιν ἱκανὴν ἀντίστασιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες πρὸ πάντων ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς κατοικίας αὐτῶν, οὐ μόνον συνεχωνεύθησαν μετ' αὐτῶν σχεδὸν ὁλοσχερῶς, ἀλλὰ καὶ παρέλαβον μάλιστα καὶ τὴν γλῶσσάν των. Φαίνεται δὲ ὅτι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν γλωσσῶν τῶν δύο τούτων λαῶν, δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια, ἥτις ὑπῆρχε καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων.

Ὁ δὲ δεύτερος ἦσαν οἱ *Ἰταλοί*, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν *Ἰνδογερμανικὴν φυλὴν* καὶ ἦσαν συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν φαίνεται

ὅτι συναπετέλουν καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἐν Ἀσίᾳ πρώτῃ αὐτῶν πατρίδι ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν λαόν. Κατῴκουν δὲ οἱ Ἰταλοὶ οὗτοι τὴν μέσην καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ διεκρίνοντο εἰς δύο κλάδους, τοὺς *Λατίνους* καὶ τοὺς λεγομένους *Σαβέλλους*. Καὶ οἱ μὲν *Λατῖνοι*, οἵτινες σπουδαίως συνετέλεσαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατοικοῦντες κατ' ἀρχὰς ἐν Λατίῳ ἐξηπλώθησαν βραδύτερον πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπὶ τῆς Σικελίας. Διότι οἱ Σικελοί, οἵτινες ἀναφέρονται ὡς κάτοικοι τῆς Σικελίας καὶ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν μετὰ τῶν Λατίνων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φυλήν. Μὴ δυνηθέντες ὅμως νὰ προφυλαχθῶσιν οὔτε κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἐποικήσεων (ἰδίως ἐν Σικελίᾳ), οὔτε κατὰ τῶν Σαμνιτικῶν κατακτήσεων (ἰδίως ἐν Καμπανίᾳ), οὐδεμίαν ἐξήσκησαν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἰταλίας. Ἀπετέλουν δὲ οἱ Λατῖνοι ἰδιαιτέρας κοινότητας, αἵτινες ἦσαν μὲν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, συνεδέοντο ὅμως διὰ κοινῶν συνελεύσεων καὶ πανηγύρεων. Τοιαῦται δὲ κοινότητες, ὧν ἑκάστη διετέλει ὑπὸ ἴδιον βασιλέα, ἦσαν τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν καὶ τούτων ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ *Ἄλβα Λόγγα*, ἧς ἡ κτίσις ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸ γένος τοῦ μυθικοῦ ἥρωος Αἰνείου. Οἱ δὲ *Σαβέλλοι* κατῴκουν κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς μέσης Ἰταλίας, τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ τὴν παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως κειμένην χώραν. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἕνεκα διαφόρων μεταναστάσεων ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑτρουρίας, ἐξηπλώθησαν οὐ μόνον ἐπὶ τῆς μέσης Ἰταλίας παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μέρους τινὸς τῆς κάτω Ἰταλίας. Διεκρίνοντο δὲ οἱ Σαβέλλοι εἰς φῦλα πολλά, ἅτινα κατὰ τὰς κατοικίας αὐτῶν ἔλαβον καὶ διάφορον ἀνάπτυξιν, ἤτοι τοὺς *Σαβίνους*, τοὺς *Σαμνίτας* ἢ *Σαυνίτας*, τοὺς *Λευκανοὺς* καὶ τοὺς *Βρουττίους*. Πλὴν ὅμως τούτων ἀναφέρονται καὶ ἄλλα Σαβελλικὰ φῦλα, ἤτοι οἱ *Οὐεστῖνοι*, οἱ *Μαρρουκῖνοι*, οἱ *Πελιγνοί*, οἱ *Μάρσοι* κ. ἄ. ἅτινα ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν εἰς τὸ παρὰ τοῖς Σαβέλλοις ἐν γένει ἐπικρατοῦν ἔθος τοῦ λεγομένου «ἱεροῦ ἔαρος». Κατὰ τὸ ἔθος δὲ τοῦτο, ὅπερ ἀληθῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν ἐξάπλωσιν τῶν Σαβέλλων, ἐν καιρῷ πολεμικῆς τινος ἢ ἐπιδημικῆς ἀνάγκης καθιεροῦντο εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς

καὶ ἰδίως εἰς τὸν Ἄρην πάντα τὰ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ γεννηθησόμενα. Καὶ τὰ μὲν ζῷα καὶ οἱ καρποὶ ἐθυσιάζοντο, τὰ δὲ γεννηθέντα παιδία ἄρρενά τε καὶ θήλεα ὑπεχρεοῦντο μετὰ παρέλευσιν εἴκοσιν ἐτῶν νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ἀπέλθωσι πρὸς ζήτησιν νέας τοιαύτης.

Τρίτος δὲ λαὸς ἐκ τῶν κυριωτέρων τῆς Ἰταλίας ἦσαν οἱ *Ἐτρουσχοι* ἢ *Τοῦσχοι* (*Τυρρηνοὶ* κατὰ τοὺς Ἕλληνας), οἵτινες προελθόντες πιθανῶς ἐκ τῆς Ῥαιτίας, ἐξ οὗ καὶ *Ῥασέννται* οἱ ἴδιοι ἐκαλοῦντο, κατῴκουν κατ' ἀρχὰς μὲν παρὰ τὸν Πάδον, βραδύτερον δ' ἐν τῇ ἀπ' αὐτῶν κληθείσῃ Ἐτρουρίᾳ (Τυρρηνίᾳ κατὰ τοὺς Ἕλληνας), εἴτε ἐκδιώξαντες αὐτόθεν τοὺς Ὄμβρους, εἴτε ἀναγκάσαντες αὐτοὺς εἰς ὑποταγήν. Εἰ καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἐτρούσκων πολλαὶ μέχρι σήμερον ἔχουσιν ἐξενεχθῆ γνῶμαι, ἄλλων μὲν θεωρούντων αὐτοὺς ὡς τινα παντελῶς διάφορον τῶν λοιπῶν τῆς Ἰταλίας λαῶν, ἄλλων δὲ ὡς συγγενῆ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἑπομένως εἰς τὴν Ἀρείαν ἢ Ἰνδογερμανικὴν φυλὴν ἀνήκοντα [1], ἐν τούτοις τὸ ζήτημα τοῦτο μένει εἰσέτι ἄλυτον, καθ' ὅσον τὰ γλωσσικὰ τοῦ λαοῦ ἐκείνου μνημεῖα, μεθ' ὅλην τὴν ἐπίμονον τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐπιμέλειαν, δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἱκανῶς διευκρινηθῆ.

Οἱ Ἐτροῦσκοι κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχον πολίτευμα καθαρῶς μοναρχικόν, μετὰ μικρὸν ὅμως καταλυθείσης τῆς βασιλείας ἱδρύθη ἀντ' αὐτῆς ἡ *δημοκρατία*. Σύμπασα ἡ χώρα ἀπετελεῖτο ἐκ δώδεκα ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων *πολιτειῶν*, ὧν ἑκάστη εἶχεν ἴδιον ἡγεμόνα καλούμενον *Λουκούμωνα* καὶ ἐκλεγόμενον ἰσοβίως ἐκ τῶν εὐπατριδῶν. Ἐν καιρῷ δὲ μεγάλης ἀνάγκης συνδεόμεναι ἐξέλεγον αἱ πολιτεῖαι αὗται ἕνα κοινὸν *ἀνώτατον ἀρχηγόν* (Λάρον, Lars), ὅστις περιβαλλόμενος δι' ἀπολύτου ἐξουσίας ἐλάμβανεν ὡς διακριτικὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ *θρόνον ἐλεφάντινον* (sella curulis), *τήβεννα περιπόρφυρον* (toga praetexta), *διάδημα χρυσοῦν*, *σκῆπτρον ἐλεφάντινον* φέρον ἀετὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς, καὶ ἐξ ἑκάστης πολιτείας ἀνὰ *ἕνα ῥαβδοῦχον* πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του. Οἱ ῥαβδοῦχοι δ' οὗτοι (Lictores) ἔφερον ὡς σημεῖον τοῦ ἀξιώματός των δέσμην ῥάβδων, ἐκ τοῦ μέσου τῶν ὁποίων προεξεῖχεν εἷς πέλεκυς.

[1] Corssen, über die Sprache der Etrusker, 1874

Οἱ Ἐτροῦσκοι εἶχον ἤδη προαχθῆ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους εἰς μέγαν βαθμὸν πολιτισμοῦ, ὅστις ἔτι μᾶλλον ηὐξήθη δι' Ἑλλήνων ἐποίκων ἐλθόντων εἰς τὴν Ἐτρουρίαν καὶ ἰδίως διὰ τῆς μετὰ τῆς Κορίνθου ἐπικοινωνίας αὐτῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ Ἐτροῦσκοι διεκρίνοντο ἐν τῇ *γεωργίᾳ*, τῇ *ἐμπορίᾳ*, τῇ *μουσικῇ*, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ *ἀρχιτεκτονικῇ* καὶ τῇ *πλαστικῇ*. Καὶ τὴν μὲν περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μεγάλην αὐτῶν ἐπιτηδειότητα δεικνύουσι σωζόμενα ἔτι γιγαντώδη λείψανα *τειχῶν*, *πυλῶν καμαρωτῶν*, *ταῶν*, *ὑπονόμων*, *θεάτρων*, κ. ἄ. Τὴν δὲ περὶ τὴν πλαστικήν, εἰ καὶ τὰ ὡραιότερα πλαστικὰ αὐτῶν ἔργα ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἐποικήσαντας Ἕλληνας, *ἀναρίθμητα καὶ παντοειδῆ πήλινα καὶ χαλκᾶ ἀγγεῖα*, *ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα*.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν ἦσαν οἱ Ἐτροῦσκοι ἀνώτεροι τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἰταλίας καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ παρ' αὐτῶν παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἰδίως τὴν *μαντικὴν* καὶ τὰ τῆς *λατρείας τοῦ θείου μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῆς*, *παρηγύρεων καὶ ἐθιμοτυπιῶν*. Πλὴν ὅμως τούτων παρέλαβον προσέτι οἱ Ῥωμαῖοι παρ' αὐτῶν καὶ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντα διακριτικὰ σήματα τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἤτοι τὸν *ἐλεφάντινον θρόνον*, τὴν *περιπόρφυρον τήβεννα*, τὸ *χρυσοῦν διάδημα*, τὸ *ἐλεφάντινον σκῆπτρον* μετὰ τοῦ ἀετοῦ καὶ τοὺς *δώδεκα ῥαβδούχους*.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων τριῶν λαῶν κατῴκουν προσέτι ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ βορείου αὐτῆς μέρους, καὶ οἱ *Ἐνετοί*, οἵτινες πιθανῶς εἶχον τὴν αὐτὴν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου καταγωγήν· καὶ οἱ *Λίγυες* ἢ *Λιγυστῖνοι*, οἵτινες φαίνονται ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν καὶ οἱ ἐν Ἱσπανίᾳ Ἴβηρες φυλήν.

Οἱ δὲ *Γαλάται* ἐπὶ τέλους, οἵτινες κατῴκουν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ, ἥτις διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ *ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία* (Gallia cisalpina), ἦσαν κλάδος τοῦ μεγάλου κελτικοῦ λαοῦ, ὅστις διηρημένος εἰς πολλὰς μικρὰς φυλὰς κατῴκει τὰ δυτικὰ μέρη τῆς Εὐρώπης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατῴκουν οἱ Γαλάται ἐν τῇ σημερινῇ Γαλλίᾳ, ἥτις ἔλαβεν ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομά της. Μετά τινα ὅμως χρόνον ὁρμηθέντες ἐξ αὐτῆς ἐξηπλώθησαν πρὸς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ΣΤ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἴσως

ὅμως ἐν μεγαλειτέρᾳ πληθύϊ περὶ τὸ τέλος τῆς Ε' ἤρχισαν νὰ εἰσβάλλωσι καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐν μέρει μὲν εἰς τὰς σημερινὰς Γερμανικὰς χώρας μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν Ἄλπεων, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον περιωρίζοντο ἐπὶ τῶν νεωστὶ κατακτηθεισῶν χωρῶν, αἰφνιδίως ὅμως κινούμενοι καὶ πάλιν πρὸς μέγιστον τῶν γειτόνων αὐτῶν τρόμον ἐπεχείρουν νέας κατακτήσεις. Λέγεται δὲ ὅτι οἱ Γαλάται ἦσαν ὁ μόνος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις εἰ καὶ ἀπέκτησε μεγίστην πολεμικὴν δόξαν καὶ πλείστας πόλεις μετέβαλεν εἰς τέφραν καὶ εἰς ἐρείπια, οὐδέποτε ἐν τούτοις κατώρθωσεν ὁ ἴδιος νὰ σχηματίσῃ διαρκῆ καὶ ἀληθῶς σπουδαίαν πολιτείαν. Ἀγαπῶντες πρὸ πάντων τὸν πολεμικὸν βίον ἀπέφευγον οἱ Γαλάται τὰς εἰρηνικὰς ἀσχολίας. Τὴν δὲ γεωργίαν θεωροῦντες ὥς τι ταπεινὸν καὶ εὐτελὲς δι' ἄνδρας ἐλευθέρους ἔργον ἐπεδίδοντο μᾶλλον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν.

Καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν μνημονευθέντων λαῶν τῆς Ἰταλίας κατώρθωσε ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης, εἰς ὃ ἀνυψώθη ἡ μικρὰ ἐκείνη πόλις, ἥτις ἐκτίσθη παρὰ τὸν Τίβεριν περὶ τὰ μέσα τῆς 8ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἧς τὴν εἰκόνα προτίθεται ν' ἀποκαλύψῃ ἡμῖν ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφὰς τὸ προκείμενον ἐγχειρίδιον. Καὶ ἀληθῶς ἐκπλήττεταί τις μανθάνων πῶς ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις φέρει τὸ ἔνδοξον ὄνομα *Ῥώμη* προελθοῦσα ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι ἐκ μικρῶν τινων καλυβῶν κατώρθωσεν ἐν μέρει μὲν διὰ τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς τύχης, πρὸ πάντων ὅμως διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς νομοθεσίας, οὐ μόνον νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς σύμπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ νὰ διαδώσῃ μάλιστα καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, εἰς οὗ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν καὶ αὐτὴ εἶχεν ὑποκύψει.

§ 5

Περίοδοι τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία περιλαμβάνουσα τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους χρονικὸν διάστημα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 753 π. Χ.—476 ἔτους μ. Χ. διαιρεῖται εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους.

Καὶ ἡ μὲν *πρώτη περίοδος* περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Δημοκρατίας χρονικὸν διάστημα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 753 — 509 ἔτους π. Χ. (Ἐποχὴ τῶν Βασιλέων).

Ἡ δὲ *δευτέρα* περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Δημοκρατίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς χρονικὸν διάστημα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 509—31 ἔτους π. Χ. Αὕτη δὲ ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρας μικροτέρας περιόδους, ἤτοι

α') Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Δημοκρατίας μέχρι τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων ἐν Ῥώμῃ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 509—366 π. Χ. (Ἀριστοκρατικὴ Δημοκρατία. Ἀνάπτυξις τοῦ πολιτεύματος).

β') Ἀπὸ τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων ἐν Ῥώμῃ μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 366 — 264 π. Χ. (Κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς Ἰταλίας).

γ') Ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῶν ταραχῶν τῶν Γράκχων, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 264—133 π. Χ. (Ἀκμὴ καὶ διαφθορὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης).

δ') Ἀπὸ τῶν ταραχῶν τῶν Γράκχων μέχρι τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 133—31 π. Χ. (Ἐποχὴ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ κατάλυσις τῆς Δημοκρατίας)· καὶ

Ἡ *τρίτη* περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους χρονικὸν διάστημα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 31 π. Χ.—476 μ. Χ. (ἐποχὴ τῶν Αὐτοκρατόρων. Λάμψις, παρακμὴ καὶ κατάλυσις τοῦ κράτους).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 753—509 π. Χ.

§ 6

Κτίσις τῆς Ῥώμης.

Καίτοι δὲ καὶ τῆς Ῥώμης ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία εἶναι κεκαλυμμένη ὡς καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους, ἐν τούτοις κατὰ τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα, ἅτινα ὅμως δὲν προῆλθον ἐκ παραδόσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἶναι μεταγενεστέρων χρόνων ἐπινοήματα, συνδέεται καὶ αὕτη πρὸς τὴν Ἀσίαν. Οὕτω δὲ ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων μανθάνομεν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας (1184 π. Χ.) ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου *Αἰνείας* προσορμισθεὶς μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ περιπλανήσεις εἰς τὸ Λάτιον τῆς Ἰταλίας καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Λατίνου *Λαβινίας* ἔκτισε πρὸς τιμὴν αὐτῆς τὴν πόλιν *Λαβίνιον*. Ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ *Ἀσκάνιος* κτίσας τὴν *Ἄλβαν Λόγγαν* παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀλβανοῦ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Λατίου. Εἶχον δ' ἤδη παρέλθει ὑπὲρ τὰς τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, καθ' ἃς, ὡς λέγεται, εἶχον κυβερνήσει αὐτόθι δέκα καὶ τρεῖς τοῦ Αἰνείου ἀπόγονοι, ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τούτων *Πρόκα* συνέβη ὁ ἑπόμενος μῦθος, ὅστις οὐ μόνον πρὸς τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης ἔχει ἀναφορὰν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ πρώτου αὐτῆς θεμελιωτοῦ.

Ἐν ᾧ ὁ πρεσβύτερος τῶν δύο υἱῶν τοῦ Πρόκα *Νουμίτωρ* ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὡς νόμιμος αὐτοῦ διάδοχος, ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς *Ἀμούλιος* ὠθούμενος ὑπὸ μεγίστης φιλοδοξίας ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς καὶ ἐγένετο αὐτὸς βασιλεύς. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τοῦτο ἀλλὰ θέλων προσέτι καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ κατὰ

παντὸς ἐν τῷ μέλλοντι κινδύνου ἀπὸ μέρους τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀδελφοῦ του δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ καὶ εἰς ἕτερα βίαια μέτρα. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν αὐτοῦ διέταξε νὰ φονεύσωσι, τὴν δὲ θυγατέρα *Ῥέαν Σιλβίαν* κατέστησεν ἱέρειαν τῆς θεᾶς *Ἑστίας*, ὅπως διαμείνῃ ἄγαμος[1]. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη παραβᾶσα τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἔτεκεν ἐκ τοῦ Ἄρεως δίδυμα τέκνα, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη ὁ Ἀμούλιος φόβου καὶ ἀγανακτήσεως, ὥστε τὴν μὲν μητέρα διέταξεν εὐθὺς νὰ φονεύσωσι, τὰ δὲ τέκνα νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸν Τίβεριν. Ἦτο ἀληθῶς εὐτύχημα ὅτι ταῦτα ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμὸν ἐντὸς σκάφης καὶ καθ' ὃν χρόνον εἶχεν οὗτος πλημμυρήσει, διότι, ὅτε μετὰ μικρὸν τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἀπεχώρησεν, ἡ σκάφη ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ παιδία ἐσώθησαν. Ἀλλὰ καὶ οὕτω θ' ἀπέθνησκον ταῦτα μετὰ μικρὸν τῆς πείνης ἂν μὴ παραδόξως τὰ ἐθήλαζε λύκαινα τυχαίως διαβαίνουσα ἐκεῖθεν μέχρις οὗ ποιμήν τις τοῦ Ἀμουλίου καλούμενος ***Φαυστύλος*** εὑρὼν αὐτὰ καὶ εὐσπλαγχνισθεὶς τὰ ἔφερεν εἰς τὴν σύζυγόν του *Ἄκκαν Λαυρεντίαν*, ἥτις ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν των μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων καὶ τὰ ὠνόμασε τὸ μὲν ἐξ αὐτῶν *Ῥωμύλον*, τὸ δὲ *Ῥέμον*. Ὅτε δὲ τὰ παιδία ταῦτα ἀνατραφέντα καὶ ἀναπτυχθέντα ἐν τῷ οἴκῳ τῶν καλῶν ἐκείνων ποιμένων ἔμαθον κατὰ τύχην ἔκ τινος πρὸς τοὺς ποιμένας τοῦ Νουμίτορος συμπλοκῆς οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν οἰκτρὰν διαγωγὴν τοῦ Ἀμουλίου, τοῦτον μὲν ἐφόνευσαν, ἐπὶ δὲ τοῦ θρόνου ἐπανήγαγον καὶ πάλιν τὸν πάππον των. Ὡς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν των τούτων ἐπέτρεψεν οὗτος, ὡς λέγεται, εἰς τοὺς ἐγγόνους του κατ' αἴτησίν των νὰ κτίσωσι πόλιν ἐπὶ τοῦ μέρους ἐκείνου, ἔνθα εἶχον σωθῇ, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου λόφου[2].

Καὶ ὅμως τίς ἐπίστευεν ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπέπρωτο νὰ ἔχῃ τραγικὰς συνεπείας; Ὅτε μετὰ τὴν κτίσιν τῆς νέας ταύτης πόλεως οἱ δύο ἀδελφοὶ περιῆλθον εἰς ἔριδας περὶ τοῦ ὀνόματος

[1] Περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς *Ἑστίας* διατελουσῶν ἱερειῶν ἴδε σελ. 23 καὶ 24.

[2] Ὡς ἡμέρα τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ἐθεωρεῖτο βραδύτερον ἡ 21 Ἀπριλίου, καθ' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἑώρταζον τὰ *Παλήλια* πρὸς τιμὴν ποιμενικῆς τινος θεᾶς, ἥτις ἐκαλεῖτο *Πάλης* (Pales).

αὐτῆς καὶ οἱ οἰωνοὶ ἀπεδείχθησαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὸν Ῥωμύλον, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ἕνεκα τούτου ἀγανακτήσεως ὁ Ῥέμος, ὥστε, ὅτε ἐκεῖνος ἠθέλησε νὰ περιτειχίσῃ τὴν πόλιν, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ἐκλήθη *Ῥώμη*, ὑπερεπήδησε πρὸς περιφρόνησιν τοῦ ἀδελφοῦ του τὸ τεῖχος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥωμύλος τὰ μάλιστα ἐξοργισθεὶς ἐκ τούτου δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εὐθὺς εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ ἀναφωνῶν «οὕτω θ' ἀποθάνῃ καὶ πᾶς ἄλλος, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸ τεῖχος τοῦτο». Οὕτω δὲ τὰ τείχη τῆς νέας ταύτης πόλεως ἐβάφησαν δι' ἀδελφικοῦ αἵματος, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς προμήνυμα τῶν ἀδιακόπων ἐκείνων ἐρίδων καὶ αἱματοχυσιῶν, δι' ὧν ἔμελλε νὰ πληρωθῇ ἅπασα ἡ ἱστορία αὐτῆς. Καὶ ἀληθῶς δὲν παρῆλθε πολὺς ἔκτοτε χρόνος καὶ αἱ πρῶται ὁρμαὶ τοῦ πολεμικοῦ ἐκείνου χαρακτῆρος, ὅστις τὸ ἤδη μικρὸν καὶ ἀσήμαντον τοῦτο μέρος κατέστησεν ἐπὶ τέλους *κέντρον* τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐξεδηλώθησαν ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ δραστηριότητι.

Οἱ πρῶτοι δεσμοί, δι' ὧν ὁ Ῥωμύλος ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ συνδέσῃ τὴν νέαν πόλιν μετὰ τῶν πέριξ λαῶν, ἦσαν ὁ *πόλεμος* καὶ ὁ *τρόμος*. Καὶ πρῶτον μὲν ἵνα αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης ἠναγκάσθη ὁ Ῥωμύλος νὰ κηρύξῃ αὐτὴν *ἄσυλον* οὐ μόνον εἰς πάντας τοὺς ξένους φυγάδας, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα κακοῦργον, ὅστις ἤθελεν ὑποσχεθῇ αὐτῷ τυφλὴν ὑπακοήν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἀπέκτησεν ἡ πόλις ἐντὸς βραχέος χρόνου ἱκανὸν ἀριθμὸν νέων κατοίκων, ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι ἐστεροῦντο τῶν ἀναγκαίων γυναικῶν, καθ' ὅσον οὐδεὶς τῶν γειτόνων λαῶν ἤθελε νὰ δώσῃ τοιαύτας εἰς ἀνθρώπους γνωστοὺς ὡς λῃστὰς καὶ κακούργους, κατώρθωσεν ὁ Ῥωμύλος νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὴν ἀνάγκην ταύτην διὰ τοῦ δόλου καὶ τῆς βίας. Διατάξας πανηγυρικοὺς ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος προσεκάλεσεν εἰς αὐτοὺς πάντας τοὺς περιοικοῦντας λαούς, οἵτινες περίεργοι ἀληθῶς νὰ ἴδωσι τὴν νέαν πόλιν δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν πρόσκλησιν λαβόντες μάλιστα μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς συζύγους καὶ τὰ τέκνα των. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ ξένοι οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ πολυπληθέστεροι παρευρεθέντες Σαβῖνοι εἶχον ἐστραμμένην ἀμερίμνοι τὴν προσοχήν των εἰς τὰς διασκεδάσεις τῆς τελετῆς, ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ῥωμύλου οἱ νέοι Ῥωμαῖοι ἔνοπλοι ἥρπασαν τὰς θυγατέρας των καὶ

τὰς κατέστησαν συζύγους των. Διὰ τῆς τοιαύτης ὅμως διαγωγῆς των τοσοῦτον ἐξώργισαν τοὺς οὕτω σκαιῶς ὑβρισθέντας ξένους, ὥστε οὗτοι ἐπανελθόντες εὐθὺς εἰς τὰς πατρίδας των ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ὕβριν. Καὶ ἀληθῶς οὐδόλως θὰ ἦτο αὐτοῖς δύσκολον νὰ πράξωσι τοῦτο καὶ νὰ μεταβάλωσι μάλιστα καὶ τὴν νέαν πόλιν εἰς τέφραν καὶ εἰς ἐρείπια, ἂν μὴ διέπραττον τὸ σφάλμα νὰ ἐπέλθωσιν ἰδίᾳ ἕκαστος κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ εἰς τούτους ὑπῆρξε τὰ μάλιστα ὠφέλιμον. Καὶ ὅμως ἡ Ῥώμη περιῆλθεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὅτε τελευταῖοι πάντων ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς οἱ πολεμικοὶ Σαβῖνοι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν *Τίτον Τάτιον*. Διότι οὗτοι κατώρθωσαν οὐ μόνον τὸ Καπιτώλιον διὰ τῆς προδοσίας τῆς θυγατρὸς τοῦ φρουράρχου αὐτοῦ Ταρπηίας νὰ καταλάβωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τέλους τοὺς Ῥωμαίους κατ' ἐπανάληψιν νὰ νικήσωσιν. Ἂν δὲ οὗτοι ἐπὶ τέλους ἐσώθησαν, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν σύνεσιν τῶν ἁρπαγεισῶν θυγατέρων τῶν Σαβίνων. Προσελθοῦσαι αὗται ἀπροσδοκήτως καθ' ἣν στιγμὴν τὰ διαμαχόμενα μέρη ἦσαν ἕτοιμα καὶ πάλιν εἰς τελευταίαν κατ' ἀλλήλων ἐπίθεσιν καὶ ῥιφθεῖσαι ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μὲ λελυμένην τὴν κόμην καὶ ἐσχισμένα τὰ ἐνδύματα κατώρθωσαν δι' ἱκεσιῶν θερμοτάτων οὐ μόνον νὰ συμφιλιωθῶσιν οἱ δύο ἐκεῖνοι λαοὶ ἀλλὰ καὶ νὰ συμφωνήσωσιν ἵνα ἀμφότεροι μὲν ἀποτελῶσι τοῦ λοιποῦ *μίαν κοινὴν πολιτείαν*, οἱ δὲ βασιλεῖς αὐτῶν συγκυβερνῶσιν. Οὕτω δὲ οἱ Σαβῖνοι καταλιπόντες τὴν πόλιν των καὶ ἐγκατασταθέντες ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίνου καὶ Κυρίνου λόφου ἀπετέλεσαν μετὰ τῶν Ῥωμαίων μίαν κοινὴν πολιτείαν. Καὶ ἡ μὲν πόλις ἀπεφασίσθη καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ὀνομάζηται *Ῥώμη* καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς *Ῥωμαῖοι*, σύμπας ὅμως ὁ λαὸς *Κυρῖται* (Populus Romanus Quiritium ἢ μόνον Quirites) ἢ ἀπὸ τῆς σαβινικῆς πρωτευούσης *Κύρεων*, ἢ κατ' ἄλλην γνώμην ἀπὸ τῆς σαβινικῆς λέξεως *curis*, ἥτις σημαίνει αἰχμήν, λόγχην.

Ἐν τούτοις δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ὁ φιλόδοξος Ῥωμύλος, ὅστις δὲν ἀνείχετο νὰ συγκυβερνᾷ μετὰ ξένου, ἀφ' οὗ οὐδ' αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του ἠδυνήθη ν' ἀνεχθῇ, ἐπιβουλεύσας τῇ ζωῇ τοῦ συναδέλφου του Τατίου ἀπέμεινε καὶ πάλιν μόνος κύριος τοῦ θρόνου ἀναγνωρισθεὶς ὡς τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τῶν Σαβίνων. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ αὐτὸς ἐβασίλευσεν ἐπὶ 37 ἔτη (753—716 π. Χ.), καθ' ἃ οὐ μόνον ὡς ἡγεμὼν ἀνδρεῖος διεκρίθη συντελέσας δι' εὐτυχῶν καὶ

πρὸς ἄλλας γείτονας χώρας πολέμων (ἰδίως πρὸς τὰς Φιδήνας καὶ τοὺς Οὐηίους) εἰς ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους, ἀλλὰ καὶ ὡς κυβερνήτης συνετὸς καὶ νομοθέτης πρακτικός, ἀπέθανε δολοφονηθεὶς καὶ αὐτός, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Συγκλητικῶν, ὧν ἡ φιλαρχία καὶ ὁ πρὸς μείζονα αὔξησιν τῆς δυνάμεως πόθος προσέκρουον κατὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὴν κυβερνητικὴν τοῦ ἰσχυροτάτου βασιλέως δραστηριότητα. Ἵνα καλύψωσι δὲ τὸ ἔγκλημά των τοῦτο, ὅπερ ἐξετέλεσαν κατά τινα ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ἐν καιρῷ φοβερᾶς θυέλλης, διέδωκαν οἱ Συγκλητικοὶ ὅτι ὁ Ῥωμύλος ἀνελήφθη δῆθεν ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατετάχθη μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ λαός, ὅστις κατείχετο τότε ὑπὸ παχυτάτης δεισιδαιμονίας, πιστεύσας εἰς τὴν διάδοσιν ταύτην ἀπεφάσισεν ἵνα λατρεύῃ τὸν Ῥωμύλον ὡς «*θεὸν Κυρῖνον*» καὶ ἀνήγειρεν αὐτῷ βωμὸν ἐπὶ τοῦ Κυρίνου λόφου.

§ 7

Ἀρχαιότατον πολίτευμα τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας ῥωμαϊκὰς διατάξεις, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὸν Ῥωμύλον καὶ ἀποτελοῦσι τὸν πυρῆνα, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθη βραδύτερον τὸ ῥωμαϊκὸν πολίτευμα, οἱ κάτοικοι τῆς Ῥώμης διεκρίνοντο εἰς τρεῖς φυλάς, ἤτοι τοὺς καλουμένους *Ῥαμνίτας* (Ramnes), τοὺς *Τίτιας* (Tities) καὶ τοὺς *Λουκέρας* (Luceres). Καὶ οἱ μὲν Ῥαμνῖται, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ Λούκερες[1] ἦσαν λατινικῆς καταγωγῆς, οἱ δὲ Τίτιες σαβινικῆς. Ἑκάστη δὲ τῶν τριῶν τούτων φυλῶν ὑποδιῃρεῖτο εἰς δέκα *φράτρας* (curias), ὧν ἑκάστη πάλιν εἰς δέκα *γένη* (gentes). Οὕτω δὲ αἱ μὲν φράτραι ἦσαν τριάκοντα, τὰ δὲ γένη τριακόσια. Ἕκαστον γένος συνέκειτο ἐξ ὡρισμένου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν, αἵτινες κατήγοντο ἐξ ἑνὸς κοινοῦ γενάρχου. Μόνον ὁ ἀνήκων εἰς γένος τι ἦτο *τέλειος πολίτης* (πατρίκιος) καὶ ἀπήλαυε πάντων τῶν δικαιωμάτων. Πλὴν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐμφανιζομένων δούλων ὑπῆρχον προσέτι καὶ οἱ λεγόμενοι *πελάται* (clientes), οἵτινες συνέκειντο εἴτε

[1] Οὗτοι κατ' ἄλλους ἦσαν καταγωγῆς ἑτρουσκικῆς.

ἐκ ξένων μετοικησάντων εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διατελούντων ὑπὸ τὴν προστασίαν πολίτου τινός, ὅστις ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην ἐκαλεῖτο *πάτρων* (patronus), εἴτε καὶ ἐξ ἀπελευθέρων δούλων. Ἀπήλαυον δὲ οἱ πελάται οὗτοι τῆς προστασίας τῶν νόμων μόνον *ἐμμέσως* διὰ τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτοὺς πατρώνων καὶ δὲν ἐκέκτηντο οὐδὲν δικαίωμα. Ἦσαν δ' ὑποχρεωμένοι ν' ἀπονέμωσιν ἕκαστος εἰς τὸν πάτρωνα αὐτοῦ τὸ προσῆκον σέβας καὶ νὰ τὸν βοηθῶσιν εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς *ἀνάγκας*. Πλὴν ὅμως τῶν πελατῶν παρήχθησαν βραδύτερον καὶ οἱ λεγόμενοι *πληβεῖοι*, οἵτινες ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι καὶ ἀπήλαυον τῆς προστασίας τῶν νόμων *ἀμέσως* ἄνευ τῆς μεσιτείας οὐδενός, ἐστεροῦντο ὅμως καὶ αὐτοί, ὡς καὶ οἱ πελάται, πολιτικῶν δικαιωμάτων. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ ἠδικημένη αὕτη τάξις τοῦ λαοῦ παρήχθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ἄγκου Μαρκίου, ὅστις δεχθεὶς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν πολλοὺς Λατίνους τοιαύτην ὥρισεν αὐτοῖς πολιτικὴν θέσιν.

Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶχεν ὁ βασιλεύς, ὅστις ἀνυψοῦτο εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο δι' ἐκλογῆς. Ἐκέκτητο δὲ οὗτος *τριπλῆν* ἐξουσίαν πρῶτον μὲν ὡς *ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ* ἐν καιρῷ πολέμου, δεύτερον δὲ ὡς *ἀνώτατος ἱερεὺς τῆς πολιτείας* καὶ τρίτον ὡς *ἀνώτατος δικαστής*. Παρ' αὐτῷ ἵστατο ἡ *Σύγκλητος* (senatus), ἥτις συγκειμένη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξ ἑκατὸν μελῶν, μετὰ δὲ τὴν ἕνωσιν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Σαβίνων ἐκ διακοσίων καὶ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐκ τριακοσίων παρεῖχε τὴν συμβουλὴν αὐτῆς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις καὶ τὴν συνεκάλει, ἐφ' ὅλων τῶν ὑποθέσεων, ἃς αὐτὸς τῇ ὑπέβαλλεν.

Ὁ δὲ *λαός* (populus ἤτοι οἱ πατρίκιοι), ὅστις ἐπίσης συνεκαλεῖτο εἰς *ἐκκλησίας* (comitia) μόνον ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐψηφοφόρει διῃρημένος κατὰ φράτρας, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν *φρατριατικαὶ ἐκκλησίαι* (comitia curiata), εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίζῃ περὶ πάσης σπουδαίας ὑποθέσεως καὶ πρὸ πάντων περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης, περὶ παραδοχῆς ἢ ἀπορρίψεως νέων νόμων καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως.

Καὶ ὁ *ῥωμαϊκὸς* δὲ *στρατὸς* συνέκειτο μόνον ἐκ τελείων πολιτῶν ἤτοι πατρικίων, λαμβανομένων ἐξ ἑκάστου γένους δέκα μὲν ἀνδρῶν διὰ τὸ πεζικόν, ἑνὸς δὲ διὰ τὸ ἱππικόν. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν πεζικὸν ἠρίθμει κατ' ἀρχὰς 3,000 ἄνδρας, τὸ δὲ ἱππικὸν 300. Σύμπασα

δ' ἡ δύναμις αὕτη τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὅστις βεβαίως βραδύτερον ὑπέστη διαφόρους μεταβολάς, ἐκαλεῖτο κατ' ἀρχὰς *λεγεών*.

§ 8

Νουμᾶς Πομπίλιος

(715 — 672 π. Χ.)

Ἐὰν λήφθῶσιν ὑπ' ὄψει τὰ μέτρα, εἰς ἃ κατέφυγον οἱ συγκλητικοὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμύλου ὡς πρὸς τὴν βασιλείαν, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία περὶ τοῦ σκοποῦ, ὃν οὗτοι ἐδίωκον διὰ τοῦ φόνου τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Θέλοντες νὰ σφετερισθῶσι τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν δὲν προέβησαν εὐθὺς εἰς ἐκλογὴν νέου βασιλέως, ἀλλ' ἐκυβέρνων αὐτοὶ ἐκ περιτροπῆς ἀνὰ πέντε ἡμέρας ἕκαστος (interreges). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λαὸς ποθῶν καὶ πάλιν τὴν βασιλείαν ἐξεδήλωσε κατὰ τῆς πολυαρχίας ταύτης μεγίστην δυσαρέσκειαν, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ἡ Σύγκλητος μετὰ *μεσοβασιλείαν* ἐνὸς ἔτους (interregnum) νὰ προβῇ εἰς ἐκλογὴν νέου βασιλέως. Τοιοῦτος δὲ ἐξελέχθη ὁ διὰ τὴν σοφίαν καὶ δικαιοσύνην αὐτοῦ γνωστότατος *Νουμᾶς Πομπίλιος* Σαβῖνος τὴν καταγωγὴν καὶ γαμβρὸς τοῦ Τίτου Τατίου. Φύσει ἐχθρὸς τοῦ πολέμου ἐνόμισεν ὁ Νουμᾶς Πομπίλιος, ὅτι ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐξημερώσῃ τὰ ἐκ τῶν πολλῶν πολέμων ἐξηγριωμένα ἤθη τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀναπτύξῃ προσέτι τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν αἴσθημα ὤφειλε πρὸ πάντων νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν διαρρύθμισιν καὶ διάταξιν τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους. Οὕτω δ' ἥνωσεν εἰς ἓν ὅλον τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν ἀποτελουσῶν, ὡς γνωστόν, τοὺς Ῥωμαίους τριῶν φυλῶν (Ῥαμνιτῶν, Τιτίων καὶ Λουκέρων) καὶ ὥρισε πρὸς τιμὴν τῶν τριῶν πρωτευόντων θεῶν τῆς πόλεως, ἤτοι τοῦ Διός, τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Κυρίνου, οἵτινες ἤδη ἐλατρεύοντο ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἰδίους ἱερεῖς, τοὺς λεγομένους *Φλάμεις* (Flamines), οἵτινες ἐτέλουν τὰς θυσίας. Πλὴν δὲ τούτων εἰσήγαγεν ὁ Νουμᾶς τὴν λατρείαν τῆς *Ἑστίας*, ἥτις τὸ μὲν πρῶτον ἐξετελεῖτο ὑπὸ τεσσάρων, ἀπὸ δὲ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου ὑπὸ ἓξ παρθένων (virgines Vestales), ὧν πρώτιστον καθῆκον ἦτο νὰ διατηρῶσι τὸ ἐν τῷ ναῷ τῆς θεᾶς καιόμενον *ἱερὸν πῦρ*

πάντοτε ἄσβεστον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σβέσις τοῦ πυρὸς τούτου ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ μέγιστον διὰ τὴν πόλιν δυστύχημα, ἡ ἐπὶ τούτῳ ὑπεύθυνος ἱέρεια ἐτιμωρεῖτο σκληρότατα διὰ μαστιγώσεως. Ὤφειλον δ' αἱ ἱέρειαι αὗται, αἵτινες ἀπήλαυον μεγίστης ὑπολήψεως ὡς πρόσωπα ἱερά, νὰ μένωσιν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑστίας ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐν αὐστηροτάτῃ παρθενικῇ ἁγνότητι. Πᾶσα δὲ παραβαίνουσα τὴν τελευταίαν ταύτην ὑποχρέωσιν ἐθάπτετο ζῶσα ἐν τῷ λεγο-

μένῳ *μιαρῷ πεδίῳ* (campus sceleratus).

Μεγαλοπρεπεστέραν ὅμως κατέστησεν ὁ ἡγεμὼν ἐνεῖνος τὴν λατρείαν τοῦ *Ἰανοῦ*, «τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἰταλικῆς θεότητος πάσης ἀρχῆς ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ», καθιερώσας αὐτῷ ναόν, ὅστις ἐν καιρῷ μὲν πολέμου ἔμενεν ἀνοικτός, ἐν καιρῷ δ' εἰρήνης κλειστός.

Πρὸς δὲ τούτοις ἀποδίδεται προσέτι εἰς τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα καὶ ἡ εἰσαγωγὴ διαφόρων ἄλλων ἱερατικῶν σωματείων, ὧν σπουδαιότατον ἦτο τὸ τῶν λεγομένων *ἀρχιερέων*, ὧν ὁ ἀνώτατος ἐκαλεῖτο *μέγιστος ἀρχιερεύς* (Pontifex maximus). Οὗτοι ἦσαν οἱ ἐπόπται συμπάσης τῆς τοῦ θείου λατρείας τῶν Ῥωμαίων, ἐκανόνιζον τὸ ἡμερολόγιον καὶ κατέγραφον τὰ σπουδαιότερα τῶν γεγονότων. Μετὰ δὲ τούτους εἵποντο κατὰ τὴν σπουδαιότητα α') οἱ λεγόμενοι *οἰωνόλοι* (augures), οἵτινες ὑπῆρχον μὲν καὶ πρὸ τοῦ Νουμᾶ, ἀλλὰ παρὰ τούτου ἔλαβον τὸ πρῶτον τὴν ἱερατικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Ἔργον δ' αὐτῶν ἦτο νὰ προλέγωσι τὸ μέλλον τῶν ἀνθρώπων ἢ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν ἐκ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν καὶ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ· β') οἱ *εἰρηνοδίκαι* (φιτιάλιοι, Fetiales), ὧν κύριον καθῆκον ἦτο νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς τηρήσεως πάντων τῶν κατὰ τὴν κήρυξιν πολέμου ἢ τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης συνήθων ἐθίμων, νὰ διατηρῶσιν ἐν τῇ μνήμῃ τὰς μετὰ τῶν γειτόνων λαῶν συναφθείσας συνθήκας καὶ ν' ἀποφαίνωνται γνώμην ὁσάκις προσεβάλλοντο τὰ δικαιώματα τῶν συμμάχων· καὶ γ') οἱ *Σάλιοι* (ἱερεῖς πολεμικῶν θεῶν), οἵτινες δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ὄντες ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς ὀρχούμενοι καὶ ᾄδοντες ἔνοπλοι καὶ διετήρουν προσέτι τὴν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦσαν ἀσπίδα (ancile) τοῦ Ἄρεως.

Πλὴν ὅμως τῶν διατάξεων τούτων, δι' ὧν ἀληθῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, προέβη ὁ Νουμᾶς καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας ἀφορώσας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων του. Καὶ πρῶτον μὲν

διένειμε μεταξὺ τῶν πτωχοτέρων πολιτῶν τὰς ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου κυριευθείσας χώρας καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἰδιοκτησίαν ἑκάστου πολίτου διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν συνόρων, ἅτινα ἔθηκεν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰδίου θεοῦ καλουμένου *Τέρμονος* (ὁρίου θεοῦ). Προσέτι δὲ ἵδρυσε χάριν τῶν συναλλαγῶν ναὸν τῆς *Πίστεως*, μετερρύθμισε τὸ ἡμερολόγιον διαιρέσας τὸ ἔτος εἰς δώδεκα σεληνιακοὺς μῆνας ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε δέκα καὶ συνετέλεσε πολυειδῶς ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐμπορίας.

Ἵνα περιάψῃ δὲ μείζονα σημασίαν εἰς τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὴν σεβαστὴν παρὰ τῷ λαῷ, διέδωκεν ὁ Νουμᾶς λίαν ἐπιτηδείως ὅτι αὕτη συνετάχθη καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς νύμφης Ἡγερίας, μεθ' ἧς συνηντᾶτο ἔν τινι παρὰ τὴν Ῥώμην ἱερῷ ἄλσει.

Ἀπέθανε δὲ ὁ Νουμᾶς μετὰ 43ετῆ λαμπρὰν κυβέρνησιν ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ (672 π. Χ.) θρηνούμενος ὑπό τε ἐγχωρίων καὶ ξένων ὡς ἱδρυτὴς τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης.

§ 9

Τύλλος Ὁστίλιος

(672—640 π. Χ.)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νουμᾶ διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέχθη ὁ λατῖνος τὴν καταγωγὴν *Τύλλος Ὁστίλιος*. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἦτο τὰ μάλιστα πολεμικὸς καὶ ἐνόμιζεν ὅτι, ἀφ' οὗ τὸ νέον κράτος εἶχεν ἐνισχυθῇ ἐσωτερικῶς διὰ τῆς μακρᾶς τοῦ προκατόχου του εἰρηνικῆς πολιτικῆς, ἔπρεπεν ἤδη νὰ ἐπεκταθῶσιν ἱκανῶς καὶ τὰ ὅρια αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασε δοθείσης εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασίν του ἀφορμῆς ἐξ ἀμοιβαίων ἐπιδρομῶν νὰ περιέλθῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς Ῥώμης *Ἄλβαν Λόγγαν*. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν ᾧ ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ ἦσαν ἀντιπαρατεταγμένοι κατ' ἀλλήλων καὶ ἕτοιμοι πρὸς ἐπίθεσιν, συνεφωνήθη, κατὰ πρότασιν τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀλβανῶν Μετίου Φουφετίου καὶ κατ' ἔθιμον πανάρχαιον, ὅπερ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἦτο ἐν χρήσει, νὰ ἀποφασισθῇ διὰ *μονομαχίας* ὁπότερος τῶν δύο λαῶν ἔπρεπε νὰ ἄρχῃ τοῦ ἑτέρου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐν ἑκατέρῳ τῶν στρατοπέδων ὑπῆρχον κατὰ σύμπτωσιν ἀνὰ τρεῖς τρίδυμοι ἀδελφοὶ καλούμενοι

οἱ μὲν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀνήκοντες *Ὁράτιοι*, οἱ δὲ εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς *Κουριάτιοι*, εἰς αὐτοὺς ἀνετέθη ἡ λύσις τῆς προκειμένης διαφορᾶς. Μεθ' ὁπόσης δ' ἀγωνίας περιεμένετο παρ' ἑκατέρου τῶν μερῶν τοῦ προκειμένου ἀγῶνος ἡ ἔκβασις δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ τύχη ἐφάνη εὐνοήσασα τοὺς Ἀλβανούς, διότι εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μονομαχίας οἱ δύο τῶν Ὁρατίων ἐφονεύθησαν. Ἀλλ' ὅτε ὁ τρίτος τούτων κατώρθωσε δι' ὑποκεκριμένης φυγῆς νὰ διαχωρίσῃ ἀπ' ἀλλήλων τοὺς τρεῖς *ἀνίσως* πληγωμένους Κουριατίους καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτοὺς ἰδίᾳ ἕκαστον, ἡ νίκη ἐκρίθη ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἠναγκάσθησαν νἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Ὅτε δὲ πάλιν βραδύτερον, περιελθόντος τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Φιδηναίους καὶ τοὺς Οὐηεντανούς, ὁ αὐτὸς στρατηγὸς τῶν Ἀλβανῶν Μέτιος Φουφέτιος, ὅστις μάλιστα εἶχεν ἐρεθίσει τοὺς τελευταίους κατὰ τῆς Ῥώμης, θελήσας νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τούτου ὅπως ἀποσείσῃ τὸν ῥωμαϊκὸν ζυγόν, ἔδειξε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, μεθ' ὧν συνεπολέμει, ἀμφίβολον κατὰ τὴν μάχην διαγωγήν, τοσοῦτον ὠργίσθη ἐπὶ τούτῳ ὁ Τύλλος Ὁστίλιος, ὥστε, ἀφ' οὗ ἐνίκησεν ἀμφοτέρους ἐκείνους τοὺς ἐχθρούς, εἰς μὲν τὸν ἄπιστον ἐκεῖνον στρατηγὸν ἐπέβαλε θάνατον φρικτότατον, τοὺς δὲ κατοίκους τῆς Ἄλβας Λόγγας, ἥτις ἤδη κατεστράφη, ἠνάγκασε νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου.

Ἀφ' οὗ δ' ὁ Τύλλος Ὁστίλιος διεξήγαγεν αἰσίως καὶ δύο ἄλλους κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Σαβίνων πολέμους, ἀπέθανεν, ὡς λέγεται, κεραυνόβλητος, διότι εἶχεν ἀμελήσει κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων αὐτοῦ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς θεοὺς τὰς ὀφειλομένας θυσίας καὶ εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτῶν διὰ μέσων ἀθεμίτων.

Τοσοῦτον δὲ λέγεται ὅτι εἶχεν ἀνυψώσει ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης, ὥστε καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ γείτονες λαοὶ κατείχοντο ὑπὸ μεγίστης ἀνησυχίας περὶ τῆς τύχης των.

§ 10

Ἄγκος Μάρκιος

(640—616 π. Χ.)

Διάδοχος τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου ἐξελέχθη ὁ *Ἄγκος Μάρκιος* ἔγ-

γονος τοῦ Νουμᾶ καὶ κληρονόμος τοῦ εὐσεβοῦς καὶ εἰρηνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἀνεζωπύρησε καὶ πάλιν τὸ ἐπὶ τοῦ προκατόχου του χαλαρωθὲν θρησκευτικὸν αἴσθημα τῶν ὑπηκόων του, προήγαγεν ὡς καὶ ὁ Νουμᾶς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ ἤρξατο τῆς διακοσμήσεως τῆς πόλεως διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἦτο εἰρηνικὸς δὲν ἠδυνήθη ἐν τούτοις νὰ μείνῃ ἀπαθὴς θεατὴς ἀπέναντι τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τότε τὸ κράτος ἐκ μέρους διαφόρων γειτόνων λαῶν, καὶ ἰδίως τῶν Σαβίνων, τῶν Οὐηεντανῶν καὶ τῶν Λατίνων. Λαβὼν δὲ τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τούτων κατώρθωτε νὰ κυριεύσῃ καὶ καταστρέψῃ πολλὰς αὐτῶν πόλεις καὶ νὰ μετοικίσῃ τοὺς κατοίκους εἰς τὴν Ῥώμην παραχωρήσας αὐτοῖς πρὸς κατοικίαν τὸν Ἀβεντῖνον λόφον. Οὕτω δὲ ἡ μὲν Ῥώμη ἐλάμβανε σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι μείζονα ἔκτασιν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ξῖφος αὐτῆς ὑποκύπτοντες καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν κατοίκων της ἀναγκαζόμενοι ν' αὐξάνωσιν ἤρξαντο ἤδη ἀποτελοῦντες τὴν τάξιν τῶν λεγομένων *πληβείων*, ὧν οἱ πρὸς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς πόλεως, ἤτοι τοὺς πατρικίους, ἐπὶ *πολιτικῇ ἐξισώσει* πόλεμοι ἀποτελοῦσι τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τῆς Δημοκρατίας. Ἵνα δύνανται δὲ οἱ ὁσημέραι αὐξανόμενοι κάτοικοι τῆς Ῥώμης νὰ προμηθεύωνται εὐκόλως τὰ πρὸς συντήρησίν των ἀναγκαῖα, ἐφρόντισεν ὁ Ἄγκος Μάρκιος ἵνα ἀσφαλίσῃ τὸν Τίβεριν καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ναυτιλίαν. Ἀφαιρέσας παρὰ τῶν Οὐηεντανῶν διὰ πολέμων εὐτυχῶν τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως χώραν ἔκτισεν αὐτόθι τὸν λιμένα Ὠστίαν, ὅστις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατέστη σπουδαιοτάτη πηγὴ πλούτου διὰ τὴν πόλιν. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ὠχύρωσε καὶ τὸν πέραν τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ κείμενον *Ἰανίκλον λόφον* καταστήσας αὐτὸν οὕτω ἰσχυρὸν προτείχισμα τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ κατὰ τῶν Ἐτρούσκων. Πρὸς μείζονα δὲ μάλιστα εὐκολίαν συνέδεσε τὸν λόφον ἐκεῖνον μετὰ τῆς πόλεως διὰ ξυλίνης ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως γεφύρας (pons sublicius).

Ἀφ' οὗ δ' ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, εἰς ὃν ἀποδίδεται προσέτι καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς πρώτης εἱρκτῆς πρὸς τιμωρίαν τῶν διαφόρων ἐγκλημάτων, κατώρθωσεν οὕτω ναύξήσῃ καὶ λαμπρύνῃ τὴν Ῥώμην διά τε τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων καὶ τῶν εἰρηνικῶν αὐτοῦ

ἔργων, ἀπέθανε μετὰ 24ετῆ κυβέρνησιν καταλιπὼν ὡς παιδαγωγὸν καὶ κηδεμόνα τῶν δύο ἀνηλίκων τέκνων του τὸν ἐξ Ἐτρουρίας καταγόμενον Λεύκιον Ταρκύνιον, ὅστις καὶ ἀνυψώθη ἤδη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τὸν κενὸν αὐτῶν θρόνον.

§ 11

Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος.

(616—578 π. Χ.)

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο κατὰ τὴν παράδοσιν υἱὸς τοῦ Κορινθίου Δημαράτου, ὅστις ἀναγκασθείς, ὡς ἀνήκων εἰς τὸν οἶκον τῶν Βακχιαδῶν, νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα του ἐκ φόβου πρὸς τὴν τότε τυραννικὴν κυβέρνησιν τοῦ Κυψέλου, μετέβη εἰς τὴν ἑτρουσκικὴν πόλιν Ταρκυνίους, ἔνθα καὶ ἐγκατεστάθη. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ υἱός του *Λουκούμων* τὰ μάλιστα φιλόδοξος καὶ πλούσιος ἔβλεπεν ὅτι ἦτο αὐτῷ ἀδύνατον νὰ διαδραματίσῃ ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει σπουδαῖον πρόσωπον, ἀπεφάσισε νὰ μετοικήσῃ μετὰ τῆς συζύγου του *Τανακύλλας* εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἤλπιζεν ὅτι ἤθελον πληρωθῇ ἅπαντες αὐτοῦ οἱ πόθοι. Καὶ ἀληθῶς ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ξένος, ὅστις μετωνομάσθη ἤδη *Λεύκιος Ταρκύνιος*, δὲν ἠπατήθη ἐν ταῖς ἐλπίσιν αὐτοῦ. Καταστὰς ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου γνωστὸς διά τε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐλευθεριότητα καὶ τὴν ἀνδρίαν, ἣν ἀπέδειξε καθ' ἅπαντας τοὺς πολέμους, ὧν συμμετέσχε, τοσοῦτον ἐφείλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ τότε βασιλέως Ἄγκου Μαρκίου καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ὥστε ἐκεῖνος μὲν τὸν προσέλαβεν, ὡς εἴρηται, παιδαγωγὸν καὶ κηδεμόνα τῶν δύο ἀνηλίκων τέκνων του, ὁ δὲ λαὸς τῇ συγκαταθέσει καὶ τῆς Συγκλήτου τὸν ἀνύψωσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὸν θρόνον παριδὼν τοὺς δύο ἐκείνου υἱούς. Καὶ ἀληθῶς ὁ λαὸς οὐδέποτε ἔσχεν ἀφορμὴν νὰ μεταμεληθῇ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του ταύτῃ. Διότι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἀπέδειξεν ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας του στιγμῶν ὅτι συνήνου ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀρετὰς τοῦ Νουμᾶ καὶ τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου. Περιελθὼν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς γείτονας λαοὺς Λατίνους, Σαβίνους καὶ Ἐτρούσκους κατώρθωσε νὰ νικήσῃ αὐτοὺς πάντας, νὰ ὑποτάξῃ πολλὰς αὐτῶν πόλεις καὶ νὰ μεταφέρῃ μάλιστα εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ

τῶν Ἐτρούσκων τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντα διακριτικὰ σημεῖα τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἅτινα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τῷ παρέδωκαν πρὸς δήλωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ, καὶ ἅτινα ἔκτοτε παρέμειναν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Ἀλλὰ τὰς σπουδαιοτέρας ὑπηρεσίας τοῦ Ταρκυνίου ἀποτελοῦσι τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, δι' ὧν διεκόσμησε τὴν Ῥώμην ἐκ τῶν λαφύρων τῶν ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθέντων πολέμων καὶ ἅτινα παρέχουσιν ἴχνη ἑλληνικοῦ καὶ ἑτρουσκικοῦ πολιτισμοῦ. Τοιαῦτα δ' ἔργα ἦσαν οἱ τοσοῦτον κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν ὠφέλιμοι ὄντες καὶ μέχρι σήμερον ἔτι σωζόμενοι *ὑπόνομοι* (cloacae), δι' ὧν ὠχετεύοντο εἰς τὸν Τίβεριν τὰ ἐν τῇ πόλει μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ Καπιτωλίνου λόφου λιμνάζοντα καὶ ἕνεκα τούτου εἰς τοὺς κατοίκους λίαν ἐπιβλαβῆ καθιστάμενα ὕδατα· ἡ μεταξὺ τῶν αὐτῶν λόφων ἐπὶ τοῦ ἀποξηρανθέντος μέρους κατασκευασθεῖσα *ἀγορὰ* (Forum Romanum), ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς τόπος συνελεύσεως τοῦ λαοῦ καὶ ἦτο περιβεβλημένη διὰ στοῶν· ὁ μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ Ἀβεντίνου κατασκευασθεὶς χάριν τῶν δημοσίων ἀγώνων *μέγιστος Ἱππόδρομος* (Circus maximus), ὅστις ἔχων ἐσωτερικῶς σχῆμα ἀμφιθεατρικὸν περιελάμβανεν, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 150—200 χιλιάδας θεατῶν. Πλὴν ὅμως τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων καὶ τὰ μάλιστα ὠφελίμων ἔργων ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἤρξατο προσέτι τῆς ἀνεγέρσεως *τῶν τειχῶν τῆς πόλεως* ἐκ λίθων τετραγώνων καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίνου λόφου τὰ θεμέλια τοῦ *Καπιτωλίου*, ἤτοι ναοῦ μεγαλοπρεποῦς τοῦ Διός. Οὕτω δὲ παρήχθη τὸ μετέπειτα τοσοῦτον περίφημον Καπιτώλιον.

Καὶ τὸ ἀρχαῖον δὲ πολίτευμα τῆς Ῥώμης ἐπόθει ὁ Ταρκύνιος νὰ μεταβάλῃ καὶ εὐρύνῃ σκοπῶν πρὸς αὔξησιν τοῦ ἱππικοῦ αὐτοῦ νὰ σχηματίσῃ *τρεῖς νέας φυλὰς* ἐκ τῶν διὰ τῶν πολέμων μεγάλως αὐξηθέντων ἤδη πληθείων. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του τοῦτο κατώρθωσαν νὰ ματαιώσωσιν οἱ πατρίκιοι καὶ ἰδίως ὁ οἰωνοπόλος Ἄττος Ναίβιος, ὅστις διά τινος θαύματος, ὅπερ ἐξετέλεσε δημοσίᾳ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀποστῇ τοῦ σκοποῦ του. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω δὲν ἠδύνατο οὔτε τὸν ἀριθμὸν οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων φυλῶν νὰ μεταβάλῃ, ἠναγκάσθη ὁ Ταρκύνιος νὰ διπλασιάσῃ ἐν αὐταῖς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀρχαίων γενῶν καὶ νὰ διακρίνῃ τούτων τοὺς ἤδη προστεθέντας ὑπὸ τὸ ὄνομα

νεώτερα ἢ δεύτερα γένη (secundi) τῶν Ῥαμνιτῶν, Τιτίων καὶ Λουκέρων. Ἐπίσης δ' ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν Συγκλητικῶν διὰ τῆς προσθήκης ἑκατὸν νέων μελῶν, ἅτινα πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἐκαλοῦντο patres minorum gentium, καὶ ἐδιπλασίασε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς τρισὶν ἀρχαίοις λόχοις περιεχομένων ἱππέων, ὥστε ἤδη ἕκαστος λόχος περιελάμβανε διακοσίους πρώτους (primi) καὶ ἰσαρίθμους δευτέρους (secundi).

Ἐν ᾧ δ' ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος διὰ τοιούτων προσεπάθει μέσων νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους καὶ ἀνυψώσῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐφονεύθη μετὰ 38ετῆ κυβέρνησιν τῇ εἰσηγήσει τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου, τὸ μὲν διότι ἐθεώρουν αὐτὸν οὗτοι ὡς αἴτιον τοῦ ἀποκλεισμοῦ των ἀπὸ τοῦ θρόνου, τὸ δὲ διότι ἐφοβοῦντο ὅτι ἤθελε καταστήσει διάδοχον αὐτοῦ τὸν γαμβρόν του Σερούϊον Τύλλιον. Καὶ ὅμως τοῦτο, ὅπερ ἐφοβοῦντο, δὲν κατώρθωσαν νὰ ματαιώσωσι, διότι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ταρκυνίου ἀνυψώθη ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης αὐτὸς οὗτος ὁ γαμβρός του διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ πανουργίας τῆς χήρας βασιλίσσης Τανακύλλας.

§ 12

Σερούϊος Τύλλιος

(578—534 π. Χ.)

Ἂν πιστεύσωμεν τὴν παράδοσιν, ἥτις περικαλύπτει διὰ μυθικοῦ ἐνδύματος τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, οὗτος ἦτο υἱὸς γυναικός τινος λατινικῆς ἢ ἑτρουσκικῆς καταγωγῆς *Ὀχρισίας* καλουμένης, ἥτις αἰχμαλωτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὡς δούλη παρὰ τῇ βασιλίσσῃ Τανακύλλᾳ ὑπηρετοῦσα ἔτεκεν αὐτόθι υἱόν, ὅστις ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς μητρός του ὠνομάσθη *Σερούϊος*, ἤτοι *δούλιος*. Ἐν ᾧ δέ ποτε οὗτος νήπιον ἔτι ἐκοιμᾶτο ἔν τινι δωματίῳ τῶν ἀνακτόρων, εἶδον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ περικυκλωμένην ὑπὸ λαμπρῶν φλογῶν, αἵτινες ἐξηφανίσθησαν εὐθὺς ὡς ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ δὲ Τανακύλλα, ἥτις ἦτο εἰδήμων τῆς μαντικῆς, ἐξηγήσασα τὸ θαῦμα τοῦτο ὡς θεῖον σημεῖον προαγγέλλον λαμπρὸν τοῦ παιδὸς τὸ μέλλον, οὐ μόνον ἐφρόντισεν ἔκτοτε περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ, ὡς ἰδίου τέκνου, ἀλλὰ καὶ κατέ-

στήσεν αὐτὸν βραδύτερον γαμβρόν της. Ἤδη δὲ φονευθέντος τοῦ συζύγου της κατώρθωσε διὰ τῆς ἀποκρύψεως τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ κατασταθῇ ὁ γαμβρός της ἐκεῖνος τὸ μὲν πρῶτον προσωρινὸς δῆθεν ἀντικαταστάτης τοῦ βασιλέως, μετὰ μικρὸν δέ, ὅτε ἐγνώσθη, ἐπισήμως ὁ θάνατος αὐτοῦ, νὰ στερεωθῇ ὁριστικῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου δι' ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅμως ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὅστις δι' ἀπάτης κατέλαβε τὸν θρόνον, ἐγένετο ὁ εὐεργέτης τῶν ὑπηκόων του καὶ ὁ κυρίως ἱδρυτὴς τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Διότι θεωρῶν τὸ ὑπάρχον πολίτευμα τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνον εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς πολιτείας ἅτε ἀποκλεῖον ἀπὸ πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν μείζονα τάξιν τῶν ἐλευθέρων κατοίκων, ἤτοι τοὺς πληβείους, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ὅπως κατορθώσῃ νὰ συγχωνευθῶσιν αἱ δύο γνωσταὶ τάξεις τῆς Ῥώμης, ἤτοι οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ πληβεῖοι, εἰς *μίαν κοινὴν πολιτείαν*, προέβη εἰς τὴν διαίρεσιν πάντων τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς *κλάσεις* καὶ *λόχους* ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῆς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς των. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην, δι' ἧς ἐκανόνισεν ἑκάστου τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ τὰς φορολογικὰς ὑποχρεώσεις, σύμπας ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς διῃρέθη εἰς *ἓξ κλάσεις*, ὧν ἡ τελευταία ἀκτήμων οὖσα ἦτο ἀπηλλαγμένη οὐ μόνον πάσης στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως, ἀλλὰ καὶ παντὸς φόρου, καὶ εἰς 193 *λόχους*. Ἐπειδὴ δ' ἕνεκα τῆς μεταβολῆς, ἥτις θὰ ἐπήρχετο σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι εἰς τὴν περιουσίαν ἑκάστου, ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀλλοίωσις καὶ εἰς τὴν διάταξιν τῶν κλάσεων, διέταξεν ὁ Σερούϊος ἵνα κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος (lustrum) γίνηται νέα ἐκτίμησις αὐτῆς.

Πλὴν ὅμως τῶν μεταρρυθμιστικῶν τούτων ὑπὲρ τῆς πολιτείας μέτρων προσεπάθησε προσέτι ὁ Σερούϊος Τύλλιος, καίτοι εἰρηνικὸς ὡς ὁ Νουμᾶς καὶ ὁ Ἄγκος Μάρκιος, ἵνα ῥυθμίσῃ καὶ τὰς σχέσεις τοῦ κράτους πρὸς τοὺς γείτονας λαούς. Καὶ πρῶτον μὲν πολεμήσας πρὸς τοὺς Ἐτρούσκους, ὧν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο λιαν σημαντική, κατώρθωσε νὰ ὑπαγάγῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Τὴν δ' ἐπὶ τῶν Λατίνων ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐστερέωσε διὰ κοινῶν τῶν δύο λαῶν θυσιῶν καὶ πανηγύρεων ἐν τῷ

πρὸς τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου ἀνεγερθέντι ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐτελείωσεν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ τῆς πόλεως τείχη, ὧν τὰ θεμέλια εἶχε θέσει, ὡς εἴρηται, ὁ προκάτοχος αὐτοῦ. Εἰς δὲ τοὺς μέχρι τοῦδε κατῳκημένους πέντε λόφους τῆς πόλεως, ἤτοι τὸν *Παλατῖνον*, *Καπιτωλῖνον*, *Κυρῖνον*, *Καίλιον* καὶ *Ἀβεντῖνον*, προσέθηκε προσέτι τὸν *Ἠσκυλῖνον* καὶ τὸν *Οὐϊμινάλιον*, καὶ οὕτω κατέστησε τὴν Ῥώμην *ἑπτάλοφον*.

Ἀλλ' εἰ καὶ διὰ τοιούτων προσεπάθει μέσων ὁ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄριστος ἐκεῖνος ἡγεμὼν ν' ἀνυψώσῃ τὸ κράτος ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ τοσοῦτον ἔνθερμον ἔδειξεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν κατωτέρων τοῦ λαοῦ τάξεων, τοσοῦτον διήγειρε τὸ μῖσος τῶν πατρικίων, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν οὗτοι νὰ προβῶσιν εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς ὄργανα τοῦ μυσαροῦ ἐκείνου καὶ ἀποτροπαίου ἐγκλήματος κατὰ τοῦ φιλανθρώπου καὶ δημοφιλοῦς βασιλέως, ἦσαν ἡ ἰδία αὐτοῦ θυγάτηρ Τυλλία καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς *Λεύκιος Ταρκύνιος*, οἵτινες ἤθελον ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταλάβωσι τὸν θρόνον. Καὶ οὗτος μὲν δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὸν φόνον τοῦ πενθεροῦ του, ἐκείνη δέ, ἀντὶ νἀρκεσθῇ τοὐλάχιστον εἰς τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην τοῦ συζύγου της πρᾶξιν, δὲν ἠσχύνθη, ὅτε εὐθὺς μετὰ τὸ ἔγκλημα ἔσπευδεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἵνα συγχαρῇ αὐτὸν γενόμενον βασιλέα, νὰ διατάξῃ τὸν ἡνίοχον νὰ διέλθῃ διὰ τῆς ἁμάξης ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κατακειμένου καὶ ἀσπαίροντος πτώματος τοῦ ἰδίου αὐτῆς πατρός.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ δυστυχοῦς Σερουίου Τυλλίου πεσόντος θῦμα τοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐνθέρμου αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας καὶ θρασύτητος τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν πλουσίων.

§ 13

Ταρκύνιος ὁ ὑπερήφανος ἢ ὁ τύραννος

(534—509 π. Χ.)

Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὅστις διὰ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸν δεσποτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐπεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ *ὑπερήφανος ἢ τύραννος*

(superbus), ἦτο υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου. Καίτοι δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ὑπῆρξε τὰ μάλιστα αὐθαίρετος καὶ τυραννική, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἄλλοτε πρότερον εἶχεν ἀνυψωθῇ ἡ Ῥώμη εἰς τοσοῦτον δυνάμεως καὶ δόξης, ὅσον ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Καὶ πρῶτον μὲν πολεμήσας πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ ὑποτάξας αὐτοὺς κατέστησε τὴν Ῥώμην κέντρον τῆς *λατινικῆς* λεγομένης *ὁμοσπονδίας*. Ἀλλὰ τὸν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Λατίου δεσμὸν κατέστησε στενότερον μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς λατινικῆς πόλεως Γαβίων, ὅτε συνεχώνευσε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν δύο ἐκείνων λαῶν.

Κατὰ δὲ τὸν πρὸς τοὺς Οὐόλσκους πόλεμον κυριεύσας μίαν τῶν σημαντικωτέρων αὐτῶν πόλεων, τὴν *Πωμεντιαρὴν Σούεσσαν*, ἵδρυσεν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς τὰς πρώτας ἀποικίας *Σιγριαν* καὶ *Κιρχαῖον* καὶ ἐπεξέτεινεν οὕτω τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Πλὴν ὅμως τῶν πολεμικῶν τούτων ὑπηρεσιῶν οὐκ ὀλίγον ἐφρόντισεν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος καὶ πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως δι' οἰκοδομῶν ὠφελιμωτάτων, εἰς ἃς μετεχειρίσθη ἀρχιτέκτονας Ἐτρούσκους. Ἐκ πάντων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν αὐτοῦ ἔργων τὰ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστα ἦσαν α') ὁ *ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ναὸς τοῦ Διός*, ὅστις συνέκειτο κυρίως ἐκ τριῶν ναῶν καθιερωμένων εἰς τὸν *Δία*, τὴν *Ἥραν* καὶ τὴν *Ἀθηνᾶν*, καὶ οὗ τινος ἔν τινι ὑπογείῳ θαλάμῳ ἐφυλάσσοντο τὰ *σιβυλλιακὰ λεγόμενα βιβλία*[1] β') οἱ *ὑπόνομοι* καὶ γ') ὁ *μέγιστος Ἱππόδρομος*, ὧν ἁπάντων τὰ θεμέλια εἶχον τεθῇ,

[1] Λέγεται ὅτι γραῖά τις δυσειδὴς ἐκ Κύμης ἐμφανισθεῖσα ἡμέραν τινὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ φέρουσα ὑπὸ μάλης ἐννέα μεγάλα βιβλία ἐζήτει ἀντ' αὐτῶν ὑπέρογκον τιμήν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ταρκύνιος ἠρνεῖτο ἕνεκα τούτου νἀγοράσῃ τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ἡ γραῖα ῥίψασα εἰς τὸ πῦρ τὰ τρία ἐξ αὐτῶν, ἐπανέλαβε τὴν αὐτὴν παρὰ τῷ βασιλεῖ πρότασιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς ἠρνεῖτο νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐτῆς, ἡ γραῖα ἐκείνη καύσασα καὶ πάλιν ἄλλα τρία βιβλία ἠπείλησεν, ὅτι ἤθελε καύσει καὶ τὰ τελευταῖα τρία ἂν μὴ ἠγόραζε ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀντὶ τῆς ζητουμένης τιμῆς. Τοῦτο ὅμως τοσοῦτον διήγειρε τὴν περιεργίαν τοῦ βασιλέως, ὥστε ἠναγκάσθη νἀγοράσῃ τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ἀφ' οὗ μάλιστα προέτρεψαν αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ οἱ οἰωνοσκόποι, εἰς ὧν τὴν ἐξέτασιν τὰ ὑπέβαλε. Τὰ βιβλία δὲ ταῦτα, ἅτινα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς γραίας ἐκείνης Σιβύλλης καλουμένης ἐκλήθησαν *Σιβυλλιακὰ* καὶ περιεῖχον προφητείας περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ῥώμης, ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν φύλαξιν τὸ μὲν πρῶτον *δύο*, βραδύτερον δὲ *δέκα* ἀνδρῶν.

ὡς γνωστόν, ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου.

Καὶ ἐν τούτοις ὁ τοιαύτας παρασχὼν εἰς τὴν πόλιν ὑπηρεσίας ἡγεμὼν ἐκεῖνος δὲν ἔδειξε τὸ αὐτὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων του ἐνδιαφέρον. Ἐξ ἐναντίας δὲ νομίζων, ὅτι τὴν διὰ στυγεροῦ ἐγκλήματος ἀποκτηθεῖσαν βασιλείαν μόνον διὰ βιαίων καὶ τυραννικῶν μέσων θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ, δὲν ἐδίστασε νὰ δειχθῇ ἐξ ἴσου σκληρὸς καὶ τυραννικὸς καὶ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς τάξεις. Καὶ τοὺς μὲν πλουσίους κατέθλιβε διὰ βαρέων φόρων καὶ πολυειδῶν αὐθαιρεσιῶν, τοὺς δὲ πτωχοὺς διὰ συχνοτάτων ἀγγαρειῶν καὶ σκληροτήτων. Πρὸς δὲ τούτοις πλείστους ἐκ τῶν ἐπιφανῶν πολιτῶν καὶ Συγκλητικῶν, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων εἶχε καταλάβει τὸν θρόνον, κατέστησεν ἐκποδὼν ἢ ἐστέρησε τὰς περιουσίας των, εἴτε διότι οὗτοι ἦσαν ἀληθῶς ὀπαδοὶ τοῦ πρώην βασιλέως, εἴτε διότι ἁπλῶς μόνον διήγειραν τὴν ὑποψίαν του ἐπὶ τούτῳ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐσκόπει νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ὁλοσχερῆ κατάργησιν τῆς Συγκλήτου, ἣν μάλιστα εἶχεν ἤδη παύσει νὰ συγκαλῇ.

Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν μετεχειρίζετο τυραννικὰ μέσα πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὅσην καὶ ἂν εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ σωματοφυλακὴν καὶ εἰς τὴν ὑποστήριξιν ξένων ἡγεμόνων, οὓς προσεπάθει διὰ παντοίων μέσων νὰ προσελκύσῃ, ἐπείσθη μετ' οὐ πολύ, ὅτι ἂν οἱ λαοὶ ἀναγκάζονται πολλάκις νὰνέχωνται τὰς τυραννικὰς κυβερνήσεις, δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν καὶ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰνέχωνται μέχρι τέλους τὴν ταπείνωσιν αὐτῶν.

Ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σέξτος ὕβρισε τὴν τιμὴν τῆς ἐναρέτου συζύγου τοῦ ἐξαδέλφου του Ταρκυνίου Κολλατίνου *Λουκρητίας*, αὕτη δὲ μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὴν ὕβριν ηὐτοκτόνησεν ἐνώπιον τοῦ συζύγου καὶ τῶν φίλων του, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ αἰσχρᾷ ἐκείνῃ πράξει, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ προβῇ ἐπὶ τέλους, ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ περιφήμου Ἰουνίου Βρούτου [1] καὶ τοῦ συζύγου τῆς Λουκρητίας, εἰς ἐπα-

[1] Ὁ Ἰούνιος Βροῦτος, ὅστις ἐκαλεῖτο πρότερον *Λεύκιος Ἰούνιος*, βλέπων, ὡς λέγεται, τὴν σκληρότητα, μεθ' ἧς ὁ Ταρκύνιος, πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐφέρετο οὐ μόνον πρὸς τοὺς μεμαχρυσμένους ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς πλησιεστέρους αὐτοῦ συγγενεῖς, καὶ θέλων νὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ αὐτὸς καθὸ συγγενὴς τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας κατὰ τῆς σκληρότητος τοῦ βασιλέως, ὅπως ἐν καιρῷ καταλλήλῳ ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα τῆς τυραννικῆς αὐτοῦ κυβερνή-

νάστασιν, ὅπως ἀποσείσῃ διὰ παντὸς τὸν τυραννικὸν ζυγόν. Καὶ ἔσπευσε μὲν ὁ Ταρκύνιος, ὅστις ἐπολιόρκει τότε τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ῥουτούλων Ἀρδέαν, νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τῇ λυπηρᾷ ἐκείνῃ ἀγγελίᾳ εἰς τὴν Ῥώμην, εὑρὼν ὅμως τὰς πύλας αὐτῆς κεκλεισμένας καὶ μαθὼν ὅτι διὰ ψηφίσματος τῆς Συγκλήτου εἶχε κηρυχθῇ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου, ὅτι εἶχε καταλυθῇ ἡ βασιλεία καὶ ὅτι εἶχε καταδικασθῇ μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς ἀειφυγίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑτρουρίαν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ στρατὸς εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ κηρυχθῇ κατ' αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ διὰ τῆς ὁμονοίας τοῦ λαοῦ οὐ μόνον ὁ σκληρότατος ἐκεῖνος καὶ ἀσυνείδητος ἡγεμὼν ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βασιλεία κατελύθη διὰ παντὸς ἐν ἔτει 509ῳ π. Χ.

σεως, ἐνόμισεν ὅτι τὸ καταλληλότερον πρὸς τοῦτο μέσον ἦτο νὰ ὑποκριθῇ τὸν ἠλίθιον. Οὕτω δ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκτεθεὶς μετὰ παραδειγματικῆς ὑπομονῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Brutus (ἤτοι ἠλίθιος, ἀμβλύνους), εἰς τοὺς χλευασμοὺς πάντων τῶν προσώπων τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἐνόμισεν, ὅτι δὲν ἦτο αὐτῷ ἐπιτετραμμένον, μετὰ τὸ βδελυρὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως ἔγκλημα, νὰ ἐξακολουθῇ ἐπὶ πλέον ὑποκρινόμενος τὸ ταπεινὸν ἐκεῖνο πρόσωπον, ἀλλ' ὅτι ὤφειλε νὰ φανῇ οἷος ἀληθῶς ἦτο καὶ νὰ προβῇ εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ σκοποῦ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗ

(509—30 π. Χ.)

Α' Ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία, ἤτοι ἡ δημοκρατία ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν πατρικίων μέχρι τῆς ἐξισώσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς πληβείους.

(509—366 π. Χ.)

§ 14

Πολίτευμα τῆς Δημοκρατίας. Ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν αὐτοῦ. Πόλεμοι πρὸς τοὺς Ἐτρούσκους καὶ τοὺς Λατίνους.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας σύμπασα ἡ δύναμις τῆς πολιτείας περιῆλθεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς χεῖρας τῶν πατρικίων, οἵτινες κατώρθωσαν ἤδη ὅ,τι ἐπόθουν ἄλλοτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμύλου, ἤτοι τὴν ἵδρυσιν *δημοκρατίας ἀριστοκρατικῆς*, καθ' ἣν ἅπασα ἡ ἐξουσία ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν τάξεως ἐκλεγομένας ἀρχάς. Οὕτω δὲ τὴν μέχρι τοῦδε θέσιν τῶν βασιλέων κατεῖχον ἔκτοτε δύο ἀνώτατοι ὑπάλληλοι, οἵτινες ἐκλεγόμενοι, ὡς εἴρηται, ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων καὶ καλούμενοι τὸ μὲν πρῶτον *Πραίτωρες* (μέχρι τῆς Δεκαρχίας) βραδύτερον δὲ *Ὕπατοι* εἶχον κατ' ἀρχὰς βασιλικὴν σχεδὸν ἐξουσίαν. Διότι πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐν γένει πραγμάτων, ὧν τὴν ἐπιμέλειαν εἶχεν ἴδιος ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διαταγὴν καὶ ἐποπτείαν τοῦ μεγίστου Ποντίφηκος διατελῶν ὑπάλληλος, ὁ λεγόμενος Rex sacrificulus, ἤτοι ὁ ἐπὶ τῶν ἱερῶν βασιλεύς, εἶχον τὴν προεδρίαν ἐν τῇ Συγκλήτῳ, προΐσταντο τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας καὶ τῶν δικαστικῶν καὶ ἐν καιρῷ πολέμου ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ. Ἵνα ὅμως μηδεὶς τῶν ὑπάτων ποιῆται κατάχρησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ

ἐπὶ βλάβῃ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ὡρίσθη εἰς ἓν μόνον ἔτος. Ὁ δὲ λαὸς εἶχε μὲν τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζῃ τοὺς νόμους ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις [1] καὶ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο δὲν ἦτο ἀπόλυτον, διότι καὶ τῶν ὑπαλλήλων ἡ πρότασις καὶ τῶν νόμων ἡ κύρωσις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς θελήσεως τῆς Συγκλήτου, ἥτις ἔχουσα προσέτι καὶ τὴν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἀπόφασιν καὶ τὴν ἐπὶ πάντων τῶν κλάδων τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους ἀνωτάτην ἐποπτείαν συνεκέντρωσε κατὰ μικρὸν ἐν ἑαυτῇ σύμπασαν τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ νεωστὶ ἱδρυθεῖσα δημοκρατία εἶχεν ἀνάγκην ἰσχυρᾶς διευθύνσεως, οὐδεὶς δ' ἄλλος ἐφαίνετο πρὸς τοῦτο καταλληλότερος τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, εἰς οὓς ὤφειλεν ἡ πατρὶς κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἤτοι τοῦ *Λευκίου Ἰουνίου Βρούτου* καὶ τοῦ *Ταρκυνίου Κολλατίνου*, τούτους ἐξέλεξεν ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἀνωτάτους τῆς δημοκρατίας ἄρχοντας. Καὶ ὅμως εὐθὺς ὡς συνέστη ἡ δημοκρατία καὶ ὑπὸ μεγίστων ἠπειλήθη αὕτη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν κινδύνων, καθ' ὅσον ὁ ἐκβληθεὶς τοῦ θρόνου Ταρκύνιος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ μετὰ τοῦτο ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος αἱ νὰ μὴ προσπαθήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως ἀνακτήσῃ καὶ πάλιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀρχήν, ἀφ' οὗ ἐγίνωσκεν ὁπόσον εὐμετάβλητος ἦτο ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς καὶ ἀφ' οὗ προσέτι πολλοὶ ἐκ τῶν πατρικίων ἐξηκολούθουν ἀκόμη νὰ ἦναι ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτόν. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ ἔκπτωτος ἐκεῖνος ἡγεμών, ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἑτρουρίαν, ἀπεπειράθη κατὰ τὴν παράδοσιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του διὰ πανουργίας καὶ προδοσίας ἀποστείλας εἰς Ῥώμην ἀπεσταλμένους ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν ὅπως πείσωσι τὴν Σύγκλητον νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὴν δημευθεῖσαν περιουσίαν του, κυρίως ὅμως ὅπως διοργανώσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ συνωμοσίαν, συνεννοούμενοι πρὸς τοῦτο μετὰ τῶν αὐτόθι ὀπαδῶν του, οἵτινες οὐδόλως ἔστεργον τὴν νέαν κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἤλπιζεν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του, δὲν ἐβράδυνε νὰ πεισθῇ ὁπόσον τὸ προκείμενον αὐτοῦ τέχνασμα ἦτο

[1] Πρῶτος νόμος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ψηφισθεὶς ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις ἦτο ὁ περὶ ἐφέσεως τοῦ Οὐαλερίου (lex Valeriae de provocatione).

παράτολμον καὶ παρακεκινδυνευμένον. Διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διωργανώθη τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων ἡ ποθουμένη συνωμοσία, ἀλλ' ὅμως αὕτη ἀπεκαλύφθη ἐγκαίρως καὶ οἱ συμμετασχόντες αὐτῆς συλληφθέντες ἐτιμωρήθησαν ἀνταξίως τοῦ κατὰ τῆς πατρίδος χαλκευθέντος ἀθλίου αὐτῶν ἐγκλήματος. Ἐπειδὴ δ' ἐγνώσθη, ὅτι τοῦ προδοτικοῦ ἐκείνου σχεδίου εἶχον συμμετάσχει καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἰουνίου Βρούτου, οὗτος παράδειγμα μοναδικὸν τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἀφοσιώσεως παρέχων δὲν ἐδίστασεν, ὡς νόμιμος ἐπὶ τοῦ προκειμένου δικαστὴς καὶ τῆς πατρίδος εἰλικρινὴς προστάτης καὶ φύλαξ, οὐ μόνον τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ νὰ παραστῇ μάλιστα καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς χωρὶς νὰ δείξῃ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην κἂν συγκίνησιν καὶ ταραχήν. Ὅτε δὲ μετὰ τοῦτο προτάσει τοῦ αὐτοῦ Βρούτου ἀπεφασίσθη νὰ ἐξορισθῶσι τῆς Ῥώμης διὰ παντὸς ἅπαντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ γένος τῶν Ταρκυνίων, ἠναγκάσθη καὶ ὁ Ταρκύνιος Κολλατῖνος, οὗτινος ἡ μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας συγγένεια εἶχε καταστῇ ὕποπτος παρὰ τῷ λαῷ, νὰ καταθέσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ νὰ καταλίπῃ τὴν πόλιν. Εἰς δὲ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀνυψώθη ὁ *Πόπλιος Οὐαλέριος*, ὅστις ἕνεκά τινων λίαν ὠφελίμων τῷ λαῷ νόμων, οὓς ἐξέδωκε βραδύτερον, ἐκλήθη *Ποπλικόλας*, ἤτοι *δημοκηδής*.

Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ κίνδυνος, ὅστις ἠπείλησε τὴν Ῥώμην ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς ἐχθρῶν, εἶχεν ἤδη ματαιωθῆ, δὲν παρῆλθεν ἐν τούτοις πολὺς ἔκτοτε χρόνος καὶ ἡ ἡσυχία αὐτῆς ἠπειλήθη καὶ πάλιν ὑπὸ φοβερωτέρου ἐξωτερικοῦ κινδύνου. Ἀφ' οὗ ὁ ἐκβληθεὶς τύραννος εἶδε τὰς ἐλπίδας του ματαιωθείσας διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ συνυφανθείσης συνωμοσίας, ἐνόμισεν ἤδη, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἂν κατέφευγεν εἰς μέσα βίαια. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐξεστράτευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης οἱ κάτοικοι τῶν ἑτρουσκικῶν πόλεων Οὐηΐων καὶ Ταρκυνίων. Ἀφ' οὗ ὅμως ἡ ἐν τῷ Οὔρσῳ δάσει συναφθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρῶν λυσσώδης καὶ αἱματηρὰ ἱππομαχία ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, διετρύπησαν δ' ἀλλήλους ἐν μονομαχίᾳ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἀρχηγοὶ ὁ Βροῦτος[1] καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου Ἀ-

[1] Λέγεται, ὅτι ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Βρούτου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἐκδικητὴς τῆς γυναικείας τιμῆς ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Λουκρητίας, αἱ Ῥωμαῖαι γυναῖκες ἐπένθησαν ἐπὶ ἓν ἔτος.

ρούντας, ἐπεκαλέσθη ὁ Ταρκύνιος τὴν συνδρομὴν τοῦ βασιλέως τοῦ Κλουσίου *Πορσήνα*, ὅστις ἐπιθυμῶν, ὡς λέγεται, νὰ καταβάλῃ τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην δύναμιν τῆς Ῥώμης, ἣν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἔβλεπε μετὰ ζηλοτύπου βλέμματος, οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν νὰ κυριεύσῃ τὸν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως κείμενον Ἰανίκολον λόφον καὶ νἀπωθήσῃ τοὺς Ῥωμαίους πέραν τῆς ἐπὶ τοῦ ῥηθέντος ποταμοῦ ξυλίνης γεφύρας. Ἀλλ' ἐν ᾧ καταδιώκων αὐτοὺς ἔμελλε καὶ αὐτὸς διὰ τῆς αὐτῆς γεφύρας νὰ εἰσέλθῃ μετὰ τῶν φευγόντων εἰς τὴν πόλιν καὶ γείνῃ κύριος αὐτῆς, ἀνέλαβεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ἐκείνης καὶ τοῦ φόβου νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα ἀπὸ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὴν ἤδη μεγάλου κινδύνου φιλόπατρίς τις νέος, ὁ *Ὁράτιος Κόκλης*. Βλέπων οὗτος, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος ἂν μὴ ἐκρημνίζετο ἡ ξυλίνη ἐκείνη γέφυρα, δὲν ἐδίστασε νὰ σταθῇ πρὸ ταύτης ξιφήρης μετὰ δύο ἄλλων συστρατιωτῶν του καὶ μετὰ τοσούτου νἀγωνισθῇ ἡρωϊσμοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὥστε κατώρθωσε μόνος ἐπὶ τέλους νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω αὐτῶν πορείαν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταστροφῆς τῆς γεφύρας. Ἀλλ' οὐκ ὀλίγον διήγειρεν ὁ ἀτρόμητος ἐκεῖνος ἥρως τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ ὅτε πάλιν εὐθὺς μετὰ τὸ ἡρωϊκὸν ἐκεῖνο κατόρθωμα ῥιφθεὶς ἔνοπλος εἰς τὰ κύματα τοῦ Τιβέρεως κατώρθωσεν, εἰ καὶ τὰ βέλη αὐτῶν ἐρρίπτοντο βροχηδὸν κατ' αὐτοῦ, νὰ διακολυμβήσῃ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον ἀβλαβής.

Πλὴν ὅμως τοῦ Ὁρατίου Κόκλητος καὶ ἕτερος νέος Ῥωμαῖος οὐκ ὀλιγωτέραν ἀπέδειξε κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην διὰ τὴν Ῥώμην στιγμὴν φιλοπατρίαν καὶ γεννναιότητα. Ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἡρωϊκὸν ἐκείνου κατόρθωμα ὁ Πορσήνας εἶχε περιαγάγει τὴν πόλιν διὰ στενῆς πολιορκίας εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν, οὐδὲν δ' ἄλλο μέσον ἐθεωρεῖτο τότε ἱκανὸν νὰ σώσῃ αὐτὴν ἢ ὁ φόνος τοῦ βασιλέως, οὐδαμῶς ἐδίστασεν ὁ φιλόπατρις νέος *Γάϊος Μούκιος* νὰ προβῇ εἰς τὸ λίαν παράτολμον τοῦτο διάβημα. Ἐνδυθείς, ὡς λέγεται, ἐνδύματα ἑτρουσκικὰ καὶ διακολυμβήσας τὸν Τίβεριν κατώρθωσε μὲν καθὸ εἰδήμων μάλιστα καὶ τῆς ἑτρουσκικῆς γλώσσης νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ἀπρατήρητος καὶ νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς βασιλικῆς σκηνῆς, δὲν ἠὐτύχησεν ὅμως νὰ ἐκτελέσῃ καὶ

τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀντὶ τοῦ Πορσήνα ἐφόνευσεν ἐκ πλάνης τὸν γραμματέα αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰ καὶ μετὰ θλίψεως εἶδεν ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος νέος ματαιωθὲν τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ σχέδιον, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις εὐτυχής, ὅτι κατώρθωσε τοῦτο μετὰ μικρὸν δι' ἄλλου μέσου. Συλληφθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ Πορσήνα καὶ βιαζόμενος ὑπ' αὐτοῦ δι' ἀπειλῶν εἰς σχετικὰς πρὸς τὸ διαπραχθὲν ἔγκλημα ἐξομολογήσεις, ὁ Μούκιος, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν οὔτε αἱ ἀπειλαὶ οὔτε καὶ τὰ διαταχθέντα βασανιστήρια, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπί τινος ἐγγὺς καιομένης πυρᾶς ἔμεινε μέχρι τῆς ἐντελοῦς αὐτῆς καταστροφῆς ἀτάραχος. Ὅτε δὲ ὁ Πορσήνας ἔκπληκτος μείνας διὰ τὰ πρωτοφανῆ ταῦτα τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας τοῦ νέου ἐκείνου δείγματα, οὐ μόνον δὲν ἐκακοποίησεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἀφῆκεν ἐλεύθερον, ὁ Μούκιος, ὅστις ἔκτοτε ἐκλήθη *Σκαιόλας* (Scaevola) ἤτοι Σκαιόχειρ, ὡς ἔχων μόνον τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, εἶπεν αὐτῷ εὐγνωμονῶν δῆθεν ἐπὶ τούτῳ, ὅτι τριακόσιοι προσέτι νέοι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς κατεχόμενοι φιλοπατρίας εἶχον συνομόσει κατὰ τῆς ζωῆς του. Ὁ δὲ Πορσήνας καταληφθεὶς ὑπὸ φόβου ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ ἅπασαν τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως κειμένην χώραν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς εἰρήνης εἴκοσι προσέτι ὁμήρους ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν ἀνὰ δέκα ἐξ ἑκατέρου γένους[1].

Ἀλλ' εἰ καὶ οὕτως ἐματαιώθησαν ἅπασαι αἱ ἐλπίδες τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, διότι μετὰ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων τροπὴν

[1] Ἂν πιστεύσωμεν τὴν παράδοσιν, δὲν διήγειρεν ὀλιγώτερον τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξιν τοῦ Πορσήνα καὶ ἡ ἡρωϊκὴ τόλμη μιᾶς τῶν παρ' αὐτῷ ὁμήρων Ῥωμαίων παρθένων, τῆς Κλοιλίας. Μὴ δυναμένη αὕτη νὰ ζῇ μακρὰν τῆς Ῥώμης, ἐστερημένη μάλιστα πάσης ἐλευθερίας, κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου μετὰ τῶν λοιπῶν συντρόφων της καὶ διακολυμβήσασα τὸν Τίβεριν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην ἀβλαβής. Ὅτε δὲ ἡ τολμηρὰ ἐκείνη παρθένος ἠναγκάσθη καὶ πάλιν κατ' ἀπαίτησιν τῆς Συγκλήτου νὰ ἐπιστρέψῃ παρὰ τῷ Πορσήνᾳ, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη οὗτος θαυμασμοῦ ἐπί τε τῷ ἡρωϊκῷ αὐτῆς τολμήματι καὶ τῇ εἰλικρινείᾳ τῆς Συγκλήτου, ὥστε οὐ μόνον ἀπένειμεν αὐτῇ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπέτρεψε μάλιστα νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτῆς καὶ ὅσους ἄλλους ἤθελεν ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτῆς συντρόφων.

οὐδὲ λόγος κἂν ἠδύνατο νὰ γείνῃ πλέον ἐκ μέρους τοῦ Πορσήνα περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐν τούτοις ὁ Ταρκύνιος δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ καὶ πάλιν βοηθούμενος ἤδη ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς νέαν ἀπόπειραν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης ἐξουσίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἀνεδείχθησαν νικηταὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠφεληθέντες σπουδαίως ἐκ τῆς *Δικτατορίας*[2], εἰς ἣν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν, ὁ προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν ἐκεῖνος ἡγεμὼν ἀποβαλὼν πλέον πᾶσαν ἐλπίδα ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας τυράννου Ἀριστοδήμου, ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ μικρὸν ἐν ἔτει 495 π. Χ.

§ 15

Ἐσωτερικοὶ πόλεμοι μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἵδρυσις τῆς δημαρχίας ἐν Ῥώμῃ.

(494 π. Χ.)

Οἱ πόλεμοι, οὓς εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ διεξαγάγωσιν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀποβῶσιν ἐπαχθεῖς εἰς τοὺς πληβείους, ἀφ' οὗ ἦσαν ἠναγκασμένοι οἱ δυστυχεῖς οὐ μόνον ἁμισθὶ νὰ ὑπηρετῶσιν, οὐ μόνον νὰγοράζωσιν ἐξ ἰδίων τὰ ὅπλα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μηδὲ νὰ συμμετέχωσι κἂν εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Ἐπειδὴ δὲ προσέτι ἠναγκάζοντο πολλάκις κατὰ τὴν ἀπουσίαν των νὰ καλλιεργῶσι τοὺς ἀγρούς των

[2] Εἰ καὶ δὲν εἶναι βέβαιον κατὰ ποίαν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἱδρύθη ἡ Δικτατορία ἐν Ῥώμῃ, ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην φαίνεται, ὅτι εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο μέσον κατέφυγον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 498 π. Χ. Ἐχρησίμευε δὲ ἡ ἔκτακτος αὕτη ἀρχὴ ἵνα ἐν καιρῷ μὲν ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἀποκαθιστᾷ τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἐν καιρῷ δ' ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ διαπληκτισμῶν ἀποστοβῇ πάντα κίνδυνον τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ οἱ Δικτάτορες, οἵτινες ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἐκ τῶν χρηματισάντων ἤδη ὑπάτων, ἐκέκτηντο ἀπεριόριστον ἐξουσίαν μὴ διαφέροντες ἀπὸ τῆς ἀρχαίας βασιλείας ἢ μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἦτο περιωρισμένη μηδέποτε ὑπερβαίνουσα τοὺς ἓξ μῆνας. Κατὰ δὲ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς ἀρχῆς των οἵ τε ὕπατοι καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ τῆς πόλεως ὑπετάσσοντο εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῶν. Πρῶτος Δικτάτωρ ἀναφέρεται: ὁ *Τίτος Λάρχιος*.

δι' ἐργατῶν ἐμμίσθων, οὐ μόνον περιέπεσον προϊόντος τοῦ χρόνου εἰς χρέη ὑπέρογκα, ἀλλὰ καὶ μὴ δυνάμενοι εἴτε ταῦτα εἴτε τοὺς ὀφειλομένους ὑπερόγκους αὐτῶν τόκους νὰ πληρώνωσι, πολυειδεῖς ἐδοκίμαζον κακώσεις καὶ ἐξευτελισμοὺς παρὰ τῶν δανειστῶν των. Διότι οὗτοι ἔχοντες ἐπ' αὐτῶν, κατὰ τοὺς ἰσχύοντας τότε λίαν αὐστηροὺς περὶ χρεῶν νόμους, ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἠδύναντο ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ τοὺς ὑποβάλλωσιν εἰς πολυειδεῖς βασάνους, νὰ τοὺς ῥίπτωσιν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ νὰ τοὺς μεταχειρίζωνται ὡς δούλους ἢ καὶ πολλάκις μάλιστα νὰ τοὺς φονεύωσιν.

Ἀλλ' ἡ οἰκτρὰ αὕτη καὶ ἀξιοθρήνητος θέσις τῶν πληβείων τοσοῦτον διήγειρεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔβλεπον, ὅτι τὰ ἐπανειλημμένα αὐτῶν παράπονα περὶ βελτιώσεως αὐτῆς οὐδόλως ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν πατρικίων, ὥστε, ὅτε ἐν ἔτει 495 ἐξερράγη πόλεμος κατὰ τῶν Οὐόλσκων, δὲν ἤθελον νὰ προσφέρωσιν οὐδεμίαν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τότε δὲ μόνον ἐνέδωκαν εἰς τοῦτο, ἀφ' οὗ ὁ ὕπατος *Ν. Σερουίλιος* οὐ μόνον προσωρινῶς ἀνεκούφισεν αὐτοὺς δι' ἀναστολῆς τῆς ἰσχύος τῶν περὶ χρεῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον εὐρυτέρας ἔδωκεν αὐτοῖς ὑποσχέσεις. Καὶ ἐν τούτοις οὔτε τοῦ ἀνδρὸς τούτου αἱ ὑποσχέσεις ἐξετελέσθησαν μετὰ τὸ αἴσιον τοῦ πολέμου ἐκείνου πέρας, οὔτε αἱ τοῦ δικτάτορος *Μ. Οὐαλερίου* κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (494), ὅτε καὶ πάλιν οἱ δυστυχεῖς πληβεῖοι συγκατετέθησαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο κατεχόμενοι καὶ πάλιν ὑπὸ δικαίας ἀγανακτήσεως ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους νἀποχωρήσωσιν ἔνοπλοι εἰς τὸ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀνίωνος καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου ἀπὸ τῆς Ῥώμης κείμενον ἱερὸν ὄρος (mons sacer), ὅπως ἱδρύσωσιν αὐτόθι νέαν πατρίδα ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἡ ἀποχώρησις αὕτη τῶν πληβείων (secessio plebis in montem sacrum) τοσαύτην διήγειρε παρὰ τοῖς πατρικίοις ταραχήν, ὥστε οὐδὲν παρέλιπον μέσον ὅπως ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς τοῦ σκοποῦ των καὶ τοὺς πείσωσι νὰ ἐπανέλθωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας, δὲν ἐβράδυνεν οἱ πατρίκιοι νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο τοιαύτη, οἵαν αὐτοὶ τὴν ἐφαντάζοντο. Καὶ διὰ τοῦτο εἰ καὶ προσεπάθησαν κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ καταπραΰνωσι τὴν ἀγανάκτησιν τῶν πληβείων, εἰ καὶ διαφόρους ἔδωκαν εἰς

αὐτοὺς περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης των ὑποσχέσεις, οὐδέποτε ἐν τούτοις κατώρθωσαν νὰ γείνωσιν εἰς αὐτοὺς πιστευτοί, ἀφ' οὗ τοσάκις μέχρι τοῦδε τοὺς εἶχον ἐξαπατήσει. Μόνον δέ, ὅτε ὁ μετ' ἄλλων πρέσβεων ἀποσταλεὶς πρὸς τοὺς πληβείους λίαν δημοφιλὴς καὶ τὰ μάλιστα συνετὸς *Μενήνιος Ἀγρίππας* κατέδειξεν αὐτοῖς διά τινος σοφοῦ καὶ τὰ μάλιστα εὐστόχου μύθου περὶ τῆς συνωμοσίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος κατὰ τοῦ στομάχου ἐπιζήμιον τῆς πρὸς τοὺς πατρικίους διχονοίας των, κατεπείσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ἅπασαι αὐτῶν αἱ ἀξιώσεις, ἤτοι κατάργησις τῶν χρεῶν διὰ τοὺς πτωχούς, ἀπελευθέρωσις τῶν ἕνεκα τούτων εἰς δουλείαν περιελθόντων, ἐλάττωσις τῶν τόκων καὶ ἵδρυσις νέας τινὸς ὅλως καὶ ἰδιαιτέρας ἀρχῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τῶν πληβείων κατὰ πάσης αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν πατρικίων προσβολῆς. Οὕτω δὲ ἱδρύθη ἐν ἔτει 494 π. Χ. τὸ ἀξίωμα τῶν *Δημάρχων* (tribuni plebis), οἵτινες τὸ μὲν πρῶτον δύο ὄντες, μετὰ μικρὸν δὲ πέντε καὶ τελευταῖον (ἀπὸ τοῦ 457) δέκα, εἶχον μεγίστην δύναμιν καὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπό τε τῶν ὑπάτων καὶ ἀπὸ τῆς Συγκλήτου. Ἐξελέγοντο δὲ ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων κατ' ἔτος, ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι (sacrosancti) καὶ καθήμενοι παρὰ τὴν θύραν τῆς Συγκλήτου ἐφρόντιζον νὰ ματαιώνωσι πᾶσαν εἰς τὰ συμφέροντα τῶν πληβείων ἀντικειμένην ἀπόφασιν αὐτῆς διὰ τῆς ἐκφωνήσεως τῆς λέξεως *veto*, ἥτις σημαίνει *ἀπαγορεύω, ἐνίσταμαι*[1]. Πλὴν δὲ τούτων εἶχον προσέτι οἱ Δήμαρχοι καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερασπίζωσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πάντα κατηγορούμενον πληβεῖον καὶ ὤφειλον οὐ μόνον νὰ μὴ ἀπομακρύνωνται τῆς Ῥώμης καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰφίνωσι τὰς οἰκίας των ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀνοικτὰς ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκομένους.

[1] Ὅπως ματαιωθῇ δὲ τοιαύτη τις ἀπόφασις τῆς Συγκλήτου δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐκφωνήσωσι τὴν λέξιν v e t o πάντες ὁμοῦ οἱ Δήμαρχοι, διότι καὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἡ ἔνστασις ἦτο ἐπαρκὴς πρὸς τοῦτο.

§ 16

Κοριολάνος. Πρῶτος κληρουχικὸς νόμος. Φάβιοι. Κιγκιννᾶτος.

Ἐν ᾧ οἱ πληβεῖοι μὴ θεωροῦντες ἐπαρκὲς ὅ,τι μέχρι τοῦδε εἶχον ἀποκτήσει ἐξηκολούθουν προσπαθοῦντες ἵν' ἀποκτήσωσιν ἔτι μείζονα τὴν προστασίαν τῶν νόμων κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ἐνίοτε δὲ μάλιστα καὶ κατὰ τῶν φανερῶν βιαιοπραγιῶν τῶν πατρικίων, πολλοὶ τούτων τοὐναντίον μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὴν ἀποκτηθεῖσαν δύναμιν τῶν δημάρχων οὐδεμιᾶς ἔκτοτε παρημέλουν εὐκαιρίας ὅπως κατορθώσωσι τὴν κατάργησιν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅτε ἐν ἔτει 492 ἐπῆλθεν ἐν Ῥώμῃ λιμὸς καὶ κατὰ παραγγελίαν τῆς Συγκλήτου ἐκομίσθη σῖτος ἐκ τῆς Σικελίας, ἐπιφανής τις πατρίκιος, ὁ *Γάϊος Μάρκιος*, ὁ ἕνεκα τῆς κατὰ τὴν πρὸ μικροῦ τότε γενομένην πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς Οὐολσκικῆς πόλεως Κοριόλης ἀποδειχθείσης αὐτοῦ ἀνδρείας ἐπικαλούμενος *Κοριολάνος*, προέτεινεν ἵνα τότε μόνον διανεμηθῇ σῖτος εἰς τοὺς πληβείους ἐπὶ μετρίᾳ τιμῇ, ὁπόταν οὗτοι ἤθελον συγκατατεθῇ εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν δημάρχων. Ἀλλὰ τοσοῦτον διὰ τῆς προτάσεώς του ταύτης διήγειρεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὥστε, ὅτε διὰ τοῦτο κατηγορήθη ὑπὸ τῶν δημάρχων ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, οὐδόλως ἐδίστασεν αὕτη νὰ τὸν καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κοριολάνος ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη μίσους κατὰ τοῦ λαοῦ ἕνεκα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς, ὥστε κατορθώσας νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς δὲν ἐδίστασεν οὐ μόνον νὰ καταφύγῃ πρὸς τοὺς ἀσπονδοτάτους ἐχθροὺς τῶν Ῥωμαίων, τοὺς Οὐόλσκους, ὅπως ἐρεθίσῃ αὐτοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, ἀλλὰ καὶ νὰ συνεκστρατεύσῃ μάλιστα κατ' αὐτῆς καὶ ὁ ἴδιος (491 π. Χ.). Λέγεται δὲ ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἀνέλαβε μάλιστα καὶ τὴν ἀρχηγίαν, εἰς τοσαύτην περιήγαγε τὴν Ῥώμην ἀπόγνωσιν ὅτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν πολλῶν τοῦ Λατίου πόλεων εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδόν του πλησίον αὐτῆς, ὥστε ἐπανειλημμέναι ἀπεστάλησαν πρὸς αὐτὸν πρεσβεῖαι τὸ μὲν πρῶτον ἐκ Συγκλητικῶν, ἔπειτα δὲ ἐξ ἱερέων, ὅπως καταπραΰνωσι τὸ μῖσος καὶ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς τούτων κατώρθωσε νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν

τοῦ Κοριολάνου, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβῶσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἡ μήτηρ του *Βετουρία*, καὶ ἡ σύζυγός του *Βολουμνία* μετὰ τῶν δύο τέκνων του, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι εὐγενεῖς Ῥωμαῖαι. Καὶ ὅμως οὐδ' εἰς τῶν γυναικῶν τούτων τὰς ἱκεσίας καὶ τὰ δάκρυα θὰ ἐνέδιδεν ὁ Καριολάνος, ἂν μὴ ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ μήτηρ του. Ὅτε ἡ τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της ἐκείνου λατρευομένη αὕτη γυνὴ ἀπώθησε μετ' ὀργῆς τὸν ἐναγκαλισμόν του καὶ ἐπετίμησεν αὐτὸν ὡς ἐκστρατεύσαντα κατὰ τῆς πατρίδος του, τοσοῦτον ἐκεῖνος συνῃσθάνθη τὴν ἐπὶ τούτῳ αἰσχύνην, ὥστε μεταμεληθείς, ὡς λέγεται, κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἀνέκραξε πρὸς αὐτὴν «τὴν μὲν Ῥώμην, ὦ μῆτερ, σέσωκας, τὸν δὲ υἱόν σου ἀπολώλεκας». Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Ῥώμης ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν χώραν τῶν Οὐόλσκων, ἔνθα ὅμως κατά τινας μὲν εἰδήσεις ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν, ὡς μὴ ἐκτελέσας δῆθεν τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ὑπόσχεσιν περὶ καταστροφῆς τῆς Ῥώμης, κατ' ἄλλας δὲ φαίνεται, ὅτι ἔζησεν ἐν ὁμονοίᾳ μετ' αὐτῶν μέχρι βαθέος γήρατος. Τὰς δὲ μεγαλόφρονας ἐκείνας γυναῖκας, αἵτινες ἠγάπων τὴν πατρίδα αὐτῶν περισσότερον τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ συζύγου, ὑπεδέχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπεριγράπτου.

Ἐν τούτοις δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς ἔκτοτε χρόνος καὶ νέα ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς μείζονα βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν πληβείων. Τὴν ἀθλίαν τούτων κατάστασιν μὴ δυνάμενος νὰ βλέπῃ ὁ πατρίκιος *Σπόριος Κάσσιος* καὶ θέλων κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτῷ νὰ συντελέσῃ εἰς βελτίωσιν αὐτῆς εἰσήγαγεν ἐπὶ τῆς ὑπατείας αὐτοῦ ἐν ἔτει 486 π. Χ. τὸν πρῶτον περὶ ἀγρῶν νόμον (lex agraria). Ἐπειδὴ δῆλα δὴ ἀπάσας τὰς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τῶν βασιλέων προσαρτηθείσας εἰς τὸ κράτος χώρας (ager publicus) εἶχον ἤδη σφετερισθῆ προϊόντος τοῦ χρόνου μόνοι οἱ πατρίκιοι, χωρὶς νὰ πληρώνωσι μάλιστα τὸ ὑποσχεθὲν δέκατον τῶν ἐξ αὐτῶν εἰσοδημάτων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, λαβὼν ἐκ τούτου ἀφορμὴν ὑπέβαλεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πρότασιν, καθ' ἣν αἱ δημόσιαι ἐκεῖναι χῶραι ἔπρεπε νὰ καταμετρηθῶσι καὶ μέρος μὲν ἐξ αὐτῶν νὰ ἐνοικιασθῇ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ δημοσίου ταμείου, μέρος δὲ νὰ διανεμηθῇ εἰς ἀπόρους πολίτας. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Σπόριος Κάσσιος, εἰ καὶ μετὰ σφοδρὰν ἀντίστασιν τῶν πατρικίων, νὰ ψηφισθῇ ἡ πρότασις αὐτοῦ, πλὴν

ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος αὐτῶν, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν, ἅμα τῇ λήξει τῆς ὑπατείας του, νὰ τὸν κατηγορήσωσιν ὡς ἐχθρὸν δῆθεν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ῥώμης καὶ ὡς ὀρεγόμενον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, καὶ νὰ κατορθώσωσιν οὕτω τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του. Ἀλλ' ἂν ὁ γενναιόφρων ἐκεῖνος ἀνὴρ ἔπεσε θῦμα τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ ἰδέας, δὲν ἐξέλιπεν ὅμως καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἰδέα, ὑπὲρ ἧς τοσοῦτον εἶχεν ἀγωνισθῆ, ἐξ ἐναντίας δὲ μάλιστα παρέσχεν ἀφορμὴν βραδύτερον εἰς ἄλλους πολλῷ σπουδαιοτέρους καὶ σφοδροτέρους ὑπὲρ τῶν ἀναξιοπαθούντων πληβείων ἀγῶνας.

Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ οὗτοι μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀδιάκοποι διαπληκτισμοὶ ἦσαν ἱκανοὶ νἀπορροφήσωσιν ὁλόκληρον τὴν προσοχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἔπαυσεν οὗτος ἔχων αὐτὴν ἐστραμμένην καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Δὲν εἶχον παρέλθει πολλὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν Οὐόλσκων πολέμου, καὶ εἰς νέον περιεπλάκησαν οἱ Ῥωμαῖοι πόλεμον πρὸς τοὺς Οὐηεντανούς. Ἐπειδὴ δ' οὗτοι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν προέβαινον τολμηρότεροι κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀνέλαβεν, ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τὰς καταστρεπτικὰς τῶν ἐχθρῶν τούτων εἰσβολάς, νἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν ἐγκρίσει τῆς Συγκλήτου μόνον τὸ πολυάριθμον γένος τῶν Φαβίων, οἵτινες περὶ τοὺς 306 ὄντες ἀνήρχοντο μετὰ τῶν πελατῶν αὐτῶν εἰς 4000. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπήνεγκαν οὗτοι μεγίστας ζημίας εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὕστερον ὅμως ἐμπεσόντες δι' ἀπάτης εἰς ἔνεδραν ἐφονεύθησαν ἅπαντες. Εἷς δὲ μόνον, ὅστις ἀνήλικος ἔτι ὢν ἔμενεν ἐν Ῥώμῃ, ἐπέζησεν ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἔνδοξον ἐκεῖνο γένος, ἐξ οὗ κατήγετο, ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ ὁ μετέπειτα σωτὴρ τῆς Ῥώμης. Ὅτε δὲ μετὰ τοῦτο προέβησαν οἱ Οὐηεντανοὶ μέχρι τῆς Ῥώμης, οὐ μόνον ἀπεκρούσθησαν ἀλλὰ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων, παραχωρήσαντες αὐτοῖς τὰς Φιδήνας καὶ τὴν εἰς ταύτας παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως ἀνήκουσαν χώραν (474).

Ἀλλ' ἡ Ῥώμη δὲν ἠπειλήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνον ἀπὸ βορρᾶ, ἤτοι ἐκ μέρους τῶν Οὐηεντανῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ἐκ μέρους τῶν Οὐόλσκων πάλιν καὶ τῶν Αἰκούων, οἵτινες τελευταῖοι μάλιστα κατώρθωσαν νὰ περικυκλώσωσι καὶ τὸν ὑπὸ τὸν ὕπατον *Μινούκιον* ἐκστρατεύσαντα κατ' αὐτῶν ῥωμαϊκὸν στρατὸν

παρὰ τὸ ὄρος Ἄλγιδον. Ἀλλ' ἐν τῇ χρισίμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ, καθ' ἣν καὶ αὐτὴ ἡ πατρὶς διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, πρὸς οὐδένα ἄλλον ἐστράφησαν τὰ βλέμματα τῶν Ῥωμαίων, ἢ πρὸς τὸν ἄλλοτε ὕπατον *Λεύκιον Κόϊντον Κιγκιννᾶτον*, ὅστις ἀναγκασθεὶς νὰ καταβάλῃ μέγα χρηματικὸν ποσὸν ἕνεκα τῶν εἰς τὸν υἱόν του ἀποδιδομένων κατὰ τοῦ δήμου ἐγκλημάτων εἰς τοσαύτην εἶχε περιέλθει πτωχείαν, ὥστε εἶχεν ἤδη ἀποσυρθῇ πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν μόνον ἀπομείναντα αὐτῷ ἐκ τῆς περιουσίας του ἀγρὸν πλησίον τῆς Ῥώμης, ὃν ἐκαλλιέργει μάλιστα ὁ ἴδιος. Καὶ ἀληθῶς δὲν εἶχον ἄδικον οἱ Ῥωμαῖοι στηρίξαντες ἁπάσας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἀφελῆ ἐκεῖνον ἄνδρα, καθ' ὅσον οὐ μόνον αἱ μέχρι τοῦδε διακεκριμέναι αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαι ἦσαν εἰς πάντας γνωσταί, ἀλλὰ καὶ τὸ θάρρος καὶ ἡ περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἐμπειρία ἀναμφισβήτητα. Καὶ ἤδη, ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς πόλεως ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὸν ἀπειλοῦντα τὴν πατρίδα κίνδυνον καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς Δικτάτορος, δὲν ἐδίστασεν ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος ἀνὴρ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ καταλίπῃ εὐθὺς τὸ ἄροτρον, ὅπερ ἐκράτει εἰς χεῖρας, καὶ νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐπικαλουμένης τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πατρίδος. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ σπεύσας πρὸς τὸ μέρος τοῦ κινδύνου οὐ μόνον τὸν περικυκλωμένον στρατὸν ἠλευθέρωσεν ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰκούους ὁλοσχερῶς ἐνίκησε (458 π. Χ.) δικαιώσας οὕτω τὰς προσδοκίας καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν του. Λέγεται δέ, ὅτι μετὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαν ὁ Κιγκιννᾶτος καταθέσας τὸ δικτατορικὸν ἀξίωμα, ὅπερ μόνον ἐπὶ δεκαὲξ ἡμέρας εἶχε διατηρήσει, ἐπέστρεψε πτωχὸς ὡς καὶ πρότερον εἰς τὸ ἐξοχικὸν αὐτοῦ κτῆμα.

§ 17

Δέκαρχοι. Νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων.

Εἰ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἔριδες καὶ οἱ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἐν Ῥώμῃ οὐδέποτε σχεδὸν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἀρχῆς μέχρι τοῦδε ἐξέλιπον, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχον διεξαχθῇ οὗτοι μετὰ μείζονος σφοδρότητος καὶ λύσσης ἢ κατὰ τὴν προκειμένην ἐποχήν. Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο δυσεξήγητον, ἀφ' οὗ ὁ

λαὸς ἔχων ἤδη μείζονα τῆς δυνάμεώς του συνείδησιν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ πρὶν ἢ κατορθώσῃ τὴν πλήρη αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀντίθετον μερίδα ἐξίσωσιν, δι' ἧς καὶ μόνης ἤλπιζεν οὐ μόνον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς πολυειδεῖς καταθλίψεις, ἃς ὑπ' ἐκείνης ἔπασχεν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὸς τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν. Καὶ δὲν ἠγνόει μὲν ὁ λαὸς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγώνων του πρὸς πόσα ἔμελλεν ἔτι χάριν τοῦ σκοποῦ του νὰ παλαίσῃ προσκόμματα, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν ἀμφιβολίαν ὅτι ἐπὶ τέλους ἤθελεν ἐξέλθει νικητής. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ κινήσῃ ἤδη ἓν ἐκ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, ἅτινα ἔμελλον ἀνυπολόγιστον νὰ παράσχωσιν ὠφέλειαν οὐ μόνον εἰς αὐτὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

Ἐπειδὴ δῆλα δὴ δὲν ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ νόμοι γραπτοί, οἱ δὲ δικασταί, οἵτινες ἐξελέγοντο πάντοτε ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, δὲν ἐδίκαζον κατὰ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλως αὐθαιρέτως καὶ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς των, παραβαίνοντες οὕτω καὶ αὐτὰ τὰ διὰ τοῦ χρόνου καθιερωμένα ἤδη ἔθιμα, ἐνόμισαν οἱ πληβεῖοι, ὅτι ἵνα τεθῇ φραγμὸς ἐπὶ τέλους εἰς τὰς δικαστικὰς ἐκείνας αὐθαιρεσίας ἔπρεπε νὰ συνταχθῶσι νόμοι γραπτοί. Ἀλλὰ τὴν δικαίαν ταύτην ἀξίωσιν, ἣν διετύπωσεν ἐν καταλλήλῳ προτάσει ὁ δήμαρχος *Γάϊος Τερεντίλιος Ἅρσας ἐν ἔτει 462*, μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος κατεπολέμησαν οἱ πατρίκιοι, ὥστε δὲν ἐβράδυναν νὰ προέλθωσιν ἐκ τούτου καὶ πάλιν ἄγριαι μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἔριδες καὶ βιαιοπραγίαι. Καὶ ὅμως, ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησαν οἱ πατρίκιοι νὰ ματαιώσωσι πᾶσαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐλπίδα τῶν πληβείων, μεθ' ὅσης καὶ ἂν ἀντέστησαν ἐπιμονῆς κατὰ τῆς ἀξιώσεώς των ἐκείνης, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτὴν μετὰ δέκα ἔτη, ἤτοι ἐν ἔτει 452 π. Χ.

Ἐπειδὴ ὅμως διετέλουν ἐν ἀπορίᾳ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ ἡ ποθουμένη νομοθεσία, ἀπεφασίσθη ἐπὶ τέλους νὰ ποσταλῶσι προηγουμένως εἰς τὴν Ἑλλάδα τρεῖς ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων ἄνδρες (triumviri) ὅπως γνωρίσωσι τοὺς αὐτόθι ὑπάρχοντας νόμους καὶ ἰδίως τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν (ἐν ἔτει 451) ἐξελέχθησαν κατὰ πρότασιν τῶν δημάρχων δέκα ἄνδρες ἅπαντες ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, ὅπως συντάξωσι τοὺς ἀπαιτουμένους νόμους (decemviri consu-

lari imperio legibus scribundis). Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκρίθη καλὸν νὰ περιβληθῶσιν οὗτοι καὶ δι'ἀπεριορίστου ἐξουσίας, ὅπως μὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὅστις ὡρίσθη ἐνιαύσιος, παρεμβληθῇ αὐτοῖς πρόσκομμά τι περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των, κατηργήθησαν πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, εἰς οὓς οὐ μόνον ἡ σύνταξις τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις τῆς πολιτείας ἀνετέθη, προέβησαν εἰς τὸ ἀνατεθὲν αὐτοῖς ἔργον μετὰ μεγίστης συνέσεως καὶ κατώρθωσαν μέχρι τέλους τοῦ ἔτους νὰ συντάξωσιν ἱκανὰς διατάξεις, αἵτινες ἀποδεκταὶ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ δέκα χαλκῶν πινάκων. Ἐπειδὴ ὅμως πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ἦσαν ἀναγκαῖαι καὶ ἄλλαι τινὲς διατάξεις, ἀπεφασίσθη, ἀφ' οὗ καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν δέκα ἐκείνων ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις λαμπρά, νὰ διατηρηθῇ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη ἐπὶ ἓν ἔτι ἔτος. Οὕτω δὲ ἐξελέχθησαν καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος μετὰ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας δέκα πάλιν νέοι ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ τρεῖς προσελήφθησαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πατρικίου *Ἀππίου Κλαυδίου*, ὅστις, καίπερ ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἐκτιμώμενος ἕνεκα τοῦ βιαίου αὐτοῦ χαρακτῆρος, εἶχε κατορθώσει ἐν τούτοις νὰ συμπεριληφθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν δευτέραν ἐπιτροπείαν μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν λοιπῶν συναδέλφων του.

Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μετ' ἀξιεπαίνου ἀληθῶς ζήλου κατώρθωσαν ἐντὸς τῆς εἰς αὐτοὺς ὁρισθείσης προθεσμίας νὰ φέρωσιν εἰς πέρας, διὰ τῆς προσθήκης δύο ἔτι πινάκων, τὸ κύριον αὐτῶν ἔργον, ἤτοι τὴν συμπλήρωσιν τῶν ποθουμένων νόμων, οἵτινες διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν καὶ *νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων* (lex duodecim tabularum)[1], ἡ κυβέρνησις αὐτῶν ἐν τούτοις τοσοῦτον ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τυραννικὴ καὶ αὐθαίρετος, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην οἱ χρόνοι τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου. Ἀντί, ὡς μέχρι τοῦδε, ἕκαστος μόνον προϊστάμενος τῶν Δεκάρχων, ὅστις ἐδικαιοῦτο νὰ ἐνασκῇ τὴν ἀνωτάτην

[1] Οἱ νόμοι οὗτοι, ὧν λείψανα μόνον σώζονται σήμερον, εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γραπτὸν δίκαιον τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ, μετὰ τὴν ἐν ὑστερωτέροις χρόνοις προσθήκην καὶ πλείστων ἄλλων διατάξεων, ὤφειλον οἱ παῖδες τῶν Ῥωμαίων νὰ μανθάνωσιν ἐκ στήθους ὡς τὴν πηγὴν παντὸς δικαίου (**fons omnis publici privatique juris**).

ἐξουσίαν καὶ ὅστις ἐκαλεῖτο προσέτι καὶ ἐπόπτης τῆς πόλεως, (custos urbis), νὰ συνοδεύηται ὑπὸ δώδεκα ῥαβδούχων, ἔβλεπέ τις ἤδη καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐμφανιζομένους δημοσίᾳ ἕκαστον μετὰ τῶν σημείων τούτων τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἐνσπείροντας πανταχοῦ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Οὐδόλως δὲ μεριμνῶντες πλέον περὶ τῶν διαθέσεων τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπωφελούμενοι προσέτι καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκραγέντος πρὸς τοὺς Σαβίνους καὶ Αἰκούους πολέμου τῆς Ῥώμης, καθ' ὃν τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ ἦτο ἀπησχολημένον, διετήρησαν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ δευτέρου ἔτους αὐθαιρέτως τὴν ἀρχήν, σκοποῦντες νὰ ἱδρύσωσι κυβέρνησιν ὀλιγαρχικήν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ πραξικοπήματος τούτου ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὡς φαίνεται, τοῦ νὰ σφετερισθῇ αὐτὸς ἐπὶ τέλους ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν, ἦτο ὁ μνημονευθεὶς Ἄππιος Κλαύδιος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ αὕτη εἶχεν ἐξοργίσει ἀμφοτέρας τὰς μερίδας, ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ προβῇ εἰς τὴν βιαίαν τῶν τυράννων καθαίρεσιν, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τοῦτο ἡ βδελυρὰ καὶ ἀνήθικος αὐτοῦ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου διαγωγή. Ὁ αὐθαδέστατος οὗτος καὶ πρὸς πᾶσαν ἀνήθικον πρᾶξιν τὰ μάλιστα ἐπιρρεπὴς ἀνὴρ ἰδών ποτε καθ' ὁδὸν τὴν κόρην διακεκριμένου τινὸς πληβείου *Βιργιρίαν* καλουμένην, μνηστὴν δὲ τοῦ ἄλλοτε δημάρχου *Ἰκιλίου*, καὶ θέλων νἀποσπάσῃ αὐτὴν βιαίως ἀπὸ τῆς οἰκογενείας της, προέτρεψεν ἕνα τῶν πελατῶν αὐτοῦ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ νέα ἐκείνη ἀνῆκεν εἰς αὐτὸν ὡς κόρη μιᾶς τῶν δούλων αὐτοῦ, καὶ ὅτι εἶχεν ὑποβληθῇ εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς Βιργίνιον ὑπὸ τῆς ἀγόνου αὐτοῦ συζύγου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ βδελυρὰ αὕτη ὑπόθεσις ἐφαίνετο βαίνουσα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου δεκάρχου, ὅστις μάλιστα γενόμενος ὁ ἴδιος δικαστὴς εἶχεν ἐκδώσει καταδικαστικὴν κατὰ τῆς δυστυχοῦς κόρης ἀπόφασιν, ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὅστις ὑπηρέτει τότε ἐν τῷ κατὰ τῶν Σαβίνων πολέμῳ, καὶ ὅστις, ἐπὶ τῇ εἰδήσει τοῦ κινδύνου τῆς θυγατρός του, ἔσπευσεν ἐγκαίρως εἰς τὴν Ῥώμην, βλέπων αὐτὴν βιαίως ἀπαγομένην καὶ ἀναλογισθείς, ὅτι δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου, πλὴν τοῦ θανάτου, ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἀτιμίας, δὲν ἐδίστασε λαβὼν μάχαιραν ἔκ τινος ἐκεῖ που πλησίον εὑρισκομένου κρεωπωλείου νὰ ἐμπήξῃ αὐτὴν εἰς τὴν καρδίαν της, ἀναφωνῶν «Μόνον

οὕτω δύναμαι, τέκνον μου, νὰ σώσω τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν σου.» Μετὰ δὲ τοῦτο στραφεὶς πρὸς τὸν Ἄππιον Κλαύδιον καὶ ὑψώσας τὴν αἱμόφυρτον μάχαιραν, «διὰ τοῦ αἵματος τούτου», ἀνέκραξε, «καθιερῶ τὴν κεφαλήν σου, μιαρέ, εἰς τοὺς καταχθονίους θεούς». Καὶ πρὶν ἢ ὁ πεφοβισμένος ἐκεῖνος δέκαρχος δυνηθῇ νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν τοῦ τολμηροῦ γέροντος, ἐπήδησεν οὗτος ἐπὶ τοῦ ἵππου του καὶ σπεύσας εἰς τὸ στρατόπεδον τοσοῦτον διήγειρε διὰ τῆς διηγήσεως τῆς πράξεως αὐτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὥστε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασεν οὗτος νὰ προβῇ εἰς ἀληθῆ ἐπανάστασιν καὶ νὰ ἐκλέξῃ ὡς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ δέκα χιλιάρχους (tribuni militum ἢ militares). Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς δὲν ἦτο δυνατόν, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ διαδραματισθείσης φρικτῆς ἐκείνης σκηνῆς, νὰ μείνῃ ἀπαθὴς καὶ ἀτάραχος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔβλεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὴν τὴν οἰκογενειακήν του τιμὴν ἀπειλουμένην ὑπὸ τῶν δέκα ἐκείνων τυράννων. Καὶ διὰ τοῦτο μιμούμενος καὶ αὐτὸς τὸ διάβημα τοῦ στρατοῦ συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ *ἱερὸν ὄρος* (449 π. Χ.). Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατὸς ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπέλθῃ ἐντεῦθεν κατὰ τῆς πόλεως, ἠναγκάσθη ἡ Σύγκλητος, τῇ μεσιτείᾳ τῶν παρὰ τῷ λαῷ λίαν προσφιλῶν συγκλητικῶν *Οὐαλερίου* καὶ *Ὁρατίου*, νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννικῆς ἐκείνης κυβερνήσεως καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων εἰς ἣν διετέλουν ταῦτα καὶ πρότερον κατάστασιν. Γενομένης δὲ μετὰ τοῦτο ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου ἐπισήμου κατηγορίας κατὰ τῶν δεκάρχων οἱ μὲν μισητότεροι ἐξ αὐτῶν Ἄππιος Κλαύδιος καὶ Ὄππιος ηὐτοκτόνησαν πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς δίκης των ἐν τῇ φυλακῇ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς χώρας καὶ ἐστερήθησαν τῆς περιουσίας των. Οὕτω δὲ καὶ πάλιν ἡ ἐλευθερία τῆς Ῥώμης ἐξεπήδησεν ἐκ τοῦ εὐγενοῦς αἵματος ῥωμαίας γυναικός, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ τῆς Λουκρητίας.

§ 18

Μεταβολαὶ τοῦ πολιτεύματος ὑπὲρ τῶν πληβείων.

Ἐξ ὅτου οἱ πατρίκιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς πληβείους συμμετοχὴν εἰς τὴν δεκαρχίαν, ἤτοι εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς πολιτείας, οὐδέποτε πλέον ἔπαυσαν οὗτοι ἐργαζόμε-

νοι μετὰ ζήλου, ὅπως θέσωσι τέρμα καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ πολιτικὰ προνόμια, ἅτινα ἐκεῖνοι ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς δημοκρατίας εἶχον σφετερισθῆ. Καὶ πρῶτον μὲν κατώρθωσαν ἐν ἔτει 448 νὰ καταστήσωσι τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελεύσεων αὐτῶν ὑποχρεωτικὰς καὶ διὰ τὰς δύο τάξεις τοῦ λαοῦ (πληβείους καὶ πατρικίους). Μετὰ δὲ τοῦτο κατώρθωσαν προσέτι διὰ τοῦ Κανουληίου νόμου (lex Canuleia), ὅπως οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπηγορευμένοι μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων γάμοι ἐπιτρέπωνται αὐτοῖς τοῦ λοιποῦ (444 π. Χ.). Ὅτε δὲ μετὰ τοῦτο ἠξίωσαν προσέτι ἵνα συμμετέχωσι καὶ εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, τοσοῦτον ἐθεώρησαν οἱ πατρίκιοι τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν πληβείων ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ συμφέροντα αὐτῶν, ὥστε οὐ μόνον ἀντέταξαν κατ' αὐτῆς ἐπίμονον ἀντίστασιν, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν διὰ τοῦτο τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἐδίστασαν νὰ δηλώσωσιν, ὅτι μᾶλλον προὐτίμων τὴν τελείαν κατάργησιν τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι καὶ εἰς τοὺς πληβείους συμμετοχὴν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ἐν τούτοις αἱ δύο ἐρίζουσαι μερίδες συνεφώνησαν ἐπὶ τέλους ἵνα ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἐκλέγωνται κατ' ἔτος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τάξεων *χιλίαρχοι* ὑπατικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν. Τοιοῦτοι δ' ἐξελέγοντο τὸ μὲν πρῶτον τρεῖς, μετὰ μικρὸν δὲ τέσσαρες καὶ βραδύτερον ἓξ ἢ ἐνίοτε καὶ ὀκτὼ ἐξ ἑκατέρας τῶν τάξεων. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα κατώρθουν οἱ πατρίκιοι ἐνίοτε νὰ ἐκλέγωσι καὶ πάλιν ὑπάτους ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν. Προβλέποντες ὅμως, ὅτι οἱ πληβεῖοι θὰ κατώρθουν ἐπὶ τέλους νὰ ὑψωθῶσι καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἵδρυσαν περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (443 π. Χ.), ἢ ὅπερ πιθανώτερον μετά τινα ἔτη (435 π. Χ.), οἱονεὶ ὡς ἀντισήκωμα καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ὑπάτων ἀπὸ τῶν πολλῶν αὐτῶν ἀσχολιῶν, μίαν ὅλως νέαν ἀρχήν, τὴν *τῶν δύο Τιμητῶν*. Οἱ νέοι οὗτοι ὑπάλληλοι, ὧν ἡ ἀρχὴ διήρκει τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ πέντε ἔτη, βραδύτερον δὲ (ἀπὸ τοῦ ἔτους 334 π. Χ.) ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, καὶ οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται μόνον ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, ὤφειλον νὰ φυλάττωσι τοὺς καταλόγους, ἐν οἷς ἦσαν σημειωμένα τὰ ὀνόματα πάντων τῶν πατρικίων καὶ πληβείων κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν περιουσίαν ἑκάστου, νὰ κανονίζωσι τοὺς εἰς τὴν πολιτείαν πληρωτέους φόρους, νὰ ἐπιστατῶσιν ἐπὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀπογράφωσι καὶ ἐκτιμῶσι τὴν περιουσίαν ἑκά-

στου τῶν πολιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον προσέτι τὸ δικαίωμα οὐ μόνον τῆς ἐπὶ τῶν δημοσίων ἠθῶν ἐποπτείας, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμωρίας οἱασδήποτε παρεκτροπῆς, ἡ σημασία αὐτῶν κατέστη βραδύτερον πολλῷ μεγαλειτέρα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὤφειλον καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ Ἀρεοπαγῖται ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ Ἔφοροι ἐν Σπάρτῃ, νὰ ἔχωσι τὸν βίον ἄμεμπτον καὶ νὰ κατέχωσι πρὸ τῆς ἐκλογῆς των ἔτι ἐπιφανῆ ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν.

§ 19

Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἐτρούσκους. Ἅλωσις τῶν Οὐηΐων.

Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διαμάχας οἱ ῥωμαϊκοὶ στρατοὶ ἐμάχοντο νικηφόρως κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἡ δὲ δύναμις τῆς Ῥώμης, ἥτις τοσοῦτον εἶχε καταπέσει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας, ἀνελάμβανε καὶ πάλιν τὴν προτέραν αὐτῆς σημασίαν. Ἐκ πάντων ὅμως τῶν πολέμων, οὓς διεξήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἱ ἀγριώτεροι καὶ μακροχρονιώτεροι ἦσαν οἱ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Φιδηνῶν καὶ τῶν Οὐηΐων διεξαχθέντες. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ἔχοντες ἤδη ἀνεγνωρισμένην τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ἐπανέστησαν κατ' αὐτῆς ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Οὐηεντανῶν (438) καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Ῥωμαίους ἀποίκους, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ περίχωρα αὐτῶν. Ἐπειδὴ δέ, καίπερ ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νἀναγνωρίσωσι καὶ πάλιν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, ἐπανέστησαν ἐκ νέου ἐν ἔτει 426, τοσοῦτον ἕνεκα τούτου ἐξωργίσθησαν κατ' αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι, ὥστε οὐ μόνον τὴν πόλιν κατέστρεψαν ἐκ θεμελίων μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐξηνδραπόδισαν.

Ὅτε δὲ μετά τινα ἔτη ἠθέλησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ τιμωρήσωσι καὶ τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἐχθρούς, τοὺς Οὐηεντανούς, οὐδεμίαν ἔδειξεν ὁ λαὸς προθυμίαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς σκοπουμένης ταύτης ἐπιχειρήσεως, ἅτε προβλέπων τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐκ τούτου ἐπιβλαβῆ αὐτοῦ ἐπίδρασιν εἰς τὰ συμφέροντά του. Ἀλλ' ὅτε ἡ Σύγκλητος ἀπεφάσισεν ἵνα δίδηται τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν πεζὸν στρατὸν μισθὸς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, ὁ λαὸς ἔλαβε προ-

θύμως τὰ ὅπλα καὶ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκμαζούσης καὶ πολυανθρώπου πόλεως, τῶν Οὐηΐων, ἥτις τοσοῦτον εἶχε διεγείρει διὰ τῆς ὑπερηφανίας της τὸ μῖσος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπὶ ἀποκρήμνου λόφου καὶ ἐν τῷ μέσῳ δύο ποταμῶν κειμένη αὕτη πόλις ἦτο τὰ μάλιστα ὀχυρά, ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ παρατείνωσι τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν τῆς Τροίας, ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη (406—396 π. Χ.). Ὁ δὲ ἀποκλεισμὸς αὐτῆς διὰ πολιορκητικῶν μηχανημάτων παρέσχε τὸ πρῶτον ἤδη ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ διεξάγωνται τοῦ λοιποῦ οἱ πόλεμοι καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος. Ἀφ' οὗ δὲ αἱ ἐπανειλημμέναι πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ἀπόπειραι τῶν Ἐτρούσκων ἐκ τῆς Καπίννης (Capena) καὶ τοῦ Φαλερίου (Falerii) ἀπεκρούσθησαν, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἔτει 396 νὰ κυριεύσωσι δι' ὑπονόμου τὴν ὀχυρὰν ἐκείνην πόλιν, ἥτις ἦτο τὸ ἔρεισμα καὶ ἡ κλεὶς τῆς Ἐτρουρίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξόχου στρατηγοῦ *Μ. Φουρίου Καμίλλου*, ὅστις ἦτο τότε δικτάτωρ. Ἐκ δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἐξηνδραποδίσθησαν. Οὕτω δὲ ἡ δύναμις τῆς Ἐτρουρίας, ἥτις τοσοῦτον ἄλλοτε εἶχεν ἀπειλήσει τὴν Ῥώμην, κατέπεσεν ἤδη ὁλοσχερῶς διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων κτυπημάτων [1]. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κάμιλλος, μισητὸς καταστὰς ἕνεκα τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτοῦ ἀλαζονείας καὶ τῆς πρωτοφανοῦς πολυτελείας, μεθ' ἧς ἐτέλεσε τὸν θρίαμβόν του, ἠναγκάσθη μετὰ μικρὸν κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν δημάρχων, ὅτι εἶχε σφετερισθῇ μέρος τῶν λαφύρων, νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης πρὶν ἢ ἀναμείνῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ. Ἔφυγεν ὅμως ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐν στιγμῇ, καθ' ἣν ἡ πατρὶς ἀπειλουμένη ὑπὸ νέας πολλῷ φοβερωτέρας καταιγίδος εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ.

[1] Εἰ καὶ ἡ ἅλωσις τῶν Οὐηΐων εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰρνηθῇ, ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι πολυειδῶς ἀναμεμιγμένη μετὰ μύθων, οἵτινες καταφανέστατα προδίδουσι τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν καταγωγήν. Τίς δ' ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπὶ δέκα ἔτη διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῶν Οὐηΐων, δὲν ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην του τὴν δεκαετῆ πολιορκίαν τῆς Τροίας, ἢ τίς δὲν ἀναγνωρίζει ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς ὑπονόμου τὴν διὰ τοῦ Δουρίου ἵππου πανουργίαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἅλωσιν αὐτῆς;

§ 20

Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γαλάτας.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν του Καμίλλου ἀφίκοντο εἰς τὴν Ῥώμην πρέσβεις ἐκ τῆς ἐτρουσκικῆς πόλεως Κλουσίου, οἵτινες ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν φίλων αὐτῶν Ῥωμαίων κατά τινος φοβεροῦ ἐχθροῦ, τῶν Σενόνων Γαλατῶν, οἵτινες ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς βορείου Ἰταλίας, εἰς ἣν, ὡς γνωστόν, εἶχον εἰσβάλει μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁμοφύλων πρὸ μιᾶς καὶ ἡμισείας περίπου ἑκατονταετηρίδος, εἶχον ὑπερβῆ τὰ Ἀπέννινα καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἐτρουρίαν ἐπολιόρκουν τὴν μνημονευθεῖσαν πόλιν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι μὴ θέλοντες νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὰ ἄγρια ἐκεῖνα στίφη, ἀπέφυγον μὲν νὰ πέμψωσι πρὸς τοὺς Κλουσίνους ἔνοπλον δύναμιν, ἀπέστειλαν ὅμως ὡς πρέσβεις τρεῖς ἀδελφοὺς ἐκ τοῦ γένους τῶν Φαβίων, ὅπως ἐν ὀνόματι τῆς Ῥώμης παρακινήσωσι τοὺς Γαλάτας εἰς ὑποχώρησιν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἀρνητικὴν τούτων καὶ ἀγέρωχον ἀπάντησιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖνοι ἀπεσταλμένοι ἐτάχθησαν, παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα, μετὰ τῶν Κλουσίνων, εἰς δὲ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐφόνευσεν ἕνα τῶν στρατηγῶν τῶν Γαλατῶν, ὑπὸ τοσαύτης οὗτοι κατελήφθησαν ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτήσεως, ὥστε ἀπῄτησεν ἱκανοποίησιν παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι οὐ μόνον ἠρνήθησαν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ πεῖσμα τῶν Γαλατῶν ἐξέλεξαν τοὺς προσβαλόντας αὐτοὺς ἄνδρας χιλιάρχους διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ ἀρχιστράτηγος αὐτῶν λύσας εὐθὺς τὴν πολιορκίαν τοῦ Κλουσίου ὥρμησε μεθ' 70,000 στρατοῦ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Ὅτε δὲ οἱ δύο ἐχθροὶ συνηντήθησαν παρὰ τὸ ποτάμιον *Ἄλλιαν*, τοσαύτην θραῦσιν ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὴν αὐτόθι συγκροτηθεῖσαν μάχην, ὥστε ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν αὕτη ἐγένετο ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε παρ' αὐτοῖς ὡς ἀποφράς (dies Alliensis, 18η Ἰουλίου 389 π. Χ.)[1]. Ἐκ δὲ τῶν ὀλίγων σωθέντων στρατιωτῶν, ἄλλοι μὲν ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατέλαβον τὸ Καπιτώλιον μετὰ τῆς Συγκλήτου καὶ πάντων τῶν ἐν Ῥώμῃ εὑρισκομένων μαχίμων ἀνδρῶν, ἄλλοι δ' ἐπνίγησαν εἰς τὸν Τίβεριν ἢ ἀπέθανον φεύγοντες, ὀλίγιστοι δὲ κατέφυγον εἰς τοὺς Οὐηίους. Ὅτε δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας εἰσέβαλον οἱ νικηταὶ

[1] Ὡς ἀσφαλεστέρα χρονολογία τῆς παρὰ τὸν Ἀλλίαν συγκροτηθείσης μάχης θεωρεῖται ὑπό τινων ἡ 16η Ἰουλίου 388 π. Χ.

καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην, εὗρον αὐτὴν παντελῶς ἔρημον κατοίκων, πλὴν μόνον ὀγδοήκοντα γερόντων, οἵτινες μὴ θέλοντες νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα των κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ἐκάθηντο ἀτάραχοι καὶ περιβεβλημένοι τὰς μεγαλοπρεπεῖς αὐτῶν στολὰς ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων αὐτῶν ἑδρῶν, πρόθυμοι νὰ πέσωσιν ὡς ἐξιλαστήριος θυσία χάριν τῆς σωτηρίας αὐτῆς. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ τούτους ἅπαντας ἐφόνευσαν οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι, ἐπυρπόλησαν μετὰ τοῦτο τὴν λεηλατηθεῖσαν πόλιν, καὶ προέβησαν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Καπιτωλίου, ὅπερ καὶ τοῦτο θὰ ἐκυριεύετο ὑπ' αὐτῶν κατά τινα σκοτεινὴν νύκτα, ἂν μὴ ἐσώζετο εὐτυχῶς διὰ τῆς κραυγῆς τῶν εἰς τὴν Ἥραν καθιερωμένων χηνῶν καὶ τῆς ἀνδρείας τοῦ στρατηγοῦ Μάρκου Μαλλίου, ὅστις διὰ τοῦτο ἐκλήθη καὶ *Καπιτωλῖνος*, ἤτοι σωτὴρ τοῦ Καπιτωλίου. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Γαλάται ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας ματαίως ἐπολιόρκησαν τὸ Καπιτώλιον, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους, τὸ μὲν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης καὶ διαφόρων ἐπιδημικῶν νόσων, τὸ δὲ λαβόντες ἀγγελίαν περί τινος εἰσβολῆς τῶν Βενετῶν εἰς τὰς νεωστὶ κατακτηθείσας αὐτῶν χώρας, νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς Ῥώμης, ἀφ' οὗ ὅμως ἐπλήρωσαν αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι, πιεζόμενοι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς πείνης, χιλίας λίτρας χρυσοῦ. Λέγεται δέ, ὅτι ἐπειδὴ οἱ μὲν Γαλάται μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν ζύγισιν τοῦ χρυσοῦ ψευδῆ βάρη, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι παρεπονοῦντο διὰ τοῦτο, ὁ ἀρχιστράτηγος ἐκείνων ῥίψας προσέτι εἰς τὴν πλάστιγγα καὶ τὸ ξίφος του, ἀνεφώνησεν «*οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις*» (vae victis). Καὶ διηγοῦνται μὲν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι ὁ Κάμιλλος, ὅστις κατὰ τὴν στενὴν τοῦ Καπιτωλίου πολιορκίαν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὑπ' αὐτῶν δικτάτωρ, ἔσπευσε μετὰ στρατοῦ, κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην τῆς φιλονεικίας στιγμήν, ἐκ τῆς ἐξορίας του, καὶ κηρύξας τὴν συνθήκην ἄκυρον ἐξεδίωξε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους ἐκ τῆς πόλεως καὶ κατέστρεψεν αὐτοὺς ὁλοσχερῶς μετὰ τοῦτο κατά τινα μεγάλην μάχην· φαίνεται ὅμως, ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι μεταγενεστέρων χρόνων ἐπινοήματα τὸ μὲν πρὸς διάσωσιν τῆς δόξης τῶν προγόνων ἀπὸ πάσης κηλῖδος, τὸ δὲ πρὸς μείζονα λάμπρυνσιν τῆς δόξης τοῦ Καμίλλου. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι τότε μὲν ἀνεχώρησαν οἱ ἐχθροὶ νικηταὶ μετὰ τῶν λαφύρων, ἀλλ' ὀσάκις βραδύτερον ἀπεπειράθησαν οὗτοι νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Λάτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος κατησχυμμένοι ἕνεκα τῆς ὑπερόχου τότε δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην τὰ μάλιστα σπουδαίαν κατώρθωσεν ὁ Κάμιλλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γαλατῶν ἐκ τῆς Ῥώμης νὰ παράσχῃ εἰς τὴν πατρίδα του ὑπηρεσίαν. Βλέπων ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος ἀνήρ, ὅτι οἱ πληβεῖοι, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς καταστραφείσης πόλεως, ἐδίσταζον ἕνεκεν ἐνδείας νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἐσκόπουν νὰ μετοικήσωσιν εἰς τοὺς Οὐηΐους, ὅπως ἱδρύσωσιν αὐτόθι πολιτείαν ἐλευθέραν ἐπὶ ὅλως νέων βάσεων, μετὰ τοσαύτης εἰργάσθη παρ' αὐτοῖς δραστηριότητος, ὥστε κατώρθωσε τῇ συνδρομῇ καὶ τῆς Συγκλήτου οὐ μόνον νἀποτρέψῃ αὐτοὺς τοῦ ἐπιβλαβεστάτου ἐκείνου σκοποῦ των, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ εἰς ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως. Ἕνεκα δὲ τῆς ὑπηρεσίας του ταύτης ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐπωνυμία τοῦ «*πατρὸς τῆς πατρίδος*» καὶ τοῦ «*δευτέρου θεμελιωτοῦ τῆς Ῥώμης*» (alter conditor urbis).

§ 21

Νόμοι τοῦ Γ. Λικινίου Στόλωνος καὶ τοῦ Λευκίου Σεξτίου. Ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων.

Ἐν ᾧ μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως ὁ Κάμιλλος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀνακηρυχθῇ τὸ δεύτερον δικτάτωρ, ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, καὶ ἰδίως τῶν λίαν ὀχληρῶν Οὐόλσκων, λυσσώδεις καὶ πάλιν ἤρχισαν νἀναφαίνωνται ἐν Ῥώμῃ οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διαπληκτισμοὶ καὶ ἔριδες. Διότι οἱ πατρίκιοι, εἰς οὓς πλεῖστοι ἐκ τῶν πληβείων εἶχον ἀναγκασθῇ, ἕνεκα τῶν ἐπισυμβασῶν αὐτοῖς ἀλλεπαλλήλων μέχρι τοῦδε συμφορῶν, νὰ χρεωθῶσιν, ἐπωφελούμενοι ἤδη ἐκ τῆς δεινῆς αὐτῶν θέσεως, ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ τῆς δυστυχοῦς ἐκείνης τάξεως μετὰ μείζονος ἢ ἄλλοτε λύσσης τὰς σκληροτέρας τῶν καταθλίψεων καὶ καταπιέσεων. Ἐπειδὴ δὲ τὴν προστασίαν τοῦ πάσχοντος λαοῦ ἀνέλαβεν ὁ γενναῖος τοῦ Καπιτωλίου σωτὴρ Μάρκος Μάλλιος, ὅστις μάλιστα καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς περιουσίας του ἐθυσίασε τὸ μὲν πρὸς ἀνακούφισιν πολλῶν δυστυχῶν πληβείων, τὸ δὲ πρὸς διάσωσιν τῆς ἀπειλουμένης ἐλευθερίας ἄλλων, μὴ δυναμένων νὰ ἐξοφλήσωσι τὰ χρέη των, τοσοῦτον ἐφείλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀγάπην τῶν πληβείων, ὥστε οἱ ὁμοταγεῖς

αὐτῷ πατρίκιοι, θεωροῦντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦδε ὡς ἐχθρὸν ἐπικίνδυνον, ἐκ παντὸς τρόπου προσεπάθησαν ὅπως καταστήσωσιν αὐτὸν ἐκποδών. Καίτοι δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς εὐεργετηθέντες πληβεῖοι κατέλαβον στάσιν ἀπειλητικὴν κατὰ τῶν πατρικίων, εὐτυχήσαντες μάλιστα νὰ ματαιώσωσι καὶ δύο κατ' αὐτοῦ κατηγορίας αὐτῶν, ἐν τούτοις κατώρθωσαν ἐκεῖνοι ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ των κατηγορήσαντες μετὰ μικρὸν τὸν ἔνδοξον ἐκεῖνον ἄνδρα ὡς ὀρεγόμενον τῆς τυραννίδος (384 π. Χ.). Λέγεται δέ, ὅτι ὁ σωτὴρ τοῦ Καπιτωλίου καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἐκρημνίσθη ἀπὸ τῆς Ταρπηίας πέτρας, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς μάλιστα θέσεως, ἀφ' ἧς αὐτὸς εἶχεν ἄλλοτε ὑπερασπίσει κατὰ τῶν Γαλατῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ῥώμης.

Καὶ ἐν τούτοις δὲν εἶχον παρέλθει πολλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μαλλίου ἔτη, καὶ νέον ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ διάβημα οὐ μόνον πρὸς βελτίωσιν τῆς ὀσημέραι ἐλεεινοτέρας καθισταμένης οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν κατωτέρων κλάσεων, ἀλλὰ καί, ὅπερ σπουδαιότερον, πρὸς τελείαν αὐτῶν καθ' ὅλας τὰς τιμὰς καὶ τ' ἀξιώματα τῆς πολιτείας ἐξίσωσιν πρὸς τοὺς πατρικίους. Δύο εὐγενεῖς καὶ γενναῖοι δήμαρχοι, ὁ *Γάϊος Λικίνιος Στόλων* καὶ ὁ Λεύκιος Σέξτιος, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσιν ἐπὶ πλέον τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν τῶν πληβείων ὑπέβαλον ἐν ἔτει 376 π. Χ. τὰς ἑξῆς τρεῖς προτάσεις· α') *Νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος οὐχί, ὡς μέχρι τοῦδε χιλίαρχοι, ἀλλ' ὕπατοι, ὧν ὅμως ὁ ἕτερος νὰ ἦναι πληβεῖος* (ne tribunorum militum comitia fierent, consulumque alter ex plebe crearetur· β') *Νὰ μὴ ἐπιτρέπηται εἰς οὐδένα νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων δημοσίας γῆς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐξ αὐτῶν νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πληβείους* (ne quis plus quingenta jugera agri possideret)· καὶ γ') *Ἀπὸ τῶν ὀφειλομένων κεφαλαίων νὰ ἀφαιρεθῶσιν οἱ μέχρι τοῦδε πληρωθέντες τόκοι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ ἐξοφληθῇ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν καὶ εἰς ἴσας δόσεις* (ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, aequis portionibus persolveretur).

Ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη ἀνθίσταντο οἱ πατρίκιοι λυσσωδῶς κατὰ τῶν προτάσεων τούτων, αἵτινες θανάσιμον ἔμελλον νὰ κατενέγκωσι κατὰ τῆς δυνάμεως αὐτῶν κτύπημα. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν κατεπολέμησαν αὐτάς, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους, κατὰ συμβουλήν,

ὡς λέγεται, τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου ἥρωος Καμίλλου, νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀκλόνητον ἐπιμονὴν τῶν δύο ἐκείνων δημάρχων, ὧν ὁ λαός, πρὸς τὸ πεῖσμα τῶν ἀντιπάλων, ἐξεπίτηδες ἀνενέωνε τὴν ἐκλογὴν κατ' ἔτος μέχρι τοῦ ἔτους 366 π. Χ. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀνωτέρω προτάσεων προέβησαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, πρῶτος ὕπατος ἐκ τῆς μερίδος τῶν πληβείων ἐγένετο ὁ ἕτερος τῶν δύο ἐκείνων δημάρχων *Λεύκιος Σέξτιος*.

Ἀφ' οὗ οἱ πατρίκιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς πληβείους συμμετοχὴν εἰς τὴν ὑπατείαν, προσεπάθησαν τοὐλάχιστον νὰ περισώσωσιν ὁπωσδήποτε ὅ,τι ἦτο ἀκόμη δυνατὸν ἐκ τῆς κατασυντριβείσης δυνάμεώς των. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν νὰ ἐλαττώσωσι τὴν δύναμιν τῶν ὑπάτων διὰ τῆς ἱδρύσεως ἑνὸς νέου ἀξιώματος, *τοῦ πραιτωρικοῦ* λεγομένου, εἰς ὃ ἀνετέθη τὸ δικαστικὸν τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας μέρος, καὶ οὗτινος μόνον πατρίκιοι ἐδικαιοῦντο νὰ συμμετέχωσιν. Πλὴν ὅμως τούτου κατώρθωσαν προσέτι νὰ ἱδρύσωσι καὶ ἕτερον νέον ἀξίωμα, τὸ τῶν λεγομένων *ἀρωτέρων ἀγορανόμων* (aediles curules), οἵτινες δύο ὄντες, ὡς καὶ οἱ τῶν πληβείων, προΐσταντο κατὰ τοὺς ἀγῶνας (ludi Romani) καὶ εἶχον ἀπὸ κοινοῦ μὲν μετ' ἐκείνων, ἀλλ' ἐν εὐρυτέρᾳ ἐξουσίᾳ, τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν δημοσίων ὁδῶν, ἐπὶ τῶν ναῶν ἰδίως τῶν πατρικίων, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως. Καίτοι δὲ μετὰ μικρὸν περιῆλθε τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ εἰς τοὺς πληβείους, διετηρήθη ἐν τούτοις κατά τινας περιστάσεις ἐν μείζονι ὑπεροχῇ παρὰ τοῖς πατρικίοις. Καὶ ὅμως τοσοῦτον ἀπὸ τοῦδε καθίστατο μεγαλείτερον ὁσημέραι τὸ θάρρος τῶν πληβείων, ὥστε πᾶσα πλέον ἀντίστασις τῶν πατρικίων καὶ ὡς πρὸς λοιπὰ ἀξιώματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν, διὸ καὶ κατὰ μικρὸν περιῆλθον ἅπαντα ταῦτα καὶ εἰς αὐτούς. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος 356 κατέστη αὐτοῖς προσιτὸν τὸ *δικτατορικὸν ἀξίωμα*, κατὰ τὸ 351 ἀμφότεραι αἱ θέσεις τῶν *Τιμητῶν* καὶ κατὰ τὸ 337 τὸ *τοῦ Πραίτωρος*. Πλὴν δὲ τούτων κατέστησαν αὐτοῖς προσέτι προσιτὰ ἐν ἔτει 300 καὶ τὰ ἀξιώματα *τοῦ Ποντίφηκος* καὶ *τῶν Οἰωνοσκόπων*.

Οὕτω δὲ μετὰ μακροὺς καὶ λυσσώδεις ἀγῶνας ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ποθητὴ ἐκείνη μεταξὺ τῶν δύο τάξεων ἐξίσωσις, δι' ἧς ἡ Ῥώμη εἰσελθοῦσα εἰς τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῆς περίοδον, οὐ μόνον κατώρθωσε

διὰ σειρᾶς ἀδιακόπων νικῶν νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς σύμπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ αἰωνίως ἔνδοξον νὰ καταστήσῃ τὸ ὄνομά της ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Β'. Καθαρὰ δημοκρατία

(366—31 π. Χ.).

α') Ἀπὸ τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων ἐν Ῥώμῃ μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου

(366—264 π. Χ.)

§ 22

Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας.

α') Πρὸς τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς Σαμνίτας.

Ἐκ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας, οἵτινες κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐκμηδενίσωσιν οὐ μόνον τὴν ἀκμάζουσαν δύναμιν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν τῶν Ῥωμαίων, οἱ μᾶλλον ὀχληροὶ εἰς αὐτοὺς ἦσαν ἀναμφισβητήτως οἱ Γαλάται. Ἐπηρμένοι οὗτοι ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ ἐκβάσει τῆς πρώτης αὐτῶν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκστρατείας, καὶ νομίζοντες, ὅτι ἂν συνεκρούοντο καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους θὰ ἐπήνεγκαν τὴν τελείαν αὐτῶν καταστροφήν, οὐ μόνον ἤρξαντο καὶ πάλιν μετὰ μικρὸν ἐνοχλοῦντες διὰ συχνῶν ἐπιδρομῶν τὰς ρωμαϊκὰς κτήσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοσοῦτον μάλιστα θρασύτητος προέβησαν, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην δὶς ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἠπείλησαν. Ἀλλ' ὁπόσον ἤδη παρεγνώριζον τὰ ἄγρια ἐκεῖνα στίφη τὰς περιστάσεις, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν. Διότι τοσοῦτον ἡρωϊκῶς ἀπεκρούσθησαν καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς ἐπιδρομὰς ὑπὸ τῶν ὁμονοούντων ἤδη Ῥωμαίων, ὥστε ἀπελπίσαντες ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νἀπόσχωσιν (ἀπὸ τοῦ ἔτους 349 π. Χ.) πάσης πλέον κατ' αὐτῶν ἐνοχλήσεως [1].

[1] Καὶ οἱ προκείμενοι δέ, ὅπως καὶ ὁ πρῶτος, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμοι τῶν Γαλατῶν, καθ' οὕς, ὡς λέγεται, διεκρίθησαν οἱ νέοι Ῥωμαῖοι *Τίτος Μάλλιος* καὶ *Μάρκος Οὐαλέριος* φονεύσαντες ἀμφότεροι ἐν μονομαχίᾳ δύο Γαλάτας γιγαντώδους ἀναστήματος καὶ ἐπικληθέντες ὁ μὲν πρῶτος *Τορκουάτος* ἀπὸ τοῦ

Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν προσέτι καὶ ἄλλων γειτόνων λαῶν τῶν Ἐτρούσκων, Ἐρνίκων, Οὐόλσκων καὶ Λατίνων, τὴν δύναμιν νὰ καταβάλωσιν, οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐν Ἰταλίᾳ ἐφαίνετο αὐτοῖς μᾶλλον ἐπίφοβος καὶ ἐπικίνδυνος, ἢ οἱ πρὸς μεσημβρίαν κατοικοῦντες *Σαμνῖται* [1]. Καίτοι δ' ἑκάτερος τῶν δύο τούτων λαῶν, τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Σαμνιτῶν, ἐν συνειδήσει τῆς δυνάμεως τοῦ ἑτέρου, μετὰ προσοχῆς ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτὸν σύγκρουσιν, ἐν τούτοις αὕτη κατέστη ἤδη ἀναπόδραστος, οὐ μόνον διότι ἐδόθη εὔλογος πρὸς τοῦτο ἀφορμή, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ Ῥώμη, ἧς ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων, προέβαινε καταπληκτικῶς αὐξανομένη, ἔβλεπεν, ὅτι θὰ ἦτο αὐτῇ ἀδύνατον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πέραν τοῦ Λατίου ἄνευ τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου λαοῦ.

Εἰ καὶ ἐκ τῶν ἀναξιοπίστων καὶ συγκεχυμένων μαρτυριῶν τῶν ῥωμαϊκῶν χρονικῶν, ἃς μετέδωκαν ἡμῖν ὁ Λίβιος, ὁ Διονύσιος καὶ ὁ Ἀππιανός, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῶσιν ἀκριβῶς καὶ τὰ κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν περὶ ὧν πρόκειται δύο λαῶν διεξαχθέντας λυσσώδεις καὶ μακροχρονίους πολέμους, ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι τὴν *χρυσοῦ περιδεραίου* (torques), ὅπερ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ φονευθέντος ἀντιπάλου του, ὁ δὲ δεύτερος *Κόρβος* ἀπὸ τοῦ *Ἱέρακος* (corvus), ὅστις, ὡς λέγεται, ἐπικαθήσας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ συνετέλεσε διὰ τῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μονομαχίας ἀδιακόπων ἐνοχλήσεών του κατὰ τοῦ ἀντιπάλου εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν τοῦ μυθικοῦ ἐνδύματος.

[1] Οἱ Σαμνῖται, ἢ ὅπως ἄλλως ἐκαλοῦντο οὗτοι κατ' ἀρχὰς Σαβινῖται, κάτοικοι τῆς Σαμνίτιδος, ἤτοι τῆς χώρας ἐκείνης, ἔνθα τὸ ὕψος τῶν Ἀπεννίνων ὑπερβαίνει τοὺς 6000 πόδας, ἀνήκοντες, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, εἰς τὴν *Σαβελλικὴν* φυλήν, ἦσαν ἀνώτεροι τῶν Ῥωμαίων οὐ μόνον κατὰ τὸν πληθυσμόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς κυριαρχίας των. Διότι, ἐξ ὅτου ἡ μὲν ἑτρουσκικὴ δύναμις πρὸς βορρᾶν κατεστράφη, ἡ δὲ ἑλληνικὴ πρὸς μεσημβρίαν ἠλαττώθη, κατώρθωσαν οἱ Σαμνῖται λίαν εὐκόλως νὰ καταστῶσι κύριοι ἀπάσης σχεδὸν τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ καίτοι πολεμικοὶ καὶ τολμηροί, καὶ ὡς πρὸς τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν ἰσόπαλοι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἐστεροῦντο ὅμως τῆς ἀπαιτουμένης *ἑνιαίας πολιτικῆς δυνάμεως*, καθ' ὅσον ἑκάστη τῶν πολλῶν αὐτῶν κοινοτήτων ἔζη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ἦτο δὲ τοῦτο μέγα ἐλάττωμα, ὅπερ ἀπέναντι τῆς τοσοῦτον *ἑνιαίας δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων* δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἶχεν ἐπὶ τέλους ὀλέθρια δι' αὐτοὺς ἐπακόλουθα.

πρώτην πρὸς σύγκρουσιν αὐτῶν ἀφορμὴν παρέσχον οἱ τελευταῖοι, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ προσβαλόντες τὴν ὡραιοτάτην καὶ πλουσιωτάτην αὐτῆς πρωτεύουσαν Καπύην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Καμπανοί, καὶ ἰδίως οἱ ἕνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῶν πλούτου ἐν μεγίστῃ μαλθακότητι ζῶντες Καπυαῖοι, ἔβλεπον, ὅτι διὰ μόνης τῆς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεως δὲν ἦτο δυνατὸν νἀποκρούσωσι τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἐχθρούς, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οὗτοι ἠρνήθησαν αὐτοῖς τὸ πρῶτον οἱανδήποτε συνδρομήν, μὴ θέλοντες νὰ διαρρήξωσι τὴν μετὰ τῶν Σαμνιτῶν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ ἔτους 354 π. Χ.) ὑφισταμένην αὐτῶν συνθήκην. Ἀλλ' ὅτε οἱ Καπυαῖοι, περιελθόντες εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν, ἠναγκάσθησαν νἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τοὺς Σαμνίτας ἀπαίτησις περὶ ἀποχῆς εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς Καμπανίας ἐνοχλήσεως οὐδεμιᾶς ἠξιώθη παρ' αὐτῶν προσοχῆς. Οὕτω δ' ἐξερράγη ὁ *πρῶτος σαμνιτικὸς πόλεμος* (343—341 π. Χ.), καθ' ὃν ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι τοσοῦτον ἰσχυρὰ τραύματα κατώρθωσαν νὰ κατενέγκωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τὸ *Γαῦρον* (οὐ μακρὰν τῆς Κύμης), μετὰ μικρὸν δὲ πλησίον τῆς Σουεσσύλης παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν *κατὰ Καύδιον* λεγομένων *στενῶν* (Furculæ Caudinæ), ὥστε μὴ δυνάμενοι νἀντιτάξωσιν οἱ τελευταῖοι πλέον οὐδεμίαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν εἰς τοὺς νικητὰς αὐτῶν ἠναγκάσθησαν, ἀπειλούμενοι ἄλλως κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον καὶ ὑπὸ τῶν Ταραντίνων, νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν εἰρήνην. Καίτοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο ἤδη πάνυ δικαίως νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς ἡττηθέντας ἐχθρούς των λίαν ταπεινωτικοὺς καὶ ἐξευτελιστικοὺς ὅρους, ὁ κίνδυνος ὅμως, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἠπείλει καὶ αὐτοὺς ἐκ μέρους τῶν πολλάκις μέχρι τοῦδε καταβληθέντων Λατίνων, τοὺς ἠνάγκασε νὰ δειχθῶσιν αὐτοῖς τοὐναντίον λίαν ἐπιεικεῖς, ἀρκεσθέντες μόνον εἰς τὸ νὰ τοῖς ἐπιβάλωσι τὴν ὑποχρέωσιν νἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Καπύης κυριαρχίαν των.

6′) Πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Σαμνίτας.

Εἰ καὶ οἱ Λατῖνοι σπουδαίως εἶχον συντελέσει εἰς ἅπαντα τὰ

ἀποτελέσματα τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων, καθὸ σύμμαχοι καὶ ὁμόφυλοι τῶν Ῥωμαίων, μεθ' ὧν μάλιστα εἶχον κοινὴν καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν, ἐν τούτοις μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι πλέον ἣν κατεῖχον ἀπέναντι αὐτῶν ταπεινὴν θέσιν, ἀναγκαζόμενοι νὰ ὑποβάλλωνται ἑκάστοτε πρὸς χάριν των καὶ ἄνευ τινὸς κέρδους εἰς πᾶσαν ταλαιπωρίαν, ἀπήτησαν ἤδη παρὰ τῶν Ῥωμαίων οὐ μόνον πλήρη πρὸς αὐτοὺς πολιτικὴν ἐξίσωσιν, ἀλλὰ καὶ συμμετοχὴν εἰς ἅπαντα τἀξιώματα τῆς πολιτείας, καὶ δὴ εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ τὴν ὑπατείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἴτησίς των αὕτη ἀπεκρούσθη ἐν Ῥώμῃ, διελύθη ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων λαῶν ὑφισταμένη συμμαχία, καὶ ὁ πόλεμος, ὅστις κατέστη ἤδη ἀναπόφευκτος, ἐξερράγη μετὰ μεγίστης ἑκατέρωθεν λύσσης (340—337 π. Χ.). Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι ἐν ᾧ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ Καπυαῖοι καί τινες ἄλλοι τῶν Καμπανῶν δυσμενῶς ἤδη ἔχοντες κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῶν Λατίνων, οἱ ἄφρονες Σαμνῖται τοὐναντίον ἐθεώρησαν καλὸν νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες οὕτω κατώρθωσαν ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τῶν δύο ἐξόχων αὐτῶν ὑπάτων, τοῦ *Τίτου Μαλλίου Τορκουάτου* καὶ τοῦ *Δεκίου Μυός*, νὰ ἐξαφανίσωσι τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τὸν Οὐεσούβιον[1], μετέπειτα δὲ παρὰ τὸ Τρίφανον. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὰ δεινὰ ταῦτα τραύματα ἡ δύναμις τῶν Λατίνων κατέπεσε, κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰς μὲν διὰ τῆς βίας, τὰς δὲ διὰ συνθήκης, νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των ἁπάσας αὐτῶν τὰς πόλεις ἐντὸς τριῶν

[1] Καὶ ὁ πόλεμος οὗτος, ὅπως καὶ οἱ πρὸς τοὺς Γαλάτας προηγούμενοι, εἶναι πεποικιλμένος διὰ μυθικοῦ χρώματος. Οὕτω δὲ λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν δύο ρωμαίων στρατηγῶν ὁ μὲν πρῶτος παρέσχε δεῖγμα ἀγρίας καὶ πρωτοφανοῦς αὐστηρότητος, διατάξας τὸν φόνον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ υἱοῦ, διότι οὗτος δεχθεὶς παρὰ τὰς τοῦ πατρὸς διαταγὰς τὴν πρὸς μονομαχίαν πρόκλησιν Λατίνου τινός, παρέβη τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν· ὁ δὲ ἕτερος ἰδὼν κατ' ὄναρ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς παρὰ τὸν Οὐεσούβιον μάχης, ὅτι ἐπέπρωτο τοῦ μὲν ἑνὸς τῶν διαμαχομένων μερῶν νὰ πέσῃ θῦμα τῶν καταχθονίων θεῶν ὁ στρατός, τοῦ δ' ἑτέρου ὁ στρατηγός, καὶ ὅτι ἐκεῖνο τὸ μέρος ἤθελε νικήσει, οὗτινος ὁ στρατηγὸς ἤθελεν ἑκουσίως θυσιασθῇ, δὲν ἐδίστασε κατὰ τὴν συμπλοκὴν τῆς μάχης νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὰ πυκνότατα στίφη τῶν ἐχθρῶν, καὶ νὰ προσενέγκῃ ἑαυτὸν θῦμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Καὶ ἀληθῶς, τοσοῦτον ἡ πρᾶξις αὕτη διήγειρεν ἐνθουσιασμὸν παρὰ τοῖς στρατιώταις, ὥστε ὁρμήσαντες ἤδη καὶ αὐτοὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν κατώρθωσαν νὰ νικήσωσιν αὐτούς.

ἐτῶν. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ἔσχον μετὰ μικρὸν καὶ οἱ Οὐόλσκοι, οἱ Αἴκουοι, οἱ Ἔρνικοι καὶ αὐτοὶ οἱ Καπυαῖοι, οἵτινες μάλιστα πρὸς τιμωρίαν διὰ τὴν ἀποστασίαν των ὑπεχρεώθησαν νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μέγα μέρος ἐκ τῆς χώρας των.

Δὲν εἶχεν ἔτι παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Λατινικοῦ πολέμου καὶ οἱ Σαμνῖται, οἵτινες εἶχον ἤδη στρέψει τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν κάτω Ἰταλίαν, βαρέως φέροντες τὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐπέκτασιν τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, εἰς ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι λίαν ἀνοήτως εἶχον συντελέσει, δὲν ἐδίστασαν, εὐθὺς ὡς ἐδόθη αὐτοῖς ἡ πρώτη ἀφορμή, νὰ δράξωσι καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἀληθῶς, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ πράξωσιν ἄλλως οἱ Σαμνῖται, ἀφ' οὗ ἔβλεπον, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον μετέβαλον τὴν ὑπ' αὐτῶν (τῶν Σαμνιτῶν) κυριευθεῖσαν Οὐολσκικὴν πόλιν Φρεγέλλας εἰς ἰδίαν ἀποικίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κατακτήσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν Καμπανίᾳ παρὰ τὴν Νεάπολιν κειμένην Παλαίπολιν προσέβαλον, ἣν πάλιν αὐτοὶ οἱ Σαμνῖται ὑπεστήριζον; Οὕτω λοιπὸν ἐξερράγη ὁ *δεύτερος λεγόμενος Σαμνιτικὸς πόλεμος*, ὅστις διαρκέσας εἴκοσι καὶ δύο ὅλα ἔτη (325—304 π. Χ.) διεξήχθη μετὰ μεγίστης ἑκατέρωθεν λύσσης, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ ἐπρόκειτο νὰ ἀποφασισθῇ ὁπότερος τῶν δύο ἐκείνων ἰσχυροτάτων λαῶν ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἰταλίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Σαμνῖται ὑποστάντες σπουδαίας ἥττας προέτειναν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνην. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη ἀπεκρούσθη, ἤρξαντο ἐκ νέου τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ κατώρθωσαν διὰ τῆς ψευδοῦς ἀγγελίας, ὅτι δῆθεν ἡ ἐν Ἀπουλίᾳ πόλις Λουκερία ἐπολιορκεῖτο ὑπ' αὐτῶν, νὰ δελεάσωσι τοὺς δύο ὑπάτους τῶν Ῥωμαίων *Τίτον Βετούριον* καὶ *Σπόριον Ποστούμιον* μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοὺς δυνάμεως εἰς τὰ *κατὰ Καύδιον* ἐκεῖνα *στενά*, ἅτινα κατὰ τὸν πρῶτον Σαμνιτικὸν πόλεμον τοσοῦτον ὑπῆρξαν εὐτυχῆ, ὡς εἴδομεν, εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν. Ἐν τῇ τὰ μάλιστα ἐπικινδύνῳ ταύτῃ θέσει, δι' ἧς ἐνόμισαν, ὅτι ἠδύναντο συντομώτερον νὰ σπεύσωσι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δῆθεν πολιορκουμένης πόλεως, περικλεισθέντες πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Σαμνίτας ἁπάσας τὰς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσας χώρας καὶ νὰ παραδώσωσι προσέτι καὶ τὰ ὅπλα των καὶ ἑξακοσίους ἱππεῖς ὡς ὁμήρους, ἀλλὰ καὶ τὸ χείριστον νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ἐπει-

δὴὅμως ἡ Σύγκλητος τῆς Ῥώμης βαρέως φέρουσα τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦτον καὶ τὴν ταπείνωσιν δὲν ἐνέκρινε τὴν συνθήκην ἐκείνην (sponsio caudina), ἐπανελήφθησαν μετὰ μικρὸν καὶ πάλιν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων λαῶν. Εἶναι δὲ ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον, ὅτι, ἐν ᾧ ἡ Σύγκλητος μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς συνθήκης παρέδωκε, κατὰ τὸ τότε ἰσχύον δίκαιον τοῦ πολέμου, τοὺς ὑπογράψαντας αὐτὴν στρατηγοὺς μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν εἰς τοὺς ἐχθρούς, οὗτοι τοσοῦτον ἐδείχθησαν μεγαλόψυχοι, ὥστε οὐ μόνον αὐτοὺς ἀπέστειλαν ὀπίσω, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς τῶν ὁμήρων ἐφείσθησαν. Θέλοντες δὲ νὰ ἐξοντώσωσιν ἤδη ὁλοσχερῶς τοὺς Ῥωμαίους ἕνεκα τῆς τοιαύτης αὐτῶν διαγωγῆς, ἐπῆλθον μὲν καὶ πάλιν κατ' αὐτῶν καὶ ἐπολέμησαν μετ' ἐκτάκτου ἀνδρίας νικήσαντες μάλιστα τὸν δικτάτορα *Κ. Φάβιον Ῥουλλιανόν* (315 π. Χ.), ἀλλ' ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ποθουμένου, δὲν τὸ κατώρθωσαν. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ μὲν συναισθανόμενοι τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν καιρίως προσβεβλημένην ἐκ τοῦ προσγενομένου αὐτοῖς προσφάτου ὀνείδους, τὸ δὲ ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τοῦ προκειμένου κινδύνου, τοσοῦτον ἀνέπτυξαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ὥστε κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὸν γενναῖον αὐτῶν ὕπατον *Λεύκιον Παπύριον Κούρσωρα* νὰ καταβάλωσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀνακτήσωσι καὶ πάλιν τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας ῥωμαϊκὰς χώρας.

Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι, ἐν ᾧ οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἀνεγνώριζον, ὅτι μόνον διὰ κοινῆς συμπράξεως θὰ ἠδύναντο νὰ σωθῶσιν ἐκ τῆς ὁσημέραι αὐξανομένης δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων, πάντοτε ἐν τούτοις παρημέλουν τῆς πρὸς τοῦτο καταλλήλου στιγμῆς, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι ὁτὲ μὲν κατὰ τοῦ ἑνός, ὅτε δὲ κατὰ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν ἐπερχόμενοι κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ καταβάλωσιν ἅπαντας. Οἱ Ἐτροῦσκοι, οἱ Ὄμβροι, οἱ συχνότατα ἐπαναστατοῦντες Αἴκουοι καὶ Ἕρνικοι, οἱ Μάρσοι καὶ οἱ Πελιγνοί, πάντες ὑπέκυψαν μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν τῆς Ῥώμης βραχίονα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Σαμνῖται, καθ' ὧν οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθουν πολεμοῦντες αἰσίως καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν εἰρήνην (304 π. Χ.), δι' ἧς ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ἀνωτάτην τῆς Ῥώμης κυριαρχίαν, ὑπὸ τὸν ἔντιμον ὅμως ὅρον τῆς διατηρήσεως τῆς ἐλευθερίας των. Οὕτω

δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, κατορθώσαντες νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυρίαρχίαν αὐτῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, πᾶσαν κατέβαλον προσπάθειαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ὅπως ἐξασφαλίσωσιν αὐτὴν εἴτε δι' ἀποικιῶν καταλλήλων καὶ ὀχυρωτάτων φρουρίων, εἴτε διὰ μεγάλων ὁδῶν, ὡς π. χ. τῆς ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ Ἀππίου Κλαυδίου κατασκευασθείσης ἐπωνύμου αὐτῷ (Via Appia) πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μεταξὺ τῆς Καπύης καὶ τῆς Ῥώμης συγκοινωνίας.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Οἱ Σαμνῖται βαρέως φέροντες τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, δὲν ἐδίστασαν εὐθὺς ὡς ἀνέλαβον ἑαυτοὺς καὶ πάλιν μετὰ μικρὸν νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῆς Λευκανίας, ἣν ἐκεῖνοι εἶχον ἀποπειραθῇ νὰ κυριεύσωσιν. Οὕτω δ' ἐξερράγη ὁ *τρίτος λεγόμενος Σαμνιτικὸς πόλεμος* (298—290 π. Χ.), οὗτινος συμμετέσχον κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ οἱ Ἐτροῦσκοι, οἱ Ὄμβροι καὶ οἱ Σένονες Γαλάται. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι τοσοῦτον ἀνέπτυξαν καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν τὰς δυνάμεις των, ὥστε κατώρθωσαν κατὰ τὴν παρὰ τὸ Σεντῖνον (ἐν τῇ Ὀμβρικῇ) φονικωτάτην μάχην (295 π. Χ.) νὰ κερδίσωσι περιφανῆ νίκην ὑπὸ τοὺς διασήμους αὐτῶν στρατηγοὺς *Κόϊντον Φάβιον Μάξιμον Ῥουλλιανὸν* καὶ *Π. Δέκιον Μῦν*, ὅστις καθιερωθεὶς ἑκουσίως εἰς τὸν θάνατον, ὅπως καὶ ὁ πατήρ του ἄλλοτε παρὰ τὸ Οὐεσούβιον, καὶ ὁρμήσας κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνεζωπύρησε καὶ πάλιν διὰ τῆς ἀνδρίας καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ θανάτου τὸ φρόνημα τοῦ ἐκ τῆς ἀγριότητος αὐτῶν πεφοβημένου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὅσον ὅμως δεινὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἧττα αὕτη, δὲν ἦτο ἐν τούτοις ἀκόμη ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ τὸ θάρρος, μεθ' οὗ οἱ Σαμνῖται ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των. Καὶ διὰ τοῦτο οὗτοι, ἐν ᾧ τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐξηκολούθουν καὶ κατόπιν μαχόμενα αἰσίως κατὰ τῶν Ἐτρούσκων, τῶν Ὀμβρων καὶ τῶν Σενόνων Γαλατῶν, συγκεντρώσαντες ἁπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις προέβησαν μετὰ μείζονος ἢ πρότερον λύσσης εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων, ὅσον καὶ ἂν ἤλπισαν μετά τινα τούτων ἥτταν (ἐν ἔτει 292 π. Χ.), ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελεν ἡ τύχη ἐξακολουθήσει εὐνοοῦσα αὐτούς, τοσαύτην ἐπὶ τέλους ὑπέστησαν καταστροφὴν ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ Φαβίου Μαξίμου, ὥστε

ἀδυνατοῦντες πλέον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλα μετὰ τοῦτο καιριώτερα τραύματα ὑπέστησαν παρὰ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Μ. Κουρίου Δεντάτου [1], ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ συνομολογήσωσι μετὰ τούτου εἰρήνην καὶ νὰναγνωρίσωσι καὶ πάλιν τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης (290 π. Χ.). Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν μετὰ τοῦτο νὰ καταβάλωσιν ὁλοσχερῶς καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῶν ἐχθρούς, καὶ ἰδίως τοὺς Ἐτρούσκους καὶ τοὺς Σένονας Γαλάτας, οἵτινες μεθ' ὅλας, ἃς ὑπέστησαν ἥττας, οὐδέποτε εἶχον παύσει πολεμοῦντες κατ' αὐτῶν, κατέστησάν πλέον τὴν ἐπὶ τῆς μέσης Ἰταλίας κυριαρχίαν των ἀδιαφιλονείκητον.

γ') Πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ πρὸς τὸν Πύρρον βασιλέα τῆς Ἠπείρου.

(282—272 π. Χ.).

Δὲν εἶχεν ἔτι παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς τῶν Σαμνιτῶν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες οὐδεμίαν παρέλειπον εὐκαιρίαν πρὸς εὐρυτέραν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας των, δὲν ἐδίστασαν νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ πρὸς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν. Καὶ δὲν εἶχον ἄδικον νὰ πράξωσι τοῦτο, πρῶτον μὲν διότι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τοῦ γενναίου ἐκείνου λαοῦ οὐδὲν πλέον ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο κώλυμα, καὶ δεύτερον διότι αἱ αὐτόθι κείμεναι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, αἵτινες, καίπερ στερούμεναι τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν προτέρων χρόνων, ἦσαν ἐν τούτοις ἀκόμη ἱκανῶς πλούσιαι καὶ ἰσχυραὶ ὅπως κεντρίσωσι τὴν κατακτητικὴν ὄρεξιν τοῦ κατακτητικωτέρου πάντων τῶν λαῶν, — ἀντὶ νὰ συγκεντρώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὰς κιν-

[1] Ὁ Μ. Κούριος Δεντᾶτος ἐθεωρεῖτο ὡς πρότυπον ἀρχαίας ρωμαϊκῆς τιμιότητος καὶ ἁπλότητος. Λέγεται δέ, ὅτι, ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Σαμνιτῶν, οἵτινες ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ διαπραγματευθῶσι μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, εὑρόντες αὐτὸν ἐν τῇ πενιχρᾷ αὐτοῦ κατοικίᾳ καθήμενον παρὰ τὴν πυρὰν ἐπί τινος ἀθλίου ξυλίνου καθίσματος καὶ ἀσχολούμενον περὶ τὴν παρασκευὴν εὐτελοῦς τινος φαγητοῦ ἔν τινι πηλίνῃ χύτρᾳ, ἀπεπειράθησαν ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς πενίας του νὰ τὸν διαφθείρωσι διὰ χρημάτων, ὁ ἐναρετώτατος καὶ τιμιώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ μετ' ἀποστροφῆς ἀπέρριψε τὴν ῥυπαρὰν ἐκείνην ἀπόπειραν εἰπών, ὅτι χρυσίου μὲν αὐτὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην, ἐπεθύμει ὅμως νὰ προστάσσῃ τοὺς ἔχοντας τοιοῦτον.

δύνου, κατετρίβοντο τοὐναντίον εἰς ἀγρίας κομματικὰς διαιρέσεις καὶ εἰς αἱματηροτάτους κατ' ἀλλήλων πολέμους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ διασημοτέρα τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων πόλεων, ὁ *Τάρας*, ὅστις ἕνεκα τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ θέσεως ἦτο ὁ σταθμὸς καὶ ἡ ἀγορὰ πάντων τῶν φυσικῶν καὶ τεχνικῶν προϊόντων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου καὶ μετὰ διηνεκοῦς φόβου βλέπων τὴν ὁσημέραι καταπληκτικῶς αὐξανομένην δύναμιν τῶν Ῥωμαίων οὐδὲν παρέλιπε μέσον, ὅπως διεγείρῃ κατὰ τῆς Ῥώμης, οὐ μόνον πάντας τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ κατοικοῦντας λαοὺς καὶ ἰδίως τοὺς λῃστρικοὺς Βρουττίους καὶ Λευκανούς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἀλλ' ὅμως, ὅσας καὶ ἂν ἐστήριξεν εἰς τοῦτο ἐλπίδας, αὗται ἀπέβησαν ἐντελῶς μάταιαι. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι πάντας ἐκείνους τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν σπεύσαντες τῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν των διατελούσης πόλεως τῶν Θουρίων, ἣν ἐπολιόρκουν οἱ Λευκανοί, κατώρθωσαν καὶ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς νὰ διαλύσωσι διὰ τοῦ ὑπάτου *Γαΐου Φαβρικίου* καὶ φρουρὰν νὰ καταστήσωσιν εἰς αὐτήν. Ἐν ᾧ δὲ μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῶν Ῥωμαίων ὤφειλον οἱ Ταραντῖνοι συνετῶς φερόμενοι νὰ μὴ ἐρεθίσωσι περαιτέρω τὰ πράγματα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔβλεπον ἄφευκτον καὶ κατ' αὐτῶν τὸν κίνδυνον, ἐξ ἐναντίας, τὰ μάλιστα ὑπερήφανοι ἐπὶ τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐζωίᾳ αὐτῶν, δὲν ἐβράδυναν νὰ προκαλέσωσι καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς ἀπερισκέπτου καὶ μωρᾶς αὐτῶν διαγωγῆς τὴν δικαίαν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου λαοῦ τιμωρίαν.

Ὅτε δῆλα δὴ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 282 π. Χ. στόλος ῥωμαϊκὸς ἐκ δέκα πλοίων συγκείμενος διηυθύνετο πρὸς τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος, ἠναγκάσθη δι' ἄγνωστον μὲν αἰτίαν, βεβαίως ὅμως οὐχὶ πρὸς σκοπὸν ἐχθρικόν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τάραντος. Ἀλλ' οἱ Ταραντῖνοι θεωρήσαντες τοῦτο ὡς παράβασιν τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 301 ὑφισταμένης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων συνθήκης, καθ' ἣν δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς τελευταίους νὰ πλέωσι πέραν τοῦ Λακινίου ἀκρωτηρίου, δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐπιπέσωσι κατ' αὐτοῦ καὶ τέσσαρα μὲν ἐκ τῶν πλοίων νὰ καταβυθίσωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἓν δὲ νὰ συλλάβωσι, καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος ἄλλους μὲν νὰ φονεύσωσιν, ἄλλους δὲ νὰ ἐξανδραποδί-

σωσι. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπελθόντες καὶ κατὰ τῆς γείτονος πόλεως τῶν Θουρίων, ἣν ὡς γνωστὸν κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, ἐκυρίευσαν αὐτὴν καὶ τὴν παρέδωκαν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν ἁρπαγήν. Ἀντὶ δὲ διὰ τὴν ἀπερίσκεπτον ταύτην καὶ ἄδικον διαγωγήν των νὰ παράσχωσι τὴν αἰτηθεῖσαν ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ὁμολογουμένως προσηνέχθησαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ πολλῆς μετριότητος, οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἔπραξαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτῶν κατὰ τρόπον κοινότατον ἐξύβρισαν. Καὶ ἐν τούτοις, μεθ' ὅλην ταύτην τὴν θρασύτητα αὐτῶν, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθησαν φόβου, ὅτε οἱ βαρέως πλέον προσβεβλημένοι Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν χώραν των, ὥστε ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου *Πύρρου*, οὗτινος ἡ φήμη ὡς φιλοπολέμου τυχοδιώκτου πρὸ πολλοῦ ἦτο διαδεδομένη ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Πύρρος παλαίσας πρὸς πολλοὺς ἀγῶνας καὶ κινδύνους κατὰ τοὺς πολέμους τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶχε καταστῇ εἷς τῶν δισημοτέρων στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς του. Κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἱδρύσῃ κράτος εὐρύτατον δὲν ἐδίστασεν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ εἶχε ματαιωθῇ, νὰ ἀποδεχθῇ τὴν αἴτησιν τῶν Ταραντίνων, ἐλπίζων, ὅτι διὰ τῆς ταπεινώσεως τῶν Ῥωμαίων, εἰς ὧν τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν δὲν ἀπέδιδε φαίνεται τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν, οὐ μόνον τὴν Ἰταλίαν ἤθελεν ὑποτάξει ἀλλὰ καὶ ἅπασαν τὴν Δύσιν, ἐξισούμενος οὕτω πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅστις εἶχεν ὑποτάξει τὴν Ἀνατολήν. Διὰ τοῦτο δέ, καὶ ὅτε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 280 π. Χ. προσωρμίσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ 30,000 ἀνδρῶν λομπρῶς ἠσκημένων καὶ εἴκοσιν ἐλεφάντων, ὧν ἡ χρῆσις ἦτο μέχρι τοῦδε ἄγνωστος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, τοιαύτην κατέλαβε θέσιν ἀπέναντι καὶ αὐτῶν τῶν Ταραντίνων, οἵτινες εἶχον ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομήν του, ὥστε μᾶλλον ἐφαίνετο ὡς τύραννος, ἢ ὡς σύμμαχος αὐτῶν. Διότι οὐ μόνον ὑπέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς αὐστηρὰν δίαιταν καὶ πειθαρχίαν τὸν μαλθακὸν ἐκεῖνον καὶ ἐκτεθηλυμένον λαὸν κλείσας τὰ λουτρὰ καὶ τὰ θέατρα, ἀπαγορεύσας τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ καὶ πάσας τὰς διασκεδάσεις, καὶ ἀναγκάσας ἅπαντας τοὺς στρατευσίμους πολίτας νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καί, ὅπερ σπουδαιότερον, οὐδεμίαν ἐπέτρεπεν

αὐτῷ ἀνάμιξιν εἰς τὰ πράγματα τοῦ πολέμου, εἰ καὶ οὗτος κατ' αὐτοῦ κυρίως διεξήγετο. Καὶ εἶναι μὲν εὐνόητον, ὅτι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ δοξομανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς διαγωγῇ ὑπὸ μεγίστης κατελήφθησαν ἀγανακτήσεως οἱ Ταραντῖνοι, ἀλλὰ καὶ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οὗτοι, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν μόνον αὐτὸν ἐθεώρουν ἱκανὸν νἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου;

Ἐν ᾧ ὁ Πύρρος διὰ τοιούτων προσεπάθει μέσων νὰ καταστήσῃ πολεμικοὺς τοὺς Ταραντίνους, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν δυνηθῇ νἀντιταχθῇ κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀφ' οὗ μάλιστα πᾶσαι αὐτοῦ αἱ ἐλπίδες περὶ ἀποστασίας τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀπεδείχθησαν φροῦδαι, μαθών, ὅτι στρατὸς ῥωμαϊκὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπάτου Π. Οὐαλερίου Λαιβίνου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λευκανίαν, ὥρμησεν εὐθὺς κατ' αὐτοῦ. Συναφθείσης δ' αὐτόθι παρὰ τὴν Ἡράκλειαν μάχης σφοδροτάτης ἐν ἔτει 280, κατώρθωσε μὲν ὁ Πύρρος νὰ νικήσῃ ἐπὶ τέλους τοὺς γενναίως ἀγωνισθέντας Ῥωμαίους διά τε τοῦ ἀρίστου αὐτοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἐλεφάντων, ὧν ἡ ἀσυνήθης θέα μέγαν προὐξένησεν εἰς αὐτοὺς φόβον, ὑπέστη ὅμως καὶ αὐτὸς οὐ μικρὰς ζημίας. Λέγεται δέ, ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην παρήρχετο ὁ Πύρρος πρὸ τῶν πεσόντων Ῥωμαίων, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη θαυμασμοῦ ἐπὶ τῇ ἀνδρίᾳ αὐτῶν, φερόντων ἁπάντων τὴν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους, ὥστε ἀνέκραξεν, «ἂν τοιούτους εἶχον στρατιώτας θὰ ἠδυνάμην νὰ κυριεύσω ἅπαντα τὸν κόσμον». Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν ᾧ οἱ ἐχθροὶ τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ μεγίστης κατείχοντο χαρᾶς ἐπὶ τῇ ταπεινώσει αὐτῶν, ἄλλοι δ' ἐσκέπτοντο νἀπαλλαγῶσι τῆς κυριαρχίας των, μόνος αὐτὸς γνωρίσας, ὁπόσον φοβερὸς ἐχθρὸς ἦτο ὁ ῥωμαϊκὸς λαός, δὲν ἐδίστασεν εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην νἀποστείλῃ εἰς τὴν Ῥώμην τὸν ἐκ Θεσσαλίας εὐφραδῆ καὶ λίαν ἐπιτήδειον αὐτοῦ φίλον Κινέαν, ὅπως προβῇ αὐτόθι εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ διαπρεπὴς οὗτος ἀπεσταλμένος προσεπάθει νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του οὐ μόνον διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ εὐγλωττίας, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἐξεπίτηδες εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ πλουσίων δώρων, πολλοὶ δ' ἐφαίνοντο ἐν τῇ Συγκλήτῳ πρόθυμοι νἀποδεχθῶσι τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, κατώρθωσεν ὁ τυφλὸς καὶ γέρων συγκλητικὸς *Ἄππιος Κλαύδιος* νὰ δώσῃ εἰς τ- προκείμενον ζήτημα ἀλλοίαν τροπήν. Ὁ εὐγενὴς οὗτος καὶ φιλόπα-

τρις ἀνήρ, ὅστις ἕνεκα τῆς τυφλότητος καὶ τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ εἶχε παύσει πρὸ πολλῶν ἐτῶν νὰ συμμετέχῃ τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς, νομίζων, ὅτι πᾶς πρὸς τὸν Πύρρον ἐνδοτικὸς συμβιβασμὸς τῆς Ῥώμης θὰ ἦτο δι' αὐτὴν μεγίστη ταπείνωσις καὶ ἐξευτελισμός, ἀπήτησε νὰ τὸν ὁδηγήσωσιν εἰς τὴν Σύγκλητον. Λαβὼν δ' ἐνταῦθα τὸν λόγον μετὰ τοσαύτης ὠμίλησε φιλοπατρίας, καὶ τοσοῦτον ἔψεξε τὴν μικροψυχίαν τῶν συγκλητικῶν, ὥστε κατώρθωσε νὰναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ δώσωσιν εἰς τὸν Κινέαν τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ προβῶσι διαπραγμάτευσιν, ἐνόσῳ ξένα στρατεύματα εὑρίσκοντο ἐπὶ ἰταλικοῦ ἐδάφους. Λέγεται δέ, ὅτι τοιαύτην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Κινέαν ἡ ἀξιοπρεπὴς καὶ σοβαρὰ στάσις τῆς Συγκλήτου, ὥστε, ὅτε οὗτος μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐξέθετεν εἰς τὸν Πύρρον τὰ κατὰ τὴν ἀποστολήν του, δὲν ἐδίστασε νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὴν ὡς *συνέδριον βασιλέων*.

Ἐν τούτοις ὁ Πύρρος θέλων νὰ καταπλήξῃ τοὺς Ῥωμαίους μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεών του, ὥρμησεν ἤδη κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἀποστάντων Σαμνιτῶν, Λευκανῶν καὶ Ἀπουλίων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τοσοῦτον ἐπτοήθη ἕνεκα τῶν νέων αὐτῶν παρασκευῶν, ὥστε ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νἀποσυρθῇ ἄπρακτος εἰς τὸν Τάραντα. Καὶ ὅμως, ὑφ' ὅσου καὶ ἂν κατείχετο θαυμασμοῦ ἀπέναντι τῆς ἀνδρίας καὶ γενναιότητος τῶν Ῥωμαίων, δὲν εἶχε λάβει ἀκόμη ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἱκανὴν περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν πεῖραν. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε μικρὸν μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις, ὅπως ἐνεργήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων, νομίζων, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὸν προϊστάμενον τῆς πρεσβείας ἐκείνης *Γάϊον Φαβρίκιον*, μεγίστης ἀπολαύοντα παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τιμῆς ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀρετῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ προσενέγκῃ αὐτῷ μέγα χρηματικὸν ποσόν. Ἀλλ' ὁ τὰ μάλιστα φιλόπατρις ἐκεῖνος ἀνήρ, καίπερ ἐν ἐσχάτῃ διατελῶν πενίᾳ, οὐ μόνον ἤδη ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἄκαμπτον ἀπέναντι τοιαύτης ταπεινῆς ἀποπείρας, ἀλλὰ καὶ ὅτε βραδύτερον ὁ ἰατρὸς τοῦ Πύρρου ὑπέσχετο εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπ' ἀμοιβῇ, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ μυσαρᾷ ἐκείνῃ προτάσει, ὥστε οὐ μόνον μετ' ἀποστροφῆς ἀπέρριψεν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν

τὸν Πύρρον κατέστησε γνωστήν. Λέγεται δέ, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ μεγαλοφροσύνῃ ταύτῃ τοῦ Φαβρικίου, ἀνέκραξεν, «εὐκολώτερον θὰ ἦτο νὰ μετατρέψῃ τις τὸν ἥλιον ἀπὸ τῆς τροχιᾶς αὐτοῦ, ἢ τὸν Φαβρίκιον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς».

Οὕτω λοιπὸν ἀναποδράστου καταστάσης τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπέλθῃ ὁ Πύρρος καὶ πάλιν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (279) κατὰ τῶν Ῥωμαίων εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ πολιορκήσας τὴν Βενουσίαν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἦτο τὸ σπουδαιότατον αὐτῶν φρούριον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ. Συνάψας δὲ μάχην πεισματώδη παρὰ τὸ Ἄσκλον κατώρθωσε μὲν νὰ νικήσῃ καὶ πάλιν τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τοσοῦτον σημαντικὰς ὑπέστη καὶ αὐτὸς ζημίας κατ' αὐτήν, ὥστε ἀνέκραξεν, ὡς λέγεται, μετὰ μεγίστης θλίψεως, «ἂν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς». Εἶναι δὲ εὐνόητον βεβαίως, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, μετὰ τοιαύτας ἀπροσδοκήτους ἀποτυχίας, ἐκ παντὸς τρόπου ἐπόθει εὔσχημόν τινα διέξοδον, ὅπως ἀπομακρυνθῇ τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους, ἔνθα ἡ ἀντίστασις τῶν Ῥωμαίων ἐματαίωσεν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Διὰ τοῦτο δέ, καὶ ὅτε μετὰ μικρὸν (278 π. Χ.) οἱ Συρακούσιοι, οἵτινες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τυράννου αὐτῶν Ἀγαθοκλέους (289) δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ, μετὰ μεγίστης προθυμίας ἔσπευσεν εἰς τὴν Σικελίαν. Καίπερ δ' εὐτυχήσας κατ' ἀρχὰς νὰ κυριεύσῃ ὅλην σχεδὸν τὴν νῆσον, ἠναγκάσθη ὅμως μετ' οὐ πολὺ νὰ καταλίπῃ καὶ τὸ ἔδαφος τοῦτο τῶν νέων αὐτοῦ ἐλπίδων καὶ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν μετὰ τριετῆ ἀπουσίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως ἐκ νέου δοκιμάσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ὅμως τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ὁ εὐνοϊκὸς ἀστὴρ ἔκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν του. Εἰ καὶ ἐν Ῥώμῃ μεγίστη ἐπεκράτει τότε ἀθυμία οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ αὐτόθι ἐνσκήψαντος φοβεροῦ λοιμοῦ ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν λίαν ἀποθαρρυντικῶν καὶ τὰ μάλιστα ἀπαισίων διὰ τὴν τύχην τῆς πόλεως προφητειῶν, ἐν τούτοις μετὰ μεγίστου ἀντεπεξῆλθον οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐχθροῦ. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 275 π. Χ. συνῆψαν πρὸς αὐτὸν μάχην παρὰ τὸ Μαλέβεντον[1], οὐ μόνον κατώρθωσαν ὑπὸ τὸν γνω-

[1] Τὸ μέρος τοῦτο ἐκλήθη ἔκτοτε ἕνεκα τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τῆς αὐτόθι συγκροτηθείσης μάχης, *Βενέβεντον*.

στὸν ἤδη ἔνδοξον αὐτῶν στρατηγὸν *Κούριον Δεντᾶτον* νὰ κατασυντρίψωσιν ἅπασαν σχεδὸν τὴν δύναμίν του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσωσι ματαιώσαντες ἐντελῶς τὰς γνωστὰς αὐτοῦ παρατόλμους ἐλπίδας, νὰ καταλίπῃ διὰ παντὸς τὸ ἰταλικὸν ἔδαφος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἐπειδὴ δὲ τοιοῦτον φιλόδοξον πνεῦμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μένῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἥσυχον, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν ταύτην καταβαλὼν τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς *Ἀντίγονον Γονατᾶν* (274). Ἀλλ' ὅτε μετὰ μικρὸν καταληφθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ γείνῃ κύριος καὶ τῆς Ἑλλάδος, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Σπαρτιάτου Κλεωνύμου, καὶ μετὰ ματαίαν πρὸς ἅλωσιν τῆς Σπάρτης ἀπόπειραν ὥρμησε κατὰ τοῦ Ἄργους, παρ' ᾧ εἶχε στρατοπεδεύσει καὶ ὁ μνημονευθεὶς αὐτοῦ ἀντίπαλος, ἐφονεύθη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἐν ἔτει 272 π. Χ.

Εἶνε δὲ εὐνόητον, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀπαλλαγέντες ἤδη μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐχθροῦ παντὸς κινδύνου, οὐ μόνον τοὺς ἀποστάντας λαοὺς κατώρθωσαν νὰ τιμωρήσωσι δεόντως, ἀλλὰ καὶ ἁπάσας τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας νὰ ὑπαγάγωσι βαθμηδὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ ἀρχικοὶ αἴτιοι τοῦ πολέμου, οὐ μόνον ἀπώλεσαν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ἐστερήθησαν τοῦ στόλου των καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων των, ἀλλὰ καὶ ἠναγκάσθησαν προσέτι νὰ καθαιρέσωσι τὰ τείχη των. Οὕτω δὲ ἀπὸ τῆς παρὰ τὸ Ῥήγιον μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς Ἰταλίας μέχρι τῶν βορείων αὐτῆς ὁρίων, ἤτοι μέχρι τῶν ποταμῶν Μάκρου καὶ Ῥουβίκωνος, δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ σπιθαμὴ γῆς, ἐφ' ἧς νὰ μὴ ἦτο ἐπιτεθειμένη τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἡ σφραγίς.

§ 23

Ἐπακόλουθα τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ αἰσία ἔκβασις τοσούτων πολέμων, δι' ὧν οὐ μόνον ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπεξετάθη, ἀλλὰ καὶ ἄπειρος πλοῦτος συνεσωρεύθη εἰς αὐτήν, εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι συνετέλεσε σπουδαίως εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἀρχαίας ἁπλότητος τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν παραγωγὴν

πρωτοφανοῦς λαμπρότητος. Ἀλλ' ὅμως δὲν διεσάλευσεν ἀκόμη τὴν βάσιν, ἐξ ἧς στηριζομένη εἶχε καταστῇ μέχρι τοῦδε μεγάλη ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία. Ὅπως πρότερον, οὕτω καὶ ἤδη, ἡ κυριωτέρα ἀσχολία τῶν πολιτῶν ἦτο ἡ γεωργία, ἥτις ὑποστηριχθεῖσα προσέτι καὶ ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων *ἀγροτικῶν διανομῶν*, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς ἰσχυρᾶς καὶ ἐλευθέρας τάξεως χωρικῶν ἐν ταῖς κατακτηθείσαις χώραις. Πλὴν ὅμως τούτου ἐπεδίδοντο προσέτι οἱ Ῥωμαῖοι καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν, ὡς τοῦτο δεικνύουσιν αἱ μετὰ τῆς Σικελίας, Ἑλλάδος, Καρχηδόνος καὶ Μασσαλίας ἐμπορικαὶ αὐτῶν συγκοινωνίαι. Ἐν ᾧ δὲ μέχρι πρὸ μικροῦ μόνον χαλκᾶ νομίσματα ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει, καὶ ταῦτα πάλιν μόλις ἀπὸ τῆς 4ης μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως ἑκατονταετηρίδος, ἤρξαντο ἤδη νὰ κόπτωσι, μιμούμενοι ἄλλους ἐμπορικοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἀργυρᾶ τοιαῦτα.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πλὴν τῶν εἰρημένων ἔσχεν ἐπακόλουθα ἡ ἐπέκτασις τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἦτο λίαν περιωρισμένη, διεδόθη ἤδη διὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων καὶ τῶν ἱδρυθεισῶν ἀποικιῶν εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἰταλίαν. Ἡ δὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία, αἵτινες πρότερον ἦσαν καὶ αὐταὶ περιωρισμέναι μόνον ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ, ἤρξαντο ἀπὸ τοῦδε ἐξασκοῦσαι μεγίστην ἐπίδρασιν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης, καθ' ὅσον πλεῖστοι Ῥωμαῖοι ἤρξαντο ἐγκύπτοντες εἰς αὐτὰς μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐνδιαφέροντος.

Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν προσηρτήθησαν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν καὶ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν ἀπενεμήθησαν τὰ τῶν ῥωμαίων πολιτῶν δικαιώματα, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς *ψήφου*, ἕπεται ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν *τελείων λεγομένων πολιτῶν* ηὐξήθη ἤδη καταπληκτικῶς. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν αἱ κοινότητες, ὧν οἱ κάτοικοι ἐκέκτηντο *πλήρη* τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, ἦσαν διηρημέναι εἰς εἴκοσι καὶ μίαν φυλάς. Ἕνεκεν ὅμως τῶν πολλῶν κατακτήσεων καὶ τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ τῶν ὑποτεταγμένων, καταργηθείσης τῆς διαιρέσεως ταύτης, νέαι ἐσχηματίσθησαν φυλαί, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνῆλθε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ πολέμου εἰς τριάκοντα καὶ τρεῖς. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 241 αὐξηθεῖσαι αὗται εἰς τριάκοντα καὶ πέντε διέμειναν ἔκτοτε αἱ αὐταὶ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη, καθ' ἣν τὰ τῶν ῥω-

μαίων πολιτῶν δικαιώματα ἐπεξετάθησαν εἰς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς σχέσεις ἐπὶ τέλους τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν Ῥώμην, αὗται ἦσαν διάφοροι. Τὴν μᾶλλον προνομιοῦχον τάξιν ἀπετέλουν αἱ *λατινικαὶ πόλεις* καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας διεσπαρμέναι *λατινικαὶ ἀποικίαι*, διότι αὗται ἠδύναντο μόναι νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν ὑποθέσεών των. Κατώτεραι δὲ τούτων ἦσαν αἱ πόλεις ἐκεῖναι, αἵτινες, ἐν ᾧ ὑπεβάλλοντο εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, οὐδαμῶς ἀπέλαυον καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν καὶ ἰδίως τοῦ τῆς ψήφου (civitates sine suffragio).

Οἱ δὲ λεγόμενοι *σύμμαχοι* (socii, foederati) ἦσαν μὲν ἀνεξάρτητοι ἐν τῇ κυβερνήσει αὐτῶν, δὲν εἶχον ὅμως τὸ δικαίωμα οὔτε πόλεμον αὐθαιρέτως νὰ κηρύττωσιν, οὔτε συνθήκας νὰ συνομολογῶσι, καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παρέχωσιν ἕκαστος εἰς τὴν Ῥώμην, ὁσάκις ἦτο ἀναγκαῖον, τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῷ στρατιωτικὴν δύναμιν. Σημειωτέον δέ, ὅτι κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ θέσις ἑκάστου αὐτῶν ἀπέναντι τῆς Ῥώμης δὲν ἦτο ἡ αὐτή, καὶ τοῦτο, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἀκολουθοῦντες τὴν ἀρχὴν divide et impera, ἐφρόντιζον πάντοτε κατὰ τὰς πρὸς ἕκαστον τῶν λαῶν τούτων συναπτομένας συνθήκας νὰ καθιστῶσι τοὺς μεταξὺ αὐτῶν δεσμοὺς ὅσον οἷόν τε χαλαρούς.

β') Ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πρώτου Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῶν ταραχῶν τῶν Γράκχων

(264—133 π. Χ.)

§ 24

Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος

(264—241 π. Χ.)

Εἰ καὶ ἅπαντες οἱ μέχρι τοῦδε ἀγῶνες τῆς Ῥώμης ἦσαν ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστοι, ἐν τούτοις συγκρινόμενοι πρὸς ἐκείνους, οὓς εἶχεν αὕτη νὰ διεξαγάγῃ κατὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀντιζήλου, τῆς πλουσιωτάτης καὶ ἰσχυροτάτης Καρχηδόνος, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἄλλως, ἢ ὡς ἁπλᾶ καὶ ἀσήμαντα ἀπέναντι αὐτῶν προγυμνάσματα. Ἵνα δυνηθῶμεν δὲ νὰ ἐκτιμήσωμεν προσηκόντως τὴν σπουδαιότητα τῶν μεταξὺ τῶν δύο προκειμένων λαῶν διεξαχθέντων

ἀγώνων, οἵτινες ἔμελλον ν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς τύχης τοῦ τότε κόσμου, δὲν κρίνομεν ἄσκοπον, ἀφ' οὗ ἤδη γνωρίζομεν μέχρι πόσου δυνάμεως ἔχει φθάσει ἡ Ῥώμη, νὰ ἐκθέσωμεν ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὴν ἱστορίκν καὶ τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς.

Ἡ Καρχηδὼν (Karthada, ἤτοι νέα πόλις) κειμένη ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῶν βορείων παραλίων τῆς Ἀφρικῆς, μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου θαλάσσης, οὐ μακρὰν τοῦ μέρους, ἔνθα ταυῦν κεῖται ἡ Τύνις, ἦτο ἀποικία φοινικική, κτισθεῖσα κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ τῆς Διδοῦς, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Πυγμαλίωνος, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἐνάτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἕνεκα τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς θέσεως τοσοῦτον προήχθη αὕτη διὰ τῆς ζωηρᾶς κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐμπορίας αὐτῆς, ὥστε οὐ μόνον κατέστη μετὰ μικρὸν ἡ πλουσιωτέρα πασῶν τῶν ἄλλων φοινικικῶν ἀποικιῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπερέβη κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ αὐτὴν τὴν μητρόπολιν. Τὸ πολίτευμα τῆς Καρχηδόνος ἦτο *δημοκρατία ἀριστοκρατική*, καθ' ὅσον ἅπασα ἡ ἐξουσία ἦτο συγκεντρωμένη εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν. Καὶ τῆς μὲν κυβερνήσεως προΐσταντο δύο κατ' ἔτος ἐκ τῆς αὐτῆς τάξεως ἐκλεγόμενοι ἄρχοντες, οἱ καλούμενοι *Σουφφέται*, τὴν δὲ ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἶχεν ἡ λεγομένη *Γερουσία* συγκειμένη ἐκ τριάκοντα μελῶν· ἀμφοτέρων ὅμως τούτων τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν εἶχεν ἡ ἐξ ἑκατὸν (κυρίως ἑξ ἑκατὸν καὶ τεσσάρων) μελῶν συγκειμένη *Βουλή*, ἥτις φαίνεται, ὅτι ἐκέκτητο τὰ αὐτὰ καὶ οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης δικαιώματα. Πλὴν ὅμως τῶν διαφόρων τούτων ἐξουσιῶν, ἐπὶ τῆς ἑκάστοτε διαφωνίας τῶν ὁποίων ἀπεράσιζεν ὁ λαός[1], μεγίστην ἐκέκτητο σημασίαν παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις καὶ ὁ ἐν καιρῷ πολέμου ἐκλεγόμενος *στρατηγός*, ὅστις ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως εἶχε δικτατορικὴν ἐξουσίαν, μετὰ τὴν λῆξιν ὅμως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὤφειλεν εὐθύνας.

Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων ἦτο ἡ αὐτὴ καὶ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν. Καὶ αὐτοὶ ἐλάτρευον τὰς φοινικικὰς θεότητας Μελίκαρθον, Ἀσχέραν καὶ Ἀστάρτην, καὶ αὐτοὶ προσέφερον εἰς τὸν θεὸν τοῦ πυρὸς Μολὼχ τὰς συνήθεις φρικτὰς ἀνθρωποθυσίας. Πλὴν ὅμως τῶν

[1] Ὁ λαὸς κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχε λίαν περιωρισμένην δύναμιν, ἐπὶ δὲ τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου ἀπέκτησε μεγίστην τοιαύτην.

ἐγχωρίων τούτων, ἐγνώριζον οἱ Καρχηδόνιοι προσέτι, ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν συγκοινωνίας καὶ ἄλλων ἐθνῶν θεούς, ἐξ ὧν ὅμως ἐξαιρετικῆς ἀπήλαυον παρ' αὐτοῖς λατρείας ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Περσεφόνη.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας οὐδαμῶς προήχθησαν οἱ Καρχηδόνιοι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ προαχθῶσι, πρῶτον μὲν ἕνεκα τοῦ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματος, καὶ δεύτερον ἕνεκα τῶν ἀκολασιῶν τῆς θρησκείας αὐτῶν.

Ἡ δὲ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Καρχηδόνος συνίστατο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μισθοφόρων διαφόρων ἐθνῶν, καὶ τοῦτο, διότι οἱ Καρχηδόνιοι ἔχοντες, καθὸ λαὸς ἐμπορικός, ἄφθονα τὰ μέσα νὰ διατηρῶσι τοιούτους, ἀπέφευγον νὰ χύνωσι τὸ αἷμα τῶν συμπολιτῶν των.

Ἀλλ' ἂν οἱ Καρχηδόνιοι ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἀπελείποντο, ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν ὅμως δύναμιν οὐδεὶς ἄλλος λαὸς προήχθη τοσοῦτον ὅσον αὐτοί. Ἀφ' οὗ κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξωσιν ἅπασαν τὴν βόρειον Ἀφρικὴν ἀπὸ τῆς Κυρήνης μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, ἐπεξέτειναν μετὰ ταῦτα κατὰ μικρόν, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς τυρρηνικῆς σημαίας, διὰ πολυαρίθμων ἐμπορικῶν σταθμῶν καὶ ἀποικιῶν ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἱσπανίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων Πιτυουσῶν καὶ Βαλεαρίδων, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Κορσικῆς, Σαρδηνίας, Μελίτης καὶ Σικελίας, τὴν κυριαρχίαν των ἐφ' ὅλης τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Καὶ ἐν ᾧ διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν στόλου, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος τοῦ τότε κόσμου, ἐφρόντιζον οἱ Καρχηδόνιοι νὰ συγκρατῶσι τὴν κατὰ θάλασσαν κυριαρχίαν των, τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν πλοῖα, ἅτινα δὲν διέσχιζον μόνον τὴν Μεσόγειον θάλασσαν κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν, ἀμυθήτους συνεσώρευον πανταχόθεν τοὺς θησαυροὺς εἰς τὴν ὑπερήφανον αὐτῶν πρωτεύουσαν, ἥτις ἀληθῶς εἶχεν οὕτω καταστῇ ἡ πλουσιωτάτη πόλις τῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, εἰ καὶ μετὰ φθονεροῦ βλέμματος ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου παρηκολούθουν τὰς καταπληκτικὰς ταύτας προόδους τῶν Καρχηδονίων, οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησάν ποτε νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμά τι εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον ἠναγκάσθησαν πολλάκις νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν διαφόρους συνθήκας, ὧν τινες μάλιστα ὑπῆρξαν δι' αὐτοὺς λίαν ἐξευτελιστικαί.

Ἀφ' οὗ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι, γενόμενοι κύριοι τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἔστρεψαν ἤδη, ἐν συνειδήσει πλέον τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως, τὰ βλέμματα αὐτῶν καὶ πρὸς τὴν παρακειμένην νῆσον Σικελίαν, ἡ σύγκρουσις τῶν δύο τούτων ἰσχυροτάτων λαῶν κατέστη πλέον ἀναπόδραστος. Διότι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι περὶ πολλοῦ ποιούμενοι ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου τὴν κατάκτησιν τῆς ὡραίας ἐκείνης νήσου, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν ἐθεώρουν τελέως ἐξησφαλισμένην τὴν ἐπὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης ἀποκλειστικὴν κυριαρχίαν των, εἶχον ἐκτεθῆ μέχρι τοῦδε πρὸς τοῦτο εἰς λυσσώδεις καὶ ἐπανειλημμένους ἀγῶνας πρὸς τοὺς αὐτόθι Ἕλληνας, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Συρακουσίους, καὶ εἶχον κατορθώσει, μεθ' ὅλην τούτων τὴν γενναίαν ἀντίστασιν, νὰ γείνωσι κύριοι τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς νήσου. Οὕτω δὲ πρόκειται νὰ πληρωθῇ ἡ ἀξιοσημείωτος ἐκείνη προφητεία, ἣν ὁ Πύρρος ἀπερχόμενος τῆς Σικελίας ἐξήνεγκε περὶ αὐτῆς εἰπὼν «οἵαν ἀπολείπομεν, ὦ φίλοι, Καρχηδονίοις καὶ Ῥωμαίοις παλαίστραν».

Καὶ ἀληθῶς δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ κατασυντρίψεως τῆς δυνάμεως τοῦ γενναίου ἐκείνου ἡγεμόνος, καὶ ἡ ὡραία ἐκείνη νῆσος κατέστη τὸ μὲν πρῶτον τὸ θέατρον, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ τὸ ἆθλον τῆς γιγαντώδους ἐκείνης πάλης, ἥτις ἔμελλε μετὰ μικρὸν νὰ κρίνῃ, ὁπότερος τῶν δύο ἐκείνων ἰσχυροτάτων λαῶν ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ τότε κόσμου.

Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται φοβεροῦ ἀγῶνος παρέσχον τἀκόλουθα συμβάντα. Ἐν ᾧ ἡ Σικελία, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους (317-289 π.Χ.), διετέλει ἔτι ἐν φοβερᾷ συγχύσει καὶ ταραχῇ ἕνεκα τῆς ἀγρίας τοῦ ἀθλίου ἐκείνου τυχοδιώκτου κυβερνήσεως, διάφορα στίφη λῃστρικά, ἅτινα διετέλουν πρότερον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἅτινα εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μαμερτῖνοι*[1], καταλαβόντα βιαίως τὴν πόλιν Μεσσήνην (282 π. Χ.) καὶ καταστήσαντα αὐτὴν κέντρον λῃστρικόν, ἐνέσπειρον ἐντεῦθεν, δι' ὧν ἐπεχείρουν ἀγρίων ἐπιδρομῶν, τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον εἰς πάσας τὰς ἀνατολικὰς τῆς νήσου χώρας. Καὶ κατώρθωσε μὲν ἐπὶ τέλους νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀ-

[1] Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβον οἱ ἴδιοι, θέλοντες δι' αὐτοῦ νὰ σημάνωσιν, ὅτι ἦσαν ἀήττητοι, καθὸ τέκνα δῆλα δὴ τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου, ὅστις παρ' αὐτῆς ἐκαλεῖτο **Mamers** ἀντὶ **Mars**.

γρίαν ταύτην κατάστασιν καὶ ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ νήσῳ διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν λῃστρικῶν ἐκείνων στιφῶν ὁ μετά τινα ἔτη κατὰ πρῶτον μὲν ὡς στρατηγὸς (275) βραδύτερον δὲ ὡς βασιλεὺς (269) ὑπὸ τῶν Συρακουσίων ἀναγνωρισθεὶς γενναιόφρων καὶ εὐπροσήγορος *Ἱέρων* ὁ Β', ἀπόγονος τοῦ ἐπὶ τῶν περσικῶν πολέμων μεγάλου ἐκείνου νικητοῦ τῶν Καρχηδονίων *Γέλωνος* (480). Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος προέβη ἐπὶ τέλους καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτῆς τῆς Μεσσήνης, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθησαν οἱ Μαμερτῖνοι φόβου, ὥστε τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Καρχηδονίων, οἱ δὲ πλεῖστοι βλέποντες, ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς λάφυρον, χάριν τοῦ ὁποίου ἤριζον αἱ Συρακοῦσαι καὶ ἡ Καρχηδών, δὲν ἐδίστασαν, ὅπως ματαιώσωσι καὶ τῶν δύο τούτων τὰς ἐλπίδας, νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων (265).

Οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ῥωμαίους στιγμὴ σημαντικωτέρα καὶ σοβαρωτέρα τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ἣν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Μαμερτίνων ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου. Διότι, ἂν μὲν παρεῖχον τὴν συνδρομήν των εἰς τοὺς αἰτοῦντας αὐτὴν Μαμερτίνους, *πρῶτον* μὲν θὰ παρίσταντο ὡς ἀνακόλουθοι, ἀφ' οὗ οἱ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ εἶχον δειχθῇ αὐστηρότατοι κατ' ἄλλων στρατιωτικῶν ἐκ Καμπανίας στιφῶν, ἅτινα εἶχον καταλάβει τὸ Ῥήγιον κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ οἱ Μαμερτῖνοι τὴν Μεσσήνην βίαιον τρόπον, καὶ *δεύτερον* θὰ περιήρχοντο ἀφεύκτως εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἰσχυρότερον κατὰ θάλασσαν λαὸν τῶν τότε χρόνων, ἤτοι πρὸς τοὺς Καρχηδονίους, οἵτινες οἱανδήποτε κατὰ τῆς Σικελίας ἀπόπειραν θὰ ἐθεώρουν ὡς αἰτίαν πολέμου. Ἂν δὲ τοὐναντίον ἠρνοῦντο αὐτήν, τότε θὰ κατέλιπον τὴν ὀχυρωτάτην ἐκείνην πόλιν, ἥτις ἐδέσποζε τοῦ πορθμοῦ, εἰς τοὺς Καρχηδονίους, ὅπερ θὰ ἦτο αὐτοῖς τὰ μάλιστα ἐπιζήμιον, καθ' ὅσον οὕτω θὰ καθίστατο ἐπισφαλὴς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς προσφάτως ὑποταγείσης μεσημβρινῆς Ἰταλίας κυριαρχία αὐτῶν.

Καὶ ἐν τούτοις, μεθ' ὅλον τὸν τελευταῖον τοῦτον κίνδυνον, ἡ ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος θεωροῦσα ὡς μέγα αἶσχος πᾶσαν πρὸς τὰ λῃστρικὰ ἐκεῖνα στίφη φιλικὴν σχέσιν, ἀπέκρουσε τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ὅμως ὁ λαὸς οὐδεμίαν ἀποδίδων φαίνεται σημασίαν εἰς τὰ ζητήματα τῆς τιμῆς, καὶ ὠθούμενος προσέτι ὑπὸ τῶν φιλο-

πολέμων ὑπάτων *Ἀππίου Κλαυδίου* καὶ *Μ. Φουλβίου*, δὲν ἐδίστασεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ὑποσχεθῇ τὴν αἰτουμένην συνδρομὴν ἐλπίζων, ὅτι οὕτω θὰ παρείχετο αὐτῷ καταλληλοτάτη εὐκαιρία, ὅπως θέσῃ στερεὸν τὸν πόδα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς νήσου Σικελίας.

Καίτοι δ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἶχεν ἐκλίπει πᾶσα πρὸς πόλεμον αἰτία, καθ' ὅσον τὸ ἐν Μεσσήνῃ ἀντιρρωμαϊκὸν κόμμα τῶν Μαμερτίνων εἶχε παραδώσει τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς εἰς τοὺς Καρχηδονίους, καὶ διὰ τῆς μεσιτείας τούτων εἶχε συνομολογηθῇ προσέτι καὶ μετὰ τοῦ Ἱέρωνος καὶ τῶν Μαμερτίνων εἰρήνη, ἐν τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἐπόθουν τὴν κατάκτησιν τῆς ὡραίας ἐκείνης νήσου, οὐ μόνον δὲν ἐταράχθησαν ἐκ τῆς μεταβολῆς ἐκείνης τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας διαπεραιωθέντες εἰς τὴν νῆσον ὑπὸ τὸν ὕπατον Ἄππιον Κλαύδιον ἐν ἔτει 264 π. Χ. κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ νικήσωσι τοὺς Καρχηδονίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Συρακουσίους καὶ νὰ καταλάβωσι τὴν Μεσσήνην, ἀλλὰ καὶ νὰ προβῶσι μάλιστα μέχρι τῶν τειχῶν καὶ αὐτῶν τῶν Συρακουσῶν. Οὕτω δ' ἐξερράγη ὁ *πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος*, ὅστις διήρκεσεν 23 ὁλόκληρα ἔτη (264—241 π. Χ.), καὶ ὅστις καλεῖται προσέτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ *Σικελικός*, διότι ὡς ἆθλον τοῦ ἀγῶνος ἐπρόκειτο ἡ νῆσος Σικελία.

Ὅτε δὲ καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς νήσου μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως, τοσοῦτον φόβον ἐνέσπειραν εἰς αὐτήν, ὥστε ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι οὐ μόνον πλεῖσται πόλεις ἀνήκουσαι εἰς ἀμφοτέρους ἐκείνους τοὺς ἐχθρούς, τὸ μὲν διὰ τῆς βίας, τὸ δὲ διὰ συνθηκῶν ὑπετάγησαν εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τύραννος τῶν στενῶς πολιορκουμένων Συρακουσῶν Ἱέρων, ἀναγνωρίσας ἤδη ὡς μέγα πολιτικὸν σφάλμα τὴν μετὰ τῶν Καρχηδονίων μέχρι τοῦδε συμμαχίαν του, ἠναγκάσθη ἤδη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου γείτονος, καὶ νὰ προστεθῇ ἀπὸ τοῦδε εἰς τοὺς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Μεσσήνης καὶ τῶν Συρακουσῶν, καὶ τῆς στερεᾶς κατοχῆς πάντων τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Σικελίας, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἐξησφάλισαν τὰς εἰς τὴν νῆσον προσορμίσεις των, τῶν δὲ Καρχηδονίων ἡ δύναμις, μετὰ τὴν πτῶσιν μάλιστα τοῦ ὀχυροτάτου αὐτῶν φρουρίου Ἀκράγαντος (262), ἠδύνατο ἀπὸ τοῦδε νὰ θεωρῆται συντετριμμένη.

Καὶ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠγνόουν, ὅτι ὅσον εὐτυχῆ καὶ ἂν ἦσαν αὐτοῖς τὰ μέχρι τοῦδε ἀποτελέσματα τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου, ἡ Καρχηδὼν ἐν τούτοις ἦτο ἡ κυρίαρχος τῆς θαλάσσης, ὅτι κατεῖχεν εἰσέτι πολλὰ ὀχυρὰ παράλια μέρη, καὶ ὅτι ὀλίγα μόνον ἐκ τῶν πλοίων αὐτῆς ἤρκουν, ὅπως κατασήσωσιν ἀμφιβόλους ἁπάσας αὐτῶν τὰς κτήσεις. Ἐπειδὴ δὲ προσέτι ἐπείσθησαν καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς πείρας, ὅπως ἄλλοτε καὶ ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὁ Πύρρος, ὅτι δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταβάλῃ τις τοὺς ἰσχυροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, ἀπεφάσισαν νὰ ναυπηγήσωσι καὶ αὐτοὶ ὅσον οἷόν τε τάχιον ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν, ὅπως δύνανται νἀντιμετωπίζωσιν αὐτοὺς καὶ κατὰ θάλασσαν. Καὶ ἀληθῶς μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος καὶ ταχύτητος προέβησαν εἰς τὸ ἔργον, ὥστε, ἐν διαστήματι 60 ἡμερῶν κατεσκευάσθη, κατὰ τὸ παράδειγμα καρχηδονικῆς τινος πεντήρους ἐξοκειλάσης εἰς τὴν παραλίαν τῶν Βρουττίων, καὶ ἐξηρτύθη στόλος ἐξ 120 πολεμικῶν πλοίων. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 260 π. Χ. ὁ στόλος οὗτος ἐξέπλευσε κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐφάνη μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη εὐνοήσασα τοὺς Καρχηδονίους, καθ' ὅσον μοῖρά τις αὐτοῦ ἐκ 17 πλοίων ὑπὸ τὸν ὕπατον *Γν. Κορνήλιον Σκιπίωνα* περικυκλωθεῖσα ἐν τῷ λιμένι τῆς μικρᾶς νήσου *Λιπάρας* ὑπὸ μείζονος ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἠναγκάσθη μεθ' ἅπαντος τοῦ πληρώματος νὰ παραδοθῇ. Ἀλλ' ὅτε μετὰ μικρὸν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων *Γάϊος Δουίλιος* συνήντησε μετὰ τῆς κυρίας ναυτικῆς δυνάμεως τὸν ἀσυγκρίτως ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀνώτερον καρχηδονικὸν στόλον ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Ἀννίβαν* τὸν πρεσβύτερον παρὰ τὰς *Μυλάς* (δυτικῶς τῆς Μεσσήνης), τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπήν. Διότι κατὰ τὴν αὐτόθι συναφθεῖσαν μάχην τοσαύτην κατώρθωσεν ὁ διάσημος ἐκεῖνος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων νὰ ἐπενέγκῃ θραῦσιν εἰς αὐτὸν διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθέντων *κοράκων* (corvi manus ferreæ), ἤτοι μηχανήματος, δι' οὗ καθισταμένων ἀκινήτων τῶν ἐχθρικῶν πλοίων μετεβάλλετο ἡ ναυμαχία εἰς πεζομαχίαν, ὥστε, οὐ μόνον 50 ἐχθρικὰ πλοῖα μετὰ πλείστων ἐκ τοῦ πληρώματος περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Ἀννίβας μόλις κατώρθωσε μετὰ κόπου νὰ σωθῇ καταλιπὼν τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ πλοῖον (260 π. Χ.).

Εἶναι δὲ εὐνόητον ὁπόσην ἡ πρώτη αὕτη κατὰ θάλασσαν νίκη προὐξένησε χαρὰν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τὸν δὲ Δουίλιον ἐπανελ-

θόντα εἰς τὴν Ῥώμην οὐ μόνον ὑπεδέξατο ὁ εὐγνώμων λαὸς μετὰ πρωτοφανοῦς ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνήγειρε πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ὡραίαν στήλην ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ κεκοσμημένην διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν κυριευθέντων πλοίων (columna rostrata). Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἄλλη κατ' ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ λέγεται ὅτι ἀπενεμήθη αὐτῷ ἔκτακτος τιμή. Ὁσάκις δῆλα δὴ ἐπανήρχετο ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἔκ τινος δείπνου εἰς τὴν οἰκίαν του, συνωδεύετο πάντοτε ὑπὸ ἑνὸς αὐλητοῦ καὶ ἑνὸς λαμπηδοφόρου, ἧς τιμῆς ἄλλοι νικηταὶ ἀπέλαυον μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θριάμβου των.

Ἀλλ' ὅσον λαμπρὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ νίκη ἐκείνη τῶν Ῥωμαίων παρὰ τὰς Μυλάς, δὲν ὑπῆρξεν ἐν τούτοις καὶ ἀποφασιστική. Διότι εἰς ὅσας καὶ ἂν προέβησαν μετὰ τοῦτο ἀποπείρας πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐκ τῆς Σικελίας ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Κορσικῆς, εὗρον παρ' αὐτοῖς πάντοτε γενναίαν ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τούτου ὁ πόλεμος παρετείνετο ἐπὶ μακρὸν ἄνευ ὁριστικοῦ ἀποτελέσματος, ἐκ δὲ τῆς παρατάσεως ταύτης σπουδαίως ἔπασχε τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, συνέλαβον ἐπὶ τέλους οἱ Ῥωμαῖοι τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ μεταφέρωσιν, ὡς καὶ ὁ Ἀγαθοκλῆς ἄλλοτε, τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀφρικανικοῦ ἐδάφους, ὅπως οὕτω προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ.

Ὅτε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 256 ὁ ἐκ 330 πολεμικῶν πλοίων συγκείμενος ῥωμαϊκὸς στόλος μετὰ 140,000 ἀνδρῶν διηυθύνετο ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπὸ τοὺς δύο ὑπάτους *Μάρκον Ἀτίλιον Ῥήγουλον* καὶ *Λεύκιον Μάλλιον Οὐόλσωνα*, ἠναγκάσθη παρὰ τὸ ἀκρωτήριον *Ἔκνομον* κατὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς νήσου, νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν ἐκ 350 πλοίων καὶ 150,000 ἀνδρῶν συγκείμενον ἐχθρικὸν στόλον, μίαν τῶν μεγαλειτέρων ναυμαχιῶν, ὧν μνημονεύει ἡ ἱστορία. Τοσαύτην δὲ κατ' αὐτὴν ἐπήνεγκε φθορὰν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὥστε ὁ πρὸς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς ἔμενεν αὐτῷ πλέον ἐλεύθερος. Οὕτω δὲ ἀποβιβασθέντες εἰς τὰ ἀφρικανικὰ παράλια, τοσοῦτον ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐνέσπειραν τρόμον οἱ ὕπατοι ἐκεῖνοι ἀπὸ τῆς ὀχυρᾶς πόλεως Ἀσπίδος, ἣν κατέλαβον πλησίον τὸ *Ἑρμαῖον* ἀκρωτήριον, οὐ μόνον εἰς τὰς πέριξ καρχηδονικὰς χώρας διὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐ-

τοὺς ἐπὶ τέλους τοὺς Καρχηδονίους, ὥστε ἡ μὲν Σύγκλητος τῆς Ῥώμης βεβαία ἀπὸ τοῦδε οὖσα περὶ τῆς νίκης, ἀνεκάλεσε τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων M. Μάλλιον Οὐόλσωνα μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στόλου, καταλιποῦσα τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ πολέμου εἰς μόνον τὸν Ῥήγουλον μετὰ 40 πλοίων, 15,000 πεζῶν καὶ 500 ἱππέων, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι, ὧν ἡ θέσις ἦτο ἤδη μᾶλλον δεινὴ ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν σκληρῶς ὑπ' αὐτῶν καταθλιβομένων Νουμιδῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ προτείνωσιν εἰρήνην. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ὅροι, οὓς προέτεινεν ὁ ῥωμαῖος ἐκεῖνος ὕπατος, ἦσαν τὰ μάλιστα σκληροὶ καὶ ἐκμηδενιστικοὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, προὐτίμησαν οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον καὶ νὰ ὑποστῶσι μᾶλλον πάντα τὰ δεινά, ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτούς. Καὶ ἐν τούτοις ἡ τύχη δὲν ἐβράδυνε νὰ εὐνοήσῃ αὐτούς. Συγκεντρώσαντες ἁπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις καὶ ἐνισχυθέντες προσέτι καὶ ὑπὸ Νουμιδῶν καὶ Ἑλλήνων μισθοφόρων, τοσαύτην κατώρθωσαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἐμπειροπολέμου Σπαρτιάτου Ξανθίππου νὰ ἐπενέγκωσι κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους (255) θραῦσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς κατὰ τὴν παρὰ τὴν Τύνιδα συγκροτηθεῖσαν μάχην, ὥστε οὐ μόνον ἐξ ὅλου τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ μόνον 2000 ἐσώθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρὸ μικροῦ ἀγέρωχος καὶ τὴν τελείαν τῆς Καρχηδόνος ὑποταγὴν ἀπαιτῶν ῥωμαῖος στρατηγὸς συλληφθεὶς μετηνέχθη μετὰ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς.

Ὁποίαν δὲ ἡ θλιβερὰ αὕτη ἀγγελία ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἐν Ῥώμῃ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἦτο δὲ ἱκανὴ μόνη ἡ συμφορὰ αὕτη, ἐπηκολούθησε καὶ ἄλλη μετὰ μικρόν. Διότι, ὅτε κατὰ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους στόλος ῥωμαϊκὸς ἐκ 350 πλοίων ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατορθώσας μετά τινα νίκην κατὰ τῶν Καρχηδονίων παρὰ τὸ *Ἑρμαῖον* ἀκρωτήριον νὰ σώσῃ τὰ εἰς τὴν *Ἀσπίδα* καταφυγόντα λείψανα τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, τοσχύτην ὑπέστη κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν παρὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Σικελίας ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας καταστροφήν, ὥστε μόνον 80 ἐξ ὅλων ἐκείνων τῶν πλοίων ἐσώθησαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν μετὰ μικρὸν τὴν αὐτὴν ἔσχε τύχην καὶ ἕτερος στόλος ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀπόσχωσιν ἐπί τινα χρόνον πάσης κατὰ θάλασσαν ἐπι-

χειρήσεως καὶ νὰ περιορισθῶσι μόνον εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον.

Ἀλλ' ἐν ᾧ τοιαύτας ἐδοκίμαζον ἀλλεπαλλήλους συμφορὰς οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ θέατρον τοῦ πολέμου μετηνέχθη καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς Σικελίας, ἥτις ἅπασα διετέλει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν πλὴν μόνον τοῦ Λιλυβαίου καὶ τοῦ Δρεπάνου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τέλους μετὰ πολυειδεῖς τῆς τύχης μεταβολὰς νὰ νικήσωσι λαμπρῶς ἐν ἔτει 250 παρὰ τὴν *Πάνορμον* ὑπὸ τὸν ὕπατον αὐτῶν *Λ. Καικίλιον Μέτελλον* τὸν στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων *Ἀσδρούβαν* καὶ νἀναγκάσωσι καὶ πάλιν τοὺς Καρχηδονίους νὰ προτείνωσιν αὐτοῖς εἰρήνην. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὴν ἀπόρριψιν ταύτης ἐπανελήφθησαν καὶ πάλιν αἱ ἐχθροπραξίαι κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ῥηγούλου [1], οὐ μόνον ἅπασαι αὐτῶν αἱ προσπάθειαι τοῦ νἀφαιρέσωσι τὰ εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀνήκοντα φρούρια Λιλύβαιον καὶ Δρέπανον, περὶ ἃ περιεστρέφετο ἤδη πρὸ πάντων ὁ ἀγὼν, ἀπέβησαν μάταιαι, ἀλλὰ καὶ δύο ὑπέστησαν προσέτι δεινὰς συμφορὰς, τὸ μὲν ἡττηθέντες κατὰ θάλασσαν παρὰ τὸ Δρέπανον ὑπὸ τοῦ Καρχηδονικοῦ στόλου (249), τὸ δὲ ἀπολέσαντες μέγαν ἀριθμὸν φορτηγῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων, ἅτινα κομίζοντα τροφὰς εἰς τὸν πολιορκοῦντα τὸ Λιλύβαιον στρατόν, κατεστράφησαν ἅπαντα πλὴν δύο πολεμικῶν μόνον, τὰ μὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, τὰ δὲ ὑπὸ τρικυμίας.

Οὐδέποτε ἄλλοτε πρότερον εἶχον περιέλθει οἱ Ῥωμαῖοι εἰς μείζονα ἀμηχανίαν ἢ νῦν μετὰ τὰς συμφορὰς ταύτας. Καίτοι δὲ εἶχον μεταχειρισθῆ ἅπαντα τὰ μέσα κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν πρὸς

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Ῥήγουλος, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἔμενεν αἰχμάλωτος παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις, ἀπεστάλη ὑπὸ τούτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μετ' ἄλλων πρέσβεων εἰς τὴν Σύγκλητον τῆς Ῥώμης, ὅπως συνηγορήσῃ παρ' αὐτῇ ὑπὲρ τῆς προταθείσης ὑπ' ἐκείνων εἰρήνης καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ ὑποσχέσει, ὅτι ἤθελεν ἐπιστρέψει καὶ πάλιν ἂν αἱ ἐνέργειαί του ἤθελον ἀποβῆ μάταιαι. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐνόμιζε τὴν εἰρήνην ἐκείνην μόνον εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὠφέλιμον, οὐ μόνον δὲν συνηγόρησεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀπέτρεψε τὴν ρωμαϊκὴν Σύγκλητον. Πιστὸς δὲ εἰς τὸν ὅρκον του ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν του παρὰ τὰς θερμὰς ἱκεσίας τῆς συζύγου του, τῶν τέκνων του καὶ πάντων τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του. Ὅτι δὲ ὑπεβλήθη εἰς δεινὰς βασάνους ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου, Ἀππιανοῦ, Λιβίου, Κικέρωνος καὶ ἄλλων, θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων ὡς μῦθος.

κατασύντριψιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐν τούτοις εὑρίσκοντο ἤδη μετὰ δεκαπενταετεῖς συνεχεῖς ἀγῶνας εἰς ἀπελπιστικωτέραν ἢ ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῶν θέσιν. Τοσαύτην δὲ φθορὰν εἶχεν ἤδη προξενήσει εἰς αὐτοὺς ὁ πόλεμος, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης, εἶχεν ἐλαττωθῇ ἐν διαστήματι πέντε μόνον ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 252-247, κατὰ τὸ ἓν ἕκτον. Καὶ αἱ οἰκονομικαὶ δὲ ζημίαι αὐτῶν ἦσαν τόσον μεγάλαι, ὥστε οὐδεμία ἐπετρέπετο πλέον σκέψις περὶ ἐξαρτύσεως νέου στόλου. Καὶ ἐν τούτοις ἦτο μέγα εὐτύχημα διὰ τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι οὐχὶ ὀλιγώτερον αὐτῶν ἐξηντλημένοι, δὲν ἐξηκολούθουν τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐργασίας μετὰ δραστηριότητος. Διότι ἂν μίαν ἔτι μάχην διεξῆγον αἰσίως, θὰ τοῖς ἐξησφάλιζεν αὕτη τελείαν τὴν νίκην.

Οὕτω λοιπὸν παρετείνετο ὁ πόλεμος ἄνευ τινὸς σπουδαιοτέρου ἑκατέρωθεν ἀποτελέσματος, ὅτε ἐπὶ τέλους νέα ἐδόθη εἰς αὐτὸν ζωὴ ὑπὸ τοῦ νέου στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων *Ἀμίλκα* τοῦ ἐπικαλουμένου *Βάρκα* (ἤτοι κεραυνοῦ) ἐν ἔτει 247. Ὁ διάσημος οὗτος ἀνὴρ ἐπιχειρῶν τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ ὀχυροῦ ὄρους *Εἱρκτῆς* (τανῦν Monte Pellegrino) παρὰ τὴν Πάνορμον, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοῦ ὀχυροτάτου *Ἔρυκος* διαφόρους ἀνὰ τὴν νῆσον κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐπιδρομάς, ἃς μάλιστα ἐξέτεινεν ἐνίοτε καὶ μέχρι τῶν παραλίων τῆς Βρεττίας καὶ τῆς Λευκανίας, προὐξένει εἰς τοὺς Ῥωμαίους φοβερὰς ζημίας. Ἀλλ' ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ προβῶσιν εἰς μέτρον, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἔκτακτον αὐτῶν φιλοπατρίαν. Ἐπειδὴ δῆλα δὴ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἦσαν ἐν οἰκτροτάτῃ καταστάσει, ἀπεφάσισαν φιλοπάτριδές τινες καὶ πλούσιοι πολῖται νὰ σώσωσιν αὐτοὶ τὴν πατρίδα δι' ἐκουσίων συνεισφορῶν. Καὶ ἀληθῶς τὸ μέσον τοῦτο ὑπῆρξε σωτήριον. Διότι ναυπηγηθέντος οὕτω νέου στόλου ἐκ 200 πλοίων, κατώρθωσε δι' αὐτοῦ ὁ ὕπατος *Γ. Λουτάτιος Κάτουλος* τοσοῦτον τρομερὰν νὰ προξενήσῃ θραῦσιν εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον παρὰ τὰς *Αἰγούσας νήσους* ἐν ἔτει 241, ὥστε μὴ δυνάμενοι πλέον οἱ Καρχηδόνιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τοὺς ὅρους α') νὰ παραχωρήσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν Σικελίαν μετὰ τῶν παρακειμένων μικρῶν νήσων, β') νὰ ἀποδώσωσι πάντας τοὺς ῥωμαίους αἰχμαλώτους καὶ γ') νὰ πληρώσωσι διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου

3200 τάλαντα, ὧν τὰ μὲν 1000 εὐθύς, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἐν διαστήματι δέκα ἐτῶν.

Οὕτω δὲ ἡ ὡραία ἐκείνη νῆσος [1], ἥτις ἐπὶ μακρόν, ὡς εἴρηται, χρόνον ὑπῆρξεν ἄλλοτε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Καρχηδονίων, περιῆλθεν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἑνὸς *λαοῦ*, οὗτινος ἡ πολιτικὴ σημασία μόλις πρὸ μικροῦ διὰ τῆς κατανικήσεως τοῦ Πύρρου εἶχε λάβει σπουδαιότερον χαρακτῆρα.

§ 25

Συμβάντα μεταξὺ τοῦ α΄ καὶ τοῦ β΄ Καρχηδονικοῦ πολέμου.

Καὶ ὅμως τὰ δεινὰ τῶν Καρχηδονίων δὲν εἶχον ἀκόμη παρέλθει ἐντελῶς. Διότι, ἐν ᾧ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου τούτου ἤλπιζον, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπουλώσωσι τὰ κατ' αὐτῶν κατενεχθέντα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τραύματα, ὅπως ἐν προσήκοντι χρόνῳ ἐκδικηθῶσιν αὐτούς, περιῆλθον καὶ πάλιν εἰς δεινὴν θέσιν, ἕνεκα τῆς ἀγρίας στάσεως, εἰς ἣν προέβησαν τὰ μισθοφορικὰ αὐτῶν στρατεύματα, διότι δὲν ἐπληρώνοντο αὐτοῖς οἱ ὀφειλόμενοι μισθοί. Ἦτο δὲ ἡ θέσις αὐτῶν τοσούτῳ μᾶλλον δεινή, καθ' ὅσον μετὰ τῶν ἀγρίων ἐκείνων στασιαστῶν, ἠνώθησαν καὶ πολλαὶ τῶν συμμάχων πόλεων τῆς Καρχηδόνος, βαρέως φέρουσαι τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Καὶ κατώρθωσαν μὲν ἐπὶ τέλους οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τριετεῖς δεινοὺς ἀγῶνας (240—238) νὰ καταπνίξωσι τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐπανάστασιν διὰ τοῦ γνωστοῦ αὐτῶν στρατηγοῦ Ἀμίλκα Βάρκα, ἀπώλεσαν ὅμως διαρκούσης αὐτῆς τὰς νήσους Σαρδηνίαν καὶ Κορσικήν, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ ὑφισταμένης ἔτι τῆς εἰρήνης, δὲν ἐδίστασαν νἀποσπάσωσιν ἀπ' αὐτῶν (238). Ὅτε δὲ ἐπὶ τῷ αὐθαιρέτῳ τούτῳ διαβήματι οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι παρεπονέθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οὐ μόνον δὲν ἠθέλησαν οὗτοι νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ ἀδίκημα ἐκεῖνο, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον, ἐκ τῆς ἀδυνα-

[1] Ἡ Σικελία, πλὴν τῶν Συρακουσῶν, ἃς ἐκυβέρνα ὁ Ἱέρων, ὡς σύμμαχος τῆς Ῥώμης, ἐγένετο ἡ πρώτη Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία κυβερνωμένη ὑπὸ ἑνὸς Ἐπάρχου (Πραίτωρος), παρ' ᾧ ἐκλεγομένῳ κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς Συγκλήτου καὶ ἔχοντι πλὴν τῆς ἀρχηγίας τοῦ στρατοῦ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, διωρίζετο προσέτι καὶ εἷς Ταμίας (Quaestor) πρὸς διεύθυνσιν τοῦ ταμείου καὶ εἴσπραξιν τῶν φόρων.

μίας αὐτῶν ἐπωφελούμενοι, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τοῖς πληρώσωσι δι' ἔξοδα δῆθεν πολεμικῶν παρασκευῶν 1200 τάλαντα, ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντες, ἂν διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν διαγωγῆς ἔσπειρον τὸν σπόρον νέων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ σοβαρωτέρων ἐρίδων καὶ συγκρούσεων.

Καὶ δὲν εἶναι ταῦτα μόνον τὰ κατορθώματα τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὸν πρῶτον Καρχηδονικὸν πόλεμον. Ἀφ' οὗ οὗτοι, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν ἄνω μνημονευθεισῶν δύο νήσων, κατέθηκαν τὰ ὅπλα ἐπί τινα χρόνον [1], ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν νἀποδυθῶσιν εἰς νέους ἀγῶνας. Καὶ πρῶτον μὲν περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Ἰλλυριούς (230—228), τὸ μὲν διότι οὗτοι διὰ τῶν ἐν τῷ ἀδριατικῷ πελάγει συχνῶν αὐτῶν πειρατειῶν ἔβλαπτον καιρίως τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, τὸ δὲ καὶ διότι, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἠθέλησαν νἀπαιτήσωσι τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου παρὰ τῆς βασιλίσσης αὐτῶν *Τεύτας*, ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν αὐτῆς ὁ ἕτερος τῶν Ῥωμαίων ἀπεσταλμένος. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ ταπεινώσωσι καὶ τὸν ληστρικὸν τοῦτον λαὸν διὰ τῆς προδοτικῆς συνδρομῆς τοῦ διοικητοῦ τῆς Κερκύρας *Δημητρίου τοῦ Φαρίου*, ὅστις παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν ὑπὸ Ἰλλυρικὴν κυριαρχίαν διατελοῦσαν νῆσον ἐκείνην, κατέστησαν αὐτὸν φόρου ὑποτελῆ, ἀπηγόρευσαν αὐστηρῶς πᾶσαν εἰς τὸ ἑξῆς πειρατικὴν ἐπιχείρησιν καὶ κατέλαβον πλὴν τῆς μνημονευθείσης νήσου καὶ πολλὰ ἄλλα παράλια μέρη τῆς Ἰλλυρίας, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἐπίδαμνος. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ταπεινώσεως ταύτης τῶν Ἰλλυριῶν ὠφελήθησαν σπουδαίως καὶ οἱ Ἕλληνες, ὧν ἐπίσης ἕνεκα τῶν πειρατειῶν αὐτῶν ἐβλάπτοντο τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα, προῆλθεν ἐκ τούτου ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν πρώτων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων σχέσεων. Ὑπὸ τοσαύτης δὲ μάλιστα, λέγεται, ὅτι κατελήφθησαν χαρᾶς οἱ Ἕλληνες, ὅτε ἀνήγγειλαν αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ὅρους τῆς μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν συνομολογηθείσης εἰρήνης, ὥστε οὐ μόνον τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτῶν ὑπεδέξαντο μετ' ἐκτά-

[1] Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ἤτοι ἐν ἔτει 235 π. Χ. συνέβη ἐν Ῥώμῃ καὶ τὸ παράδοξον γεγονός, ὅτι εἰς σημεῖον εἰρήνης ἐκλείσθη τὸ πρῶτον ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νουμᾶ ὁ ναὸς τοῦ Ἰανοῦ, ὅστις ὅμως ἀνοιχθεὶς καὶ πάλιν μετὰ μικρὸν διέμεινεν ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον μακρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς δημοκρατίας, ἤτοι μέχρι τοῦ Αὐγούστου.

κτων περιποιήσεων καὶ τιμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους, ἀντὶ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παρασχεθείσης εὐεργασίας των, οἱ μὲν Κορίνθιοι ἐπέτρεψαν νὰ συμμετέχωσι τῶν Ἰσθμικῶν ἀγώνων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐχορήγησαν τὸ σπανίως εἰς ξένους χορηγούμενον δικαίωμα τῆς εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια προσελεύσεως.

Μικρὸν δὲ μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ προβῶσι καὶ εἰς ἕτερον τοιοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνον, πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γαλάτας (225—222 π. Χ.), οἵτινες, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔζησαν μετ' αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ, ἀπεπειράθησαν καὶ πάλιν ἤδη νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἐτρουρίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι εὐνοηθέντες ὑπὸ τῆς τύχης κατώρθωσαν νὰ νικήσωσι τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὰς Φαισούλας· ἀλλὰ τοσαύτην μετὰ μικρὸν ὑπέστησαν ὑπὸ τούτων θραῦσιν παρὰ τὸν *Τελαμῶνα*, ὥστε τεσσαράκοντα μὲν χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, δέκα δὲ χιλιάδες συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Μετὰ δὲ τοῦτο προχωρήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πέραν τοῦ Πάδου δὲν κατώρθωσαν μὲν ἤδη καὶ τὴν ὁλοσχερῆ τῆς χώρας ἐκείνης κατάκτησιν μέχρι τῶν Ἄλπεων ἕνεκα τῆς ἐκρήξεως τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου, ηὐτύχησαν ὅμως νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν [1] τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος.

§ 26

Δεύτερος Καρχηδονικὸς πόλεμος

(218—201 π. Χ.)

Δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου κατορθώματος τῶν Ῥωμαίων καὶ ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ λάβωσι καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου λαοῦ, καθ' οὗ καὶ πρό τινων ὡς γνωστὸν δεκαετηρίδων εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ διεξαγάγωσι πεισματώδη καὶ μακροχρόνιον πόλεμον.

Οἱ Καρχηδόνιοι βαρέως φέροντες τὴν εἰς αὐτοὺς προσγενομένην ἐκ μέρους τῶν Ῥωμαίων ταπείνωσιν, δὲν ἐδίστασαν εὐθὺς μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν στασιασάντων μισθοφορικῶν αὐτῶν στρατευμάτων,

[1] Πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν νέων τούτων ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ κτήσεων αὐτῶν ἔκτισαν αὐτόθι τότε οἱ Ῥωμαῖοι δύο ἀποικίας τὴν *Πλακεντίαν* καὶ τὴν *Κρεμόναν*.

νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπως διὰ τῆς καταστήσεως τῆς πλουσίας ταύτης χώρας οὐ μόνον ἀποζημιωθῶσι δι' ἃς εἶχον ὑποστῆ σπουδαίας ζημίας, ἀλλὰ καὶ προπαρασκευασθῶσιν εἰς ἐκδικητικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον. Ἀνέλαβε δὲ τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὁ γενναῖος στρατηγὸς καὶ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος προϊστάμενος *Ἀμίλκας Βάρκας*, ὅστις καὶ κατώρθωσε νὰ ματαιώσῃ πάσας τὰς ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων ἀντιδράσεις τῶν ἀριστοκρατικῶν (236 π, Χ.). Ἀφ' οὗ δὲ ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ μετὰ ὀκταετεῖς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰσπανίᾳ ἀγῶνας, καθ' οὓς κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ πάσας τὰς παρὰ τὸν *Βαῖτιν* (Guadalquivir) καὶ τὸν *Ἄραν* (Guadiana) κειμένας χώρας, ἐφονεύθη μαχόμενος πρός τινα αὐτόθι ὀρεινὸν λαόν (228 π. Χ.), τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ *Ἀσδρούβας* (227—220). Ἀλλ' ὅτε καὶ οὗτος ἐξακολουθήσας τὸ ἔργον μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ὁ προκάτοχός του ἐπιτυχίας κατώρθωσε νὰ ἐκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος του μέχρι τοῦ Ἴβηρος ποταμοῦ, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ἵδρυσε παρὰ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας τὴν *Νέαν Καρχηδόνα* (Καρθαγένην), ἥτις κατέστη ἡ πρωτεύουσα καὶ τὸ πρῶτον στρατόπεδον τῶν αὐτόθι καρχηδονικῶν κτήσεων, τοσοῦτον διηγέρθη ἕνεκα τούτου ἡ ζηλοτυπία τῶν Ῥωμαίων, ὥστε οὐ μόνον ἔσπευσαν οὗτοι νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ ὀχυροῦ *Σαγούντου*[1] πρὸς ματαίωσιν τῶν περαιτέρω καταστήσεων τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν διὰ συνθήκης νὰ μὴ ὑπερβῇ τὸν Ἴβηρα ποταμόν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνόσῳ ἔζη ὁ Ἀσδρούβας προσεπάθησεν ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σύγκρουσιν. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (220 π. Χ.) ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀρχιστράτηγος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα *Ἀννίβας*, τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπήν.

Ὁ μέγιστος οὗτος ἁπάντων ἐν γένει τῶν ἀνδρῶν, οὓς παρήγαγεν ἡ Καρχηδὼν καὶ εἷς τῶν εὐφυεστέρων καὶ μεγαλειτέρων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, γεννηθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ α΄ καρχηδονικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 247 ἦτο ἐνδε-

[1] Ἡ πόλις αὕτη κειμένη ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐπὶ τοῦ μέρους σχεδὸν ἐκείνου, ἐφ' οὗ κεῖται τανῦν ἡ πόλις Murviedro, ἦτο ἀποικία τῶν Ζακυνθίων.

καετὴς τὴν ἡλικίαν, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἰσπανίας ἐκστρατείαν. Λέγεται δέ, ὅτι τοσοῦτον ἔτρεφεν ὁ Ἀννίβας ἀπὸ τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε, ὅτε ὁ πατήρ του ἠθέλησε πρὸ τῆς ἐκστρατείας του ἐκείνης νὰ τὸν δοκιμάσῃ, ἂν θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρῇ ζωηρὸν πάντοτε τὸ μῖσός του πρὸς τὸν ἄσπονδον ἐκεῖνον τῆς πατρίδος του ἐχθρόν, οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τοῦτο μεθ' ὅρκου. Καὶ ἀληθῶς οὐδέποτε ἄλλοτε ἐτηρήθη ὅρκος πιστότερον τοῦ ὅρκου τούτου τοῦ Ἀννίβα. Ἀνατραφεὶς οὗτος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρίων καταιγίδων τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ πολεμικοῦ βίου, τοσοῦτον εἶχε καταστήσει τὸ σῶμα αὐτοῦ ὑγιὲς καὶ ἰσχυρόν, ὥστε λίαν εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ὑπομένῃ πάντας τοὺς κόπους καὶ πάσας τοῦ βίου ἐκείνου τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὰς στερήσεις. Καίτοι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας ἐνθουσιωδῶς ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἐν τούτοις ὡς στρατηγὸς κατέστη ἤδη αὐτόχρημα τὸ εἴδωλον τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ λατρεύῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ὁ στρατός, ἀφ' οὗ ἔβλεπεν, ὅτι οὐδεὶς κίνδυνος ἠδύνατό ποτε νὰ κλονήσῃ τὸ θάρρος του καὶ οὐδεμία ταλαιπωρία νὰ καταβάλῃ τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμά του, ὅτι μετ' ἀπαθείας ὑπέμενεν οὐ μόνον τὸ ψῦχος καὶ τὸν καύσωνα, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς σωματικὰς στερήσεις, καὶ ὅτι εἰς μὲν τὰς μάχας προέβαινε πρῶτος, ἐκ τούτων δὲ ἀπεσύρετο τελευταῖος; Ἀφ' οὗ ὁ ἄσπονδος οὗτος τῶν Ῥωμαίων ἐχθρός, οὗτινος τὸ στῆθος ἐφλέγετο σύνκμα καὶ ὑπὸ ὑπερμέτρου φιλοπατρίας καὶ φιλοδοξίας, κατώρθωσε νὰ διεξαγάγῃ εὐτυχεῖς τινας πολέμους ἐν Ἰσπανίᾳ, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ, παρὰ τὴν ὑφισταμένην γνωστὴν συνθήκην, εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Σαγούντου (219 π. Χ.) ὅπως οὕτω προκαλέσῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς πόλεμον καὶ κορέσῃ τὸ πρὸς αὐτοὺς ἄσπονδον μῖσός του. Ἔπραξε δὲ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οὐ μόνον ἡ κυριαρχία τῆς πατρίδος του εἶχεν αὐτόθι ἱκανῶς στερεωθῇ, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς καὶ τὰ οἰκονομικὰ αὐτῆς διετέλουν ἐν γένει ἐν λαμπρᾷ καταστάσει. Ὅτε δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεσταλμένοι ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσι τὸν διάσημον ἐκεῖνον στρατηγὸν προσεκτικὸν εἰς τὰ ἐπακόλουθα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς, δὲν ἠξίωσεν αὐτοὺς ὁ Ἀννίβας οὐδεμιᾶς προσοχῆς. Ἐξ ἐναντίας δὲ μάλιστα μετὰ τοσαύτης ἐξηκολούθησεν ἐπιμονῆς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐκείνης, ὥστε

κατώρθωσε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν νὰ καταστῇ κύριος αὐτῆς. Λέγεται δέ, ὅτι ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Σαγούντου ἄλλοι μὲν μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ἴδωσι τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των ἤναψαν κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν πυρὰν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φλόγας μετὰ τῶν γυναικῶν, τῶν τέκνων καὶ τῶν κινητῶν αὐτῶν πραγμάτων, ἄλλοι δὲ ἀπέθανον ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν των ἢ ὑπὸ τοῦ ξίφους τῶν ἐχθρῶν.

Ἂν ἡ ἁπλῆ τοῦ Σαγούντου προσβολὴ παρέσχεν ἄλλοτε εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀφορμὴν δικαίας κατὰ τοῦ Ἀννίβα διαμαρτυρήσεως, ἡ ἅλωσις ὅμως καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς πόλεως ἐκείνης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ διεγείρῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε ἡ αἴτησις αὐτῶν, ἣν ἀπηύθυναν διὰ πρεσβείας πρὸς τὴν Σύγκλητον τῆς Καρχηδόνος περὶ παραδόσεως τοῦ αὐθάδους στρατηγοῦ, ἀπεκρούσθη ὑπ' αὐτῆς, δὲν ἐδίστασαν νὰ κηρύξωσι διὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς πρεσβείας ἐκείνης *Κοΐντου Φαβίου Μαξίμου* τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Οὕτω δὲ μετὰ 23 ἔτη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου μεταξὺ αὐτῶν πολέμου ἐξερράγη καὶ πάλιν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος εἷς ἐκ τῶν πολέμων ἐκείνων, οἵτινες ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ θεωροῦνται τὰ μάλιστα σπουδαῖοι καὶ βαρυσήμαντοι. Διότι καὶ δι' αὐτοῦ, ὅπως καὶ διὰ τοῦ πρώτου, δὲν ἐπρόκειτο νὰ λυθῇ ἁπλῶς τὸ ζήτημα, ὁπότερον τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν θὰ ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς μικροτέρας ἢ μεγαλειτέρας κατακτήσεις, ἀλλ' ἂν ἔμελλε νὰ δεσπόσῃ τῆς Εὐρώπης ὁ ἑλληνορρωμαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς Δύσεως, ἢ ὁ σημιτικὸς τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι νομίζοντες, ὅτι ὁ νέος οὗτος πόλεμος ἤθελε διεξαχθῇ ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, προέβαινον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ βραδύτητι εἰς τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευάς, ὁ Ἀννίβας τοὐναντίον νομίζων, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ καταπολεμήσῃ εὐκολώτερον τοὺς ἀσπόνδους ἐκείνους ἐχθροὺς τῆς πατρίδος του ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μεταθέσῃ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν. Ἐνόμιζε δὲ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον ὠφέλιμον, καθ' ὅσον ἤλπιζεν, ὅτι ἤθελε τύχει τῆς ὑποστηρίξεως οὐ μόνον τῶν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ γαλατικῶν φύλων, ἅτινα ἕνεκα τῆς προσφάτου ὑποταγῆς αὐτῶν ἔτρεφον ἄσπονδον κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος, ἀλλὰ

καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, οὗτινος ἐπίσης αἱ πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεις δὲν ἦσαν τότε ὁμαλαί.

Ἦτο ἔαρ τοῦ ἔτους 218 π.Χ., ὅτε ὁ Ἀννίβας καταλιπὼν ἐν Ἰσπανίᾳ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀσδρούβαν μετ' ἀναλόγου πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως πρὸς φρούρησιν τῆς κατακτηθείσης ἐκείνης χώρας, καὶ ἐξασφαλίσας προσέτι δι' ἱκανῆς δυνάμεως καὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἰταλίας παράτολμον ἐκείνην ἐκστρατείαν, ἥτις τοσούτῳ μᾶλλον κατέστη ἀξιοθαύμαστος, καθ' ὅσον ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ἕνεκεν ἐλλείψεως ἱκανῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἐπεχείρησεν αὐτὴν κατὰ ξηράν. Διαβὰς δὲ τὸν Ἴβηρα ποταμὸν μετὰ 50,000 πεζῶν, 9,000 ἱππέων καὶ 37 ἐλεφάντων, καὶ ὑποτάξας πάντας τοὺς μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου καὶ τῶν Πυρηναίων κατοικοῦντας ἐχθρικοὺς λαούς, εἰσέβαλε μετὰ τοῦτο διὰ τῶν δυσβάτων ἐκείνων ὀρέων εἰς τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων *Π. Κορνήλιος Σκιπίων*, ὅστις διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἀφίκετο τότε κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν Μασσαλίαν, πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου ἐχθροῦ καὶ ματαιώσῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του τούτου, δὲν τὸ κατώρθωσε. Διότι ὁ Ἀννίβας μετὰ τοσαύτης δεξιότητος καὶ ταχύτητος ἐγίνωσκε νὰ ὑπερπηδᾷ πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα αὐτῷ προσκόμματα, ὥστε οὐ μόνον τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν κατώρθωσε νὰ διαβῇ μεθ' ὅλα τὰ κατ' αὐτοῦ ληφθέντα μέτρα τοῦ ῥωμαίου ἐκείνου στρατηγοῦ καὶ τὰς ἀντιστάσεις τῶν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα κατοικούντων λαῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ διεξαγάγῃ αἰσίως τὴν φοβερὰν ἐκείνην καὶ ἀξιοθαύμαστον τῶν Ἄλπεων ὑπέρβασιν, ἥτις, ἂν μὲν ἀπετύγχανεν, ἤθελε κατατάξει τὸν τολμηρὸν ἥρωα μεταξὺ τῶν φρενοβλαβῶν, ἐπιτυχοῦσα ὅμως κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀθάνατον. Καὶ ἀληθῶς, τὶς γνωρίζων τὸ δύσβατον, οὐρανόμηκες καὶ χιονοσκεπὲς ἐκεῖνο *προτείχισμα* τῆς Ἰταλίας, δὲν ἐκπλήττεται μανθάνων, ὅτι καὶ τοῦτο κατώρθωσεν ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς νὰ ὑπερβῇ οὐδαμῶς δειλιάσας οὔτε ἀπέναντι τῶν πολυειδῶν κινδύνων οὔτε ἀπέναντι τῶν ἀλλεπαλλήλων καταστροφῶν καὶ στερήσεων τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἐπιχειρήσεως. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον θέλει ἐκπλαγῇ ἂν μάθῃ, ὅτι ὁ στρατός, ὅστις ἐξετέθη εἰς τὸ φοβερὸν ψῦχος καὶ τὰς πολυειδεῖς κακοπαθείας τῶν χιονοσκεπῶν

καὶ ἀποκρήμνων ἐκείνων ὀρέων, οὐ μόνον ἦτο βαρέως ὡπλισμένος καὶ ἀποσκευῶν κατάφορτος, ἀλλὰ καὶ κατήγετο ἐκ τῆς καυστικῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς θερμῆς Ἰσπανίας.

Δέκα καὶ πέντε ἡμέραι παρῆλθον μέχρις οὗ κατορθώσῃ ὁ Ἀννίβας νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὅ,τι πρότερον ἐθεωρεῖτο ἀκατόρθωτον. Οὕτω δὲ μετὰ ἑξάμηνον σχεδὸν ὁδοιπορίαν, καθ' ἣν τὸ μὲν ἕνεκα τῶν ταλαιπωριῶν καὶ στερήσεων, τὸ δὲ ἕνεκα τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐχθρικῶν λαῶν, ἀπώλεσε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ στρατοῦ του, ἔφθασεν ἤδη ὁ ἀτρόμητος ἐκεῖνος ἥρως περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ Ὀκτωβρίου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκείνου, ὅπερ ἐπέπρωτο ἐπὶ δέκα καὶ ἓξ ὁλόκληρα ἔτη νὰ καταστῇ θέατρον τοῦ φοβερωτέρου πάντων τῶν πολέμων, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα διεσάλευσαν τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἔμαθον, ὅτι ὁ Ἀννίβας ἐσκόπει νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν Ἄλπεων, ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς φρενοβλαβῆ καὶ ἐνόμισαν, ὅτι θὰ ἠδύναντο μετὰ μεγίστης εὐκολίας νὰ τὸν ἀποκρούσωσι. Τὰ πράγματα ὅμως ἀπέβησαν ἄλλως, ἢ ὅπως αὐτοὶ ἐνόμιζον. Διότι ὁ Ἀννίβας δὲν ἐβράδυνε νἀποδείξῃ ὁπόσον καὶ ὡς πρὸς ἀμφότερα ταῦτα ἠπατῶντο οἱ Ῥωμαῖοι. Καὶ ἀληθῶς, ἀντὶ νὰ σπεύσωσιν οὗτοι, εὐθὺς ὡς ἔμαθον τὴν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἄφιξιν τοῦ Ἀννίβα, νὰ καταστρέψωσιν, ὅπερ ἦτο τότε εὐκολώτατον, τὸν ὀλιγάριθμον καὶ ἐντελῶς ἐξηντλημένον αὐτοῦ στρατόν, τοὐναντίον τοσοῦτον ἐπιπολαίως καὶ χαλαρῶς προσηνέχθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ὥστε οὐδένα ἄλλον ἐδικαιοῦντο νὰ αἰτιῶνται ἐπὶ ταῖς μετέπειτα ἀλλεπαλλήλοις αὐτῶν συμφοραῖς ἢ μόνον ἑαυτούς. Διότι ὁ Ἀννίβας οὐ μόνον ἠδυνήθη νἀναπαύσῃ ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ μάλιστα αὐτὸν σπουδαίως καὶ διὰ γαλατικῶν στιφῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτε ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Π. Κορνήλιος Σκιπίων, ὅστις πορευόμενος, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν Ἰσπανίαν εἶχε σπεύσει ἤδη ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς διὰ τῶν Ἄλπεων πορείας τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ἰταλίας, νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ τῆς Μασσαλίας, ἠθέλησε νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτὸν τὴν πρώτην μάχην παρὰ τὸν *Τίκινον* ποταμόν (218), τοσαύτην ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν καταστροφήν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς βαρέως πληγωθεὶς μόλις ἐσώθη διὰ τῆς ἀνδρίας τοῦ 17ετοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ μετέπειτα ἐνδόξου νικητοῦ τῆς Ζάμας. Καὶ δὲν ἦτο τοῦτο μόνον τὸ

δυστύχημα,ὅπερ ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Διότι, ὅτε καὶ πάλιν μετὰ μικρὸν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων *Τιβέριος Σεμπρώνιος Λόγγος*, ὅστις καὶ αὐτὸς διευθυνόμενος κατὰ τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς Σικελίας, ἠθέλησεν ἑνωθεὶς μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ ἡττηθέντος συναδέλφου του, νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο δυστύχημα, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς ἐδοκίμασε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου του παρὰ τὸν *Τρεβίαν* ποταμόν, ὥστε μετὰ τοῦτο σύμπασα ἡ ἄνω Ἰταλία, μετὰ τὴν φανερὰν μάλιστα ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀποστασίαν τῶν αὐτόθι Γαλατικῶν φύλων, περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ φοβεροῦ νικητοῦ. Οὕτω δὲ οἱ μέχρι τοῦδε ὡς ἀήττητοι διαβεβοημένοι Ῥωμαῖοι ὑπέστησαν ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐχθροῦ πολλῷ κατὰ τὸν ἀριθμὸν ὑποδεεστέρου αὐτῶν, δύο σημαντικὰς ἥττας, αἵτινες ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐνσπείρωσι τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον εἰς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν.

Καὶ ἐν τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀπολέσει ἀκόμη τὸ θάρρος των. Ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπανορθώσωσι τὰ προσγενόμενα αὐτοῖς δύο ἀπροσδόκητα ἐκεῖνα δυστυχήματα καὶ νὰ ματαιώσωσι τὰ περαιτέρα σχέδια τοῦ φοβεροῦ αὐτῶν ἐχθροῦ, δὲν ἐβράδυναν νὰ συγκεντρώσωσι νέας δυνάμεις καὶ νἀποστείλωσι ταύτας κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς νέους ὑπάτους *Γναῖον Σερουΐλιον* καὶ *Γάϊον Φλαμίνιον*. Ὁπόσον ὅμως καὶ εἰς τὰς ἐλπίδας των ταύτας ἐπλανῶντο, δὲν ἐβράδυνε νἀποδείξῃ ὁ Ἀννίβας, ὅστις καταλιπὼν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν παρὰ τὸν Πάδον χώραν εἶχεν εἰσβάλει κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 217 διὰ τῶν Ἀπεννίνων καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἄρνου εἰς τὴν Ἐτρουρίαν. Ἐνταῦθα δὲ παρὰ τὴν *Τρασιμένην λίμνην* κατορθώσας οὗτος νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς τὸν ῥωμαῖον στρατηγὸν Φλαμίνιον, ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν τελείαν καταστροφήν, ἐξ ἧς οὐδ' αὐτὸς ὁ στρατηγὸς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ.

Ὅτε ἡ θλιβερὰ αὕτη ἀγγελία ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἐτρουρία ἀπώλετο ὑπὸ τοσούτου κατελήφθησαν ἅπαντες φόβου, ὥστε νομίζοντες, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη διέτρεχεν ἤδη τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ἔσχατα μέτρα. Καὶ πρῶτον μὲν προέβησαν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως γεφύρας, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν διικτάτορος, ἀνακηρύξαντες τοιοῦτον τὸν γνωστὸν ἤδη Κόϊντον Φάβιον Μάξιμον, ὅστις ὡς γνωστὸν εἶχε κηρύξει τὸν προκείμενον

πόλεμον. Καὶ ὅμως ὁ Ἀννίβας δὲν ἦτο τοσοῦτο μωρός, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ διακρίνῃ, ὅτι πᾶσα κατὰ τῆς ἰσχυροτάτης Ῥώμης προσβολὴ ἦτο ἔργον τὰ μάλιστα ἀπερίσκεπτον καὶ παράτολμον, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο τὰ μάλιστα ἐξηντλημένος ἕνεκα τῶν μέχρι τοῦδε ἀλλεπαλλήλων μαχῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ ὁρμήσῃ κατὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης πρωτευούσης, προὐτίμησε μᾶλλον νὰ διευθυνθῇ καίων καὶ καταστρέφων διὰ τῆς μεσημβρινῆς Ὀμβρικῆς πρὸς τὴν Ἀπουλίαν, ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ συμμάχους τῶν Ῥωμαίων εἰς ἀποστασίαν. Ἀλλ' ὁπόσον εἰς τὰς ἐλπίδας του ταύτας ἐπλανᾶτο δὲν ἐβράδυνε νὰ δειχθῇ, καθ' ὅσον οὐδεὶς τῶν συμμάχων ἐκείνων ἠθέλησε νὰ προστεθῇ εἰς αὐτόν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἤθελε νἀναγκάσῃ τὸν ῥωμαῖον ἐκεῖνον δικτάτορα νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτὸν μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, ὅπως οὕτω ἀποκόψῃ καὶ τὴν τελευταίαν ἐλπίδα τῶν Ῥωμαίων, ὁ συνετὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀποφεύγων τοῦτο μετὰ μεγίστης προσοχῆς ὡς λίαν ἐπικίνδυνον, προσεπάθει τοὐναντίον παρακολουθῶν ἀδιακόπως τὰς κινήσεις τοῦ καρχηδονίου στρατηγοῦ καὶ ἐνοχλῶν αὐτὸν ἀπὸ θέσεων ὑψηλῶν καὶ ἀδιαβάτων νὰ τὸν καταπονῇ καὶ τὸν περιάγῃ εἰς ἀμηχανίαν. Ὅτε δὲ μάλιστα κατώρθωσε νὰ περικλείσῃ τὸν Ἀννίβαν ἔν τινι στενῇ κοιλάδι παρὰ τὸ Κασίλινον ἐν Καμπανίᾳ, εἰς τοσαύτην περιήγαγεν αὐτὸν ἀπόγνωσιν, ὥστε, ἂν μὴ μετεχειρίζετο ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀμηχανίᾳ εὐφυὲς στρατήγημα, ἦτο ἀδύνατον νὰ σωθῇ. Συναθροίσας δῆλα δὴ πάντας τοὺς ἐν τῷ στρατῷ εὑρισκομένους βόας διέταξε νὰ προσδέσωσι μεταξὺ τῶν κεράτων αὐτῶν φρύγανα, ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς νἀνάψωσι ταῦτα καὶ νὰ τρέψωσι τοὺς οὕτω ἐξαγριωθέντας βόας πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεχόμενα κρημνώδη μέρη. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐκλαβόντες τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο ὡς νυκτερινὴν ἐπίθεσιν τοῦ Ἀννίβα, περιῆλθον εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχήν, κατώρθωσεν ἕνεκα τούτου ὁ ἐχθρὸς ἐκεῖνος νὰ ἐξέλθῃ τῆς δυσχεροῦς ἐκείνης θέσεως καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν του.

Καὶ ὅμως τὸ πολεμικὸν τοῦτο σχέδιον τοῦ συνετοῦ Φαβίου, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦδε τὸ σκωπτικὸν ὄνομα *βραδύς* (cunctator), εἰ καὶ ἦτο τὸ προσφορώτερον εἰς τὰς τότε περιστάσεις τῆς Ῥώμης, δὲν ἤρεσκεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ὅστις πο-

θῶν λαμπρὰς νίκας ἐθεώρει αὐτὸ ὡς ἀνάξιον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν στρατηγὸς ἐκεῖνος ἀνεκλήθη, ἀπεστάλησαν δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οἱ δύο νέοι ὕπατοι *Λ. Αἰμίλιος Παῦλος* καὶ *Τερέντιος Οὐάρρων* μετὰ στρατοῦ συγκειμένου ἐξ 80,000 πεζῶν καὶ 6,000 ἱππέων. Ἀλλ' ὅτε καὶ οὗτοι συναντήσαντες τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον ἐχθρὸν τῆς Ῥώμης ἐν *Ἀπουλίᾳ* ἔχοντα μόνον 40,000 πεζῶν καὶ 10,000 ἱππέων συνῆψαν πρὸς αὐτόν, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ λίαν συνετοῦ καὶ πεπειραμένου Αἰμιλίου Παύλου, κρίσιμον παρὰ τὰς *Κάννας* μάχην ἐν ἔτει 216, τοσαύτην ὑπέστησαν καταστροφήν, ὥστε ὑπὲρ τὰς 70,000, ὡς λέγεται, Ῥωμαῖοι ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐν οἷς καὶ ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος. Λέγεται δὲ προσέτι, ὅτι ὁ Ἀννίβας ἵνα δείξῃ εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἔπεμψεν εἰς τὴν Καρχηδόνα τρεῖς σάκκους πλήρεις χρυσῶν δακτυλίων, οὓς εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν φονευθέντων ἱππέων.

Ὁποίαν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἥττης, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Τοσαύτη λέγεται ὅτι ἦτο ἡ καταλαβοῦσα τοὺς πάντας κατάπληξις καὶ ἀθυμία, ὥστε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ ὄνομα τοῦ Ἀννίβα κατέστη τὸ γενικὸν φόβητρον. Καὶ ὅμως ἡ ὑπερήφανος ἐκείνη πόλις δὲν ἐδίστασεν εὐθὺς ὡς παρῆλθον αἱ πρῶται τῆς συμφορᾶς ἐκείνης ἐντυπώσεις νὰ ἀποδείξῃ καὶ πάλιν διὰ τῆς μεγαλόφρονος Συγκλήτου τὰς ἐκτάκτους αὐτῆς ἀρετάς, δι' ὧν ἐπὶ τέλους μεθ' ὅλας τῆς τύχης τὰς καταδρομὰς κατώρθωσε νὰ σωθῇ. Καὶ ἀληθῶς ἡ Σύγκλητος, ἥτις, μεθ' ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε ἀλλεπάλληλα δυστυχήματα, εἶχε διατηρήσει πάντοτε ἀκατάβλητον τὸ θάρρος, ἀναλαβοῦσα ἤδη αὐτὴ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων πρῶτον αὐτῆς καθῆκον ἐθεώρησεν ὅπως διασκεδάσῃ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου, οὐ μόνον ναποκρούσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα προταθεῖσαν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ ναπαγορεύσῃ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ ἐχθροῦ ἐκείνου, ὅστις μετὰ τὴν νίκην προέτεινεν εἰρήνην εἰς τοὺς Ῥωμαίους, τὴν εἴσοδον εἰς τὴν πόλιν δοῦσα εἰς αὐτὸν τὴν ὑπερήφανον ταύτην καὶ τὰ μάλιστα ἀξιοπρεπῆ ἀπάντησιν, ὅτι *ἐνόσῳ καὶ εἷς ἀκόμη Καρχηδόνιος ὑπάρχει ἐν Ἰταλίᾳ, δὲν δύνανται οἱ Ῥωμαῖοι νὰ σκέπτωνται περὶ εἰρήνης.* Ὅπως κατορθώσῃ δὲ τὴν συμ-

φιλίωσιν τῶν κομμάτων οὐ μόνον ὑπεδέξατο ἄνευ δυσαρεσκείας τὸν ἐλεεινὸν ἐκεῖνον στρατηγόν, οὗτινος ἡ ἀπερισκεψία εἶχεν ἐπενέγκει τὸ πρόσφατον μέγα δυστύχημα, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον ἐξελθοῦσα εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, τῷ ἐξέφρασεν ἀνελπίστως τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Δημοκρατίας, διότι μετὰ τὸ φοβερὸν αὐτοῦ πάθημα δὲν ἀπήλπισε περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξοπλισμοὶ καὶ τἆλλα πολεμικὰ μέτρα, εἰς ἃ προέβη ἡ Σύγκλητος πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου, δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον σπουδαῖα. Καταστήσασα καταληπτὸν καὶ εἰς τὸν τελευταῖον πολίτην ὅτι *μόνον ἐν τῇ νίκῃ ὑπάρχει σωτηρία καὶ εἰρήνη*, τοσοῦτον διήγειρε διὰ τούτου τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ῥωμαίων, ὥστε πάντες ἀπεφάσισαν νὰ πολεμήσωσι μέχρι θανάτου. Οὕτω δὲ ἐσχηματίσθησαν νέαι λεγεῶνες, εἰς ἃς ἐγένοντο δεκτοὶ οὐ μόνον καὶ νέοι καὶ γέροντες, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας των εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν θὰ ἐθεωροῦντο ἀνίκανοι εἰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ δοῦλοι καὶ παντὸς εἴδους ἐγκληματίαι.

Εἰ καὶ πάντες ἐπίστευον, ὅτι ὁ Ἀννίβας εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μεγάλην αὐτοῦ νίκην θὰ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ῥώμης, ἐν τούτοις αὐτὸς ἐξακολουθῶν νὰ θεωρῇ ὡς μάταιον ἔργον πᾶσαν κατὰ τῆς ὀχυροτάτης ἐκείνης πρωτευούσης ἐπίθεσιν, καὶ μάλιστα διὰ στρατοῦ τὰ μάλιστα καταπεπονημένου καὶ ἐξηντλημένου, οἷος ἦτο ὁ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, προὐτίμησε μᾶλλον νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὅπως διὰ τῆς προσελκύσεως τῶν αὐτόθι συμμάχων τῆς Ῥώμης στερήσῃ ταύτην τοῦ ἰσχυροτάτου αὐτῆς στηρίγματος. Καὶ ἀληθῶς τοσαύτην προὐξένησεν ἐντύπωσιν τὸ μέγα ἐκεῖνο κατόρθωμα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Ἰταλίας λαούς, ὥστε δὲν ἐδίσταsαν μετὰ μικρὸν νὰ συμμαχήσωσι μετ' αὐτοῦ οἱ *Βρούττιοι*, οἱ *Λευκανοί*, οἱ *Σαμνῖται*, οἱ *Καμπανοὶ* καὶ ἰδίως ἡ *Καπύη*, εἰς ἣν καὶ μετέβη ὅπως ἀναπαύσῃ τὸν στρατόν του. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ εὐτυχήματα ἡ θέσις τοῦ Ἀννίβα δὲν ἦτο οὐδαμῶς εὐχάριστος, καθ' ὅσον τὰ μέσα, ἅτινα παρεῖχον αὐτῷ αἱ σύμμαχοι πόλεις, δὲν ἦσαν ἱκανὰ πρὸς τελείαν τοῦ ἀρξαμένου ἔργου ἀποπεράτωσιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πατρὶς αὐτοῦ, ἥτις μέχρι τοῦδε εἶχε παράσχει αὐτῷ ἀθλίαν ὑποστήριξιν, εἶχεν ἤδη ἀποφασίσει, μεθ' ὅλην τὴν ἀντίπραξιν τῶν ἀντιπάλων του, νἀποστείλῃ

εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ 4,000 ἱππεῖς καὶ 40 ἐλέφαντας. Ἀλλὰ καὶ ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις μέλλουσα νἀποσταλῇ διὰ τῆς Ἱσπανίας κατὰ ξηράν, ἕνεκα τῆς θαλασσοκρατορίας τῶν Ῥωμαίων, δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς ὅτι ἤθελε φθάσει εἰς τὴν Ἰταλίαν, καθ' ὅσον οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ εὑρισκόμενοι δύο ἀδελφοὶ *Σκιπίωνες*, ὁ *Γναῖος* καὶ ὁ *Πόπλιος*, προσεπάθουν δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ ἐμποδίζωσι πᾶσαν παρὰ τοῦ Ἀσδρούβα ἀποστελλομένην βοήθειαν πρὸς τὸν Ἀννίβαν. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν ἀμηχανίᾳ εὑρισκόμενος ὁ στρατηγὸς οὗτος, καὶ νομίζων ὅτι μόνον διὰ συμμαχίας μετὰ μεγαλειτέρων χωρῶν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως συμμαχήσῃ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς τε Μακεδονίας *Φιλίππου τοῦ Γ'* καὶ τῶν Συρακουσῶν *Ἱερωνύμου*, ἐγγόνου καὶ διαδόχου τοῦ Ἱέρωνος.

Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν μετεχειρίσθη ὁ Ἀννίβας μέσα πρὸς αἰσίαν διεξωγὴν τοῦ πολέμου, οὔτινος θέατρα ἐγένοντο ἤδη πλὴν τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας καὶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Ἑλλάς, δὲν ἐβράδυναν οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ὡς εἴδομεν ἀνέπτυξαν μετὰ τὰς χρισίμους ταύτας περιστάσεις ἔκτακτον πατριωτισμόν, καὶ οἵτινες διδαχθέντες ὑπὸ τῆς δυστυχίας ἐξέλεγον ἀπὸ τοῦδε στρατηγοὺς διακεκριμένους ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπάτων, νἀποδείξωσιν αὐτῷ ὁπόσον ἐπλανᾶτο εἰς τὰς ἐλπίδας του. Καὶ πρῶτον μὲν κατώρθωσαν νὰ νικήσωσιν εἰς δύο μάχας τὸν μέχρι τοῦδε ἀήττητον ἐκεῖνον ἐχθρόν, τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τὴν *Νῶλαν* ἐν ἔτει 215 ὑπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον καὶ ἐπιφανῆ αὐτῶν στρατηγὸν *Κλαύδιον Μάρκελλον*, ὃν ἀπεκάλουν *ξίφος τῆς Ῥώμης*, ὅπως τὸν μέγαν Φάβιον *ἀσπίδα αὐτῆς*, κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος παρὰ τὸ *Βενέβεντον* ὑπὸ τὸν *Τιβέριον Γράχχον*. Ὅτε δ' ἔμαθον καὶ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ συμμαχίαν μετὰ τοῦ Φιλίππου τοῦ Γ' καὶ τῶν Συρακουσῶν, τοῦ μὲν πρώτου, ὅστις εἶχεν ἤδη εἰσβάλει εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἐπολιόρκει τὴν Ἀπολλωνίαν, ἐματαίωσαν τὰ σχέδια ἀποστείλαντες κατ' αὐτοῦ τὸν *Οὐαλέριον Λαιβῖνον* καὶ ἐρεθίζοντες διηνεκῶς τοὺς ἀνησύχους Αἰτωλούς· κατὰ δὲ τῶν Συρακουσῶν ἀπέστειλαν τὸν στρατηγὸν Μάρκελλον, ὅστις μετὰ τριετῆ στενὴν πολιορκίαν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου ἐν καιρῷ νυκτὸς κατά τινα τριήμερον ἑορτήν, τὴν λαμπροτάτην ἐκείνην πόλιν, μεθ' ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν μαθηματικῶν καὶ μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος *Ἀρ-*

χιμήδους ἐπινοηθείσας μηχανάς, δι' ὧν οὐ μόνον τὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων πολυειδῶς ἐβλάπτοντο, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ πολιορκητικὰ αὐτῶν μέσα ἐματαιοῦντο[1].

Μεταξὺ τῶν ἀναριθμήτων θυμάτων τῆς φοβερᾶς ἁλώσεως τῆς ὡραιοτάτης ἐκείνης πόλεως, ἥτις εὐθὺς παρεδόθη εἰς τὴν λύσσαν τῶν στρατιωτῶν ὑπὸ τοῦ γενναίου Μαρκέλλου, ἦτο καὶ ὁ μνημονευθεὶς διάσημος μηχανικός. Λέγεται δέ, ὅτι οὗτος ἐνασχολούμενος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἁλώσεως περὶ τὴν λύσιν γεωμετρικοῦ τινος προβλήματος ἔχων πρὸς τοῦτο κύκλους τινὰς κεχαραγμένους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ σπουδαστηρίου του, τοσοῦτον ἦτο προσηλωμένος εἰς αὐτήν, ὥστε, ὅτε ἀγροϊκός τις στρατιώτης εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον ἵνα τὸν φονεύσῃ, ἀγνοῶν τὴν τύχην τῆς πατρίδος του καὶ οὐδόλως φανταζόμενος ὅτι ἠπειλεῖτο ὑπὸ κινδύνου ἀνέκραξε πρὸς αὐτὸν τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «μή μοι τοὺς κύκλους τάραττε».

Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν μετὰ δύο ἔτη καὶ τὸν Ἀκράγαντα, ἅπασα ἡ Σικελία περιῆλθεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Καὶ ἐφάνη μὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων δυστυχημάτων μικρά τις ἐλπὶς προσμειδιῶσα εἰς τὸν Ἀννίβαν κατορθώσαντα νὰ κυριεύσῃ διὰ προδοσίας τὸν Τάραντα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐκυριεύθησαν καὶ αἱ Συρακοῦσαι (212), καὶ νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἤτοι τὸ *Μεταπόντιον*, τοὺς *Θουρίους* καὶ τὴν *Ἡράκλειαν*. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη ἐξέλιπεν ὅτε μετὰ ἓν ἔτος ἀπώλεσε τὴν *Καπύην*, ἣν κατώρθωσαν νἀνακτήσωσι καὶ πάλιν οἱ Ῥωμαῖοι, εἰ καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς συμμάχου ἐκείνης πόλεως δὲν ἐδίστασεν ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ ὁρμήσῃ καίων καὶ καταστρέφων καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Λέγεται δὲ ὅτι, ὅτε ὁ Ἀννίβας ἔστησε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς πόλεως, τοσοῦτος ἦτο ὁ καταλαβὼν πάντας τοὺς κατοίκους αὐτῆς φόβος, ὥστε ἡ φοβερὰ κραυγὴ «*ὁ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν*» (Hannibal ante portas), ἥτις τότε ἀντήχει πανταχοῦ τῆς πόλεως, ἐπὶ μακρὸν κατόπιν χρόνον ἐχρησίμευεν εἰς τὰς ῥωμαίας μητέρας ὡς φόβητρον πρὸς καθησύχασιν τῶν τέκνων των.

[1] Ὡς πρὸς δὲ τὰ καυστικὰ κάτοπτρα, δι' ὧν, ὡς λέγεται, κατέκαιε τὰ πλοῖα, τὸ πρᾶγμα κρίνεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν λίαν ἀμφίβολον.

Ὁπόσον δ' ἐπιβλαβὴς ἦτο διὰ τὸν Ἀννίβαν ἡ ἀπώλεια τῆς Καπύης καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων σκληροτάτη αὐτῆς τιμωρία ἀποδείκνυται ἐκ τούτου, ὅτι ἅπαντες οἱ σύμμαχοι, οἵτινες εἶχον συντελέσει εἰς τὴν μέχρι τοῦδε πολεμικὴν αὐτοῦ εὐτυχίαν, ἤρξαντο ἤδη στρέφοντες πρὸς αὐτὸν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον τὰ νῶτα. Ὅτε δὲ μετὰ μικρὸν ἀπώλεσε καὶ πάλιν τὰ Τάραντα (209), οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἤλπιζε πλέον βοήθειάν τινα, ἢ μόνον ἐκ τῆς Ἱσπανίας, ἀφ' οὗ ἡ ἀγνώμων αὐτοῦ πατρὶς ἔχουσα μᾶλλον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν αὐτῆς πρὸς τὴν χώραν ἐκείνην εἶχε καταλίπει αὐτὸν πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν τύχην του.

Ἀλλ' ὅσας καὶ ἂν ἔτρεφεν ἐλπίδας ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ περὶ νέας τροπῆς τῆς τύχης, ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ ἔκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν του. Ἂν δὲ κατώρθωσε μετὰ μικρὸν (208) νὰ καταστρέψῃ δι' ἐνέδρας παρὰ τὴν Βενουσίαν τὸν ἡρωϊκὸν Μάρκελλον, δὲν ἐβράδυνε νὰ δοκιμάσῃ καὶ αὐτὸς ἐκ μέρους τῶν Ῥωμαίων τραῦμα ὀδυνηρότατον, ἤτοι νὰ ἴδῃ ἔκπληκτος εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐρριμμένην τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀσδρούβα!

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν ὁ Ἀννίβας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τοῦ πολέμου εἶχε καταλίπει, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ πρὸς φρούρησιν αὐτῆς, εἶχε μὲν κατορθώσει μετά τινα κατὰ πρῶτον ἀτυχήματα νὰ καταστρέψῃ ἐπὶ τέλους τοὺς δύο ἀδελφοὺς Σκιπίωνας Πόπλιον καὶ Γναῖον, οἵτινες μάλιστα καὶ ἐφονεύθησαν (212), ἀλλ' ὅμως εἰς τοιαύτην περιήγαγεν αὐτὸν μετὰ μικρὸν ἀπελπισίαν ὁ εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἀποσταλεὶς (210) νέος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων *Π. Κορνήλιος Σκιπίων*, ὁ διάσημος τοῦ πρώτου τῶν προμνημονευθέντων Σκιπιώνων υἱός, διὰ τῆς ὑποταγῆς πασῶν τῶν αὐτόθι καρχηδονικῶν κατακτήσεων, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν χώραν ἐκείνην καὶ νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ἀδελφοῦ του. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀφικόμενος εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν διηυθύνετο πρὸς τὰ παράλια τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν Ἀπουλίᾳ ἐστρατοπεδευμένου ἀδελφοῦ του, τοσοῦτος εἶχε καταλάβει τοὺς Ῥωμαίους φόβος, ὥστε πᾶσαν κατέβαλον οὗτοι προσπάθειαν ὅπως ματαιώσωσι τῶν δύο ἀδελφῶν τὴν ἕνωσιν. Ὅτε δὲ μάλιστα ὁ ἀπέναντι τοῦ Ἀννίβα ἐστρατοπεδευμένος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων *Γ. Κλαύδιος Νέρων* ἔμαθε παρὰ τῶν συλληφθέντων ἀγγελιαφόρων τοῦ Ἀσδρούβα, ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔμελλον νὰ συναντηθῶσιν ἐν τῇ

Ὀμβρικῇ, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς πρᾶξιν τολμηράν, ἤτοι νὰ καταλίπῃ κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ νὰ σπεύσῃ μετὰ τοῦ ἐκλεκτοτέρου μέρους τοῦ στρατοῦ του ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ *Μ. Λιβίου Σαλινάτορος*, ὅστις εἶχεν ἀντεπεξέλθει κατὰ τοῦ νέου ἐκείνου ἐχθροῦ. Οὕτω δὲ οἱ δύο ὕπατοι ἐπιτεθέντες ἡνωμένοι κατὰ τοῦ Ἀσδρούβα παρὰ τὸν ποταμὸν *Μέταυρον* οὐ μακρὰν τῆς Σενογαλλίας οὐ μόνον τὸν στρατόν του τελέως κατατρόπωσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐφόνευσαν (207). Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἀννίβας ἀγνοῶν τὰ κατὰ τὴν τύχην τοῦ ἀδελφοῦ του περιέμενεν ἀνυπομόνως εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ, ὁ ὕπατος Νέρων ἐπανελθὼν μετὰ ἓξ ἡμέρας καὶ πάλιν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, διέταξε νὰ ἐκσφενδονήσωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἐχθροῦ τὴν αἱματόφυρτον κεφαλὴν τοῦ Ἀσδρούβα. Ἡ θέα δ' αὐτῆς τοσοῦτον κατέπληξε τὸν μέγαν ἐκεῖνον στρατάρχην, ὥστε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδαμῶς ἀμφέβαλλε πλέον περὶ τῆς τύχης τῆς πατρίδος του. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλα τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἡ μεγαλοψυχία τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου εἶναι ἀξιοθαύμαστος. Εἰ καὶ οὐδεμίαν ἤλπιζεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ βοήθειαν, εἰ καὶ οὐδένα εἶχε πλέον ἐν Ἰταλίᾳ σύμμαχον, ἐν τούτοις ἀτρόμητος διέμεινεν ἐπὶ τέσσαρα ἀκόμη ἔτη ἐν τῇ μεσημβρινωτάτῃ ἄκρᾳ τῆς Ἰταλίας, ἤτοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βρουττίων, αἰσίως ἀποκρούων πάσας τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν του καὶ πᾶσαν καταβάλλων σύναμα προσπάθειαν ὅπως προσελκύσῃ καὶ πάλιν πρὸς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης. Ἀλλ' εἰς μάτην. Τὰ πράγματα τότε εἶχον λάβει διὰ τὴν πατρίδα του ἀπαισίαν τροπὴν καὶ ἡ στιγμὴ ἤγγιζε, καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ θλιβερὰ αὐτοῦ προφητεία. Ἐκεῖνος δέ, ὅστις περιήγαγε τὰ πράγματα εἰς τοιοῦτον ἀπελπιστικὸν σημεῖον καὶ ἐπὶ τέλους κατήνεγκε τὸ τελευταῖον κατὰ τῶν Καρχηδονίων κτύπημα, ἦτο ὁ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς *Π. Κορνήλιος Σκιπίων*.

Ὁ ἔνδοξος οὗτος στρατηγός, ὅστις, ὡς εἴδομεν, εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του καὶ τοῦ θείου του, καὶ εἶχε κατορθώσει νὰ ὑποτάξῃ πάσας τὰς αὐτόθι καρχηδονικὰς κτήσεις μέχρι τῶν Γαδείρων, ἐπανελθὼν ἐν ἔτει 206 ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος, συνέλαβε τὸ μέγα σχέδιον νὰ μεταφέρῃ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀφρικήν. Καίτοι δὲ τὸ σχέδιον τοῦτο ἡ Σύγκλητος τῆς Ῥώμης ἐθεώρει ὡς

λίαν ἐπικίνδυνον, ἐνόσῳ ὁ Ἀννίβας ἔμενεν ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν τούτοις ὁ Σκιπίων, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐκλεχθῆ ὕπατος διὰ τὸ ἔτος 205 καὶ εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τῆς Σικελίας, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος τὸ μὲν ὑπὸ πολλῶν ἐθελοντῶν, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ στρατιῶται πολεμήσαντες κατὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην καὶ θέλοντες ἤδη νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Καρχηδονίους, τὸ δὲ καὶ ὑπὸ πλείστων ἄλλων θελόντων νὰ συμμερισθῶσι τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ τὴν τύχην. Οὕτω δὲ διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐν ἔτει 204 μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ ἄριστα διωργανωμένου καὶ ἐκ 12,000, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ 35,000 ἀνδρῶν συγκειμένου, προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς *Ἰτύκης*, ἣν ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ ἕνεκα τῆς γενναίας αὐτῆς ἀντιστάσεως. Ἐν τούτοις ὑπῆρξεν εὐτυχής, ὅτι προσῆλθε σύμμαχος αὐτοῦ ἀνήρ, ὅστις προσήνεγκεν αὐτῷ σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας *Μασσανάσσης*, ὅστις εἶχε μὲν πολεμήσει πρότερον ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὲρ τῶν Καρχηδονίων καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Σκιπίωνος, ἀλλ' ὅμως ἔπειτα μετέβαλε διαγωγήν, ὅτε ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ βασιλεὺς τῆς δυτικῆς Νουμιδίας *Σύφαξ*, ὅστις ἐν Ἱσπανίᾳ ἦτο σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, γενόμενος φίλος τῶν Καρχηδονίων ἐξεδίωξεν αὐτὸν τῇ βοηθείᾳ τούτων ἐκ τῆς χώρας του[1]. Ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος λοιπὸν ἐκείνου βοηθούμενοι οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ πυρπολήσωσι κατά τινα νυκτερινὴν ἐπίθεσιν τὸ ἐκ καλαμίνων καὶ ἀχυρίνων σκηνῶν συγκείμενον ἐχθρικὸν στρατόπεδον παρὰ τὴν Ἰτύκην ἐν ἔτει 203, ἀλλὰ καὶ νὰ νικήσωσι κατὰ κράτος τοὺς ἡνωμένους στρατούς. Ὅτε δὲ καὶ δευτέραν ὑπέστησαν οὗτοι μετὰ μικρὸν ἧτταν ἐν τοῖς *μεγάλοις λεγομένοις πεδίοις*, εἰς τοσοῦτον ἀπελπιστικὴν θέσιν περιῆλθον οἱ

[1] Κατὰ τὴν πολὺ τὸ ῥωμαντικὸν ἔχουσαν παράδοσιν, αἰτία τῆς ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποστασίας τοῦ Σύφακος ἦτο αὕτη, ὅτι ὁ Ἀσδρούβας, ὁ υἱὸς τοῦ Γίσκωνος, ὡς ἀμοιβὴν τῆς μετὰ τῶν Καρχηδονίων συμμαχίας του ἔδωκεν αὐτῷ ὡς σύζυγον τὴν ὡραιοτάτην αὐτοῦ θυγατέρα *Σωφονίσβην*, ἥτις ἦτο μνηστὴ τοῦ Μασσανάσση. Ὅτε δὲ ἡ γυνὴ αὕτη περιέπεσε μετά τινα χρόνον κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης Κίρτας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἄλλοτε μνηστῆρός της, δὲν ἐδίστασε νὰ συζευχθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σκιπίων ἀπήτει ἐπιμόνως τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὅπως κοσμήσῃ μετὰ τοῦ συλληφθέντος Σύφακος τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, ἠναγκάσθη ἡ δυστυχὴς ἐκείνη γυνὴ νὰ πίῃ τὸ δηλητήριον, ὅπερ αὐτὸς ὁ Μασσανάσσης παρέσχεν εἰς αὐτήν.

Καρχηδόνιοι, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ὁ σύμμαχος αὐτῶν Σύφαξ καταδιωχθεὶς εἰς τὴν χώραν του εἶχε συλληφθῇ αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὥστε μὴ βλέποντες πλέον οὐδὲν ἄλλο μέσον σωτηρίας ἠναγκάσθησαν νἀνακαλέσωσιν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν *Μάγωνα*, ὅστις ἀποσταλεὶς εἰς βοήθειαν αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσδρούβα, δὲν εἶχε κατορθώσει, ἅτε προσβληθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ βαρέως πληγωθείς, νὰ προχωρήσῃ ἐντεῦθεν τῆς Λιγυστικῆς. Καὶ οὗτος μὲν καταλιπὼν εὐθὺς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἠὐτύχησε νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατρίδα του, ἅτε ἀποθανὼν κατὰ τὸν πλοῦν ἐκ τῆς βαρείας αὐτοῦ πληγῆς. Ὁ δὲ Ἀννίβας τοσαύτην ἠσθάνθη ἐπὶ τῇ ἀνακλήσει αὐτοῦ θλῖψιν καὶ ἀγανάκτησιν, ὥστε ἀνέκραξε «λοιπὸν δὲν ἐνίκησε τὸν Ἀννίβαν ὁ ῥωμαϊκὸς λαός, ἀλλ' ἡ Σύγκλητος τῆς Καρχηδόνος.» Λέγεται δὲ προσέτι, ὅτι, ὅτε μετὰ μικρόν (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 203), ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος του κατέλιπε τὴν χώραν, ἥτις ἐπὶ δέκα καὶ πέντη ὅλα ἔτη εἶχεν ὑπάρξει τὸ θέατρον τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ πράξεων καὶ ἐλπίδων, πολλάκις ἔστρεψε πρὸς τὰς ἀκτὰς αὐτῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης τὰ βλέμματα αὐτοῦ τρίζων τοὺς ὀδόντας καὶ ἀναθεματίζων θεοὺς καὶ ἀνθρώπους.

Εἰ καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀννίβα σπουδαίως ἀνεζωπύρητε καὶ πάλιν τὸ καταπεπτωκὸς ἤδη φρόνημα τῶν συμπολιτῶν του, ἐν τούτοις, ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα, ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πεπρωμένου. Ἀφ' οὗ ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀνήσυχος διὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδος του ματαίως ἀπεπειράθη κατά τινα προσωπικὴν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ ἀντίπαλον συνέντευξιν νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς εἰρηνικὸν συμβιβασμὸν ὑπομιμνήσκων τὸ εὐμετάβολον τῆς τύχης, συνήφθη ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 202 ἡ ἐν *Ζάμᾳ* μάχη (πιθανώτερον ὅμως παρὰ τὴν *Ναραγγάραν*), ἥτις ἀπεφάσισε περὶ τῆς τύχης τῆς Καρχηδόνος. Τοσαύτην δὲ κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὑπέστησαν καταστροφὴν οἱ Καρχηδόνιοι, ὥστε μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, ἠναγκάσθησαν κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀννίβα νὰ συνομολογήσωσι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνην ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους· α') νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς ἅπαντα τὰ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα πλὴν δέκα, ἔτι δὲ καὶ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους· β') νἀποδώσωσιν εἰς τὸν Μασσανάσσην ἁπάσας τὰς χώρας, ἃς εἶχον ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτοῦ ἢ ἀπὸ τῶν προγόνων του, καὶ ἀναγνωρίσωσιν

αὐτὸν ὡς βασιλέα τῆς ὅλης Νουμιδίας· γ') νὰ παραιτήσωσιν ἁπάσας τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν κτήσεις· δ') νὰ πληρώσωσιν ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν 10,000 τάλαντα διὰ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἤτοι 200 τάλαντα κατ' ἔτος· καὶ ε') ἐξωτερικῶς μὲν νὰ μὴ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιχειρῶσιν εἰς τὸ ἑξῆς οὐδένα πόλεμον, ἐν Ἀφρικῇ δὲ μόνον μετὰ προηγουμένην συγκατάθεσιν τῶν Ῥωμαίων.

Οὕτω δὲ περατωθέντος τοῦ πολέμου τούτου (201 π. Χ.), δι' οὗ ἡ μὲν δύναμις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Καρχηδόνος κατασυνετρίβη, ἡ δὲ κυριαρχία τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν δυτικῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου θαλάσσης ἐξησφαλίσθη, ἐπανῆλθεν ὁ Σκιπίων μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοσοῦτος δὲ ἦτο, ὡς λέγεται, ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ῥώμην πορείαν του πάντες ἔσπευδον ἀθρόοι ἔκ τε τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων ἵνα ἴδωσι τὸν ἔνδοξον καὶ δαφνοστεφῆ νικητήν. Πλὴν δὲ τῶν πολλῶν ἄλλων τιμῶν, δι' ὧν ἡ πατρὶς ἠθέλησε νὰ ταμείψῃ τὰς πρὸς αὐτὴν παρασχεθείσας ὑπηρεσίας τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, ἀπένειμεν αὐτῷ προσέτι καὶ τὴν προσωνυμίαν τοῦ *Ἀφρικανοῦ*, ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς νίκης αὐτοῦ.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸ πέρας τοῦ προκειμένου πολέμου κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι διὰ σφοδροτάτων πολέμων νὰ συμπληρώσωσι καὶ ἁπάσης τῆς βορείου Ἰταλίας τὴν κατάκτησιν, ἥν, ὡς γνωστόν, εἶχον ἀναγκασθῆ ἕνεκα τῆς ἐκρήξεως τοῦ β' καρχηδονικοῦ πολέμου νὰ διακόψωσι. Καὶ τὴν μὲν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Πάδου κειμένην χώραν προσήρτησαν εὐθὺς εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, εἰς δὲ τοὺς πέραν τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντας λαοὺς ἐπέτρεψαν τὴν διατήρησιν τῶν ἰδίων αὐτῶν πολιτευμάτων.

§ 27

Πρῶτος Μακεδονικὸς πόλεμος.

(200—197 π. Χ.)

Εἰ καὶ ὁ μέγας κάματος καὶ αἱ δειναὶ πληγαί, ἃς εἶχε προξενήσει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὁ δεύτερος καρχηδονικὸς πόλεμος, δὲν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἐπί τινα τοὐλάχιστον χρόνον νέους πολεμικοὺς ἀγῶνας, ἐν τούτοις συλλαβόντες ἴσως τὸ πρῶτον ἤδη τὴν ὑπερήφανον καὶ τολμηρὰν ἰδέαν τῆς κοσμοκρατορίας δὲν ἐδίστασαν

εὐθὺς μετὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον πόλεμον νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ πρὸς ἀνατολάς, ἀφ' οὗ μάλιστα καταλληλοτάτην πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν παρεῖχον αὐτοῖς τὸ μὲν ἡ ἀνώμαλος κατάστασις, ἐν ᾗ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διετέλουν τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας, τὸ δὲ ἡ διαγωγὴ τοῦ βασιλέως τῆς πρώτης Φιλίππου τοῦ Γ'.

Εἶναι ἤδη γνωστόν, ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην ὁ Ἀννίβας διατελῶν ἐν ἀμηχανίᾳ προσεπάθει νὰ εὕρῃ συμμάχους πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης πολέμου, μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες μεγίστην ἔδειξαν προθυμίαν πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ, ἦτο καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἡγεμών (220—179). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν τότε τὸ μὲν δι' ἐπιτηδείας ὡς εἴδομεν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς, τὸ δὲ διὰ συνθήκης, νὰ ματαιώσωσι πάσας αὐτοῦ τὰς ἀποπείρας πρὸς ἀποβίβασιν στρατοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, συλλαβὼν τὴν ἰδέαν νὰ νυψωθῇ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀκμῆς, εἰς ὃ εἶχον ἀνυψωθῇ καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, οὐ μόνον ἐξηκολούθει προσβάλλων λίαν ἀπερισκέπτως πάντας τοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀσίᾳ φίλους καὶ συμμάχους τῶν Ῥωμαίων, ἤτοι τοὺς Αἰτωλούς, τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ῥοδίους, τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον τὸν Α' καὶ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ αἰγυπτιακὰς κτήσεις[1], ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποστείλει πρὸς βοήθειαν τῶν Καρχηδονίων 4,000 Μακεδόνας κατὰ τὴν ἐν Ζάμᾳ μάχην, — οἱ Ῥωμαῖοι μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ μένωσιν ἀπαθεῖς καὶ ἀδιάφοροι ἀπέναντι τοιαύτης διαγωγῆς, ἀφ' οὗ μάλιστα οἱ καταθλιβόμενοι λαοὶ καὶ ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν αὐτῶν, μηδ' ἀνεχόμενοι προσέτι νὰ βλέπωσιν οἱουδήποτε κράτους ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὐξανομένην τὴν δύναμιν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους, εἰ καὶ μετά τινας κατ' ἀρχὰς γογγυσμοὺς τοῦ ἕνεκα τοῦ προσφάτου πολέμου κεκμηκότος ἤδη πλήθους, νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἡγεμόνος (200—197 π. Χ.).

[1] Ἐπειδὴ τότε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου ἐκάθητο ὁ ἀνήλικος *Πτολεμαῖος Ε' ὁ Ἐπιφάνης*, ἀπεφάσισαν διὰ συνθήκης ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ Ἀντίοχος τῆς Συρίας νἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ πάσας τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τοῖς συριακοῖς παραλίοις αἰγυπτιακὰς κτήσεις.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἔσχε τοσοῦτον εὐχάριστα ἀποτελέσματα διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐξ ὅτου ὅμως ἡ διεξαγωγὴ αὐτοῦ ἀνετέθη εἰς τὸν γενναῖον καὶ ἐμπειροπόλεμον υἱὸν τοῦ παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην πεσόντος Φλαμινίου, τὸν ὕπατον *Τίτον Κόϊντον Φλαμινῖνον*, τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπήν (198). Ἀφ' οὗ ὁ λίαν πεπαιδευμένος καὶ πρὸς πᾶσαν ἑλληνικὴν μάθησιν ἐνθουσιῶν οὗτος ἀνὴρ κατώρθωσε μετ' ἐκτάκτου διπλωματικῆς ἐπιτηδειότητος ναύξήσῃ ἐν Ἑλλάδι τὸ κατὰ τῶν Μακεδόνων μῖσος καὶ νὰ προσοικειωθῇ καὶ αὐτοὺς τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀχαιούς, εἰσέβαλε μετὰ τοῦτο εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐνταῦθα δὲ παρὰ τὰς *Κυνὸς κεφαλάς*, οὐ μακρὰν τῆς Φαρσάλου, τοσοῦτον καταστρεπτικὴν συνεκρότησε μάχην πρὸς τὸν Φίλιππον (197), ὥστε οὗτος τραπεὶς εἰς φυγήν, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ γενναίου νικητοῦ συνθήκην, δι' ἧς ὑπεχρεώθη α') νὰ περιορισθῇ μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας· β') νὰφήσῃ ἐλευθέρας πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς πόλεις· γ') νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ πλὴν πέντε μόνον πλοίων· καὶ δ') νὰ πληρώσῃ δι' ἔξοδα τοῦ πολέμου 1000 τάλαντα. Πλὴν ὅμως τούτων ὑπεχρεώθη προσέτι νὰ μὴ συντηρῇ στρατὸν ὑπερβαίνοντα τοὺς 5,000 ἄνδρας καὶ μηδένα πολεμικὸν ἐλέφαντα, νὰ μὴ κηρύττῃ μηδέποτε ἐξωτερικόν τινα πόλεμον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὡς ἐγγύησιν τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστεως αὐτοῦ νὰ παραδώσῃ ὡς ὅμηρον τὸν υἱόν του Δημήτριον.

Οὕτω δὲ ἡ ἄλλοτε κοσμοκράτειρα μακεδονικὴ Μοναρχία κατέπεσεν ἤδη εἰς μικρὸν καὶ ἀδύνατον κράτος, ἡ δὲ μεγίστη αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιρροὴ ἐξέλιπεν ὁλοσχερῶς.

Πρὶν ἢ ὁ Φλαμινῖνος ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως τελέσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, παρέστησεν ἐν Ἑλλάδι εἶδός τι πολιτικῆς κωμῳδίας, ἧς σκοπὸς ἦτο ἡ ἐξαπάτησις τῶν λίαν *ἀγαθῶν* Ἑλλήνων ὡς πρὸς τοὺς ἀληθεῖς τῶν Ῥωμαίων σκοπούς. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (196 π. Χ.) ἐτελοῦντο τὰ *Ἴσθμια*, ἀθρόοι δὲ τότε καὶ πολυπληθεῖς εἶχον συρρεύσει πανταχόθεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ἑορτὴν οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἀκούσωσιν ὁποία θὰ ἦτο ἐν τῷ μέλλοντι ἡ τύχη τῆς πατρίδος των, ὁ Φλαμινῖνος ταύτην τὴν στιγμὴν θεωρήσας πρὸς τὸν σκοπόν του κατάλληλον, ἀνεκήρυξε κατὰ τρόπον ἐπίσημον ἐν ὀνόματι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῆς

Ἑλλάδος οὐ μόνον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Καὶ ἐξεχύθησαν μὲν πάντες οἱ παριστάμενοι ἐπὶ τῷ ἀπροσδοκήτῳ τούτῳ εὐτυχήματι εἰς ἀπερίγραπτον χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, πλὴν μόνον ὀλίγων, οἵτινες ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς *διπλωματικὸν τέχνασμα*, ἐν ᾧ διέβλεπον τὴν ὕπουλον καὶ πανοῦργον τῆς Ῥώμης πολιτικήν. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυναν νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ ἀπονεμηθεῖσα αὐτοῖς ἐλευθερία ἐκείνη, οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ἢ ἁπλουστάτη ἀλλαγὴ *κυρίου* καὶ ὅτι τὴν θέσιν τῶν Μακεδόνων κατέλαβον αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Ἀλλὰ καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ ἄλλως, ἀφ' οὗ οἱ τελευταῖοι οὗτοι καὶ μεθ' ὅλον τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο δεῖγμα τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπης καὶ εἰλικρινείας των, ἐξηκολούθουν ἔτι κατέχοντες μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 194, τὰς τρεῖς *πέδας* αὐτῆς, ἤτοι τὴν *Δημητριάδα* (ἐν Θεσσαλίᾳ), τὴν *Χαλκίδα* καὶ τὸν *Ἀκροκόρινθον*, ὅθεν ἐν πάσῃ στιγμῇ ἠδύναντο νὰ καταπνίγωσι πάντα παλμὸν ἐθνικόν;

§ 28

Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Γ'.

(192—190 π. Χ.)

Δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς νέον περιεπλάκησαν οἱ Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας *Ἀντίοχον τὸν Μέγαν*. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος (223—187 π. Χ.), ὅστις εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν ἀρχαίαν τῶν Σελευκιδῶν κυριαρχίαν καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς Μηδίας καὶ τῆς Παρθίας, θέλων ναύξήσῃ καὶ πρὸς δυσμὰς τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ, εἶχε κατορθώσει, διαρκοῦντος τοῦ μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Γ' πολέμου, νὰ κυριεύσῃ τὴν Θρᾳκικὴν Χερσόννησον καὶ τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις εἶχον ἀπονείμει οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ ἐπειδὴ προσέτι δὲν ἠδύναντο νὰ βλέπωσιν οὐδενὸς ἄλλου κράτους, πλὴν τοῦ ἰδικοῦ των, αὐξανομένην τὴν δύναμιν, τοσοῦτον ὠργίσθησαν ἕνεκα τῶν καταπατήσεων ἐκείνων τοῦ Ἀντιόχου, ὥστε δὲν ἐδίστασαν εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐκείνου νὰπαιτήσωσι παρ' αὐτοῦ οὐ

μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κατακτηθεισῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ ἐν γένει τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τῆς Εὐρώπης. Εἰ καὶ ἡ ἀπαίτησις αὕτη τῶν Ῥωμαίων ἦτο λίαν ὑβριστικὴ τῆς ὑπερηφανίας τοῦ Ἀντιόχου, ἐν τούτοις οὗτος εἴτε θέλων νὰ λύσῃ τὸ προκείμενον ζήτημα διπλωματικῶς, εἴτε θέλων προηγουμένως νὰ γνωρίζῃ ὁποίους ἔμελλεν ἐν περιπτώσει πολέμου νὰ ἔχῃ συμμάχους, ἐθεώρησε καλὸν πρὸ πάσης ὁριστικῆς ἀπαντήσεως νὰ προβῇ εἰς μακρὰς πρὸς ἐκείνους διαπραγματεύσεις. Ἀλλ' ἐν ᾧ τοιαύτην ἐλάμβανον τὰ πράγματα τροπήν, ἐμφανίζεται κατὰ τὸ ἔτος 195 ἐν Ἐφέσῳ ὁ Ἀννίβας, ὅστις γίνεται δεκτὸς μετ' ἐκτάκτων τιμῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Ὁ ἄσπονδος ἐκεῖνος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων ἀφοσιωθεὶς μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του καὶ κατορθώσας διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ λαοῦ νὰ προβῇ ἐπ' ὠφελίᾳ αὐτῆς εἰς σπουδαιοτάτας μεταρρυθμίσεις, τοσοῦτον διὰ τούτων ἐξώργισε τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, ὧν τὴν πολιτικὴν δύναμιν σπουδαίως εἶχε βλάψει, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν οὗτοι νὰ διαβάλωσι τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἄνδρα ἐν Ῥώμῃ, ὡς συνενοούμενον δῆθεν κρυφίως μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος, ἥτις πάντοτε ἐφοβεῖτο τὸν Ἀννίβαν, πιστεύσασα εἰς τὴν διαβολὴν ἐκείνην, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα πρεσβείαν, ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν παράδοσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ προδοτικῇ δῆθεν διαγωγῇ του, ἠναγκάσθη ὁ μέγας ἐκεῖνος πατριώτης, λαβὼν ἐγκαίρως γνῶσιν τῆς κατ' αὐτοῦ χαλκευθείσης μηχανορραφίας, νὰ καταλίπῃ κρυφίως διὰ παντὸς τὴν πατρίδα του καὶ νὰ διευθυνθῇ, ὡς εἴδομεν, πρὸς μεγίστην ἔκπληξιν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἔφεσον.

Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις ὁποῖαι σκέψεις ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μετὰ πόσου ζήλου προσεπάθει ἰδίως ὁ Ἀννίβας νὰ πείσῃ τὸν Ἀντίοχον οὐ μόνον νὰ κηρύξῃ ταχέως τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνεννοούμενος πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ καὶ θέατρον αὐτοῦ νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰταλίαν. Διότι, ὡς ἔλεγε, *μόνον ἐν Ῥώμῃ θὰ ἠδύνατό τις νὰ νικήσῃ τὴν Ῥώμην.* Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν προσεπάθει ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος νὰ πείσῃ τὸν Ἀντίοχον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμβουλῶν του, οὗτος τοὐναντίον οὐ μόνον ἔμενεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀναποφάσιστος, ὅπερ

διὰ τοὺς Ῥωμαίους ἦτο ὑπὸ πλείστας ἐπόψεις τὰ μάλιστα ὠφέλιμον, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους ἀποφασίσας νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον περιέλθει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εἰς ῥῆξιν ὡς μὴ ἀνταποκριθέντας εἰς τὰς προσδοκίας των, διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, διέπραξεν ἀσυγχώρητα σφάλματα.

Ἀντὶ κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀννίβα νὰ προσπαθήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως τύχῃ τῆς συνδρομῆς τοῦ Φιλίππου τοῦ Γ′ καὶ ἐν συμμαχίᾳ μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν Αἰτωλῶν προβῇ ταχέως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, κατηνάλισκε τοὐναντίον τὸν πολύτιμον καιρὸν ἐν Εὐβοίᾳ εἰς ἀκαίρους καὶ ἀσώτους διασκεδάσεις, καὶ διὰ τῆς ἀπερισκέπτου διαγωγῆς αὐτοῦ ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ διὰ τὰ σφάλματά του ἐκεῖνα τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Διότι, ὅτε μετὰ μικρὸν συνεκρούσθη πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν παρὰ τὰς *Θερμοπύλας* (191 π. Χ.), τοσαύτην ὑπέστη καταστροφήν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως εἰς τὴν Ἀσίαν.

Καὶ δὲν ἦτο τοῦτο τὸ μόνον δυστύχημα τοῦ ἀπερισκέπτου ἐκείνου ἡγεμόνος. Διότι ὅτε καὶ πάλιν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔπεμψαν κατ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ὕπατον *Λ. Κορνήλιον Σκιπίωνα*, παρ' ᾧ διετέλει ὡς ὑποστράτηγος καὶ σύμβουλος ὁ διάσημος αὐτοῦ ἀδελφὸς *Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός*, τοσαύτην πανωλεθρίαν ὑπέστη παρὰ τὴν Μαγνησίαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὥστε μὴ δυνάμενος πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὑπὸ τοὺς ὅρους· α′) νὰποχωρήσῃ ἐξ ὅλων τῶν κτήσεων αὐτοῦ ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἤτοι πασῶν τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἅλυος κειμένων χωρῶν· β′) νὰ παραδώσῃ ἅπαντας τοὺς πολεμικοὺς ἐλέφαντας καὶ τὸν στόλον αὐτοῦ πλὴν δέκα μόνον πλοίων· γ′) νὰ πληρώσῃ διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου 15,000 τάλαντα ἐντὸς δώδεκα ἐτῶν· δ′) νὰ μὴ κηρύττῃ πόλεμον κατ' οὐδεμιᾶς τῶν δυτικῶν χωρῶν· καὶ ε′) νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβαν, καὶ ὡς ἐγγύησιν μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῆς συνθήκης εἴκοσιν ὁμήρους. Ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ δὲ καὶ ἐνδόξῳ ταύτῃ πρώτῃ νίκῃ ἐν Ἀσίᾳ, ἥτις ὠφείλετο *κυρίως* εἰς τὸν μέγαν τῆς Ζάμας νικητήν, ἐπωνομάσθη ὁ Λεύκιος Σκιπίων *Ἀσιατικός*.

Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι τὰς μὲν πλείστας τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων ἐκήρυξαν ἐλευθέρας, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἀφαιρεθείσας χώρας διένειμαν εἰς τοὺς αὐτόθι συμμάχους αὐτῶν, ἤτοι τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου *Εὐμένην* καὶ τοὺς *Ῥοδίους*, οὓς ἠθέλησαν ἐξεπίτηδες νὰ καταστήσωσιν ἰσχυρούς, ὅπως ὦσιν ἀσφαλεῖς κατὰ πάσης ἐκ μέρους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας προσβολῆς.

Ἀλλ' οὐδὲ οἱ Αἰτωλοὶ ἔμειναν ἀτιμώρητοι. Ἐπειδὴ οὗτοι παρὰ τὴν παραχωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἀνακωχὴν ἀνέλαβον διαρκοῦντος τοῦ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πολέμου καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀπεστάλη κατ' αὐτῶν κατὰ τὸ ἔτος 189 ὁ ὕπατος *Μ. Φούλβιος Νωβιλιωρ*, ὅστις τοσοῦτον ἐταπείνωσεν αὐτούς, ὥστε ἠναγκάσθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οὐ μόνον βαρὺ πρόστιμον 500 ταλάντων νὰ πληρώσωσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων νὰναγνωρίσωσιν (189 π. Χ.). Οὕτω δὲ ἐξηφανίσθη διὰ παντὸς ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα τῶν Ῥωμαίων πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος.

Ὁ δὲ δυστυχὴς Ἀννίβας, ὅστις μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πολέμου ἠπειλεῖτο κατὰ τὴν συνθήκην νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, θέλων νὰποφύγῃ τὸν κίνδυνον τοῦτον ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας *Προυσίου*, εἰς ὃν πολεμοῦντα τότε πρὸς τὸν Εὐμένην τῆς Περγάμου παρέσχε σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας. Ὅτε δὲ καὶ ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἀπειληθεὶς ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπέτρεψεν εἰς τούτους, λησμονῶν τῆς φιλοξενίας τὰ καθήκοντα, τὴν σύλληψιν αὐτοῦ ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὁ μέγας ἐκεῖνος ἥρως νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν βίον του διὰ δηλητηρίου ἐν ἔτει 183 π. Χ.

Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀννίβα ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου καὶ δύο ἄλλοι ἐνδοξότατοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος *Σκιπίων* ὁ *Ἀφρικανὸς* καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας *Φιλοποίμην*.

§ 29

Δεύτερος Μακεδονικὸς πόλεμος.

(171—168 π. Χ.)

Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν δύναμιν, ἣν ἡ δημοκρατία τῆς Ῥώμης μετὰ τὰ μέχρι τοῦδε κατορθώματα τῶν ὅπλων αὐτῆς ἐκτήσατο, δὲν δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ἀδιστάκτως, ὅτι αὕτη κατέστη ἀπὸ τοῦδε ἤδη κοσμοκράτειρα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι δὲν ἦσαν εἰσέτι ὑποτεταγμέναι εἰς αὐτὴν πᾶσαι αἱ χῶραι ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους· μέχρι τῶν ἀνατολικωτάτων μερῶν τοῦ Συριακοῦ κράτους, ἀλλ' ὅμως πανταχοῦ ἐκυριάρχει ἡ θέλησις τῆς Ῥώμης τὸ μὲν διὰ τοῦ τρόμου, ὃν διὰ τῶν ὅπλων αὐτῆς ἐνέσπειρε, τὸ δὲ διὰ τῶν πολυαρίθμων συμμαχιῶν, ἃς ἐγίνωσκε μετὰ πολλῆς συνέσεως νὰ κατορθόνῃ. Ἂν δὲ μέχρι τοῦδε θέλουσα δῆθεν νὰ παρίσταται ὡς ἀφιλοκερδὴς προσεπάθει ἐνίοτε νὰ κρύπτῃ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς πολιτικήν, ἐπέστη ὅμως ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἀποβαλοῦσα πλέον τὸ προσωπεῖον κατέστησε τοῖς πᾶσι κατάδηλον, πῶς ἐννόει ἀπὸ τοῦδε νὰ πολιτεύηται κατὰ πάσης κατ' αὐτῆς θρασύτητος.

Ἡ χώρα, καθ' ἣς κατὰ πρῶτον ἐποιήσαντο χρῆσιν τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς των οἱ Ῥωμαῖοι, ἦτο ἡ Μακεδονία, πρὸς ἣν καὶ πάλιν περιῆλθον εἰς ἔριδας. Ὅτε μετὰ τὸ τέλος τοῦ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πολέμου Φίλιππος ὁ Γ' παρετήρησεν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι καίπερ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὑποστηριχθέντες ὑπ' αὐτοῦ, οὐ μόνον δὲν τὸν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ἀφαιρεθεισῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ σχετικὴν ἢ ἄλλην τινὰ αἴτησιν μετ' ἀδιαφορίας ἤκουον, μὴ δυνάμενος πλέον νἀμφιβάλῃ καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀληθῆ αὐτῶν σκοπόν, δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἠδύνατο οὐ μόνον τὸν ἀπειλοῦντα αὐτὸν κίνδυνον νἀποκρούσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν νἀνακτήσῃ ἢ διὰ τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι λαβόντες ἐγκαίρως γνῶσιν τοῦ σκοποῦ τούτου τοῦ Φιλίππου, ὅστις μάλιστα ἤρξατο προβαίνων καὶ εἰς κατάλληλα προπαρασκευαστικὰ μέτρα, προέβησαν εἰς πολυειδεῖς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεις καὶ ἐξευτελισμούς, ὁτὲ μὲν ἐρεθίζοντες κατ' αὐτοῦ κρυφίως

τοὺς γείτονας λαούς, ὁτὲ δ' αὐτοὶ ὡς διαιτηταὶ ἐπιτιμῶντες ἢ καὶ ἀπειλοῦντες αὐτόν, ὁ πόλεμος ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος, ἂν μὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν προπαρασκευῶν αὐτοῦ ἀπέθνησκε Φίλιππος ὁ Γ' ἐν ἔτει 179 π. Χ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὡς διάδοχος προωρισμένος καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους λίαν εὔνους διατελῶν γνήσιος αὐτοῦ υἱὸς Δημήτριος, καταρραδιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ νόθου ἀδελφοῦ του Περσέως, εἶχε φονευθῇ πρὸ μικροῦ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ πατρός του ἐπὶ ἐσχάτῃ δῆθεν προδοσίᾳ, ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ὁ μνημονευθεὶς *Περσεύς* (179—168 π. Χ.)

Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦτο μὲν ὑπερήφανος καὶ φιλόδοξος καὶ ὅπως καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων, ἐστερεῖτο ὅμως δυστυχῶς πολλῶν ἄλλων σπουδαίων προσόντων καὶ ἰδίως στρατηγικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐκτελεῖν ταχέως τὰς ἀποφάσεις του. Θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ νἀποκαταστήσῃ ἐν Ἑλλάδι καὶ πάλιν τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, ἐξηκολούθησε μετὰ ζήλου τὰς πολεμικὰς προπαρασκευὰς τοῦ πατρός του καὶ προσεπάθησε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ πολλῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Θράκῃ λαῶν ὡς καὶ μετὰ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Βιθυνίας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πολεμικὰ ταῦτα μέτρα τοῦ Περσέως ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὁ γνωστὸς σύμμαχος αὐτῶν Εὐμένης τῆς Περγάμου ἀπελθὼν ἐξεπίτηδες πρὸς τοῦτο εἰς Ῥώμην, οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ βλέπωσιν ἀπαθῶς τοιαύτην κατ' αὐτῶν θρασύτητα ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ (171 π. Χ.).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου οὐδὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἐκτελέσωσιν. Ἀλλ' ἐξ ὅτου ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ὁ ὕπατος *Αἰμίλιος Παῦλος*, οὗτινος ὁ πατὴρ εἶχε πέσει ὡς εἴδομεν, ἐνδόξως κατὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπήν. Ἀφ' οὗ ὁ ἔξοχος οὗτος ἀνὴρ προσεπάθησεν ἐν διαστήματι ὀλίγων μόνον ἡμερῶν νἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν διαταραχθεῖσαν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ, τοσοῦτον καταστρεπτικὴν συνῆψε μάχην παρὰ τὴν *Πύδναν* πρὸς τὸν Περσέα (168 π. Χ.), ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ εἰς τὴν νῆσον Σαμοθράκην. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα προδοθεὶς ὑπό τινος Κρητός, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ τὸν διαπε-

ραιώσῃ εἰς τὴν Θράκην πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ὀδρυσῶν *Κότυν*, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ μετὰ μικρὸν εἰς τὸν ναύαρχον τῶν Ῥωμαίων Ὀκτάβιον. Ἀπαχθεὶς δὲ μετὰ τοῦτο εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ, ἀπέθανε μετὰ πενταετῆ αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ γνωστῇ τῶν Ῥωμαίων φυλακῇ Ἄλβᾳ.

Εἰ καὶ μετὰ τὸ λαμπρὸν τοῦτο κατόρθωμα ἕκαστος ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον μεταβάλει τὴν Μακεδονίαν εἰς ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν, ἐν τούτοις μὴ θέλοντες νὰ πράξωσι τοῦτο ἀμέσως, ἐκήρυξαν μὲν αὐτὴν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐλευθέραν, τὴν διήρεσαν ὅμως εἰς *τέσσαρας* ἰδίας πολιτείας ἀπαγορεύσαντες εἰς αὐτὰς οἱονδήποτε μεταξύ των σύνδεσμον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον μετεχειρίσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὴν *Ἰλλυρίαν*, ἧς ὁ ἡγεμὼν *Γένθιος* σύμμαχος ὢν τοῦ Περσέως εἶχεν ἐπίσης κατατροπωθῆ ὑπ' αὐτοῦ, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι τὴν χώραν ταύτην διήρεσαν εἰς *τρεῖς* ἰδίας πολιτείας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Ἤπειρος εἶχεν ὑψώσει τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τοσαύτης σκληρότητος προσηνέχθη καὶ κατὰ τῆς χώρας ταύτης ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, ὥστε ἑβδομήκοντα μὲν πόλεις αὐτῆς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν, ἑκατὸν δὲ καὶ πεντήκοντα χιλιάδες κατοίκων ἐξηνδραποδίσθησαν.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα αὐτήν, ἣν πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν εἶχον κηρύξει ἐλευθέραν, δὲν προσηνέχθησαν ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ ὀλιγωτέρας σκληρότητος. Θέλοντες νἀπομακρύνωσιν ἀπ' αὐτῆς ἢ καὶ καταστρέψωσι πάντας τοὺς ἐχθρικῶς κατ' αὐτῶν διακειμένους, οὐ μόνον κατώρθωσαν διὰ τῆς προδοσίας καὶ συκοφαντίας διεφθαρμένων τινῶν καὶ μοχθηρῶν ἀνδρῶν νὰ καταστήσωσιν ἐκποδὼν ἔν τε τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις πολλοὺς τῶν αὐτόθι διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν, ὡς ὄντας δῆθεν συνεννοημένους μετὰ τοῦ Περσέως, ἀλλὰ καὶ νὰ συλλάβωσιν, ἐπὶ τῇ αὐτῇ δῆθεν αἰτίᾳ, διὰ τῆς προδοσίας ἰδίως ἐλεεινοῦ τινος καὶ ἀναισχύντου ἀνδρός, *Καλλιχράτους* καλουμένου, ὑπὲρ τοὺς χιλίους τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτῶν τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας καὶ νὰ τοὺς ἀπαγάγωσιν εἰς τὴν Ῥώμην (167 π.Χ.), ὅπως δῆθεν ἀπολογηθῶσιν αὐτόθι. Ἀλλ' οἱ δυστυχεῖς οὗτοι, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ ὁ διάσημος ἱστοριογράφος *Πολύβιος*, ἐξορισθέντες ἄνευ τινὸς ἀπολογίας εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας μόλις μετὰ 17 ἔτη ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς

Συγκλήτου μετ' ἐπανειλημμένας παραστάσεις τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ *Μάρκου Πορκίου Κάτωνος*, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον τριακόσιοι ἔζων εἰσέτι, οἱ δὲ λοιποὶ εἶχον ἤδη ἀποθάνει ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

Καὶ δὲν περιωρίσθησαν εἰς ταῦτα μόνον οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀλλὰ παρέστησαν προσέτι ἀναφανδὸν ὡς δεσπόται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ παρὰ μὲν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅστις ἐξηκολούθει πολεμῶν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, οὐ μόνον ἀπῄτησαν νὰ παύσῃ τὸν κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης πόλεμον, ἀλλὰ καὶ νἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ πάλιν πάσας τὰς ἀφαιρεθείσας χώρας. Τοὺς δὲ περὶ τοῦ θρόνου αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου ἐρίζοντας δύο ἀδελφούς, ἤτοι τὸν *Πτολεμαῖον Φιλομήτορα* καὶ τὸν *Φύσκωνα*, ὑπεχρέωσαν νὰ διανείμωσι τὸ κράτος εἰς δύο μέρη, ὅπως δύναται ἡ Ῥώμη ἀσφαλέστερον νὰ κυριαρχῇ τοῦ *ὅλου*.

§ 30.

Τρίτος Μακεδονικὸς πόλεμος καὶ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος.

(149—146 π.Χ.)

Δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἐν Πύδνῃ μάχης, ὅτε τολμητίας τις ἀνὴρ *Ἀνδρίσκος* καλούμενος καὶ ἐκ τῆς Μυσίας καταγόμενος, καλῶν ὅμως ἑαυτὸν *Φίλιππον* καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως καὶ διὰ τοῦτο *Ψευδοφίλιππος* κοινῶς λεγόμενος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατούσης μεγίστης κατὰ τῶν Ῥωμαίων δυσαρεσκείας ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν χώραν ταύτην ἐξευτελεστικῆς αὐτῶν διαγωγῆς, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ καὶ ἀποκατάστασιν τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας (151 π. Χ.). Κηρύξας δ' ἑαυτὸν βασιλέα καὶ ὑποτάξας τῇ συνδρομῇ Θρᾳκῶν τινων ἡγεμόνων ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, ἐν ᾗ εὗρε πολυαρίθμους ὁπαδούς, ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ μάλιστα κατ' ἀρχὰς καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα ῥωμαῖον στρατηγὸν *Π. Ἰουβέντιον Θάλναν* ἐν ἔτει 149 π. Χ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἡ τύχη δὲν ἦτο καλλιτέρα τῆς τῶν προκατόχων του. Διότι ὅτε μετὰ μικρὸν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ

Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος, οὐ μόνον κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τὸν τυχοδιώκτην ἐκεῖνον εἰς δύο μάχας (148 π. Χ.), ἀλλὰ καὶ συλλαβὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον τὸν ἀπήγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν δὲ Μακεδονίαν, ἥτις εἶχε τολμήσει νὰ ὑψώσῃ καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων, μετέβαλον οὗτοι ἤδη πρὸς τιμωρίαν εἰς *ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν* ἐν ἔτει 148 π. Χ.

Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ὁ Μέτελλος, ὅστις ἐπεκλήθη *Μακεδονικός*, διέταξε τὰ πράγματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἠναγκάσθη νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα νέχι καὶ πάλιν περιπέτειαι εἶχον παράσχει ἀφορμὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἵν' ἀποκαλύψωσι καὶ κατὰ τῆς χώρας ταύτης τοὺς ἀληθεῖς αὐτῶν σκοπούς. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 151 οἱ τριακόσιοι ἐκεῖνοι ἐπιζήσαντες ὅμηροι ἐπανῆλθον μετὰ 17ετῆ ἐν Ἰταλίᾳ κράτησιν εἰς τὰς πατρίδας των, τοσοῦτον παρώξυνον τὸ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατοῦν ἐν Ἑλλάδι μῖσος, ὥστε, ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου, εἰργάζοντο ὑπὸ τὸ αὐτὸ πάντοτε πνεῦμα καὶ ἀπέφευγον τὰς μεταξύ των διαιρέσεις καὶ διχονοίας, ἃς πολλάκις λίαν ἐπικινδύνως καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τὸ συμφέρον των ὑπεκίνουν καὶ ὑπέθαλπον, ἡ τύχη αὐτῶν βεβαίως θὰ ἦτο διάφορος. Ἀλλὰ δυστυχῶς κατ' αὐτὴν δὴ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ὤφειλον οὕτω νὰ πράξωσι συνεννούμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ περιστοιχίζοντες τὴν ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον πάσης κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἐπιρροῆς ἐνεργείας, ἡ διαγωγὴ τῆς Σπάρτης θελησάσης νὰποσπασθῇ τῆς ὁμοσπονδίας ἐκείνης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας ἔριδας, αἵτινες οὐ μόνον ἀπέληξαν ἐπὶ τέλους εἰς πόλεμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάμιξιν προσέτι τῶν Ῥωμαίων προὐκάλεσαν. Ὅτε δὲ οὗτοι προσκληθέντες εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐκήρυξαν κατὰ διαταγὴν τῆς Συγκλήτου ἐνώπιον τῶν ἐν Κορίνθῳ συνελθόντων ἀντιπροσώπων τῆς ὁμοσπονδίας (147 π. Χ.), ὅτι οὐ μόνον ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπὸ τοῦ ἔτους 200 π. Χ. (ἤτοι ἀπὸ τοῦ πρώτου μακεδονικοῦ πολέμου) ἑνωθεῖσαι μετὰ τῆς ὁμοσπονδίας πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ *Κόρινθος*, τὸ *Ἄργος*, ὁ ἐν Ἀρκαδίᾳ *Ὀρχομενὸς* καὶ ἡ παρὰ τὴν Οἴτην *Ἡράκλεια*, ἔπρεπε νὰποχωρισθῶσι καὶ πάλιν ἀπ' αὐτῆς, τοσοῦτον ἡ ἀπόφασις αὕτη, ἥτις σκοπὸν εἶχε τὴν διάλυσιν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, ἠρέθισε τὰ

πνεύματα,ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων περιυβρίσθησαν. Ἀλλ' ὅσην καὶ ἂν διήγειρεν ἡ διαγωγὴ αὕτη ἀγανάκτησιν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οὗτοι ὅμως μὴ θέλοντες, ἐνόσῳ ἐξηκολούθουν οἱ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τοῦ Ψευδοφιλίππου πόλεμοι αὐτῶν, νὰ ἄρξωνται καὶ ἑτέρου τοιούτου, προσηνέχθησαν τότε μετὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ μετριοφροσύνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ μετὰ νέαν αὐτῶν συμβιβαστικὴν μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν ἀπόπειραν, οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατὰ προτροπὴν τοῦ τότε στρατηγοῦ αὐτῶν *Κριτολάου* ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης,χωρὶς νἀναλογισθῶσι τὴν σοβαρότητα τοῦ διαβήματός των τούτου, ὅπερ ἐσήμαινε πόλεμον καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων, οὗτοι μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑπομένωσι τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκόμενον Μέτελλον, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀποπειραθῇ ματαίως νὰ συμβιβάσῃ τὰ διαμαχόμενα μέρη, νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ὑπάτου *Λευκίου Μομμίου*. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀχαιοί, οἱ τελευταίοι οὗτοι καὶ γενναῖοι πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, προσεπάθησαν πάσῃ δυνάμει νἀντιστῶσιν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν κολοσσόν. Ἀλλ' ὅμως τοσαύτην κατὰ τὴν πρώτην παρὰ τὴν *Σκάρφειαν* ἐν Λοκρίδι συγκροτηθεῖσαν μάχην ὑπέστησαν καταστροφήν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Κριτόλαος ἐγένετο ἄφαντος εἴτε καταποντισθεὶς εἴτε πιὼν φάρμακον.

Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις κατήνεγκε τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἦτο αὐτὸς ὁ μνημονευθεὶς ὕπατος *Λεύκιος Μόμμιος*, μετὰ τὴν ἅφιξιν τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη ὁ Μέτελλος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀφ' οὗ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἦτο παντάπασι διάφορος τοῦ Μετέλλου, κατετρόπωσε τὸν νέον στρατηγὸν τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας *Δίαιον* παρὰ τὴν *Λευκόπετραν* ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, προέβη εὐθὺς μετὰ τοῦτο εἰς τὴν *πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς Κορίνθου*. Ἀφ' οὗ δὲ τοὺς μὲν ἐκ τῶν κατοίκων ἐφόνευσε, τοὺς δὲ ἐξηνδραπόδισε καὶ τὰ πολυτιμότερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐλαφυραγώγησε, παρέδωκε τὴν οὕτω γυμνωθεῖσαν καὶ συληθεῖσαν πόλιν, ἥτις εἶχε διατηρηθῇ 955 ὅλα ἔτη καὶ ἥτις ἦτο τὸ κόσμημα τῆς τότε Ἑλλάδος, εἰς τὰς φλόγας ἐν ἔτει 146 π. Χ,

Μετὰ δὲ τοῦτο περιελθὼν ὁ τραχὺς ἐκεῖνος καὶ ἀπαίδευτος στρα-

τηγός, ὅστις ἐπεκλήθη *Ἀχαϊκός*, καὶ τὰς λοιπὰς τῆς Πελοποννήσου πόλεις καθήρεσε τὰ τείχη ἐκείνων ἐξ αὐτῶν, αἵτινες εἶχον συμμετάσχει τοῦ πολέμου, ἀφώπλισε τοὺς κατοίκους καὶ ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν. Προβὰς δὲ καὶ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐκ τῆς Ῥώμης ἀφικομένων *δέκα συμβούλων* κατέλυσε τὴν δημοκρατίαν ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσι καὶ εἰσήγαγε πανταχοῦ τὴν *τιμοκρατίαν*. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο πᾶσα ἡ Ἑλλὰς μετεβλήθη εἰς *ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν* ταχθεῖσα ὑπὸ τὸν ἔπαρχον τῆς Μακεδονίας καὶ ὑποχρεωθεῖσα νὰ τελῇ τοῦ λοιποῦ ἐτήσιον φόρον εἰς τὴν Ῥώμην.

§ 31

Τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος.

(149—146 π. Χ.)

Εἰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐκπληρώσαντες ἀκριβῶς ἁπάσας τὰς διὰ τῆς τελευταίας συνθήκης ἐπιβληθείσας αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποχρεώσεις ἤλπιζον, ὅτι ἤθελον ἀφεθῇ τοῦ λοιποῦ ὑπ' αὐτῶν ἥσυχοι ἐν πάσαις ταῖς πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης των προσπαθείαις των, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ καὶ πάλιν ἤρξαντο προαγόμενοι τὸ μὲν διὰ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν δραστηριότητος, τὸ δὲ διὰ τῶν συνετῶν κυβερνητικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Ἀννίβα, τοσοῦτον εἶχον διεγείρει ἐκ νέου τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἀσπόνδων ἐκείνων ἐχθρῶν των, ὥστε εἶχον ἀποφασίσει οὗτοι, εὐθὺς ὡς ἤθελε παρουσιασθῇ ἡ ἐλαχίστη ἀφορμή, νὰ κηρύξωσι καὶ πάλιν τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δέ, ὅτε ὁ σύμμαχος αὐτῶν γέρων βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Μασσανάσσης ἐσφετερίσθη γαίας εὐφορωτάτας ἀνήκούσας εἰς τὴν Καρχηδόνα, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιχειρήσωσι κατὰ τὴν συνθήκην πόλεμον ἄνευ τῆς ἀδείας τῶν Ῥωμαίων, ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν, οὗτοι θεωρήσαντες τὴν περίστασιν προσφορωτάτην πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἀπέστειλαν μὲν πρεσβευτὰς πρὸς ἐξέτασιν δῆθεν τῆς προκειμένης διαφορᾶς, ἀπεφάσισαν ὅμως νὰναλάβωσι τὴν προστασίαν τοῦ μνημονευθέντος ἡγεμόνος. Ἐπειδὴ δὲ τῆς πρεσβείας ἐκείνης προΐστατο ἀνήρ, ὅστις ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν Καρχηδονίων, ὁ *Μάρκος Πόρ-*

χιος Κάτων, οὗτος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ ἀνθηροτάτῃ καταστάσει, ἐν ᾗ διετέλει ἡ Καρχηδών, καὶ πλήρης ἀγανακτήσεως, διότι οἱ Καρχηδόνιοι ἠρνήθησαν νὰ παραδεχθῶσι τὴν μεροληπτικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν, δὲν ἔπαυεν ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην παρακινῶν τοὺς Ῥωμαίους νὰ προβῶσιν εἰς τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀντιζήλου τῆς πατρίδος του. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι πάσας τὰς ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἀγορεύσεις του περὶ οἱουδήποτε καὶ ἂν ἐπρόκειτο ζητήματος, ἐπέραινε προσεπιφωνῶν »ceterum censeo Carthaginem esse delendam,» ἤτοι *δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι.*

Ἐν τούτοις οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι τὸ μὲν πεισθέντες ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διαγωγῆς τῶν Ῥωμαίων, ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπὶς συνδρομῆς παρ' αὐτῶν, τὸ δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομένωσι τὰς ἐπανειλημμένας ὕβρεις τοῦ Μασσανάσσου, ὅστις ὁσημέραι καθίστατο θρασύτερος, ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους τῇ προτροπῇ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνικῆς μερίδος Ἀσδρούβα, νὰ λάβωσι μόνοι των τὰ ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων των καὶ ἱκανοποίησιν τῆς τιμῆς των (152 π. Χ.). Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐθεώρησαν οἱ Ῥωμαῖοι ὡς καταπάτησιν τῆς συνθήκης, πρυέβησαν εὐθὺς εἰς πολεμικὰς παρασκευὰς καὶ παρήγγειλαν ἀμφοτέρους τοὺς ὑπάτους τοῦ ἔτους 149 *Λ. Μάρκιον Κηνσωρῖνον* καὶ *Μάλλιον Μανίλιον* νὰ διαπεραιωθῶσι μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως διὰ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ νὰ μὴ καταπαύσωσι τὸν πόλεμον πρὶν ἢ κατασκάψωσι τὴν Καρχηδόνα.

Ὅτε δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἔμαθον, ὅτι ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς διεπεραιώθη ἤδη εἰς τὴν Σικελίαν, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθησαν φόβου, ὥστε ἔσπευσαν πρὸς ματαίωσιν τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου νἀναγγείλωσι διὰ πρεσβείας εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς ἁπάσας αὐτῶν τὰς ἀξιώσεις. Ὁπόσον ὅμως ἠπατῶντο ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν Ῥωμαίων δὲν ἐβράδυναν νὰ πεισθῶσι. Διότι, ἐν ᾧ οὗτοι ἀποδεξάμενοι τὴν ὑποταγὴν τῶν Καρχηδονίων ἀπῄτησαν παρ' αὐτῶν ὡς ἐγγύησιν τῆς εἰλικρινείας των μόνον 300 ὁμήρους ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν, δὲν ἐδίστασαν μετὰ μικρὸν νἀπαιτήσωσι παρὰ τῶν ἰδίων τὴν παράδοσιν καὶ πασῶν τῶν πολεμικῶν αὐτῶν παρασκευῶν.

Εἰ καὶ οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι βαρέως ἔφερον τὴν τοιαύτην τῶν Ῥωμαίων διαγωγήν, ἐν τούτοις νομίζοντες, ὅτι οὗτοι θὰ ἱκανοποιοῦντο ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀξιώσεών των ἐκείνων, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτάς. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἠπατῶντο. Διότι εὐθὺς ὡς παρέδωκαν πάντα αὐτῶν τὰ ὅπλα, τὰ πλοῖα καὶ τἄλλα πολυειδῆ πολεμικὰ αὐτῶν σκεύη εἰς τοὺς ἄνω μνημονευθέντας ῥωμαίους ὑπάτους, οἵτινες εἶχον ἤδη διαπεραιωθῆ εἰς τὴν Ἀφρικήν, οὗτοι ἀποβαλόντες πλέον τὸ προσωπεῖον ἀνεκοίνωσαν αὐτοῖς τὸ τελευταῖον τοῦτοφοβερὸν πρόσταγμα, ὅτι ὤφειλον ἐπὶ τέλους νὰ καταλίπωσιν καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ νὰ μετοικήσωσιν εἰς οἱονδήποτε ἄλλο μέρος πρὸς τὴν μεσογαίαν, ὀγδοήκοντα σταδίους ἤτοι δύο μίλια μακρὰν τῆς θαλάσσης, καθ' ὅσον ἡ Καρχηδὼν ἔπρεπε νὰ καταστραφῆ.

Ὁπόση δ' ἦτο ἡ καταλαβοῦσα τοὺς δυστυχεῖς Καρχηδονίους λύσσα καὶ ἀγανάκτησις ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ ταύτῃ ἀπάτῃ, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Αἱ ἀραὶ αὐτῶν κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἀπανθρώπων Ῥωμαίων ἐπλήρουν πάσας τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως καὶ ἡ μόνη λέξις, ἥτις ἠκούετο ἐκ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν στομάτων, ἦτο *ἐκδίκησις*. Καίτοι δ' ἦσαν ἤδη ἐστερημένοι πάντων τῶν μέσων τῆς ἀμύνης, ἐν τούτοις μίαν εἶχον ἅπαντες θέλησιν, μίαν ἀπόφασιν, νὰντιστῶσι μέχρι θανάτου εἰς τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἀπαίτησιν καὶ νὰ ὑποστῶσι μετὰ καρτερίας τὰ ἔσχατα χάριν τῆς προσφιλεστάτης καὶ ἐνδόξου αὐτῶν πόλεως καὶ τῶν πολυτίμων μνημείων τῶν προγόνων των. Καὶ ἀληθῶς εἶναι ἀπίστευτος ἡ δραστηριότης, ἣν ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος λαὸς ἀνέπτυξε κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου.

Ἀφ' οὗ ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ ἀπεφράχθη ὁ λιμὴν δι' ἁλύσεως, μετεβλήθη μετὰ τοῦτο ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἥτις περιελάμβανε περὶ τὰς 700,000 κατοίκων, εἰς μέγα *ἐργοστάσιον*. Διότι καὶ ἐν τοῖς ναοῖς, καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις κτιρίοις, καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς πλατείαις καὶ ταῖς ὁδοῖς πάντες ἀνεξαιρέτως καὶ γέροντες καὶ νέοι εἰργάζοντο ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρὸς κατασκευὴν παντὸς ἀναγκαίου πολεμικοῦ ἀντικειμένου. Ἵνα ὑπάρχωσι δὲ πλείονες ἐργατικαὶ χεῖρες ἀπελύθησαν οἱ πεφυλακισμένοι καὶ ἅπαντες οἱ δοῦλοι ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεροι. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ αὐταπάρνησις πάντων χάριν τῆς πατρίδος, ὥστε

οὐδεὶς ἠκούετο γογγυσμὸς ἐπὶ οἱῳδήποτε κόπῳ ἢ θυσίᾳ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ φιλάργυροι ἐγένοντο ἤδη ἐλευθέριοι, αἱ δὲ γυναῖκες ἀποβαλοῦσαι τὴν ματαιότητα οὐ μόνον τὰ κοσμήματα αὐτῶν προσέφερον λίαν προθύμως χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κόμην των, ὁσάκις παρίστατο ἀνάγκη σχοινίων ἢ νευρῶν διὰ τὰ τόξα.

Καὶ ὅμως οὐδὲν θὰ ὠφέλουν πάντα ταῦτα ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπήρχοντο ταχέως κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι νομίζοντες ὅτι δὲν θὰ ἦτο αὐτοῖς πλέον δύσκολον μετὰ τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς πόλεως νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἐπιθυμίαν των ἐν οἱᾳδήποτε στιγμῇ ἀνέβαλον ἐπί τινα χρόνον τὴν προσβολὴν αὐτῆς, δὲν ἐβράδυναν νὰ αἰσθανθῶσι τὰ ἐπακόλουθα τοῦ μεγάλου τούτου σφάλματός των. Διότι οἱ Καρχηδόνιοι οὐ μόνον ἠδυνήθησαν τῇ βοηθείᾳ τῶν γενομένων παρασκευῶν νἀποκρούσωσι πάσας τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐπιχειρηθείσας κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδους, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς περιαγάγωσι δι' εὐτυχῶν συγκρούσεων εἰς μεγίστην ἀπόγνωσιν. Ἂν δ' ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ, ὃν ἀνέπτυξε κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος λαός, ἠδύνατό τις νὰ κρίνῃ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος, τὰ σχέδια τῶν Ῥωμαίων ἀφεύκτως θὰ ἐματαιοῦντο μέχρι τέλους, ἂν μὴ οὗτοι πλήρεις ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ μέχρι τοῦδε ἀθλίᾳ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου, ἔστρεφον τὰ βλέμματά των κατὰ τὸ τρίτον ἔτος αὐτοῦ πρὸς ἄνδρα, ὅστις οὐ μόνον ἕνεκα τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρίας καὶ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐμπιστοσύνης, ἣς ἀπέλαυε παρά τε τῷ λαῷ καὶ τῷ στρατῷ, ἐθεωρεῖτο ὁ μόνος κατάλληλος νἀνορθώσῃ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος. Ἦτο δ' οὗτος ὁ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον ὡς χιλίαρχος ὑπηρετῶν *Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανός*, υἱὸς μὲν τοῦ νικητοῦ τῆς Μακεδονίας Παύλου Αἰμιλίου, θετὸς δὲ ἔγγονος τοῦ Μεγάλου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Καὶ ἀληθῶς τοσαύτην εἶχον πεποίθησιν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν 37ετῆ νέον ἐκεῖνον, ὅστις ἥνωνεν ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀρετὰς τοῦ τε πατρός του καὶ τοῦ Μεγάλου Σκιπίωνος καὶ διεκρίνετο προσέτι διὰ πολυμαθείας καὶ λεπτῆς μορφώσεως, ὥστε καίπερ μὴ ἔχοντα τὴν νόμιμον ἡλικίαν τῶν 43 ἐτῶν [1] καὶ τἆλ-

[1] Τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἔθος, καθ' ὃ ἠδύνατό τις νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα μόνον κατά σειράν, ἐκανονίσθη ἐν ἔτει 180 π. Χ. δι' εἰδικοῦ

λα ἀναγκαῖα προσόντα, δὲν ἐδίστασαν ἐν τούτοις οὐ μόνον νὰ τὸν ἀνακηρύξωσιν ὕπατον μετὰ διδακτορικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ νἀναθέσωσιν εἰς αὐτόν, ἄνευ τῆς νενομισμένης κληρώσεως, τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐν Ἀφρικῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοσοῦτον τιμηθεὶς νεαρὸς οὗτος στρατηγὸς δὲν ἐβράδυνε νὰ δικαιώσῃ τὰς περὶ αὐτοῦ λαμπρὰς προσδοκίας τῶν συμπολιτῶν του.

Ἀφ' οὗ κατὰ πρῶτον ἀπέβαλεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου πάντα ἐκεῖνον τὸν συφερτόν, ὅστις εἶχε συναθροισθῇ αὐτόθι πρὸς ἁρπαγὰς καὶ λαφυραγωγίας καὶ ἀποκατέστησε καὶ πάλιν τὴν ἐκλελυμένην πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ, προέβη μετὰ τοῦτο εἰς τὸν διὰ προχωμάτων καὶ χαρακωμάτων ἀποκλεισμὸν τῆς πολιορκουμένης πόλεως κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Καίτοι δ' οὕτω οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι ἔπασχον ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν ἐκ ταύτης προερχομένων λοιμικῶν νόσων τὰ πάνδεινα, ἐν τούτοις οὐ μόνον ἀπέκρουσαν πάσας τὰς γενομένας αὐτοῖς περὶ παραδόσεως προτάσεις, ἀλλὰ καὶ ὅπως καταστήσωσιν ἀδύνατον πᾶσαν πρὸς τοὺς πολιορκητὰς συμφιλίωσιν κατεκρήμνιζον πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἀσδρούβα ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τῶν τειχῶν πάντας τοὺς ῥωμαίους αἰχμαλώτους μετὰ φρικώδη μαρτύρια.

Ἀλλ' ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἀντέστη, ὅσον καὶ ἂν ἀνέπτυξε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος λαός, δὲν ἠδυνήθη νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τοῦ διασήμου τῶν Ῥωμαίων στρατηγοῦ. Διότι οὗτος, ἀφ' οὗ κατὰ μικρὸν κατέλαβε πάντα τὰ μέρη τῆς καρχηδονικῆς χώρας καὶ περιήγαγε τοὺς κατοίκους διὰ τῆς πείνης εἰς ἐντελῆ ἀπόγνωσιν, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους (146 π. Χ.), καθ' ὃ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον ὡς *ἀνθύπατος*, νὰ γείνῃ κύριος μετὰ ἑξαήμερον ἐν ταῖς ὁδοῖς λυσσώδη ἀγῶνα καὶ αὐτῆς τῆς ὑπερηφάνου πόλεως, ἥτις μάλιστα κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας. Ἐκ δὲ τῶν κατοίκων, οἵτινες, ὡς εἴρηται, ἀνήρχοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς 700,000, μόνον 50,000 ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν *Βύρσαν* καταφυγόντων ἐσώθησαν ἐπικαλεσθέντες τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ φοβεροῦ νικητοῦ. Ἐνεακόσιοι δὲ

νόμου ὁριστικῶς (Lex Annalis). Οὕτω δὲ διὰ μὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ ταμίου ἀπητεῖτο ἡλικία 31 ἐτῶν, διὰ τὸ τοῦ ἀγορανόμου 37, διὰ τὸ τοῦ πραίτωρος 40 καὶ διὰ τὸ ὑπατικὸν 43.

τυλμηροὶ πρόσφυγες Ῥωμαῖοι, οἵτινες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀσδρούβα ἐπέμενον μετὰ πείσματος ἀνθιστάμενοι ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης τῆς ἀκροπόλεως κορυφῆς ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀπελπίσαντες ἐπὶ τέλους καὶ αὐτοὶ περὶ τῆς σωτηρίας των ἔθηκαν ἰδίαις χερσὶ πῦρ εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φλόγας ὅπως μὴ περιέλθωσιν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὅμως τίς θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ μόνος κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὑπὸ φόβου πρὸ τοῦ θανάτου καταληφθεὶς ἦτο αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Ἀσδρούβας. Εἰ καὶ οὗτος πρὸ μικροῦ ἔτι ἀπέκρουσε μετ' ἀγαναίτησεως τὰς ἱκεσίας τῆς συζύγου του ὅπως ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰ τέκνα του νὰ ἐπικαλεσθῶσιν, ὡς καὶ οἱ λοιποί, τὴν χάριν τοῦ ῥωμαίου στρατηγοῦ, ἐν τούτοις ἤδη βλέπων ἐγγὺς τὸν κίνδυνον δὲν ἐδίστασεν αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν νικητὴν κρυφίως καὶ νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας του ἱκετεύων περὶ τῆς σωτηρίας του. Ἀλλ' ὅτε ἡ προδοθεῖσα καὶ ἐγκαταλειφθεῖσα σύζυγος, ἥτις εἶχε καταφύγει μετὰ τῶν τέκνων της ἐπὶ τὴν στέγην τοῦ καιομένου ναοῦ, εἶδε τὸν ἀφιλότιμον καὶ χαμερπῆ σύζυγον ἱστάμενον ταπεινῶς παρὰ τὸν ὑπερήφανον νικητήν, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ἀγανακτήσεως ἅμα δὲ καὶ αἰσχύνης ἐπὶ τῇ ἀτίμῳ αὐτοῦ διαγωγῇ, ὥστε θέλουσα νὰ παράσχῃ αὐτῷ παράδειγμα γυναικείου ἡρωϊσμοῦ δὲν ἐδιστασεν, ἀφ' οὗ πικρῶς ἐπετίμησεν αὐτόν, νὰ ῥιφθῇ μετὰ τῶν τέκνων της ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ναοῦ εἰς τὰς φλόγας.

Ἐπὶ δέκα καὶ ἑπτὰ ἡμέρας διήρκεσεν ἡ πυρκαϊὰ μεταβαλοῦσα τὴν δυστυχῆ ἐκείνην πόλιν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Σκιπίων, συγκινηθεὶς καθ' ἣν στιγμὴν ἔβλεπεν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως τὰ καπνίζοντα ἐρείπια τῆς κραταιᾶς τῆς Ῥώμης ἀντιζήλου, ἥτις ἐπὶ ἑπτακόσια περίπου ἔτη εἶχε κυριαρχήσει τῆς θαλάσσης, ἀνεφώνησε προμαντεύων ἴσως τὴν μέλλουσαν καὶ τῆς πατρίδος του τύχην, ἐνώπιον τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν φίλου καὶ διδασκάλου του Πολυβίου, τοὺς ὁμηρικοὺς ἐκείνους στίχους, δι' ὧν ὁ Ἕκτωρ προανήγγειλε τὴν πτῶσιν τῆς πατρίδος του Τρῳάδος:

Ἔσσεται ἦμαρ, ὅτ' ἄν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο (Ἰλ. Δ. 164).

Εἶναι δ' εὐνόητον ὁπόση ἦτο ἡ καταλαβοῦσα τὴν Ῥώμην χαρὰ ἐπὶ τῇ εὐχαρίστῳ ἀγγελίᾳ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος.

Ἡ δὲ Σύγκλητος μὴ ἀρκεσθεῖσα μόνον εἰς τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως διέταξεν εὐθὺς τὸν Σκιπίωνα νὰ προβῇ προσέτι καὶ εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς καταστροφήν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὅτε δὲ μετὰ μικρὸν ὁ ὑπερήφανος στρατηγὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην τοσοῦτον καὶ πάλιν διήγειρε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν συμπολιτῶν του ἐπὶ τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ κατορθώματι, ὥστε οὐ μόνον ἐπετράπη αὐτῷ νὰ τελέσῃ μεγαλοπρεπέστατον τὸν θρίαμβόν του, ἀλλὰ καὶ ἀπενεμήθη αὐτῷ ἡ προσωνυμία τοῦ *Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου* (Africanus minor). Ἡ δὲ καρχηδονικὴ χώρα ἔχουσα ἀπὸ τοῦδε πρωτεύουσαν τὴν *Ἰτύκην* κατέστη *ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀφρική*.

§ 32

Πόλεμοι ἐν Ἱσπανίᾳ.
Πολιορκία καὶ καταστροφὴ τῆς Νουμαντίας.

(195—133 π. Χ.)

Ἐν ᾧ ἡ Ῥώμη μετὰ τὸν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς ἀνατολάς, μεγίστην καὶ σχεδὸν ἀκαταμάχητον εὕρισκεν ἀντίστασιν πρὸς δυσμάς. Οὐδεμία ἄλλη χώρα ὑπερήσπισε τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς, ὅσον οἱ πολυάριθμοι καὶ πολεμικοὶ λαοί, οἵτινες κατῴκουν τὰ δυτικὰ καὶ βόρεια μέρη τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἧς πᾶσα μὲν πόλις ἀπετέλει φρούριον, τὰ δὲ ὄρη πλείστας παρεῖχον ἐνέδρας καὶ κρησφύγετα, εἶχον κατορθώσει οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον τὰ εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀνήκοντα μέρη νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νέας αὐτοὶ νὰ κάμωσι βραδύτερον κατακτήσεις γενόμενοι οὕτω κύριοι ἁπάσης τῆς ἀπὸ τῶν Πυρηναίων μέχρι τοῦ Βαίτιος κειμένης χώρας [1]. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον ἡ κυριαρχία των αὕτη εἶχε καταστῇ μισητὴ οὐ μόνον εἰς

[1] Τὴν χώραν ταύτην εἶχον διαιρέσει οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἔτει 197 εἰς δύο ἐπαρχίας, τὴν *ἐντεῦθεν τοῦ Ἴβηρος Ἱσπανίαν* (Hispania citerior), ἤτοι τὴν σημερινὴν *Καταλονίαν* καὶ *Βαλεντίαν*, καὶ τὴν *πέραν τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ* (Hispania ulterior), ἤτοι τὴν τότε μὲν *Βαιτικὴν* (Baetica), νῦν δὲ *Ἀνδαλουσίαν*.

τὰ ὑποτεταγμένα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔτι ἐλεύθερα ἰβηρικὰ φῦλα, ὥστε ἕνεκα τῶν συχνῶν αὐτῶν ἐπαναστάσεων ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ διεξάγωσι κατ' αὐτῶν ἀδιακόπους σχεδὸν πολέμους μέχρι τοῦ ἔτους 133 π. Χ. Καὶ ὁ μὲν *Μ. Πόρκιος Κάτων* ὑπέταξεν ἐν ἔτει 195 π. Χ. τὴν ἐπαναστατήσασαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴβηρος Ἰσπανίαν, ὁ δὲ πραίτωρ *Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράχχος* ἠνάγκασε τοὺς πολεμικοὺς Κελτίβηρας διὰ τῆς ὑποταγῆς πολλῶν πόλεων αὐτῶν εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Τὰ μάλιστα ὅμως ἐπικίνδυνος ὑπῆρξεν ὁ ἐν ἔτει 153 π. Χ. ἐκραγεὶς πόλεμος κατὰ τῶν ἐν τῇ σημερινῇ Πορτογαλίᾳ, μεταξὺ τῶν ποταμῶν *Τάγου* καὶ Μινίου, κατοικούντων *Λυσιτανῶν*, οἵτινες οὐ μόνον ἠνώχλουν διὰ συχνῶν ἐπιδρομῶν τὰς γείτονας ρωμαϊκὰς χώρας, ἀλλὰ καὶ εἶχον φονεύσει ἐπὶ τοιαύτῃ τινὶ εὐκαιρίᾳ 6,000 Ῥωμαίων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐρεθισθέντες ἕνεκα τούτου προέβησαν ὑπὸ τὸν πραίτωρα Γάλβαν (150 π. Χ.) εἰς τὴν σφαγὴν 7,000 Λυσιτανῶν, οὓς ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος εἶχεν ἀποπλανήσει διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων, τοσοῦτον διηγειρεν ἡ βδελυρὰ αὕτη πρᾶξις τὴν ἀγανάκτησιν τῶν τε διασωθέντων καὶ ἄλλων λαῶν, ὥστε φοβερὸν ἐπεχείρησαν οὗτοι ἀπὸ κοινοῦ ἐκδικητικὸν πόλεμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τολμηροῦ τινος Λυσιτανοῦ καλουμένου *Οὐϊριάθου* (150—140 π. Χ.).

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ποιμήν, ἔπειτα δὲ κυνηγὸς καὶ τελευταῖον ληστής, συνειθισμένος ἕνεκα τούτου εἰς τὸν ἐλεύθερον βίον καὶ εἰς τὰς σκληραγωγίας, ἐπιδέξιος, ῥωμαλέος, μηδένα κίνδυνον φοβούμενος, ἀγαπητὸς εἰς τοὺς συμπολίτας του, καὶ ἀκριβὴς γνώστης τοῦ ἐδάφους τῆς ὀρεινῆς αὐτοῦ πατρίδος, τοσοῦτον ἐγνώριζε νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν συμπολιτῶν του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὥστε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπῆρξεν ὁ τρόμος πάντων τῶν κατ' αὐτοῦ σταλέντων ῥωμαίων στρατηγῶν. Εἶναι δ' ἀναμφίβολον ὅτι οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οὐδέποτε θὰ ἠδύναντο οἱ Ῥωμαῖοι νὰ παγιώσωσι τὴν τάξιν ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν αὐτόθι κυριαρχίαν των, ἂν ἐπὶ τέλους ὁ κατὰ τοῦ Οὐϊριάθου ἀποσταλεὶς ὕπατος *Σερουίλιος Καιπίων* πεισθεὶς περὶ τούτου, μὴ προέβαινεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀκαταμαχήτου ἐκείνου ἀνδρὸς μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο φίλους τινὰς καὶ ἑταίρους αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, οὓς ἐκέρδισε διὰ πλουσίων δώρων καὶ

μεγάλων ὑποσχέσεων (140 π. Χ.): Ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Οὐϊριάθου ὑπῆρξε σύναμα θάνατος καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Λυσιτανῶν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις, ἀφ' οὗ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι μὴ ἔχοντες οὗτοι πλέον στρατηγὸν τολμηρόν, ἐπιτήδειον καὶ πεπειραμένον δὲν ἦτο δυνατόν, μεθ' ὅσου καὶ ἂν ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον ἡρωϊσμοῦ, νὰ καταβάλωσι τὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων.

Ἀλλ' ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμισαν, ὅτι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Λυσιτανῶν οὐδεὶς πλέον ἄλλος ἠπείλει αὐτοὺς κίνδυνος ἐν Ἰσπανίᾳ, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν, ὁπόσον ὡς πρὸς τοῦτο ἠπατῶντο. Διότι ὅτε ἠθέλησαν νὰ ἐπαναγάγωσι καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τοὺς ἐκ νέου ἐπαναστάντας καὶ μετὰ τοῦ Οὐϊριάθου συμμαχήσαντας Κελτίβηρας, τοσοῦτον ἡρωϊκὴν ἀντέταξε πρὸς αὐτοὺς ἀντίστασιν ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἰσπανίας παρὰ τὸν Δούριον καὶ ἐν τῇ σημερινῇ παλαιᾷ Καστιλίᾳ κειμένη ὀχυροτάτη καὶ μόνον 8,000 μαχίμους ἄνδρας περιέχουσα πόλις *Νουμαντία*, ὥστε ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη (141—133 π. Χ.) οὐ μόνον εἶχε κατορθώσει νὰ ματαιώσῃ πάσας τὰς κατ' αὐτῆς προσβολὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως νὰ νικήσῃ αὐτόν. Ἂν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι βαρέως φέροντες τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ ἀνέθετον ἐπὶ τέλους τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου εἰς τὸν πρῶτον τότε στρατηγὸν τῆς Ῥώμης, τὸν ἐκπορθητὴν τῆς Καρχηδόνος *Σκιπίωνα τὸν νεώτερον* (134 π. Χ.), ἄδηλον ἂν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσι καὶ ἐκ τοῦ προκειμένου κινδύνου νικηταί. Καὶ ὅμως καὶ ὁ διάσημος ἐκεῖνος στρατηγός, εἰ καὶ ἀποκατέστησεν, ὅπως καὶ ἐν Καρχηδόνι ἄλλοτε, τὴν ἐκλελυμένην πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ, εἰ καὶ ηὔξησε τοῦτον εἰς 60,000 ἄνδρας, μόλις μετὰ δεκαπέντε μῆνας κατώρθωσε, καὶ μάλιστα οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων ἀλλὰ διὰ τῆς πείνης, νὰ γείνῃ κύριος τῆς ἡρωϊκωτάτης ἐκείνης πόλεως (133 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ ταύτης ἐγένετο κύριος *μόνης* ἄνευ κατοίκων, διότι οἱ γενναῖοι Νουμαντῖνοι ἀπολέσαντες ἕνεκα τῆς πείνης πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας καὶ μὴ θέλοντες νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς μυκτηρισμοὺς τῶν ἐχθρῶν κατέστρεψαν ἑαυτούς, ὡς ἄλλοτε οἱ Σαγούντιοι, μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των, πλὴν ὀλίγων μόνον, οἵτινες παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητήν, καὶ ἐξ ὧν οὗτος ἐκλέξας πεντήκοντα μόνον ἐκόσμησε δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβόν του. Ἕνεκα δὲ τῆς ὑποταγῆς τῆς Νου-

μαντίας ὁ ὑπερήφανος νικητής, ὅστις μάλιστα προέβη καὶ εἰς τὴν ἐκ θεμελίων καταστροφὴν αὐτῆς, προσέλαβεν ἤδη πρὸς τῇ προσωνυμίᾳ τοῦ *Ἀφρικανοῦ* καὶ τὴν τοῦ *Νουμαντίνου*. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης πόλεως οὐδεμίαν πλέον εἶχον οἱ ἱσπανικοὶ λαοὶ ἐλπίδα πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν, ἅπασα σχεδὸν ἡ χερσόνησος, πλὴν τῶν βορείων αὐτῆς παραλίων, ἠναγκάσθη νἀναγνωρίσῃ ἔκτοτε τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

§ 33

Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης μετὰ τὸ πέρας τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων.

Ἂν ἡ ἐπέκτασις τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ μόνης τῆς Ἰταλίας σπουδαίως, ὡς εἴδομεν, ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις, νομίζομεν, ὁπόσῳ σπουδαιοτέρα ἦτο ἡ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς δημοκρατίας ἐπελθοῦσα μεταβολὴ ἕνεκα τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ἐπὶ χωρῶν μεμακρυσμένων. Ἂν ὑπῆρχεν ἀκόμη ἴχνος τι ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐγκρατείας καὶ ἁπλότητος παρὰ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τῆς Ῥώμης, τοῦτο ἐξέλιπεν ἤδη ὁλοσχερῶς, οὐ μόνον διότι εἶχον αὗται συσσωρεύσει εἰς τὰς χεῖράς των μεγάλους θησαυρούς, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχον ἤδη γνωρίσει ἐν ταῖς ὑποτεταγμέναις χώραις τὸν τρόπον τῆς ἀπολαύσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ἔτι μεγαλείτερον κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον καὶ κατὰ τοῦτο ἀκόμη, ὅτι ἐν ᾧ αἱ ἀνώτεραι τάξεις ἐπλούτουν, ἡ πτωχεία τοῦ λαοῦ ηὐξάνετο ὁσημέραι καταπληκτικῶς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ γεωργία ἥτις, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἦτο πρότερον ἡ κυριωτέρα ἀσχολία αὐτοῦ, ἔπαυσεν ἤδη οὖσα μέσον ἐπικερδές, διότι, ἐξ ὅτου ἡ πολιτεία ἐκυριάρχει εὐπόρων ἐπαρχιῶν, ἐκομίζετο ἐντεῦθεν σῖτος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐπωλεῖτο εἰς τοὺς κατοίκους ἀντὶ τοσοῦτον εὐτελοῦς τιμῆς, ὥστε καθίστατο ἀδύνατον πλέον εἰς τὸν χωρικὸν νὰ εὑρίσκῃ αὐτόθι ἀγοραστάς. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ὑπερέβη πᾶν ὅριον, τὸ δὲ χρῆμα ἕνεκα τούτου ἐδαπανᾶτο λίαν ἀφειδῶς, εἶναι εὐνόητον ὅτι οὐδὲν μέσον πρὸς ἀπόκτησιν νέου τοιούτου παρελείπετο. Οὐ-

δαμῶς ἄρα παράδοξον ὅτι τὴν καταλληλοτέραν πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν παρεῖχεν ἡ διοίκησις τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἥτις παρεδίδετο ἕρμαιον εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν τε διοικητῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι, ὧν ἡγεῖτο ὁ *Μ. Πόρκιος Κάτων*, προσεπάθουν νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἀθλίαν ταύτην κατάστασιν πολεμοῦντες τὴν πολυτέλειαν καὶ καυτηριάζοντες τὴν διαγωγὴν ἐκείνων, οἵτινες ἐπλούτουν κατὰ τρόπον ἀπρεπῆ καὶ ἀσυνείδητον. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἠδύναντο μὲν νὰ ἐμποδίσωσιν ἐπὶ βραχὺν χρόνον τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ κακοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτὸ ὁλοσχερῶς, ἐνόσῳ οἱ πηγαὶ ἔμενον πάντοτε αἱ αὐταί.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πλὴν τῶν εἰρημένων προῆλθον κακὰ ἐκ τῆς τοιαύτης τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Ῥώμης τροπῆς. Εἰ καὶ ὡς γνωστὸν ἡ μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων διαφορὰ εἶχε καταργηθῇ ἐξ ὅτου ἀμφότεραι αἱ τάξεις αὗται ἠδύναντο ἐξ ἴσου νὰ κατέχωσι τὰ διάφορα ἀξιώματα τῆς πολιτείας καὶ οἱ γάμοι μεταξὺ αὐτῶν ἐπετρέποντο, ἐν τούτοις προέκυψεν ἤδη ἐν Ῥώμῃ μία νέα τάξις, ἡ λεγομένη *τῶν εὐγενῶν* ἢ *εὐπατριδῶν* (Nobiles, Optimates), ἥτις ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων, ὧν τὰ μέλη εἶχον περιβληθῇ τὰ *κουρουλικὰ* λεγόμενα ἀξιώματα τῆς δημοκρατίας, ἤτοι τὸ τοῦ *ὑπάτου*, τὸ τοῦ *πραίτορος* καὶ τὸ τοῦ *ἀγορανόμου*. Ἡ δὲ ἀρτισύστατος αὕτη τάξις, ἥτις ἐκέκτητο τὸν μεγαλείτερον πλοῦτον, κατέλαβεν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Πρόσωπα, ἅτινα δὲν ἠδύναντο νὰ καυχῶνται ὅτι εἶχον προγόνους ὑπάτους, πραίτορας κ.τ.τ. πολὺ σπανίως ἠδύναντο καθὸ *νέοι ἄνθρωποι* (homines novi) νὰ καταλαμβάνωσι τοιαῦτα. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Σύγκλητος μόνον διὰ τοιούτων προσώπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεπληροῦτο, ἅτινα εἶχον ἤδη περιβληθῇ οἱονδήποτε τῶν εἰρημένων ἀξιωμάτων.

§ 34

Τὰ ἀρχαιότατα πνευματικὰ προϊόντα τῶν Ῥωμαίων

Ἐνόσῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν κύριοι μόνον τῆς Ἰταλίας διετέλουν ἐντελῶς ξένοι πάσης πνευματικῆς ἐνασχολήσεως. Ἐξ ὅτου ὅμως

ἐξέτειναν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας κειμένων χωρῶν, καὶ ἰδίως τῆς Σικελίας, ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐ μόνον τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν τρυφὴν τῶνχ ωρῶν τούτων ἐγνώρισαν, ἀλλὰ καὶ τὰ πνευματικὰ αὐτῶν προϊόντα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους λίαν διαδεδομένη, ἡ δὲ γνῶσις αὐτῆς κατέστη ἕνεκα τούτου εἷς τε τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Ῥώμης ἀναποφεύκτως ἀναγκαία, εἶναι εὐνόητον ὅτι διὰ τῆς ἐκμαθήσεως αὐτῆς ἠδυνήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ γνωρίσωσι τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὅπερ ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι τ' ἀρχαιότατα πνευματικὰ προϊόντα αὐτῶν ἀνεπτύχθησαν κατὰ ἑλληνικὰ πρότυπα. Τοσαύτην δὲ μάλιστα ἐπίδρασιν λέγεται ὅτι ἐξήσκει ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, καὶ ἐν γένει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Κάτων, ὅστις πρότερον μετὰ πολλῆς πικρίας εἶχε καταπολεμήσει αὐτόν, ἠναγκάσθη κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ. Ἂν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον νὰ ἐπιδείξωσί τι ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον πάσης ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως, τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη αὐτῶν ἐθνικὴ ποίησις, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ εἶναι λίαν πενιχρά. Φέρει δ' αὕτη χαρακτῆρα μᾶλλον θρησκευτικόν, ἅτε ἀναφερομένη πρὸς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, ἢ πρὸς τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὰς πανηγύρεις τοῦ λαοῦ καὶ συνδεομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τῶν διαφόρων ἐποχῶν τοῦ ἔτους καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ θέρους καὶ τοῦ τρυγητοῦ. Τοιούτου δὲ εἴδους ποιήσεως ἴχνη ἔχουσι περισωθῆ ἐν τοῖς ᾄσμασι θρησκευτικῶν σωματείων, τοῖς δημοσίοις χρησμοῖς, τοῖς ὕμνοις διασήμων ἡρώων κ.τ.τ.

Οἱ δὲ κατὰ ἑλληνικὰ πρότυπα συγγράψαντες καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν περίοδον ἀνήκοντες διασημότεροι ποιηταὶ εἶναι οἱ ἑξῆς· *Λίβιος Ἀνδρόνικος* (272—207 π. Χ.) ἕλλην ἐκ Τάραντος, ἀπελεύθερος, ὅστις πρῶτος κατέστησε γνωστὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα διασκευάσας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ β' καρχηδονικοῦ πολέμου ἑλληνικὰς τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας λατινιστί. Ἀλλὰ τὴν φήμην αὐτοῦ ἠσφάλισεν οὗτος πρὸ πάντων διὰ τῆς μεταφράσεως τῆς Ὀδυσσείας. *Γναῖος Ναίβιος*, σύγχρονος τοῦ προ-

μνημονευθέντος (264—194) ἐκ Καμπανίας, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν *ἐπικὴν ποίησιν* ἐπεδόθη συγγράψας ἔπος ὑπὸ τὸ ὄνομα «bellum Punicum,» ἐν ᾧ ἐξύμνησε τὸν α΄ καρχηδονικὸν πόλεμον, οὗτινος συμμετέσχε καὶ αὐτός, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν *τραγικὴν* ποιήσας τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας. Ἕνεκα δὲ τῆς δηκτικότητος αὐτοῦ καὶ τῆς κατ' ἐπιφανῶν προσώπων ἐπιθέσεως ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς Ῥώμης. *Κόϊντος Ἔννιος* (239—169) καταγόμενος ἐκ τῆς Καλαβρίας καὶ φίλος τοῦ Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ διασημότερος πάντων τῶν ποιητῶν τῆς δημοκρατικῆς περιόδου τραγικῶν τε καὶ ἐπικῶν καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ λατινικοῦ ἑξαμέτρου καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἔργων αὐτοῦ ἦτο *ἱστορία τῆς Ῥώμης* ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς μέχρι τῶν τελευταίων πολέμων, ἐν ᾗ εἰς ἑξάμετρον συντεταγμένῃ ὕμνησε τὰς ἀρχαιοτάτας παραδόσεις καὶ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῆς ἐποχῆς του καὶ ἰδίως τῶν Σκιπιώνων. Συνέγραψε δὲ προσέτι ὁ αὐτὸς καὶ τραγῳδίας κατὰ μίμησιν τοῦ Εὐριπίδου καὶ κωμῳδίας κατὰ μίμησιν τῶν μεταγενεστέρων ἑλλήνων κωμικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Μενάνδρου. Πλὴν ὅμως τῶν μνημονευθέντων γνωστοὶ ὡς τραγικοὶ ποιηταί, ἀλλ' ἧττονος σημασίας, ἦσαν προσέτι καὶ ὁ ἐκ Βρεντησίου *Μάρκος Παχούβιος* (219—129 π. Χ.) καὶ ὁ *Λ. Ἄττιος* (170—103 π. Χ.), οἵτινες συνέγραψαν τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας κατὰ ἑλληνικὰ πρότυπα, ἐξ ὧν ὅμως μόνον λείψανά τινα ἔχουσι περισωθῆ.

Ὡς κωμικὸς μεγίστην ἐκέκτητο ἀξίαν ὁ *Τίτος Μάκκιος Πλαῦτος* († 184 π. Χ.) καταγόμενος ἐκ τῆς Ὀμβρικῆς. Οὗτος εἶχε μὲν ὡς ὑπόδειγμα τὴν νεωτέραν κωμῳδίαν τῶν Ἑλλήνων, ἐγίνωσκεν ὅμως νὰ διατηρῇ ἑαυτὸν ἐλεύθερον ἀπὸ τῆς ἁπλῆς ἀπομιμήσεως. Τὰ δὲ ἔργα αὐτοῦ κέκτηνται διὰ τοῦτο πρὸ πάντων μεγάλην ἀξίαν, ὅτι παρέχουσι πιστὴν εἰκόνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ βίου. Τὴν μεγαλειτέραν φήμην μετὰ τὸν Πλαῦτον ἐκέκτητο ὁ *Π. Τερέντιος Ἄφερ* (196—159 π. Χ.) γεννηθεὶς μὲν ἐν Καρχηδόνι, ἁπαχθεὶς ὅμως αἰχμάλωτος εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα γενόμενος ἀπελεύθερος καὶ κατορθώσας νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς ἀνωτάτους κοινωνικοὺς κύκλους ἐσχετίσθη μετὰ τῶν διασημοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶναι πιστὸς μιμητὴς τοῦ ἕλληνος Μενάνδρου καὶ διακρίνεται διά τε τὴν λεπτότητα καὶ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης. Κατὰ δὲ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὐδεὶς ἐνεφανίσθη

κωμικὸς ποιητὴς δυνάμενος νὰ συγκριθῇ κατὰ τὴν ἀξίαν πρὸς τοὺς προμνημονευθέντας.

Εἰς δὲ τὴν *Σάτυραν*, ἥτις καὶ αὐτὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀποκλειστικὸν προϊὸν τῶν Ῥωμαίων, πρῶτος δοὺς μορφὴν τεχνικὴν ἦτο ὁ *Γ. Λουκίλιος* (148—102 π. Χ.), ὅστις οὐ μόνον μαστίζει δι' αὐτῆς τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ παρέχει σύναμα πιστὴν αὐτῆς εἰκόνα.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ. Ὅπως ἡ ἀρχαία τῶν Ῥωμαίων ποίησις ἀνεπτύχθη ὑπὸ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, οὕτω καὶ ὁ ἀρχαῖος πεζὸς αὐτῶν λόγος προέκυψεν ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας τῶν Ῥωμαίων πρόκειται νὰ ἐκτεθῶσι λεπτομερέστερον ἐν τῇ ἑπομένῃ περιόδῳ, ὅτε καὶ σπουδαιοτέρας θέλομεν γνωρίσει αὐτάς, τοῦτο μόνον θεωροῦμεν ἐνταῦθα ἀναγκαῖον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέφευγον κατ' ἀρχὰς ἕνεκα τοῦ πρακτικοῦ αὐτῶν πνεύματος πᾶσαν σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν, ὅσον ὅμως ἀπέβλεπεν εἰς τοὺς μετὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου στενῶς συνδεδεμένους κλάδους τῆς *Ἱστορίας*, τῆς *Νομικῆς* καὶ τῆς *Ῥητορικῆς*, εἰς τούτους ἐπεδόθησαν μετὰ μείζονος ζήλου. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἱστοριογραφίᾳ, ἥτις ἦτο κατ' ἀρχὰς καθαρὰ *χρονογραφία*, ἤτοι ξηρὰ ἀφήγησις τῶν συμβάντων κατὰ ἔτη, διεκρίθη ὡς ἀρχαιότερος ὁ *Κ. Φάβιος Πίκτωρ* (περὶ τὸ 220 π. Χ.), ὅστις συνέγραψεν *ἱστορίαν τῆς Ῥώμης* ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Πολλῷ ὅμως σπουδαιότερος αὐτοῦ ἦτο ὁ γνωστὸς *Μ. Πόρκιος Κάτων*, ὅστις συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς τε Ῥώμης καὶ τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας μέχρι τοῦ 151 π. Χ. εἰς βιβλία ἑπτὰ καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον *Origines*. Πλὴν ὅμως τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔργου, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ πρῶτον εἰς λατινικὴν γλῶσσαν γεγραμμένον τοιοῦτον, συνέγραψε προσέτι ὁ αὐτὸς καὶ δύο ἕτερα ἔργα, ἀναφερόμενα τὸ μὲν εἰς τὴν γεωπονίαν, τὸ δὲ εἰς τὰ στρατιωτικά.

Ὁ μέγιστος ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱστοριογράφος ἦτο ὁ γνωστὸς Ἕλλην *Πολύβιος* (204—122 π. Χ.), εἷς τῶν χιλίων ἐκείνων Ἀχαιῶν, οἵτινες εἶχον μετενεχθῇ ὡς ὅμηροι εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπωφελήθεις ἔκ τε τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διαμονῆς ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου στενῆς αὐτοῦ φιλίας, κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ τὴν ἀναγκαίαν πρὸς σύνταξιν τῆς

πραγματικῆς αὐτοῦ παγκοσμίου ἱστορίας ὕλην εἰς 40 βιβλία ἀπὸ τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἐν δὲ τῇ Ῥητορικῇ διεκρίθησαν κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον πρὸ πάντων ὁ αὐτὸς *Μ. Πόρκιος Κάτων*, οὐχὶ βεβαίως τόσον διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν, ὅσον διὰ τὴν δύναμιν τῆς γλώσσης του, ὁ *Σερβίλιος Σουλπίκιος Γάλβας*, ὁ *Σκιπίων* ὁ *νεώτερος*, ὁ *Κ. Λαίλιος* καὶ ἄλλοι.

ΤΕΧΝΗ. Ὅ,τι ἐλέχθη περὶ τῆς φιλολογίας τῶν Ῥωμαίων, τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς τέχνης. Καὶ ἀληθῶς τέχνη ῥωμαϊκὴ αὐθύπαρκτος, ἔχουσα ἰδίαν ἱστορίαν, δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ *τέχνη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις*, ἥτις κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἰδίων, τὸ μὲν πρῶτον ἦτο ἑτρουσκική, ἔπειτα δὲ ἑλληνική. Εἶναι ἐν τούτοις ἀναγκαῖον νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὀφείλει τὴν τελειοποίησιν τῆς *καμαρώσεως*, ἥν, ἐν μέτρῳ ὅμως ἀτελεῖ, εἶχον παραλάβει ἐπίσης παρὰ τῶν Ἑτρούσκων.

γ΄.) *Ἀπὸ τῶν ταραχῶν τῶν Γράκχων μέχρι τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας.*

(133—31 π. Χ.)

§ 35

Αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν δύο Γράκχων καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν προελθοῦσαι ταραχαὶ ἐν Ῥώμῃ.

Ἂν ὑπῆρχέ τις πιστεύων ὅτι μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῶν Λικινιείων νόμων, οἵτινες τοσοῦτον ἀπέβησαν εὐεργετικοὶ οὐ μόνον εἰς τοὺς πληβείους, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδεμία πλέον θὰ ἐγίνετο ἀπόπειρα πρὸς οἱανδήποτε αὐτῶν μεταβολήν, δὲν ἐβράδυνε νὰ πεισθῇ ὁπόσον ἠπατᾶτο. Καὶ ἀληθῶς δὲν παρῆλθε πολὺς ἔκτοτε χρόνος καὶ οἱ νόμοι ἐκεῖνοι κατεπατήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δημοσία χώρα περιῆλθε καὶ πάλιν ἕνεκα τούτου κατὰ μικρὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κατοχὴν τῶν πλουσιωτέρων Ῥωμαίων, οἵτινες συνεκέντρωσαν προσέτι εἰς τὰς χεῖράς των καὶ ἅπαντα τὰ ἀγροτικὰ κτήματα τῶν χωρικῶν εἴτε δι' ἀγορᾶς, εἴτε διὰ πολυειδῶν μηχανορραφιῶν, εἶναι εὐνόητον, ὅτι οἱ περισσότεροι

τῶν ῥωμαίων πολιτῶν εἶχον καταστῆ σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἐντελῶς ἀκτήμονες. Ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν ἦτο ἔτι μᾶλλον ἐλεεινή, καθ' ὅσον δὲν ἦτο αὐτοῖς δυνατὸν προσέτι νὰ προσπορίζωνται καὶ τὰ πρὸς συντήρησίν των ἀναγκαῖα, ἀφ' οὗ εἰς πάσας τὰς ἐργασίας τοῦ βίου ἐγίνετο χρῆσις τῶν δούλων. Καὶ ἀληθῶς, ἐξ ὅτου οἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ πόλεμοι διεξήχθησαν αἰσίως τοσοῦτον πολυάριθμοι ἦσαν οἱ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπαχθέντες δοῦλοι, ὥστε οὐ μόνον εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν ἐγίνετο χρῆσις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς πάσας τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας. Πλὴν δὲ τούτου ἦσαν προσέτι ἐπιφορτισμένοι οἱ δοῦλοι καὶ τὰς κατωτέρας ἐργασίας τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων καὶ ἐν γένει οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀσχολία τοῦ καθημερινοῦ βίου, πλὴν τῆς κυβερνήσεως, ἥτις νὰ μὴ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ γενναῖοι καὶ χρηστοὶ ἄνδρες εἰλικρινῶς θλιβόμενοι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ λαοῦ ἐλεεινότητι, ἐκεῖνοι ὅμως, οἵτινες ἀπεφάσισαν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοὶ *Γράχχοι*, ὁ *Τιβέριος* καὶ ὁ *Γάϊος*[1].

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν προέβη ὡς προστάτης τῶν καταπιεζομένων πτωχῶν ὁ πρεσβύτερος τῶν δύο μνημονευθέντων ἀδελφῶν

[1] Οὗτοι ἦσαν τέκνα τῆς εὐγενοῦς καὶ ἐνδόξου νεωτέρας θυγατρὸς τοῦ μεγάλου νικητοῦ τῆς Ζάμας Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ *Κορνηλίας* καὶ τοῦ *Τιβερίου Σεμπρωνίου Γράχχου*, ἑνὸς τῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Οὗτος ἀποθανὼν προώρως κατέλιπε δώδεκα τέκνα, ἐξ ὧν ὅμως ἀπέμειναν μόνον οἱ δύο μνημονευθέντες υἱοὶ καὶ μία θυγάτηρ ἡ *Σεμπρωνία*, ἥτις ἐγένετο σύζυγος *Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου*. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν, ἥτις ἦτο παράδειγμα ἐκτάκτου γυναικείας ἀρετῆς καὶ εἶχε μορφωθῆ ἐξόχως δι' ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας, τοσοῦτον ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὴν μνήμην τοῦ προσφιλοῦς αὐτῆς συζύγου, ὥστε ἵνα δυνηθῆ νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν τῶν τέκνων της, ἀπέκρουσε τὰς περὶ δευτέρου γάμου προτάσεις οὐ μόνον τῶν εὐγενεστέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος. Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς, ὅτι τοσοῦτον εὐτυχῆ ἐθεώρει ἑαυτὴν ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ τῶν τέκνων της ἀνατροφῇ, ὥστε, ὅτε ἐπιφανής τις γυνὴ ἐκ Καμπανίας ξενιζομένη παρ' αὐτῇ κομπάζουσα ἐπὶ τοῖς πολυτίμοις αὐτῆς κοσμήμασιν ἀπῄτει ἵνα ἴδῃ καὶ τὰ τῆς Κορνηλίας, αὕτη λαβοῦσα τοὺς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν προσελθόντας δύο ζωηροὺς καὶ ἀνθηροὺς αὐτῆς υἱοὺς «ἰδοὺ, εἶπε πρὸς ἐκείνην, ὁ ἐμὸς κόσμος».

Τιβέριος. Ὁ μεγαλόφρων καὶ φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ ἀπὸ τῆς μιρᾶς ἔτι ἡλικίας αὐτοῦ ἐν ταῖς ὑψηλαῖς ἰδέαις τῆς φιλοπατρίας καὶ αὐταπαρνήσεως ἀνατραφεὶς καὶ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὑψηλὰ καὶ γενναῖα τῶν προγόνων του παραδείγματα ἐφλέγετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας. Συνδεδεμένος μετὰ πολλῶν αὐτῷ ὁμοφρόνων συνεσκέφθη καὶ συνεζήτησε μετ' αὐτῶν πολλάκις περὶ τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων τῆς πολιτείας, οὐδὲν δὲ ἄλλο ἐναγωνίως ἀνέμενε πρὸς πλήρωσιν τοῦ πόθου του, ἢ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ ἡλικία του ἤθελε τῷ ἐπιτρέψει νὰ περιβληθῇ τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα. Διακριθεὶς δὲ βραδύτερον ἐν Ἀφρικῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ γαμβροῦ του Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Νουμαντίας, κατώρθωσε μετὰ τὸ πέρας τοῦ τελευταίου πολέμου νὰ περιβληθῇ τὸ ποθητὸν ἀξίωμα (133 π. Χ.).

Ἂν ὁ Τιβέριος Γράκχος εἶχεν ἀνάγκην καὶ ἄλλης τινὸς ἐνθαρρύνσεως πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν γνωστῶν αὐτοῦ σχεδίων, ἄριστα ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν εἰς τοῦτο αἱ ἐπὶ διαφόρων στηλῶν καὶ μνημείων ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κεκολλημέναι ἐπικλήσεις πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀληθῶς εὐθὺς ὡς ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐστερεώθη ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἰσχὺν τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους περὶ ἀγρῶν νόμους τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ τοῦ Λευκίου Σεξτίου, καθ' οὓς εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων δημοσίας γῆς, τὸ δ' ὑπόλοιπον νὰ διανέμηται εἰς ἴσους κλήρους μεταξὺ τῶν πτωχῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἕνεκα τῶν σπουδαίων μεταβολῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν νόμων ἐκείνων εἶχον ἐπέλθει εἰς τὰ τῆς περιουσίας τῶν Ῥωμαίων, οἱ κάτοχοι δημοσίας γῆς ἔμελλον νὰ ὑποστῶσιν ἀνυπολογίστους ζημίας, ἠναγκάσθη ὁ γενναῖος τοῦ προκειμένου μέτρου εἰσηγητής, ὅστις οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ δειχθῇ σκληρὸς πρὸς τοὺς πλουσίους ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐθεώρουν ἰδιοκτησίαν των καίπερ ἀληθῶς ἀνῆκον εἰς τὸ δημόσιον, νὰ μετριάσῃ τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων του ἐκείνων προτείνας ὅπως εἰς ἕκαστον κάτοχον δημοσίας γῆς ἐπιτραπῇ πλὴν τῶν 500 πλέθρων νὰ κατέχῃ προσέτι καὶ δι' ἕκαστον τῶν τέκνων του 250 τοιαῦτα· ἀντὶ δ' ἐκείνων, ἅτινα ὤφειλε νὰ ἀποδώσῃ, νὰ ἀποζημιωθῇ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου.

Εἶναι δ' εὐνόητον, ὅτι ὅσον ἡ πρότασις αὕτη διήγειρεν ἐνθουσιασμὸν παρὰ τῷ λαῷ, τοσοῦτον τοὐναντίον ἠρέθισε τοὺς εὐγενεῖς, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ φεισθῶσιν οὐδενὸς μέσου πρὸς ματαίωσιν αὐτῆς. Καὶ ὅμως, ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησαν οὗτοι νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ των οὐ μόνον διὰ παντοίων παρὰ τῷ λαῷ ῥαδιουργιῶν καὶ συκοφαντιῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συζητήσεως ἀντιστάσεως ἑνὸς τῶν δημάρχων, τοῦ *Μ 'Οκταβίου Καικίνα*, ὃν εἶχον ἐπὶ τούτῳ δεκάσει, οὐδαμῶς κατώρθωσαν οὔτε τοῦ λαοῦ τὸ φρόνημα νὰ μεταβάλωσιν, οὔτε τοῦ γενναίου καὶ φιλοπάτριδος εἰσηγητοῦ τὸ θάρρος νὰ κλονήσωσιν. Ἐξ ἐναντίας δὲ μάλιστα τοσαύτην ἀνέπτυξεν ὁ τελευταῖος οὗτος δραστηριότητα καὶ ἐπιμονήν, ὥστε κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους οὐ μόνον τὸν ἀσυνείδητον αὐτοῦ συνάδελφον νἀποβάλῃ τῆς ἀρχῆς διὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ γνωστὴ αὐτοῦ πρότασις νὰ ψηφισθῇ. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ κατορθώματα αὐτοῦ δὲν ἠγνόει ὁ εὐγενὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ ὅτι, ἂν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ δὲν κατώρθωσαν νὰ ματαιώσωσι τῆς γνωστῆς αὐτοῦ προτάσεως τὴν ἐπιψήφισιν, πάντως ὅμως θὰ προσεπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Καὶ διὰ τοῦτο, τὸ μὲν ὅπως ἐξουδετερώσῃ πᾶσαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντίδρασιν, τὸ δὲ ὅπως ἀσφαλίσῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωήν, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος ὁ Γ' ἀποθανὼν πρὸ μικροῦ εἶχε καταστήσει διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ὁ Τιβέριος θέλων νὰ ὠφεληθῇ καὶ ἐκ τούτου, εἰσήγαγε πρότασιν, καθ' ἣν ἔπρεπε οἱ μὲν θησαυροὶ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πτωχοτέρους πολίτας, ὅπως δυνηθῶσιν οὗτοι νὰ καλλιεργήσωσιν ἃς ἔμελλον νὰ λάβωσι κατὰ τὸν νέον κληρουχικὸν νόμον γαίας, περὶ δὲ τοῦ κράτους τῆς Περγάμου νὰ διατάξῃ ὁ δῆμος καὶ οὐχὶ ἡ Σύγκλητος. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προτάσεώς του ταύτης καὶ πολλῶν ἄλλων ὑποσχέσεων, ἃς ἔδιδεν εἰς τὸν λαόν, τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὥστε οὐ μόνον ἀπεφάσισαν οὗτοι νὰ ματαιώσωσι διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς δημάρχου, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀπαλλαγῶσι διὰ παντὸς τοῦ ἐπικινδύνου αὐτῶν ἀντιπάλου. Καὶ ἀληθῶς, ὅτε κατὰ τὴν ἡμέραν

τῶν δημαρχικῶν ἐκλογῶν ἀναμφισβήτητος ἐφαίνετο καὶ πάλιν ἡ ἐπιτυχία τοῦ Τιβερίου Γράκχου, ὑπὸ τοσαύτης ἕνεκα τούτου κατελήφθησαν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ λύσσης, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν νὰ προβῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Σκιπίωνος Νασικᾶ*, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τόπου αὐτῆς εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ τε καὶ 300 ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, λόγῳ ὅτι ἐσκόπει δῆθεν τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας.

Ἀλλ' εἰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γενναίου δημαγωγοῦ κατώρθωσεν ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἕνεκα τῆς διηνεκοῦς ἀντιστάσεως τῆς Συγκλήτου, νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντος νόμου, ἐν τούτοις τοσαύτη ἦτο ἡ λύσσα τοῦ λαοῦ κατ' αὐτῆς, ὥστε ἡ μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων πάλη καθίστατο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν φοβερωτέρα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σκιπίων Νασικᾶς οὐ μόνον ὡς αἴτιος τοῦ πρώτου ἐκείνου ἐμφυλίου πολέμου, ἀλλὰ καὶ ὡς φονεὺς τοῦ ἤδη ἀποθεωθέντος Τιβερίου Γράκχου δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἐν Ῥώμῃ, ἠναγκάσθη ἡ Σύγκλητος νἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅθεν οὐδέποτε πλέον ἐτόλμησε νὰ ἐπανέλθῃ. Ὁ δὲ καταστροφεὺς τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Νουμαντίας Σκιπίων ὁ νεώτερος, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τῶν Γράκχων, ὅστις τοσοῦτον ἦτο ἔνθερμος ὀπαδὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὥστε οὐ μόνον τὸν θάνατον τοῦ γυναικαδέλφου του ἐπεδοκίμασεν, ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς μέσου εἰργάζετο πρὸς κατάργησιν τοῦ γνωστοῦ αὐτοῦ νόμου, εὑρέθη πρωΐαν τινὰ νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης του (129 π. Χ.)

Εἰ καὶ τὸ οἰκτρὸν τοῦ Τιβερίου Γράκχου τέλος ἦτο ἱκανὸν νἀποτρέψῃ καὶ πάντα ἄλλον ἀπὸ παρομοίου διαβήματος, ἐν τούτοις οὐδαμῶς ἐδίστασεν ὁ πολλῷ εὐφυέστερος καὶ ἐν πᾶσιν ὑπέροχος ἀλλὰ καὶ ὁρμητικώτερος νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς *Γάϊος* νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ τὸ μὲν ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ ὅπως ἐκδικήσῃ κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ἐκλεχθεὶς καὶ αὐτὸς μεθ' ὅλας τὰς ἀντιδράσεις τῶν ἀριστοκρατικῶν δήμαρχος ἐν ἔτει 123 π. Χ. ἐνόμισεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ ἀμοιβαίου μεταξὺ τῶν δύο μερίδων μίσους δὲν ἔπρεπε νὰ προσενεχθῇ ἀπέναντι τῶν ἀντιθέτων τοσοῦτον μετριοπαθὴς ἐν ταῖς ἀξιώσεσιν αὐτοῦ ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε χάριν τῆς πατρίδος νὰ προβῇ μᾶλλον τολμηρὸς καὶ ἀποφασιστικὸς

εἰς τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῶν περὶ ἀγρῶν νόμων τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ καὶ προύκάλεσε προσέτι καὶ διαφόρους ἄλλους τοιούτους, οἵτινες εἰς μὲν τοὺς εὐγενεῖς ἦσαν ἐπιβλαβεῖς εἰς δὲ τὸν λαὸν τὰ μάλιστα ὠφέλιμοι. Καὶ πρῶτον μὲν προέτεινε τὴν *ἐπὶ μετρίᾳ τιμῇ* διανομὴν σίτου εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν (lex frumentaria), ἔπειτα δὲ ἠλάττωσε τὰ βάρη καὶ τὸν χρόνον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας (lex militaris), εἰσήγαγε νέον ψηφοφορίας, πολλῷ δημοκρατικώτερον, τρόπον ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις, καὶ ἵνα ἐλαττώσῃ ἰδίως τὴν δύναμιν τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀπήτησε νἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς Συγκλήτου ὅπερ ἐκέκτητο αὕτη ἀνέκαθεν δικαστικὸν δικαίωμα καὶ ἀνατεθῇ τοῦτο εἰς τοὺς ἱππεῖς (lex judiciaria).

Ἀλλ' ὅσον διὰ τῶν νόμων τούτων διήγειρεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ λαοῦ, τοσοῦτον τοὐναντίον ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ, ὅτε ἐκλεχθεὶς καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος δήμαρχος προέτεινε νὰ χορηγηθῶσι καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχους τῆς Ῥώμης τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν. Ἡ δὲ Σύγκλητος, ἥτις καὶ αὐτὴ ὡς γνωστὸν διέκειτο πρὸς αὐτὸν δυσμενέστατα, κατορθώσασα νἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετ' ἄλλων ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς κατὰ πρόταsιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀποφασισθείσης ἱδρύσεως τῆς ἀποικίας Ἡραίας (Junonia) ἐπὶ τοῦ μέρους, ἔνθα ἔκειτο ἄλλοτε ἡ Καρχηδών, τοσοῦτον ἐπιτηδείως εἰργάσθη κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, ὅπως ἐλαττώσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ διά τινος τῶν συναδέλφων του, τοῦ *Μ. Λιβίου Δρούσου*, ὃν εἶχε προσελκύσει πρὸς τὸ μέρος της, καὶ ὅστις ἐξεπίτηδες ὑπέβαλε πολλῷ δημαγωγικωτέρας τοῦ Γράκχου προτάσεις, ὥστε, ὅτε οὗτος ἐζήτησε καὶ διὰ τὸ τρίτον ἔτος τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα, ἀπέτυχεν. Καὶ δὲν ἦτο τοῦτο τὸ μόνον αὐτοῦ δυστύχημα. Διότι ὅτε μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἐπάνοδόν του ἡ μερὶς αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς ἕνεκα τοῦ ὑπό τινος τῶν ὀπαδῶν του, ἄκοντος αὐτοῦ, διαπραχθέντος φόνου κατά τινος τῶν ὑπηρετῶν τοῦ ὑπάτου Λ. Ὀπιμίου, οὐ μόνον 3000 ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καταφυγὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ Τιβέρεως ἄλσους τῆς θεᾶς Φουρίνης,

ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὸν συνοδεύοντα αὐτὸν δοῦλον νὰ ἐμπήξῃ τὸ ξίφος εἰς τὸ στῆθός του (121 π. Χ.).

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν Γράκχων, ἐγκαταλειφθέντων καὶ προδοθέντων ὑπ' ἐκείνων, ὧν τῆς τύχης τὴν βελτίωσιν εἶχον ὁρίσει ὡς τὸν μόνον τοῦ βίου των σκοπόν. Δὸν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ προσήκουσα τιμωρία. Διότι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῶν φιλοπατρίδων ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον καὶ πάντες οἱ νόμοι αὐτῶν καὶ τὰ σχέδια περιέπεσον εἰς λήθην, οὐ μόνον ἐπανελήφθησαν αἱ πολυειδεῖς τοῦ λαοῦ καταθλίψεις ἐκ μέρους τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ δημοκρατία ἤρξατο βαίνουσα κατὰ μικρὸν εἰς τὴν καταστροφήν της.

Οὕτω δὲ αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν Γράκχων ἐξήσκησαν σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μετέπειτα τύχης τῆς Ῥώμης. Διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ μέχρι τοῦδε πολυειδεῖς ὑφίσταντο μεταξὺ τῶν δύο μερίδων πόλεμοι, πάντοτε ὅμως οἱ νόμοι ἦσαν σεβαστοί. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, καθ' ὅσον ἀμφότεραι αἱ μερίδες ἐκεῖναι, αἵτινες διίσταντο ἤδη λυσσωδέστερον κατ' ἀλλήλων, οὐδαμῶς ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζωνται οἱονδήποτε μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ των. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ ταῦτα ἡ μὲν δημοκρατία μετεβλήθη ἀπὸ τοῦδε εἰς *δημαγωγίαν*, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς *ὀλιγαρχίαν*, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προϊδῃ τις, ὅτι δὲν ἦτο μακρὰν ὁ χρόνος, καθ' ὃν οὐχὶ ὁ νόμος, ἀλλ' ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ θέλησις παντὸς φιλάρχου ἀνδρός, ὡς π. χ. ἑνὸς *Μαρίου* ἢ ἑνὸς *Καίσαρος*, ἔμελλον νὰ ἀποφασίζωσιν.

§ 36

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος.

(112—106 π Χ.)

Ἀφ' οὗ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γράκχων περιῆλθεν ἡ ἐξουσία καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα, αἱ ὑπὸ ταύτης διαπραττόμεναι παντοειδεῖς καταθλίψεις, ἡ αἰσχροκέρδεια, αἱ παρανομίαι καὶ αἱ δωροδοκίαι ὑπερέβησαν ἀληθῶς πᾶν ὅριον. Ὅπως δὲ ματαιώσῃ ἡ μερὶς ἐκείνη οἱανδήποτε ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μεταρρύθμισιν καὶ καταστῇ αὐτὴ κυρία τῆς δημοσίας χώρας, μετέβαλεν αὐτὴν διὰ νόμου εἰς ἰδιόκτητον καὶ κατέλιπε τὰς ἐ-

παρχίας εἰς τὴν πλήρη αὐθαιρεσίαν τῶν ἰδιοτελῶν ἐπάρχων. Εἶναι ἀληθῶς ἀπίστευτον μεθ' ὁπόσης ταχύτητος εἶχε μεταβληθῆ τὸ ἄλλοτε περιβόητον ρωμαϊκὸν πνεῦμα καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ εἶχε φθάσει ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ διαφθορά. Τὴν τοιαύτην δὲ ἠθικὴν ἔκλυσιν τῶν τότε Ῥωμαίων, καὶ ἰδίως τὴν ἀπληστίαν καὶ ἀνηθικότητα τῶν ἀριστοκρατικῶν, κατέστησε κατὰ πρῶτον ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἀσχημίᾳ καταδηλον ὁ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας *Ἰουγούρθα* πόλεμος τῶν Ῥωμαίων (112—106 π. Χ.).

Τὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων διατελοῦν βασίλειον τῆς Νουμιδίας ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, ὅπερ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Μαυριτανίας (τοῦ νῦν Μαρόκου) μέχρι τῆς μεγάλης Σύρτεως καὶ περιέκλειε πανταχόθεν, πλὴν μόνον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικήν, περιελθὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μασσανάσσου εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μικίψαν, διενεμήθη κατὰ τὴν τελευταίαν τούτου θέλησιν μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν *Ἰεμψάλου* καὶ *Ἀδερβάλου* καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθέντος *Ἰουγούρθα*, νόθου υἱοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του *Μαστανάβαλου*. Ἀλλ' ὁ Ἰουγούρθας, ὅστις εἶχε διακριθῆ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Νουμαντίας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Σκιπίωνος καὶ εἶχε γνωρίσει αὐτόθι τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν καὶ ἀπληστίαν τῶν Ῥωμαίων, τὰ μάλιστα ἀρχομανὴς καὶ ποθῶν νὰ γείνῃ κύριος τῆς ὅλης Νουμιδίας, ἐφόνευσε μετὰ μικρὸν τὸν Ἰέμψαλον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀδέρβαλον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Εἰ καὶ ἡ θρασύτης αὕτη τοῦ Ἰουγούρθα διήγειρεν αὐτόθι μεγίστην ἔκπληξιν, ἐν τούτοις ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη διαφθείρει τοὺς πλείστους τῶν Συγκλητικῶν, οὐ μόνον οὐδεμία ἐπεβλήθη αὐτῷ ἐντεῦθεν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον διαιρεθέντος τοῦ κράτους τῆς Νουμιδίας εἰς δύο μέρη, εἰς αὐτὸν ἐδόθη τὸ μεγαλείτερον καὶ καλλίτερον. Ὅτε ὅμως καὶ μετὰ τοῦτο ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος ἄνευ ἀφορμῆς τινος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Ἀδερβάλου διέταξε νὰ τὸν φονεύσωσι μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πρωτευούσης του Κίρτας, ἠναγκάσθη ἡ Σύγκλητος, κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ δημάρχου Μεμμίου, νὰ κηρύξῃ κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ καὶ τὸν κίνδυνον τοῦτον ἐγίνωσκεν ὁ Ἰουγούρθας νὰ διαφύγῃ. Καταφυγὼν καὶ πάλιν εἰς τὰ μέσα τῆς δωροδοκίας κατώρθωσε νὰ προσοικειωθῇ τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα ὕπατον *Καλπούρνιον Πείσωνα Βεστίαν* καὶ νὰ συνομολογήσῃ

μετ' αὐτοῦ ἐξευτελεστικὴν διὰ τὴν Ῥώμην εἰρήνην. Ὅτε δὲ ἡ περὶ τούτου εἴδησις ἀφίκετο εἰς τὴν Ῥώμην, τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὁ μνημονευθεὶς δήμαρχος Μέμμιος ἀπεκάλυψε τὴν αἰσχρὰν τοῦ ὑπάτου διαγωγήν, ὥστε κατωρθώθη νὰ προσκληθῇ ὁ Ἰουγούρθας εἰς τὴν Ῥώμην ὅπως ἀπολογηθῇ καὶ δηλώσῃ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἐκείνους, οἵτινες εἶχον δωροδοκηθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐμφανισθεὶς ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος ἀνὴρ οὐ μόνον κατώρθωσε νὰ ματαιώσῃ τοῦ δημάρχου ἐκείνου τὴν πρότασιν διὰ τῆς εἰς ταύτην ἀντιρρήσεως ἑτέρου τοιούτου, τοῦ *Βαιβίου*, ὃν εἶχε διὰ χρυσίου δεκάσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τοσοῦτον μάλιστα θρασύτητος προέβη, ὥστε νὰ ἐνεργήσῃ αὐτόθι τὸν φόνον καὶ ἑτέρου αὐτοῦ ἐξαδέλφου, τοῦ *Μασσίβα*, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδερβάλου εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ὅστις ἤλπιζε μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ τοῦ Ἰουγούρθα νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Νουμιδίας. Ἕνεκεν ὅμως τῆς στυγερᾶς ταύτης πράξεως ἠναγκάσθη ἡ Σύγκλητος οὐ μόνον νὰ τὸν ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ νὰ κηρύξῃ κατ' αὐτοῦ ἐκ νέου τὸν πόλεμον [1].

Καὶ ὅμως ὅσα καὶ ἂν μετεχειρίζοντο οἱ Ῥωμαῖοι μέσα κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα, οὗτος ἐγίνωσκε νὰ τὰ ματαιόνῃ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἤδη οὐδαμῶς ἐδυσκολεύθη νὰ δεκάσῃ τοὺς κατ' αὐτοῦ σταλέντας στρατηγοὺς καὶ νὰ κατορθώσῃ οὐ μόνον νὰ νικήσῃ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμβὰν τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν διεφθαρμένων ἀριστοκρατικῶν, ὥστε ἡ Σύγκλητος ὑπείκουσα εἰς τὸν γενικὸν ἀναβρασμόν, ἠναγκάσθη νὰποστείλῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ στρατοῦ ἐκλεκτοῦ τὸν ὕπατον *Κόιντον Καικίλιον Μέτελλον* (109 π. Χ.). Καίτοι δὲ ὁ ἐνάρετος οὗτος καὶ ἔξοχος στρατηγὸς κατώρθωσε μετὰ μικρὸν νὰ περιαγάγῃ τὸν ἐπικίνδυνον ἐκεῖνον ἡγεμόνα εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν καὶ νἀναγκάσῃ μάλιστα αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας *Βόκχον*, ἐν τούτοις δὲν ἠὐτύχησε νὰ

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Ἰουγούρθας ἀπερχόμενος τῆς Ῥώμης ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὴν τὰς λίαν χαρακτηριστικὰς ταύτας λέξεις «ὦ πόλις ὠνία καὶ σὺ θὰ ἐπωλεῖσο ἂν ὑπῆρχέ τις δυνάμενος νὰ σὲ ἀγοράσῃ» (urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit).

διεκπεραιώσῃ αὐτὸς τὸν πόλεμον. Διότι περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ὑποστράτηγον αὐτοῦ Γάϊον Μάριον καὶ κατηγορηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ χαλαρᾷ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου ἀνεκλήθη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν δὲ θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν αὐτὸς ὁ Μάριος ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὕπατος.

Ὁ Μάριος, ὅστις ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ μετέπειτα ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης, ἦτο υἱὸς χωρικοῦ καὶ κατήγετο ἐκ ταπεινῆς οἰκογενείας ἐκ τοῦ ἐν τῇ Οὐολσκικῇ χώρᾳ κειμένου Ἀρπίνου. Εἰ καὶ ἦτο ἀπαίδευτος καὶ ἐντελῶς ἀμόρφωτος, ἀνέπτυξεν οὐχ ἧττον προώρως τοσαύτην πρὸς τὸν στρατιωτικὸν βίον κλίσιν, ὥστε κατέστη μετ' οὐ πολὺ εἷς τῶν διασημοτέρων στρατηγῶν. Τὰς πρώτας αὐτοῦ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας παρέσχεν οὗτος κατὰ τὸν κατὰ τῆς Νουμαντίας πόλεμον ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Σκιπίωνος, οὗτινος διήγειρεν ἔκτοτε τὴν προσοχὴν οὐ μόνον διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ ἀνδρείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐξόχου αὐτοῦ στρατιωτικοῦ πνεύματος. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκλεχθεὶς δήμαρχος, ὑπερήσπισε τὰ δικαιώματα τῆς τάξεώς του κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν, οὓς ἐμίσει θανασίμως. Ἀναλαβὼν δ' ἤδη τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πολέμου, τοσαύτην ἀνέπτυξε κατ' αὐτὸν δραστηριότητα, ὥστε κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποτάξῃ ὁλόκληρον τὴν Νουμιδικὴν χώραν. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος, ὅστις ηὐτύχησε νὰ δώσῃ ὁριστικὸν εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον πέρας δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ Μάριος, ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῷ ὡς ταμίας ὑπηρετῶν *Κορνήλιος Σύλλας* κατορθώσας δι' ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων νὰ πείσῃ τὸν Βόκχον νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὸν ἴδιον αὐτοῦ γαμβρόν (106 π Χ.), ὅστις ἀπαχθεὶς εἰς Ῥώμην καὶ διακοσμήσας ἀλυσίδετος τὸν θρίαμβον τοῦ Μαρίου ἀπέθανεν ἔν τινι παρὰ τὸ Καπιτώλιον ζοφώδει καὶ ὑγρᾷ φυλακῇ ὑπὸ τῆς πείνης μετὰ ἓξ ἀπὸ τῆς αὐτόθι ἐγκαθείρξεώς του ἡμέρας. Ἐκ δὲ τῆς Νουμιδίας τὸ μὲν δυτικὸν μέρος ἐδόθη ὡς ἀμοιβὴ εἰς τὸν προδότην Βόκχον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν παρεχωρήθη ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην τῆς Ῥώμης κυριαρχίαν εἰς τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ Ἰουγούρθα *Γαύδαν*, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος ἐπιζῶν ἔγγονος τοῦ Μασσανάσσου.

Εἶναι ὅμως λυπηρόν, ὅτι ἐπὶ τῷ ῥηθέντι κατορθώματι τοῦ Σύλλα, ὅστις ἦτο καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τοσοῦτον ἀνεπτύχθη τὸ μῖσος καὶ ἡ ζηλοτυπία τοῦ Μαρίου κατ' αὐτοῦ,

ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ οἱ εὐγενεῖς αὐτὸν παρίστανον καυχώμενοι ὡς τὸν ἀληθῆ διεκπεραιωτὴν τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, ὥστε τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λυπηρὰν ἐκείνην ἐποχὴν τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας οὐδὲν ἄλλο πληροῖ ἀπὸ τοῦδε ἢ τἀποτελέσματα τῆς λυσσώδους ἔχθρας τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, ἅτινα τοσοῦτον ὀλεθρίως ἐπέπρωτο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς Ῥώμης.

Ἵνα δ' ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀναπτυχθέντος λυσσώδους πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων ἀρχηγῶν τῶν δύο κομμάτων, θεωροῦμεν ἀναγκαῖον, ἀφ' οὗ ἐσκιαγραφήσαμεν ἐν ὀλίγοις τὰ κυριώτερα τοῦ Μαρίου χαρακτηριστικά, νὰ πράξωμεν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Ὁ *Λ. Κορνήλιος Σύλλας* καταγόμενος ἐκ τοῦ ἀρχαίου καὶ ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν *Κορνηλίων* συνήνου ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα τῆς τάξεώς του. Καίτοι δὲ ὡμοίαζε πρὸς τὸν Μάριον κατὰ τὸν πολιτικὸν νοῦν καὶ τὴν φιλοδοξίαν, ἀπετέλει ὑφ' ὅλας τὰς ἄλλας ἐπόψεις τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον αὐτοῦ. Ἡ ὡραιότης αὐτοῦ, ἡ λίαν ἑλκυστικὴ εὐπροσηγορία, ἡ ἐλευθεριότης, ἡ πρόθυμος πρὸς τοὺς φίλους συνδρομή, ἡ λεπτοτάτη ἀνατροφὴ καὶ πνευματικὴ μόρφωσις καὶ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν αὐτῷ τὰ μάλιστα ὠφέλιμα καὶ συντελεστικὰ εἰς τὸ νὰ νυψωθῇ εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Καὶ ναὶ μὲν ἠγάπα ἀπὸ τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὸν τρυφηλὸν βίον, ἀλλ' οὐδέποτε παρημέλησε χάριν οἱασδήποτε διασκεδάσεως τὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἦτο πανοῦργος καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς λίαν ἐπιδέξιος, ἤτοι ἐν δυσὶ λέξεσιν «*ἀλώπηξ σύναμα καὶ λέων*».

§ 37

Κίμβροι καὶ Τεύτονες

(113—101 π. Χ.)

Ἐν ᾧ οἱ ρωμαϊκοὶ στρατοὶ ἐξηκολούθουν εἰσέτι πολεμοῦντες ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Ἀφρικῆς πρὸς τὸν ἔγγονον τοῦ Μασσανάσσου, ἠπειλεῖτο ἡ Ῥώμη ὑπὸ νέου πολλῷ σπουδαιοτέρου κινδύνου. Δύο

λαοὶ γερμανικῆς καταγωγῆς, *οἱ Κίμβροι* καὶ *οἱ Τεύτονες*, καταλιπόντες μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων τὰς πρώτας αὐτῶν κατοικίας [1], διηυθύνθησαν πρὸς μεσημβρίαν ἵνα ζητήσωσι νέας τοιαύτας. Διεκρίνοντο δὲ οὗτοι δι' ὑψηλοῦ ἀναστήματος καταπληκτικῆς ῥώμης καὶ ξανθῆς κόμης, ἐνεδύοντο δέρματα ζώων καὶ ἔφερον σιδηροῦς θώρακας, ἀσπίδας ἰσομήκεις πρὸς τὸ ἀνάστημά των, μακρὰ ξίφη καὶ βαρέα ῥόπαλα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν οἱ Κίμβροι διευθυνθέντες πρὸς τὴν Μαύρην θάλασσαν ἔφθασαν μετὰ διαφόρους περιπλανήσεις εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν καὶ ἀφ' οὗ ἐνίκησαν αὐτόθι καὶ κατόπιν ἐν Γαλλίᾳ πεντάκις ἀλλεπαλλήλως τοὺς κατ' αὐτῶν ἀποσταλέντας ῥωμαϊκοὺς στρατούς, ἠπείλουν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, ἀφ' οὗ ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν καί τινες ἄλλοι λαοὶ καὶ ἰδίως οἱ ἀπὸ βορρᾶ ἐπίσης ἐρχόμενοι Τεύτονες. Τοσοῦτος δ' ἦτο ὁ καταλαβὼν τότε καὶ ἅπασαν μὲν τὴν Ἰταλίαν, ἰδίως ὅμως αὐτὴν τὴν Ῥώμην, φόβος ἀπέναντι τῶν ἀγρίων ἐκείνων καὶ ἰσχυρῶν τοῦ βορρᾶ στιφῶν, ὥστε οὐ μόνον οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ κατὰ τὸ ἔτος 104 τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι μόνον τὸν Μάριον ἐθεώρουν ἱκανὸν νὰ σώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς βεβαίας καταστροφῆς, δὲν ἐδίστασαν νἀναθέσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν διεξαγωγὴν καὶ τοῦ πολέμου τούτου παρὰ τοὺς κειμένους νόμους [2].

Καὶ ἀληθῶς ἐν ᾧ οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐξηκολούθουν εἰσέτι μεταβαίνοντες ἀπὸ χώρας εἰς χώραν καὶ ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον, τοσοῦτον ἐπιτηδείως κατώρθωσεν ὁ Μάριος νἀσκήσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν συνειθίσῃ εἰς τὴν προσήκουσαν πειθαρχίαν, ὥστε, ὅτε οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους νὰ εἰσβάλωσι διηρημένοι εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ μὲν Κίμβροι διὰ τῶν Τυρολίων Ἄλπεων, οἱ δὲ Τεύτονες ἀπὸ τοῦ Ῥοδανοῦ διὰ τῆς Λιγυστικῆς, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τούτου ἐπῆλθε κατὰ τῶν δευτέρων καὶ συνάψας πρὸς αὐτοὺς ἐν Προβιγκίᾳ παρὰ

[1] Οἱ μὲν Κίμβροι κατῴκουν πρότερον ἐπὶ τῆς χερσονήσου Ἰουτλανδίας, οἱ δὲ Τεύτονες παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν.

[2] Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς νόμους οὐδεὶς ἐπετρέπετο νὰ ἐκλέγηται ὕπατος ἀπὼν ἀλλ' οὔτε καὶ δὶς ὁ αὐτὸς ἐντὸς δέκα ἐτῶν. Καὶ ὅμως ὁ Μάριος οὐ μόνον ἐξελέχθη ὕπατος ἐν ᾧ εὑρίσκετο ἔτι ἐν Νουμιδίᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατ' ἐπανάληψιν περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

τὰ *Σέξτια ὕδατα* (Aquae Sextiae) κρίσιμον μάχην ἐν ἔτει 102 κατώρθωσεν οὐ μόνον αὐτοὺς νὰ νικήσῃ ὁλοσχερῶς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἡγεμόνα των Τευτόβοδον (Teutobod) νὰ συλλάβῃ αἰχμάλωτον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Κίμβροι ὑπερβάντες ἐν τῷ μεταξὺ τὰς Ἄλπεις εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἀποκρούσαντες τὸν ἕτερον ὕπατον τῶν Ῥωμαίων Λουτάτιον Κάτουλον εἶχον προχωρήσει μέχρι τῶν πεδιάδων τοῦ Πάδου σκοποῦντες νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Τευτόνων, ὧν ἡ τύχη ἦτο εἰσέτι αὐτοῖς ἄγνωστος, καὶ νὰ διευθυνθῶσιν ὁμοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης, ἔσπευσε καὶ κατ' αὐτῶν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ γενναῖος ἐκεῖνος στρατάρχης, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐκλεχθῆ τὸ πέμπτον ὕπατος. Συνάψας δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους ἡνωμένος μετὰ τοῦ Κατούλου κρίσιμον μάχην παρὰ τὰς *Οὐερχέλλας* ἐπὶ τῆς ῥωδικῆς πεδιάδος, κατώρθωσε νὰ ἐπενέγκῃ καὶ εἰς αὐτοὺς τελείαν καταστροφήν.

Τοσοῦτον δὲ σπουδαίας ἐθεώρησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰς ὑπηρεσίας ταύτας τοῦ Μαρίου κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ὥστε ἀπένειμαν αὐτῷ τὴν ὑψίστην τιμὴν ἀνακηρύξαντες αὐτὸν «*τρίτον θεμελιωτὴν τῆς πόλεως.*» Καὶ δὲν εἶχον ἄδικον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκτιμήσαντες οὕτω τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἀνδρός, διότι οὗτος ἔσωσε τὴν ῥωμαϊκὴν παιδείαν καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ πεπαιδευμένου κόσμου, τὴν *Ῥώμην*, ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν φοβερῶν ἐκείνων βαρβάρων.

§ 38

Ἔριδες μεταξὺ τῶν κομμάτων ἐν Ῥώμῃ. Συμμαχικὸς ἢ Μαρσικὸς πόλεμος

(91—88 π. Χ.)

Δὲν εἶχε παρέλθει πολὺς χρόνος ἐξ ὅτου ὁ Μάριος διὰ τῶν ἐκτάκτων αὐτοῦ στρατιωτικῶν κατορθωμάτων κατέστη τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, καὶ ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος τῆς πατρίδος σωτήρ, ὅστις δικαίως ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων καὶ ὁ πρῶτος στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς του, καὶ ὅστις ἦτο ἤδη τὸ καύχημα τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, οὐ μόνον ἀπώλεσε διὰ τῆς ἀπερισκεψίας αὐτοῦ ἅπασαν ἐκείνην τὴν λάμψιν, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἐπὶ τέλους ὁ κακὸς δαίμων τῆς πατρίδος του. Τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι

θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τῶν Γράκχων καὶ νὰ καταστῇ ἐπὶ τέλους ἀπόλυτος ἄρχων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἐδίστασε νὰ συνδεθῇ πρὸς τοῦτο μετὰ τῶν ἀγριωτέρων καὶ βιαιοτέρων στοιχείων τῆς Ῥώμης, καὶ ἰδίως μετὰ δύο ἐκ τῶν θρασυτέρων καὶ τὰ μάλιστα ἐπικινδύνων δημαγωγῶν, τοῦ πραίτορος *Γαΐου Σερβιλίου Γλαυκίου* καὶ τοῦ δημάρχου *Ἀπουληΐου Σατουρνίνου*, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων κατώρθωσε μάλιστα νὰ ἐκλεχθῇ καὶ ἔκτην ἤδη φορὰν ὕπατος ἐν ἔτει 100 π. Χ.

Ὅτε δὲ ὁ Σατουρνῖνος ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Μαρίου, ὅστις ἤθελε νὰ ἐφελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν χάριν τοῦ σκοποῦ του μείζονα τοῦ λαοῦ τὴν εὔνοιαν, προέτεινεν εἰς μὲν τοὺς ἄλλοτε στρατιώτας τοῦ Μαρίου, οἵτινες διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων εἶχον παράσχει εἰς τὴν πατρίδα ὑψίστας ὑπηρεσίας, νὰ παραχωρηθῶσι γαῖαι ἐν Γαλλίᾳ, Σικελίᾳ, Ἀχαΐᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, εἰς δὲ τὸν λαὸν νὰ δοθῇ σῖτος ἐπὶ μετρίᾳ τιμῇ, καὶ εἰς τοὺς συμμάχους τῆς Ῥώμης νὰπονεμηθῶσι τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, τὰ πράγματα ἤρξαντο λαμβάνοντα ἀγρίαν ὄψιν. Διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἐγένοντο ἀποδεκταὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Μαριανῶν, καὶ οἱ συγκλητικοὶ μάλιστα ἠναγκάσθησαν νὰ ὀμόσωσιν εἰς αὐτὰς ὑπακοὴν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, πλὴν μόνου τοῦ Μετέλλου, ὅστις καὶ ἠναγκάσθη διὰ τοῦτο νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀσυνείδητος ἐκεῖνος δημαγωγός, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, καὶ ὅστις ὑπεστήριζεν ὡς ὕπατον τὸν φίλον αὐτοῦ Γλαυκίαν, εἰς τοσοῦτον προέβη θρασύτητος, ὥστε νὰ φονεύσῃ ἐν μέσῃ ἀγορᾷ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς τὸν ὑποψήφιον τῆς ἀντιπάλου μερίδος *Γ. Μέμμιον*, οὐ μόνον ὁ λαὸς κατελήφθη ὑπὸ μεγίστης ἀγανακτήσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Μάριος, ὅστις μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν ὁ ἔνθερμος τῶν δημαγωγῶν ἐκείνων συνέταιρος καὶ ὑποστηρικτής, δὲν ἐδίστασε κατ' ἀπαίτησιν τῆς Συγκλήτου νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀναρχίας καὶ νὰ συντελέσῃ μάλιστα εἰς τὴν καταστροφὴν ἀμφοτέρων τῶν φίλων του ἐκείνων μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ὀπαδῶν των. Ἕνεκεν ὅμως τῆς ἀπερισκεψίας του ταύτης, δι' ἧς συνετέλεσεν ἀσυνειδήτως εἰς τὴν νίκην τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τοσοῦτον ἐμισήθη ἤδη καὶ περιεφρονήθη καὶ ὑπὸ τῶν δύο

μερίδων ὁ πρὸ ἑνὸς μόλις ἔτους *πρῶτος καὶ ἐνδοξότατος ἀνὴρ τοῦ κράτους*, ὥστε ἠναγκάσθη ἀπολέσας ἤδη πᾶσαν ἐπιρροὴν νὰ πέλθῃ εὐθὺς μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν, μέχρις οὗ παρουσιασθῇ εὐνοϊκωτέρα διὰ τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια περίστασις (99 π. Χ.).

Οὕτω δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἥτις μετὰ τὰ ἔνδοξα τοῦ Μαρίου κατορθώματα καὶ τὴν πρωτοφανῆ αὐτοῦ δημοτικότητα εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ πλήρους ἀπελπισμοῦ ὡς πρὸς τὴν μέλλουσαν αὐτῆς τύχην, ἠδυνήθη καὶ πάλιν νὰ ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν αὐτῆς δύναμιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ δυστυχῶς καὶ μετὰ τοῦτο οὐ μόνον δὲν ἔπαυσαν αἱ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἔριδες, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον ἐλάμβανον ὁσημέραι τραχύτερον χαρακτῆρα, τοῦ δὲ λαοῦ καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων ἡ δυσαρέσκεια προεμήνυε μείζονας διὰ τὴν Ῥώμην συμφοράς, δὲν ἐδίστασεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγρίας ἐκείνης συγκρούσεως τῶν κομμάτων καὶ τοῦ γενικοῦ ἀναβρασμοῦ νὰ παραστῇ μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ θάρρους καὶ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν δραστηριότητος ὑπέρμαχος τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος εἷς τῶν τότε δημάρχων ὁ *Μ. Λίβιος Δροῦσος*[1].

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις διεκρίνετο ἐπὶ γενναίοις αἰσθήμασι καὶ εἰλικρινεῖ φιλοπατρίᾳ, νομίζων ὅτι τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ θὰ ἠδύνατο νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἀνώμαλον ἐκείνην κατάστασιν, ἦτο ἡ συμφιλίωσις τῶν κομμάτων, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ πρὸς τοῦτο, ὅπως ἄλλοτε καὶ ὁ Γάϊος Γράκχος, εἰς σοβαρὰς μεταρρυθμίσεις (91 π. Χ.). Καὶ πρῶτον μὲν προέτεινε (lex judiciaria) ἡ μὲν δικαστικὴ ἐξουσία, ἥτις ἐπὶ τοῦ Γαΐου Γράκχου εἶχεν ἀφαιρεθῇ παρὰ τῆς Συγκλήτου καὶ παραχωρηθῇ εἰς τοὺς ἱππεῖς, νὰποδοθῇ καὶ πάλιν εἰς αὐτήν, καθ' ὅσον οἱ τελευταῖοι οὗτοι μεγίστην ἔκτοτε ἐποιοῦντο κατάχρησιν τῆς θέσεώς των πρὸς βλάβην τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ πρὸς κατάθλιψιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἀντὶ δὲ τούτου νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν ἐκ τριακοσίων μελῶν ἀποτελουμένην Σύγκλητον καὶ ἕτερα τοιαῦτα τριακόσια ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων. Πλὴν δὲ τούτου ὑπέβαλεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος προσέτι καὶ ἄλλας προτάσεις περὶ διανομῆς σίτου καὶ δημοσίας χώρας εἰς τοὺς πτωχούς (lex agraria), καὶ περὶ ἱδρύσεως ἀποικιῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Καμπα-

[1] Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος ὁμωνύμου δημάρχου, ὅστις κατεπολέμησε τὰς προτάσεις τοῦ Γαΐου Γράκχου.

νίᾳ. Καὶ κατώρθωσε μὲν διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ λαοῦ, οὗτινος τὴν εὔνοιαν εἶχε προσελκύσει εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν, νὰ γείνωσιν ἅπασαι αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἀποδεκταί. Ἀλλ' ὅτε ἐπὶ τέλους προέτεινε νἀπονεμηθῶσι τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους τῆς Ῥώμης (lex de civitate sociis italicis danda), οἵτινες, εἰ καὶ διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν δυνάμεως εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς, ἐθεωροῦντο ὅμως πάντοτε μέχρι τοῦδε ὡς ὑπήκοοι τῆς δημοκρατίας, τοσοῦτον ἕνεκα τούτου διήγειρεν ἐν Ῥώμῃ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν, ὥστε οὐ μόνον αὐτὸς ἔπεσε θῦμα τῆς προτάσεώς του ἐκείνης δολοφονηθεὶς πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας του (91 π. Χ.), ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αὐτοῦ προτάσεις κατηργήθησαν.

Καὶ ὅμως ὁ βίαιος θάνατος τοῦ Δρούσου ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ τοὺς Ῥωμαίους, διήγειρε τοὐναντίον πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἀναβρασμόν. Οἱ σύμμαχοι τῆς Ῥώμης, οἵτινες μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ εἶχον παρακολουθήσει τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προσπαθείας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, μὴ δυνάμενοι νὰ βλέπωσιν ἑαυτοὺς ἐπὶ πλέον παραγκωνιζομένους, ἀπεφάσισαν νὰ διεκδικήσωσιν οἱ ἴδιοι τὰ δικαιώματα αὐτῶν διὰ τῆς βίας. Οὕτω δὲ μετά τινας μῆνας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου ἅπαντες οἱ Σαβελικῆς καταγωγῆς λαοί, ἡγουμένων τῶν *Σαμνιτῶν* καὶ τῶν *Μάρσων*, ἀποστατήσαντες τῆς ἀγνώμονος Ῥώμης ἀπετέλεσαν ἰδίαν *ὁμοσπονδιακὴν δημοκρατίαν* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἰταλική*, ἧς πρωτεύουσαν κατέστησαν τὴν πόλιν *Κορφίνιον*, καὶ ἀνέθηκαν τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων εἰς μίαν Βουλὴν ἐκ 500 μελῶν, εἰς δύο ὑπάτους καὶ δώδεκα πραίτορας.

Ὁπόσον τὸ διάβημα τοῦτο τῶν μέχρι τοῦδε συμμάχων τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς τελευταίους τούτους δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις ἀναλογιζόμενος τὴν μεγίστην δύναμιν, ἣν θὰ ἐκέκτητο ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἰταλίας καὶ μάλιστα πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῆς τῆς Ῥώμης ἱδρυθεῖσα νέα δημοκρατία. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι πλήρη συναίσθησιν τοῦ προκειμένου κινδύνου ἔχοντες, οὐ μόνον ἠναγκάσθησαν νὰ καταπνίξωσι τὰ ὁρμητικὰ αὐτῶν πάθη, ἀλλὰ καὶ ἀνέθηκαν τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος εἰς ἄνδρας ἐξόχους καὶ διαπρεπεῖς, ἤτοι τὸν *Γάϊον Μάριον*, ὅστις εἶχεν ἐπανέλθει ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ τῆς Ἀσίας, τὸν

Γναῖον Πομπήϊον Στράβωνα, πατέρα τοῦ μετέπειτα περιφήμου Πομπηίου, τὸν *Λ. Πόρκιον Κάτωνα*, τὸν *Λ. Ἰούλιον Καίσαρα*, τὸν *Μέτελλον* καὶ τὸν *Κορνήλιον Σύλλαν*. Καὶ ὅμως ἐκ τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις καλεῖται *Συμμαχικός*, ἢ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν μαχιμωτάτων λαῶν τῆς ὁμοσπονδίας καὶ *Μαρσικός*, καὶ ὅστις διεξήχθη ἑκατέρωθεν μετὰ μεγίστης πεισμονῆς καὶ σκληρότητος (91—88 π. Χ.), εἶναι ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐσώζετο ἡ Ῥώμη, μεθ' ὅλην τὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα τῶν μνημονευθέντων ἀνδρῶν, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Σύλλα, ὅστις ἰδίως διεκρίθη κατ' αὐτόν, ἂν μὴ ἔσπευδε νὰ ἀπονείμῃ τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν τὸ μὲν πρῶτον εἰς τοὺς εἰς αὐτὴν μείναντας πιστοὺς *Ἐτρούσκους*, *Ὄμβρους* καὶ *Λατίνους*, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ εἰς πάντας ἐκείνους ἐκ τῶν στασιασάντων, οἵτινες ἑκουσίως κατέθηκαν τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν δὲν θὰ κατεπνίγετο ἐντελῶς ὁ ἀναβρασμός, ἂν μὴ ἕτερος κίνδυνος ἀπειλῶν τοὺς Ῥωμαίους τότε ἀπ' ἀνατολῶν ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νἀπονείμωσι τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ μέχρι τοῦ Πάδου.

Οὕτω δὲ αἱ πύλαι τῆς ῥωμαϊκῆς ἰσοπολιτείας, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἦσαν κεκλεισμέναι εἰς τὰς ἱκεσίας καὶ τὰς παρακλήσεις, ἠνοίχθησαν ἤδη εὐθὺς ὡς ἔκρουσαν αὐτὰς τὰ ὅπλα. Ὁποῖα ὅμως ὑπῆρξαν τἀποτελέσματα τοῦ προκειμένου γεγονότος, δὲν θέλομεν βραδύνει νὰ γνωρίσωμεν.

§ 39

Πόλεμος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου

(88—84 π. Χ.)

Ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθουν ἔτι τὸν κατὰ τῶν Συμμάχων πόλεμον, νέος πολλῷ φοβερώτερος ἐχθρὸς ἠπείλησεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας. Ὁ βασιλεὺς τοῦ παρὰ τὴν Μαύρην θάλασσαν Πόντου *Μιθριδάτης ὁ Γ' ὁ καὶ Μέγας καὶ Εὐπάτωρ*[1] ἐπικαλούμενος (120—63 π. Χ.), εἷς τῶν διασημοτέρων ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας, τὰ μάλιστα τολμηρὸς καὶ ἀπτόητος, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα ἀσυνείδητος καὶ

[1] Ἐπεκαλεῖτο δ' οὕτω, διότι ἐκ πατρὸς μὲν κατήγετο ἀπὸ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Περσίας, ἐκ μητρὸς δὲ ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

δεσποτικός, πνέων ἀδιάλλακτον μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἦτο ὁ φοβερώτερος ἐχθρὸς μετὰ τὸν Ἀννίβαν, εἶχεν ἀποφασίσει εὐθὺς ὡς ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ἐκδικητικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ πρῶτον ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τῆς Κολχίδος καὶ ἐπὶ ἄλλων παρὰ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου χωρῶν καὶ ἐπὶ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου, ἀπεφάσισε μετὰ τοῦτο συμμαχήσας καὶ μετὰ τοῦ γαμβροῦ του βασιλέως τῆς Ἀρμενίας *Τιγράνου* καὶ ὑποστηριζόμενος προσέτι κρυφίως καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Παρθίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, νὰ ὑποτάξῃ ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ νὰ ἐκδιώξῃ αὐτόθεν τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ ἀληθῶς μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος προέβη ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου σχεδίου του, ὥστε οὐ μόνον κατώρθωσε μετὰ μικρὸν νὰ ὑποτάξῃ τὴν Παφλαγονίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Φρυγίαν, ἀλλὰ καὶ καταπροπώσας τοὺς κατ' αὐτοῦ σταλέντας ῥωμαίους στρατηγοὺς νὰ γείνῃ κύριος ἁπάσης σχεδὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἥτις πλήρης ἀγανακτήσεως ἐπὶ ταῖς ῥωμαϊκαῖς καταθλίψεσιν ἐδέχθη αὐτὸν ὡς σωτῆρα. Μετὰ δὲ τοῦτο μεταθέσας καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Σινώπης εἰς τὴν *Πέργαμον*, τὴν μέχρι τοῦδε καθέδραν τοῦ ῥωμαίου διοικητοῦ, ἐξέδωκεν ἐντεῦθεν, ὅπως καταστήσῃ ἀδύνατον πλέον τὴν συμφιλίωσιν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων μετὰ τῆς Ῥώμης, τὴν φοβερὰν διαταγὴν πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικητὰς καὶ τὰς πόλεις νὰ σφάξωσιν ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ σύμπαντας τοὺς αὐτόθι εὑρισκομένους Ῥωμαίους καὶ Ἰταλοὺς ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ γένους, καὶ νὰ δημεύσωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Οὕτω δὲ λέγεται ὅτι ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐσφάγησαν ὑπὲρ τὰς 80,000 Ῥωμαίων (89 π. Χ.). Μόνον ἡ Ῥόδος καί τινες πόλεις τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυκίας δὲν συμμετέσχον τῆς φοβερᾶς ἐκείνης σφαγῆς.

Ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης μὴ ἀρκούμενος μόνον εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Ἀσίᾳ ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ θέλων προσέτι νὰ κατασυντρίψῃ τὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, δὲν ἐδίστασε, πρὸς εὐκολωτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου σχεδίου του, νὰ πέμψῃ εἰς μὲν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν τὸν υἱόν αὐτοῦ *Ἀριαράθην*, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ ὡς γέφυραν κατὰ τῆς Ἰταλίας, τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ *Ἀρχέλαον*

μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος τοῦ Πόντου νὰ ὑποτάξῃ διὰ τοῦ στρατήγου τούτου τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ νὰ διεγείρῃ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες παρεπείσθησαν εἰς τοῦτο ὑπό τινος τῶν αἰσχροτέρων αὐτῶν δημαγωγῶν, τοῦ ἐπικουρείου φιλοσόφου *Ἀριστίωνος*. Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς τοσοῦτον ἐξώργισε τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν οὗτοι εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 88 π. Χ.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀνέθηκαν εἰς τὸν Κορνήλιον Σύλλαν, ὅστις, ὡς εἴδομεν, εἶχε διαπρέψει κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους, καὶ ἰδίως κατὰ τὸν πρὸ μικροῦ ἤδη περατωθέντα Συμμαχικόν, καὶ εἶχεν ἐκλεχθῇ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὕπατος, ἐγένετο τοῦτο ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἀναβληθῇ ἡ τιμωρία τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἐχθροῦ, ἕνεκα τῆς τότε ἐπισκηψάσης κατὰ τῆς Ῥώμης πολλῷ δεινοτέρας συμφορᾶς, ἤτοι τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν.

§ 40

Πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Ῥώμῃ

(88 π. Χ.)

Ἐν ᾧ ὁ Σύλλας ἦτο ἤδη ἕτοιμος νἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ῥώμης πρὸς τὸν ἐν Νώλᾳ τῆς Καμπανίας συνηθροισμένον αὐτοῦ στρατόν, ὅπως ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Μάριος καίπερ ἤδη ἑβδομηκοντούτης σχεδόν, λυσσῶν ἐπὶ τῇ ἀπονεμηθείσῃ ταύτῃ εἰς τὸν μισητὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον τιμῇ, ἥτις οὐ μόνον νέας δάφνας, ἀλλὰ καὶ μείζονα δύναμιν ἔμελλε νὰ προσπορίσῃ αὐτῷ, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ κατ' αὐτοῦ εἰς μέσα ἔκνομα καὶ ταπεινὰ μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο ὡς ὄργανον ἕνα τῶν ταραχωδεστέρων δημάρχων, τὸν *Ποῦπλιον Σουλπίκιον Ῥοῦφον*.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος περιεστοιχισμένος ὑπὸ 3000 μαχαιροφόρων καὶ 600 ἱππέων, οὓς ἐκάλει *ἀντιγερουσίαν* αὐτοῦ, καὶ ὑφ' ὧν συνωδεύετο πάντοτε ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὁσάκις ἤθελε νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐπιψήφισιν οἱασδήποτε αὐτοῦ προτάσεως, καὶ βοηθούμενος προσέτι καὶ ὑπὸ τῶν *νέων πολιτῶν καὶ ἀπελευθέρων*, οἵτινες τῇ προτάσει αὐτοῦ εἶχον γείνει δεκτοὶ πρὸ μικροῦ εἰς πάσας τὰς ὑφι-

σταμένας 35 φυλάς, κατώρθωσε κατά τινα θορυβώδη συνέλευσιν τοῦ λαοῦ νἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ Σύλλα ἡ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγία καὶ νἀνατεθῇ εἰς τὸν Μάριον. Τοῦτο ὅμως τοσοῦτον ἐξώργισε τὸν Σύλλαν εὑρισκόμενον ἤδη παρὰ τῷ ἐν Καμπανίᾳ στρατῷ του, ὥστε, ἀντὶ κατὰ τὸ ψήφισμα νὰ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης μηδόλως λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰς προσπαθείας, δι' ὧν ἡ Σύγκλητος ἠθέλησε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀφ' οὗ δὲ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων λυσσώδης διεξήχθη ἀγὼν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς αὐτῆς, ὁ μὲν Μάριος καὶ ὁ Σουλπίκιος, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὸ Καπιτώλιον, ἠναγκάσθησαν μετὰ ματαίαν ἀντίστασιν νὰ ζητήσωσι τὴν σωτηρίαν των διὰ τῆς φυγῆς, ὁ δὲ Σύλλας εἰσβαλὼν νικητὴς εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπειλήσας ὅτι ἤθελε προβῆ εἰς τὴν πυρπόλησιν αὐτῆς ἂν ἔβλεπε τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν, ἐνέσπειρεν εἰς πάντας τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Ἵνα δ' ἐνισχύσῃ τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα προέβη εὐθὺς εἰς τὴν κατάργησιν πάντων τῶν νόμων τοῦ Σουλπικίου, περιώρισε τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημάρχων, ἐνίσχυσε τὴν Σύγκλητον διὰ τριακοσίων νέων μελῶν ἐκ τῶν ὀπαδῶν του καὶ διὰ τῆς διατάξεως ὅτι ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτῆς οὐδεμία πρότασις νόμου ἐπετρέπετο τοῦ λοιποῦ νὰ ὑποβάλληται ὑπὸ τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους προέβη εἰς τὴν προγραφὴν τοῦ Μαρίου, τοῦ Σουλπικίου καὶ δέκα ἄλλων ἐκ τῶν διασημοτέρων ἀντιπάλων του. Ἀλλ' ὅμως μόνος ὁ Σουλπίκιος ἐφονεύθη προδοθεὶς ὑπό τινος τῶν δούλων αὐτοῦ καὶ ἡ κεφαλή του ἐστήθη πρὸ τοῦ βήματος ὡς φόβητρον κατὰ παντός, ὅστις κατὰ μίμησιν αὐτοῦ ἤθελε συνηγορήσει ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Μάριος τοὐναντίον διασωθεὶς κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἔπαυλιν αὐτοῦ ἠναγκάσθη κατόπι μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις καὶ περιπετείας κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν τῇ συνδρομῇ τῶν Μιντουρναίων, ἐν τῇ πόλει τῶν ὁποίων συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς εἶχε διαφύγει πρὸ μικροῦ τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Εἰ καὶ ὁ Σύλλας μετὰ τὴν ταπείνωσιν τῶν ἀντιπάλων του εἶχε καταστῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ἀπεριόριστος δεσπότης, ἐν τούτοις δὲν ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐρεθίσῃ ἐπὶ πλέον τὰ κομματικὰ

πάθη, καθ' ὅσον προτιθέμενος ἤδη νὰ προβῇ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ἐκστρατείαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐξασφαλίσῃ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ τὴν τάξιν ἐν Ῥώμῃ. Μετὰ τοσαύτης δὲ μάλιστα λέγεται ὅτι προσηνέχθη κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην πραότητος καὶ μετριοπαθείας, ὥστε ἠνέχθη μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος, πλὴν τοῦ εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα ἀνήκοντος *Γναίου Ὀκταβίου*, καὶ ὁ ὀπαδὸς τοῦ Μαρίου *Λ. Κορνήλιος Κίννας*, εἷς τῶν φιλαρχοτέρων δημαγωγῶν, ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς τὴν ἔνορκον αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν ἤθελε προσβάλει τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἤλπιζεν ὁ Σύλλας, ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του, δὲν ἐβράδυνε νἀναγνωρίσῃ τὸ μέγα αὐτοῦ σφάλμα. Διότι μόλις εἶχεν ἀπέλθει μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐκ τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 87 π. Χ. καὶ ὁ Κίννας παραβὰς τὸν ὅρκον του πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως ἀνατρέψῃ τὰς διατάξεις αὐτοῦ καὶ κατορθώσῃ τὸ μὲν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Μαρίου καὶ τῶν λοιπῶν ἐξορίστων, τὸ δὲ τὴν εἰς τὰς παλαιὰς φυλὰς κατάταξιν ἁπάντων τῶν νέων πολιτῶν. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ ματαιώσῃ τὰς προσπαθείας του ταύτας ὁ ἕτερος ὕπατος Ὀκτάβιος καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ μετὰ λυσσώδη ἐν τῇ ἀγορᾷ πόλεμον, καθ' ὃν ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 10,000 πολιτῶν, νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης, ἔφυγεν ὅμως ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος δημαγωγὸς ἵνα μετὰ μικρὸν ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν φοβερώτερος. Καταφυγὼν εἰς τὴν Καμπανίαν, ἔνθα διέτριβεν ἀκόμη ἀπὸ τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου ῥωμαϊκὸς στρατὸς καὶ παραστήσας ἑαυτὸν εἰς τοῦτον ὡς θῦμα τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσπαθειῶν του, τοσοῦτον συνεκίνησε τοὺς στρατιώτας, ὥστε τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ἀνεκάλεσε τὸν Μάριον ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτος συλλέξας μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του στρατὸν ἐν Ἐτρουρίᾳ ἠνώθη μετὰ τοῦ Κίννα καὶ προέβη ἐπίσης εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως, κατώρθωσαν οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου δημοκρατικοῦ στρατηγοῦ *Κοΐντου Σερτωρίου* καὶ τοῦ *Παπειρίου Κάρβωνος*, νἀναγκάσωσιν αὐτὴν εἰς ὑποταγήν. Καίτοι δὲ θερμῶς παρεκλήθησαν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἵνα φεισθῶσι τοῦ αἵματος τῶν πολιτῶν, ἀφ' οὗ ἀμφότεροι ἱκανοποιήθησαν ὑπ' αὐτῆς ὁ μὲν Κίννας ἀναγνωρισθεὶς καὶ πάλιν ὕπατος, ὁ δὲ Μάριος

ἀπαλλαγεὶς τῆς προγραφῆς, ἐν τούτοις εὐθὺς ὡς εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ προέβησαν εἰς φοβερὰν κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἐκδίκησιν. Στίφη ἀγρίων στρατιωτῶν διερχόμενα τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως ἐνέσπειρεν εἰς πάντας διὰ τῶν σφαγῶν, τῶν ἁρπαγῶν καὶ τῶν πολυειδῶν ἀκολασιῶν αὐτῶν τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Οἱ κορυφαῖοι τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ ἐν γένει οἱ διασημότεροι ἄνδρες τῆς Ῥώμης ἐσφάγησαν, αἱ οἰκίαι των διηρπάγησαν καὶ αἱ περιουσίαι των ἐδημεύθησαν. Πέντε ἡμέρας διήρκεσαν αἱ ἄγριαι αὗται σφαγαί, τὰ δὲ πτώματα μείναντα ἄταφα εἰς σωροὺς ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς ἀγυιαῖς τῆς πόλεως ἐγένοντο βορὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν ὀρνέων. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ δύο ἐκεῖνοι τύραννοι ἐκόρεσαν οὕτω τὴν κατὰ τῶν ἀντιπάλων αἱμοδιψίαν των, καὶ προέγραψαν μάλιστα καὶ αὐτὸν τὸν Σύλλαν ὡς ἐχθρὸν τῆς πατρίδος ἀνταποδώσαντες οὕτως αὐτῷ τὰ ἴσα, ὠνόμασαν ἑαυτοὺς ὑπάτους καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἄνευ τῆς ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅμως ὁ Μάριος δὲν ἐχάρη ἐπὶ μακρὸν τὴν τοσοῦτον ποθητὴν αὐτῷ ἑβδόμην ὑπατείαν. Βασανιζόμενος ἀδιακόπως ὑπὸ τῆς τύψεως τῆς συνειδήσεως καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Σύλλα, παρεδόθη εἰς βίον ἀκόλαστον καὶ εἰς ἰσχυρὰ πνευματώδη ποτὰ ζητῶν οὕτω νὰ ναρκώσῃ τὸ πνεῦμά του. Τοσοῦτον ὅμως ἐκ τούτων ὑπεσκάφησαν καὶ αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ δυνάμεις, ὥστε ἀπέθανε κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἡμέραν τῆς νέας αὐτοῦ ὑπατείας καὶ κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ῥώμῃ, ὁ Σύλλας, ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶχεν ἤδη ἐπιχειρήσει τὴν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ἐκστρατείαν, ἐπελθὼν κατὰ πρῶτον κατὰ τῆς Ἑλλάδος κατεπολέμησε λυσσωδῶς τοὺς αὐτόθι ἀντιπάλους αὐτοῦ, ἐσύλησε τοὺς ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπίᾳ ναοὺς καὶ πολιορκήσας στενῶς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἦρχεν ὁ γνωστὸς αἰσχρὸς δημαγωγὸς Ἀριστίων, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους, εἰ καὶ οἱ κάτοικοι ἀντέταξαν αὐτῷ κρατερὰν ἀντίστασιν, νὰ γείνῃ κύριος τῆς ὑπὸ δεινῆς πείνης μαστιζομένης πόλεως (87 π. Χ.). Ἀφ' οὗ δὲ διὰ φοβερῶν σφαγῶν καὶ ἀγρίων λεηλασιῶν ἐκόρεσε τὴν πρὸς τοὺς κατοίκους λύσσαν του[1] καὶ ἐξεδίωξε προ-

[1] Ἡ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἀποδειχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἀγρία πρὸς καταστροφὴν μανία κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ φοβερὸν παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησιν. Οὔτε τῶν λαμπρῶν οἰκοδομῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐφείσθη, οὔτε τῶν

σέτι ἔκ τε τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας τὰς φρουρὰς τοῦ Ἀρχελάου, ὥρμησε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔνθα παρὰ τὴν *Χαιρώνειαν* (86) καὶ τὸν *Ὀρχομενόν* (85) κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρους στρατοὺς τοῦ Ἀρχελάου.

Μετὰ δὲ τὰς νίκας ταύτας, δι' ὧν ἡ Ἑλλὰς ὑπήχθη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὁ Σύλλας διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἠνάγκασε τὸν Μιθριδάτην, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχεν ἡττηθῇ κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ δημοκρατικοῦ στρατηγοῦ *Φιμβρίου*[1] νὰ συνθηκολογήσῃ ἐν Δαρδάνῳ (84 π. Χ.) ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, οὓς καὶ πρό τινος χρόνου, προταθέντας αὐτῷ διὰ τοῦ Ἀρχελάου, δὲν ἠθέλησε τότε ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος νὰναγνωρίσῃ ὡς λίαν βαρεῖς, ἤτοι νὰποδώσῃ τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατακτήσεις του· νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα· νὰ πληρώσῃ διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου 2000 τάλαντα, καὶ περιωρισμένος τοῦ λοιποῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ πατρῴου κράτους νὰ ἦναι σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων. Εἰς δὲ τὰς ἀποστατησάσας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τοσαύτην ὁ Σύλλας ἐπέβαλε πολεμικὴν ἀποζημίωσιν (20,000 τάλαντα), ὥστε οὐδέποτε πλέον ἕνεκα τούτου ἠδυνήθη ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη χώρα νἀναλάβῃ. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τοῦτο κατώρθωσεν ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ νἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ Φιμβρίου, ὅστις ἀπειλήθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ἠναγκάσθη ναὐτοκτονήσῃ, ἀπεφάσι-

ἱερῶν μνημνείων. Τὰ ἀρχαιότατα σεμνὰ ἄλση τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Λυκείου, ὑπὸ τὰ σκιερὰ φυλλώματα τῶν ὁποίων περιεπάτουν ἄλλοτε ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, κατεκόπησαν ὑπ' αὐτοῦ ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς κατασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φιλοτεχνία τοῦ Σύλλα ἀπεδείχθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλῷ κατωτέρα τῆς φιληδονίας καὶ πλεονεξίας αὐτοῦ. Ἡ μόνη ὑπηρεσία, ἥτις δικαίως ὀφείλεται αὐτῷ εἶναι, ὅτι τὰ εἰς τὰς χεῖράς του περιελθόντα συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τοῦδε κεκρυμμένα, κατέστησε γνωστὰ καὶ οὕτω διετήρησεν αὐτὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

[1] Ἐπειδὴ μετὰ τὴν προγραφὴν τοῦ Σύλλα οἱ Μαριανοὶ ἐν Ῥώμῃ δὲν ἠδύναντο νἀναγνωρίσωσι τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, εἶχον ἀποστείλει εἰς τὴν Ἀσίαν ἴδιον στρατὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ὑπὸ στρατηγὸν τὸν *Οὐαλέριον Φλάκκον*, ὅστις μετὰ θάνατον τοῦ Μαρίου εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπὸ τοῦ Κίννα συνύπατος αὐτοῦ. Φονευθέντος ὅμως τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου καθ' ὁδὸν τῇ ὑποκινήσει τοῦ ὑποστρατήγου αὐτοῦ *Φλαβίου Φιμβρίου*, ἀνέλαβεν οὗτος τὴν ἀρχιστρατηγίαν.

σεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως μετὰ τοῦ ἀφωσιωμένου στρατοῦ του τιμωρήσῃ τοὺς αὐτόθι ἐχθροὺς αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἔνδοξος τοῦ Μιθριδάτου νικητὴς ἐπανήρχετο εἰς τὴν Ῥώμην, ἠθέλησεν ὁ Κίννας, ὅστις εἶχε περιβληθῇ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη (85 καὶ 84), νἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιβιβάσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων ἐν Βρεντησίῳ εὗρεν ἀπροσδόκητον ἀντίστασιν καὶ ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ βίαν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν (84). Οὕτω δὲ προσορμισθέντος τοῦ Σύλλα ἀκωλύτως εἰς τὸ Βρεντήσιον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 83, πλεῖστοι αὐτοῦ φίλοι ἔσπευσαν μετὰ στρατοῦ εἰς βοήθειάν του, ἐν οἷς καὶ ὁ νέος *Γναῖος Πομπήϊος*, υἱὸς τοῦ κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον διακριθέντος Γναίου Πομπηΐου Στράβωνος, οὗτινος ἀπεδείχθη βραδύτερον πολλῷ σπουδαιότερος. Ἐπειδὴ δὲ καθ' ὅσον προέβαινε πρὸς τὴν Ῥώμην, ὁ στρατὸς αὐτοῦ καθίστατο πολυαριθμότερος διὰ νέων προσθηκῶν, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ πανταχοῦ ἅπαντας ἀλληλοδιαδόχως τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντας ἀντιπάλους του. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν μεγαλειτέραν ἀντίστασιν εὗρεν ὁ Σύλλας πρὸ τῆς ὀχυρᾶς Πραινεστοῦ, εἰς ἣν εἶχεν ἀναγκάσει τὸν υἱὸν τοῦ Μαρίου *Μάριον τὸν νεώτερον* νὰ καταφύγῃ, ἀναθέσας τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς πόλεως ταύτης εἴς τινα τῶν ὑποστρατήγων του αὐτὸς ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς κατώρθωσε μετὰ λυσσώδη ἀγῶνα νὰ καταβάλῃ διὰ τῆς στρατηγικῆς ἱκανότητος τοῦ *Μ. Κράσσου* τοὺς ἐχθρικοὺς λαοὺς Σαμνίτας καὶ Λευκανούς, οἵτινες μόνοι διατελοῦντες ἐν ἀδιακόπῳ πολέμῳ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου, εἶχον σπεύσει ἤδη καὶ αὐτοὶ πρὸς κατάληψιν αὐτῆς, εἰσῆλθεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πόλιν ἐν θριάμβῳ ἐν ἔτει 82 π. Χ.

Ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ λύσσα, μεθ' ἧς ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη στιγμῶν τῆς εἰς τὴν Ῥώμην εἰσόδου του προέβη εἰς τὴν ἐκδίκησιν πάντων τῶν ἀντιπάλων του, ὧν τοὺς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, Σικελίαν καὶ Ἀφρικὴν καταφυγόντας ἀνέλαβον νὰ ἐξοντώσωσι καὶ ἄλλοι μὲν φίλοι αὐτοῦ, πρὸ πάντων ὅμως ὁ Γναῖος Πομπήϊος. Λέγεται δὲ ὅτι τοσοῦτον διεκρίθη οὗτος κατὰ τῶν Μαριανῶν, κατὰ τὰς δύο τελευταίας χώρας, ὥστε ὁ Σύλλας

δὲν ἐδίστασε νὰ σπεύσῃ εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ ἀπονείμῃ αὐτῷ τὴν προσωνυμίαν τοῦ *Μεγάλου*.

Οὐδέποτε ἄλλοτε οὔτε ἡ Ῥώμη οὔτε ἄλλη τις πόλις εἶχε παραστῇ μάρτυς ἀγριωτέρων καὶ φρικωδεστέρων σκηνῶν ἐκείνων, αἵτινες διεπράχθησαν τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀντιπάλου τοῦ Μαρίου. Οἱ πρῶτοι δοκιμάσαντες τὴν ἀγρίαν αὐτοῦ λύσσαν ἦσαν 6000 Σαμνῖται, οἵτινες εἶχον αἰχμαλωτισθῇ κατὰ τὴν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως τελευταίαν μάχην, καὶ οἵτινες κατὰ διαταγὴν τοῦ Σύλλα ἐσφάγησαν ἤδη ἐν τῷ μεγίστῳ Ἱπποδρόμῳ καθ' ἣν στιγμὴν αὐτὸς συγκαλέσας τὴν Σύγκλητον ἐν τῷ παρακειμένῳ ναῷ τῆς Bellona, ὡμίλει ἐνώπιον αὐτῆς. Λέγεται δέ, ὅτι ἐν ᾧ οἱ Συγκλητικοὶ ἀκούοντες τὰς φοβερὰς κραυγὰς τῶν φονευομένων καὶ τὸν κρότον τῶν ξιφῶν εἶχον καταστῇ ὠχροὶ καὶ ἔβλεπον ἀλλήλους ἔντρομοι καὶ περιδεεῖς, ὁ Σύλλας ἐξακολουθῶν μετὰ μοναδικῆς ἀπαθείας τὸν λόγον του, εἶπεν αὐτοῖς, ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν των ἀπὸ τῆς ἀγρίας ἐκείνης σκηνῆς, ὅτι οὐδαμῶς ἔπρεπε νὰ ταράττωνται ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι, διότι αὐτὸς εἶχε διατάξει νὰ φονευθῶσί τινες ταραξίαι! Ἐπειδὴ δὲ τότε ἐκυριεύθη καὶ ἡ Πραινεστός, κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ὁποίας ηὐτοκτόνησεν ὁ Μάριος ὁ νεώτερος, οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ διατάξῃ τὴν σφαγὴν 12,000 ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν διήγειραν αἱ ἀπάνθρωποι καὶ ἄγριαι αὗται πράξεις τοῦ Σύλλα τὴν γενικὴν φρίκην, δύνανται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀσήμαντοι παραβαλλόμεναι πρὸς ἐκείνας, αἵτινες διεπράχθησαν κατόπιν, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐδήλωσε δημοσίᾳ, ὅτι ὅπως καταλύσῃ διὰ παντὸς τὴν δημοκρατίαν καὶ στερεώσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἅπαντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ πρῶτον μὲν ἐφονεύθησαν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ 40 συγκλητικοί, 1600 ἱππεῖς καὶ πολλαὶ χιλιάδες πολιτῶν, οὐ μόνον Μαριανῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων, ὧν τὸ μόνον ἔγκλημα ἦτο, ὅτι ἦσαν πλούσιοι, προέβη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν καταλόγων ἐκείνων, οἵτινες γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *προγραφαί* (Proscriptiones) περιελάμβανον τὰ ὀνόματα πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἔμελλον νὰ φονευθῶσι, καὶ ὧν αἱ περιουσίαι ἔπρεπε νὰ δημευθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν καταλόγων τούτων,

οἵτινες συνεπληροῦντο καθ' ἑκάστην διὰ νέων προσθηκῶν, προεκηρύχθη διὰ πάντα μὲν φόνον ἢ προδοσίαν οἱουδήποτε ἐκ τῶν προγεγραμμένων γενναία χρηματικὴ ἀμοιβή, διὰ πᾶσαν δ' ἀπόκρυψιν ἢ προστασίαν αὐτοῦ θανατικὴ ποινή, τοσοῦτον ἕνεκα τούτου ἐλύθησαν πάντες οἱ κοινωνικοὶ καὶ συγγενικοὶ δεσμοί, ὥστε οὐ μόνον οἱ δι' οὐδεμιᾶς σχέσεως συνδεόμενοι ἐφονεύοντο ἢ προεδίδοντο χάριν τῆς ἀμοιβῆς καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ τέκνα προέδιδον τοὺς γονεῖς των, γονεῖς τὰ τέκνα των, ἀδελφοὶ τοὺς ἀδελφούς των[1]. Τοσαύτη δὲ μάλιστα παρίσταται κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἡ λύσσα τοῦ Σύλλα κατὰ τῶν προγεγραμμένων, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἐστερήθησαν παντὸς δικαιώματος ἰδιοκτησίας καὶ ἀπεκλείοντο ὡς *ἄτιμοι* παντὸς δημοσίου ἀξιώματος.

Καὶ δὲν συνέβαινον τοιαῦται σκηναὶ μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ὧν τινες μάλιστα καὶ τελέως ἕνεκεν αὐτῶν ἐρημωθεῖσαι ἐδόθησαν μετὰ τῶν ἀνηκουσῶν αὐταῖς γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ Σύλλα, ὅστις διὰ τῆς ἱδρύσεως τοιούτων στρατιωτικῶν ἀποικιῶν ἠθέλησε νὰ παρασκευάσῃ ἀσφαλὲς στήριγμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Λέγεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἀγρίαν ἐκείνην περίστασιν θύματα τῆς ἐκδικήσεως τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου δεσπότου ἔπεσον κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς 15 ὑπατικοί, 90 συγκλητικοί, 2,600 ἱππεῖς καὶ 40,000 ἄλλοι πολῖται, πλὴν τῶν κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον φονευθέντων, οἵτινες ὑπερέβαινον τὰς 100,000.

Ἀφ' οὗ ὁ Σύλλας ἐκόρεσεν οὕτω τὸ κατὰ τῶν ἀντιπάλων του μῖσος, ἐξελέχθη *δικτάτωρ* ἐπ' ἀόριστον χρόνον, ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν τοῦ *εὐτυχοῦς* καὶ καταρτίσας πρὸς στερέωσιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ σωματοφυλακὴν ἐκ 10,000 νεωτάτων καὶ εὐρωστοτάτων δούλων, εἰς οὓς ἀπένειμε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, καὶ οἵτινες ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ

[1] Λέγεται δὲ ὅτι ὁ μετέπειτα τοσοῦτον διαβόητος καταστὰς *Κατιλίνας* φονεύσας πρό τινος χρόνου τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν καὶ θέλων νὰ διαφύγῃ τὴν ποινήν, κατώρθωσε κατὰ τὴν προκειμένην ἀγρίαν ἐποχὴν διὰ παρακλήσεων πρὸς τὸν Σύλλαν νὰ συμπεριληθῇ μεταξὺ τῶν προγεγραμμένων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ του ἐκείνου.

ἐκαλοῦντο *Κορνήλιοι*, προέβη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἤτοι τὴν ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος ἐκδοὺς πρὸς τοῦτο διαφόρους νόμους (leges Corneliae). Τοσοῦτον δὲ διὰ τῶν νόμων τούτων ἐνίσχυσεν ἐκ νέου τὴν δύναμιν τῆς Συγκλήτου καὶ τοσοῦτον περιώρισε τὴν τῶν δημάρχων, ὥστε ἡ μέχρι τοῦδε ἀπεριόριστος κυριαρχία τοῦ λαοῦ ἐξέλιπεν. Οὕτω δὲ ἀποκαταστήσας καὶ πάλιν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν τάξιν, ἣν αὐτὸς ὁ ἴδιος τοσοῦτον ἀπανθρώπως εἶχε διαταράξει, ἐτέλεσε μετὰ τοῦτο μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐπὶ τῇ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου νίκῃ του. Ἵνα δὲ εὐφράνῃ τὸν ῥωμαϊκὸν λαὸν δι' ἃς εἶχεν ὑποστῆ οὗτος μέχρι τοῦδε δοκιμασίας, παρέσχεν αὐτῷ μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ πολυτελέστατα συμπόσια.

Καὶ ὅμως τίς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις τοσαῦτα εἶχε διαπράξει δεινά, καὶ πρὸ τοῦ ὁποίου οἱ πάντες κατείχοντο ὑπὸ τρόμου, ἤθελε μετὰ μικρὸν προβῆ εἰς διάβημα, ὅπερ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις δύναται τὰ θεωρηθῇ μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος; Νομίζων ἴσως, ὅτι τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐξησφαλίσθη ἱκανῶς καὶ προτιμῶν μᾶλλον τὸν ἄνετον καὶ ἡδυπαθῆ βίον ἢ τὴν ἐξουσίαν, ἧς ἴσως ἐγένετο καὶ κατάκορος, ἀπέθετο αὐτὴν δημοσίᾳ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δικτατορίας του, ἤτοι ἐν ἔτει 79 πρὸς μεγίστην ἔκπληξιν πάντων. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀποσυρθεὶς ὡς ἰδιώτης εἰς τὴν ἐν Καμπανίᾳ λαμπρὰν αὐτοῦ ἐξοχικὴν ἔπαυλιν ἔζησεν ἀκόμη ἓν ἔτος ἤτοι μέχρι τοῦ 78 π. Χ. παραδιδόμενος εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ εἰς τὸ κυνήγιον καὶ ἀσχολούμενος εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν ἀπομνημονευμάτων του. Λέγεται δὲ ὅτι ἀπέθανε κατά τινας μὲν ὑπὸ αἱμορραγίας, κατ' ἄλλους δὲ ὑπὸ φοβερᾶς καὶ ἀηδεστάτης νόσου, προελθούσης ἐκ τοῦ ἀσώτου βίου, ὃν διῆγε κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη. Ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ μετενεχθεὶς εἰς τὴν Ῥώμην ἐν μεγαλοπρεπεῖ πομπῇ ἐκάη ἐπὶ παρουσίᾳ ἀπείρου πλήθους λαοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως.

Οὕτω δ' ἐξέλιπε καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ὁποίων ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ῥώμης ἔλαβον ὅλως διάφορον χαρακτῆρα ἢ πρότερον. Διότι ἄλλοτε μὲν κύριος σκοπὸς τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν ἦσαν ἀρχαὶ καὶ ἰδέαι εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος τείνουσαι, ἀπὸ τοῦδε ὅμως ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς συγκεντρούμενος περὶ τὰ ἐκά-

στοτε ἐμφανιζόμενα ἐπιφανῆ πρόσωπα μάχεται ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς προσωπικῆς ἑκάστου αὐτῶν πολιτικῆς δυνάμεως. Οὕτω δὲ σχηματισθείσης τῆς ἀπὸ τῆς δημοκρατίας εἰς τὸν δεσποτισμὸν φερούσης γεφύρας, ἡ ἱστορία τῆς Ῥώμης περιστρέφεται ἀπὸ τοῦδε κυρίως περὶ διακεκριμένους τινὰς ἄνδρας, οἵτινες διὰ παντὸς μέσου προσεπάθησαν ἵνα ἀναρριχηθῶσιν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν.

§ 41

Ταραχαὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα. Ἰβηρικὸς πόλεμος

(80—72 π. Χ.)

Εὐθὺς ὡς ὁ Σύλλας ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου καὶ ἀλλεπάλληλοι ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς διατάραξιν τῆς τάξεως καὶ ἀνατροπὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντος καθεστῶτος. Διότι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον μορφωθῇ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου δικτάτορος, ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ πρὸς αὐτὸν κατά τε τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύματος, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ἡ ἀντίπαλος μερὶς εἶχε καὶ ἤδη ἀρχηγὸν ἕνα τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, *τὸν Σερτώριον*, ὅστις ἔβαινεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Μαρίου μετ' ἐκτάκτου ἀνδρίας καὶ εὐτυχίας.

Καὶ πρῶτος μὲν ἐκηρύχθη κατὰ τῆς νέας τῶν πραγμάτων τάξεως ὁ ***Μ. Αἰμίλιος Λέπιδος***, ὁ πατὴρ τοῦ μετέπειτα τριάνδρου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διαπράξας ὡς ἔπαρχος τῆς Σικελίας φοβερὰς καταθλίψεις καὶ θέλων νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπὶ τούτῳ τιμωρίαν, ἀπεσπάσθη τῆς μερίδος τοῦ Σύλλα καὶ προσεπάθησεν ὡς ὕπατος νὰ καταλύσῃ τοὺς νόμους αὐτοῦ, ὅπως ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ. Μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ μέσον τῆς βίας ἐπελθὼν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλπίδος του ταύτης ματαιωθείσης διὰ τῆς κατασυντρίψεως τοῦ στρατοῦ του ὑπὸ τοῦ συνυπάτου του Κατούλου καὶ τοῦ Πομπηίου, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σαρδηνίαν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ μικρὸν (77 π. Χ.). Τὴν αὐτὴν δ' ἔσχε τύχην καὶ ὁ φίλος καὶ ὀπαδὸς αὐτοῦ Μ. Βροῦτος ἡττηθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ φονευθείς.

Ἀλλ' ὅμως πολλῷ μᾶλλον ἐπικίνδυνος εἰς τὴν κυβερνῶσαν με-

ρίδα ἢ οἱ προμνημονευθέντες κατέστη ὁ *Κόϊντος Σερτώριος*. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἦτο ὁ εὐγενέστερος καὶ διαπρεπέστερος πάντων τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μαρίου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ μόνος ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, ὅστις ἕνεκα τῶν ἐξόχων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν ἐγίνωσκεν οὐ μόνον νὰ παρασκευάζῃ καὶ διευθύνῃ πάντα πόλεμον, ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ νικᾶται καθ' οἱασδήποτε κομματικῆς πάλης, καταφυγὼν μετὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ κατασύντριψιν τῶν Μαριανῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα δυνηθῇ τοὐλάχιστον αὐτόθι νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν μέχρι εὐνοϊκωτέρας ἐποχῆς, ἠναγκάσθη μετὰ μικρόν, προγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ μὴ δυνηθεὶς ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς δυνάμεως νὰντιστῇ κατὰ τῆς ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρας τῶν ἀντιπάλων, νὰ καταλίπῃ τὴν χώραν ἐκείνην καὶ νὰπέλθῃ εἰς τὴν Ἀφρικήν (Μαυριτανίαν). Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Λυσιτανοί, οἵτινες πολλάκις εἶχον λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐκτιμήσωσι τὰς ἐκτάκτους ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν καταθλιβόντων αὐτοὺς στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ἐπανῆλθεν ὁ Σερτώριος καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Καὶ ἀληθῶς βοηθούμενος τὸ μὲν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, οὓς ὁσημέραι ἐγίνωσκε νὰ προσελκύσῃ περισσότερον πρὸς ἑαυτὸν διὰ τῶν στρατηγικῶν αὐτοῦ προτερημάτων καὶ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας συρρεόντων εἰς τὸ στρατόπεδόν του Μαριανῶν, κατώρθωσε μετὰ μικρὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐφ' ἅπασαν τὴν χώραν ἐκείνην. Λέγεται δέ, ὅτι μετὰ τοσαύτης στρατηγικῆς ἐπιτηδειότητος ἐμάχετο ὁ ἔξοχος ἐκεῖνος ἀνήρ, ὃν δικαίως οἱ μὲν Λυσιτανοὶ ἐθεώρουν ὡς ἄλλον *Ονϊριαθον*, οἱ δὲ Ἰσπανοὶ στρατιῶται ὡς ἄλλον *Ἀννίβαν*, ὥστε ἅπαντας τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ῥωμαίους στρατηγούς, ἤτοι τὸν *Λ. Φουφίδιον*, *Δομίτιον Καλβῖνον* καὶ ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸν τὸν *Κόϊντον Μέτελλον*, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ. Καὶ δὲν εἶχεν ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα μόνον ὁ Σερτώριος. Θεωρῶν τὴν ἐν Ῥώμῃ δημοκρατίαν ὡς μεταβληθεῖσαν εἰς δεσποτισμὸν ὑπὸ τὰ ποδοπατήματα τοῦ Σύλλα, εἶχεν ἱδρύσει ἑτέραν τοιαύτην ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνης, ἧς προΐστατο Σύγκλητος ἐκ 300 μελῶν θεωρουμένη ὡς ἡ ἀληθὴς Σύγκλητος τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τοὺς διαφόρους ὑπαλλήλους καὶ στρατηγούς. Ὁπόσον δὲ διὰ πάντων τούτων εἶχε καταστῇ τὸ ὄνομα τοῦ

Σερτωρίου φοβερὸν καὶ πασίγνωστον, ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου προσέτι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Μιθριδάτης παρασκευαζόμενος τότε νὰ ὑψώσῃ καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Ῥώμης, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ αὐτῷ συμμαχίαν κατὰ τῆς αὐτόθι ἐπικρατούσης μερίδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ τοσαύτην εἶχον παραγάγει ἀπόγνωσιν τὰ κατορθώματα τοῦ Σερτωρίου καὶ αἱ ἀλλεπάλληλαι ἥτται τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὥστε ἀπεφασίσθη ἐπὶ τέλους νἀποσταλῇ κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐχθροῦ, παρὰ τὸν νόμον καὶ τὸ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦν ἔθος, ὡς *ἀνθύπατος*[1] ὁ νεαρὸς *Γναῖος Πομπήϊος* (77 π. Χ.), ὅστις, ὡς εἴδομεν, εἶχε διακριθῇ μέχρι τοῦδε πρῶτον μὲν κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ Μαριανῶν καὶ δεύτερον ἡνωμένος μετὰ τοῦ Κατούλου κατὰ τοῦ Λεπίδου, καὶ ὅστις προσέτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα παρίστατο ὡς ὁ διασημότερος ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος μεθ' ὅλην τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα καὶ ὑποστήριξιν μάλιστα καὶ τοῦ Μετέλλου, δὲν ἐβράδυνε νὰ δοκιμάσῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀκαταβλήτου ἐκείνου ἀντιπάλου. Ἴσως δὲ μάλιστα θὰ κατεστρέφετο καὶ αὐτὴ ἡ μέχρι τοῦδε δόξα του, ἂν μὴ ἐπὶ τέλους ὁ Σερτώριος ἔπιπτε θῦμα τῆς προδοτικῆς συνωμοσίας, ἣν εἶχε συνυφάνει κατ' αὐτοῦ εἷς τῶν στρατηγῶν του καλούμενος Περπέννας, ὅστις καταφυγὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Λεπίδου ὅπως καταστῇ αὐτόθι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν στρασιωτῶν του νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν Σερτώριον τοσοῦτον βαρέως ἔφερε τοῦτο, ὥστε δὲν ἐδίστασε πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας νὰ προβῇ κατὰ τοῦ διαπρεποῦς ἐκείνου ἀνδρὸς εἰς τὸ ἀποτρόπαιον τῆς δολοφονίας μέσον (72 π. Χ.).

Καὶ κατώρθωσε μὲν οὕτω ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, ἀλλ' ὅμως οὔτε τὰς στρατηγικὰς ἀρετὰς τοῦ Σερτωρίου κεκτημένος, οὔτε τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ στρατοῦ ἀπολαύων, δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ καὶ αὐτὸς τὴν δικαίαν τῆς μυσαρᾶς του πράξεως τιμωρίαν. Ἡττηθεὶς μετὰ μικρὸν ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου καὶ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἀπεπειράθη μὲν νὰ σωθῇ καὶ πάλιν διὰ

[1] Ἵνα περιβληθῇ τις τὸ ἀξίωμα τοῦ *Ἀνθυπάτου* ἔπρεπε προηγουμένως νὰ εἶχε διέλθει οὐ μόνον ἅπαντα τὰ κατώτερα ἀξιώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑπατικόν.

μέσου ταπεινοῦ καὶ ἀνηθίκου, ἤτοι διὰ τῆς παραδόσεως ἐπιστολῶν τινων ἀνηκουσῶν εἰς τὸν Σερτώριον, δι' ὧν πολλοὶ ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι θὰ διέτρεχον τὸν ἔσχατον κίνδύνον ὡς προτρέποντες ἐκεῖνον νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον τοῦτο οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτῷ, διότι ὁ Πομπήϊος τὰς μὲν ἐπιστολὰς ἐκείνας ἔρριψεν εἰς τὸ πῦρ χωρὶς νὰ τὰς ἀναγνώσῃ, τὸν δὲ Περπένναν καὶ τοὺς λοιποὺς φονεῖς τοῦ Σερτωρίου πλὴν ἑνὸς μόνου διέταξε νὰ φονεύσωσιν.

Οὕτω δὲ ὁ Πομπήϊος εὐτυχήσας ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Σερτωρίου νὰ διεκπεραιώσῃ τὸν ἐπὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη διαρκέσαντα Ἰβηρικὸν πόλεμον (80—72 π. Χ.) ἐπανῆλθε καὶ πάλιν νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα νέας εἶχε παρασκευάσει αὐτῷ ἡ τύχη πολεμικὰς δάφνας.

§ 42

Πόλεμος τῶν δούλων

(73—71 π. Χ.)

Ἐν ᾧ διήρκει ἔτι ὁ Ἰβηρικὸς πόλεμος φοβερὸς κίνδυνος ἠπείλησε τὴν Ἰταλίαν ἕνεκα τῆς ἀγρίας στάσεως, εἰς ἣν προέβησαν οἱ αὐτόθι διεσπαρμένοι δοῦλοι.

Εἶναι ἤδη γνωστόν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι διεξαγαγόντες αἰσίως πολλοὺς πολέμους ἐν Ἀφρικῇ, Ἰσπανίᾳ, Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχον ἀπαγάγει εἰς τὴν Ῥώμην πολλὰς χιλιάδας αἰχμαλώτων, οἵτινες ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὰς διαφόρους βαρείας ἐργασίας τῆς πολιτείας, ἢ πωλούμενοι ὡς δοῦλοι εἰς ἰδιώτας πλουσίους ὑπεχρεοῦντο νὰ καλλιεργῶσι τὰ μεγάλα αὐτῶν κτήματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις αὐτῶν ἦτο ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις οἰκτρά, ἠναγκάζοντο πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς νὰ προβαίνωσιν οὐχὶ σπανίως εἰς ἐπικινδύνους κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπαναστάσεις. Καὶ πρῶτον μὲν τοιαῦται ἐπαναστάσεις ἐξερράγησαν ἐν Σικελίᾳ δύο, ἡ μὲν πρώτη ἐν ἔτει 135 π. Χ. ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Σύρου τινὸς καλουμένου *Εὔρου*, ἧς συμμετέσχον ὑπὲρ τὰς 200,000 δούλων καὶ ἄλλων πτωχῶν, ἡ δὲ δευτέρα ἐν ἔτει 103 π. Χ. ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δύο ἀνδρῶν, *Τρύφωνός* τινος καὶ *Ἀθηνίωνος*. Ὁπόσον δ' αἱ ἐπαναστάσεις ἐκεῖναι ἦσαν ἐπικίνδυνοι διὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι μόλις μετὰ τρία ἔτη καὶ ἀφ' οὗ ὑπέστησαν πολλὰς ἥττας κατώρθωσαν οὗτοι

νὰ καταπνίξωσιν ἀμφοτέρας, ἤτοι ἐκείνην μὲν ἐν ἔτει 132, ταύτην δὲ ἐν ἔτει 100. Τῶν ἐπαναστάσεων ὅμως ἐκείνων πολλῷ σοβαρωτέρα καὶ κινδυνωδεστέρα οὐ μόνον διὰ τὴν Ῥώμην ἀλλὰ καὶ δι' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, ἦτο ἡ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐν ἔτει 73 π. Χ. αὐτόθι ἐκραγεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν λεγομένων *μονομάχων* καὶ *θηριομάχων* ὑποκινηθεῖσα.

Ἀπὸ μακροῦ δῆλα δὴ χρόνου ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ ἀποτρόπαιον ἔθος τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται οὗτοι πρὸς τέρψιν αὐτῶν εἰς τὰ δημόσια θεάματα ἀνθρώπους, οἵτινες ὤφειλον νὰ μάχωνται εἴτε κατ' ἀλλήλων, εἴτε κατὰ θηρίων ἀγρίων μέχρι θανάτου (Gladiatores). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο αἰχμαλώτους καὶ εἰς θάνατον καταδεδικασμένους κακούργους. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀπάνθρωπα καὶ αἱματηρὰ θεάματα κλίσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ ὁλόκληρα στίφη δούλων, ἀγοραζομένων ὑπὸ κερδοσκόπων ἐν διαφόροις χώραις καὶ ἰδίως ἐν Θράκῃ, Γαλλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, καὶ γυμναζομένων ἐν ἰδιαιτέραις σχολαῖς, μισθούμενα πολλάκις εἰς ἄνδρας, οἵτινες ἤθελον νὰ παρέχωσι τοιαῦτα θεάματα εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ἠναγκάζοντο νὰ συντελῶσι διὰ τῆς θυσίας τῆς ζωῆς των εἰς τέρψιν καὶ ἡδονὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν τοιοῦτον βίον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποφέρωσι τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα, πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἢ προὐτίμων ἐν τῷ ἀπελπισμῷ αὐτῶν τὸν θάνατον, ἢ ἀπεπειρῶντο, ἀφ' οὗ ἡ ζωὴ αὐτῶν ἦτο προωρισμένη ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς τέρψιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, νὰ θυσιάζωσιν αὐτὴν τοὐλάχιστον εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Οὕτω δὲ ἑβδομήκοντα καὶ ὀκτὼ τοιοῦτοι μονομάχοι κατορθώσαντες νὰ δραπετεύσωσιν ἐκ τῆς ἐν Καπύῃ φυλακῆς των (73 π.Χ.) καὶ ἀναδείξαντες ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Θράκης καταγόμενον γενναῖον αὐτῶν σύντροφον Σπάρτακον διέρρηξαν τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ φυλακὰς τῶν τε δούλων καὶ μονομάχων καὶ διὰ τῆς συρροῆς αὐτῶν καὶ πολλῶν πτωχῶν αὐξηθέντες μετὰ μικρὸν εἰς ἑβδομήκοντα χιλιάδες οὐ μόνον ἐνίκησαν ἅπαντας τοὺς κατ' αὐτῶν ἀποσταλέντας ῥωμαϊκοὺς στρατούς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀγρίων αὐτῶν δηώσεων καὶ λεηλασιῶν ἐνέσπειραν πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Ὅτε δὲ ἠπείλησαν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην, ἀπεστάλη κατ' αὐτῶν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ὁ κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον διακριθεὶς καὶ διὰ τὸν μέγαν αὐτοῦ πλοῦ-

τον γνωστότατος *Μ. Λικίνιος Κράσσος*, ὅστις ἀναγκάσας τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα στίφη νἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς Ἰταλίας καὶ κατενεγκὼν μετὰ τοῦτο κατ' αὐτῶν κατά τινας μικροτέρας συμπλοκὰς ἱκανὰ τραύματα, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ καταβάλῃ αὐτὰ ὁλοσχερῶς κατὰ τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν Σίλαρον συγκροτηθεῖσαν μεγάλην μάχην, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Σπάρτακος ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἔπεσε (71 π. Χ.). Λέγεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τὰς 60,000 δούλων, ἑξακισχίλιοι δὲ συλληφθέντες αἰχμάλωτοι ἀνεσταυρώθησαν ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς Καπύης εἰς τὴν Ῥώμην ἀγούσης ὁδοῦ, καὶ μόνον πεντακισχίλιοι διασωθέντες διηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ὅπως ἐπανέλθωσι διὰ τῶν Ἄλπεων εἰς τὰς πατρίδας των. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι συναντήσαντες αὐτόθι πρὸς μεγίστην αὐτῶν δυστυχίαν τὸν ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἐπανερχόμενον Πομπήϊον κατεστράφησαν ἅπαντες ὑπ' αὐτοῦ. Καίτοι δὲ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τοῦ Πομπηίου ἦτο ἐντελῶς ἀσήμαντον, ἐν τούτοις θέλων νὰ σφετερισθῇ αὐτὸς ὅλην τὴν δόξαν τῆς νίκης, οὐδαμῶς ἐδίστασε νὰ γράψῃ μετὰ στόμφου πρὸς τὴν Σύγκλητον, ὅτι ἂν ὁ Κράσσος κατετρόπωσε τοὺς δούλους ἐν μιᾷ μάχῃ, αὐτὸς ὅμως κατώρθωσε νἀποκόψῃ ὁλοσχερῶς τὰς ῥίζας τοῦ προκειμένου πολέμου.

Εἶναι τῇ ἀληθείᾳ περίεργον, ὅτι καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς μείζονα τῆς προσηκούσης ἀποδοὺς ἀξίαν εἰς τὸ ἀσήμαντον ἐκεῖνο κατόρθωμα τοῦ Πομπηίου, εἰς τοῦτον ἐπέτρεψε νὰ τελέσῃ μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ὡς τὸν ἀληθῆ τοῦ δουλικοῦ πολέμου διεκπεραιωτήν, ἐν ᾧ ὁ Κράσσος ὡς ἁπλοῦς μόνον τῶν δούλων νικητὴς θεωρηθεὶς ἠναγκάσθη νἀρκεσθῇ εἰς τὸν μικρὸν λεγόμενον θρίαμβον[1]. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο τοσοῦτον διήγειρε τὸ μῖσος τοῦ Κράσσου κατὰ τοῦ Πομπηίου, ὥστε ἂν μὴ κατωρθοῦτο, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν, ἡ συμφιλίωσις τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν τῇ μεσιτείᾳ τῆς Συγκλήτου, θὰ ἐποτίζετο καὶ πάλιν τὸ ἔδαφος τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Ἔκτοτε δὲ οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες καί-

[1] Κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον, ὅστις παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκαλεῖτο Ovatio, ὁ στρατηγὸς εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν πεζὸς ἢ ἔφιππος καὶ ἦτο περιβεβλημένος μόνον τὴν περιπόρφυρον τήβενναν (togam prætextam) καὶ κεκοσμημένος διὰ μύρτων καὶ οὐχὶ διὰ δάφνης. Πρὸς δὲ τούτοις ἐθυσίαζεν εἰς τὸν Καπιτώλιον Δία οὐχὶ ταῦρον, ἀλλὰ πρόβατον (ovis).

περ ἐνδομύχως μισούμενοι ἀμοιβαίως, θεωροῦντες ἀναγκαίαν τὴν κοινὴν σύμπραξιν χάριν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἑκάτερος ἐδίωκε, μετὰ τοσαύτης συνειργάζοντο δραστηριότητος, ὥστε ἀμφότεροι ἐγένοντο ὕπατοι διὰ τὸ ἔτος 70, εἰ καὶ ὁ Πομπήϊος μάλιστα ἐστερεῖτο κατὰ τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν τοῦ Σύλλα τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένων προσόντων, ἅτε οὐδὲν τῶν προηγουμένων ἀξιωμάτων περιβεβλημένος. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω ἐπληρώθη ὁ πρῶτος αὐτῶν πόθος, ἤρξαντο ἤδη ἀμφότεροι οἱ ἀντίζηλοι ἐκεῖνοι ἀμιλλώμενοι τίς μᾶλλον νὰ ἐφελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ μὲν Κράσσος προσεπάθει νὰ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ πολυδαπάνων ἑστιάσεων καὶ δωρεῶν σίτου, ὁ δὲ Πομπήϊος, ὅστις ἐγίνωσκεν ὁπόσον ἀντιδημοτικοὶ ἦσαν οἱ νόμοι τοῦ Σύλλα, οἵτινες ἄλλως καὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ συμφέροντα ἀντεστρατεύοντο ἤδη, δὲν ἰδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάργησιν αὐτῶν ἀποκαταστήσας οὕτω καὶ πάλιν καὶ ἄλλας μὲν πολλὰς δημοκρατικὰς διατάξεις, ἰδίως ὅμως τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν. Οὕτω δὲ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις χάριν τῶν νόμων τοῦ Σύλλα εἶχε λυσσωδῶς ἄλλοτε καταδιώξει τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, δὲν ἐδίστασεν ἤδη χάριν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συμφέροντος οὐ μόνον εἰς τὴν συνδρομὴν αὐτῆς νὰ καταφύγῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς νόμους ἐκείνους νὰ καταργήσῃ.

§ 43

Πειρατικὸς πόλεμος

(78—67 π. Χ.)

Δὲν εἶχεν ἤδη παρέλθει πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ὑπατείας τοῦ Πομπηίου καὶ νέα παρέστη αὐτῷ εὐκαιρία ὅπως καὶ ἄλλας πολλῷ σπουδαιοτέρας παράσχῃ εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας.

Ἡ πειρατεία ἀνέκαθεν ἀποτελοῦσα ἓν τῶν φοβερωτάτων δεινῶν τῶν μαστιζόντων τὰνατολικὰ μέρη τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἀπὸ δὲ τῆς πτώσεως ἰδίως τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου καταπληκτικῶς προαχθεῖσα, εἶχεν ὑψώσει κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους θρασεῖαν τὴν κεφαλήν. Συνέβη δὲ τοῦτο τὸ μὲν ἕνεκεν ἐλλείψεως ἰσχυρᾶς τινος ναυτικῆς δυνάμεως πρὸς καταπολέμησιν τῶν πειρατῶν, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη εἶχε παραμελήσει τὴν ναυτικὴν αὐτῆς δύναμιν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, τὸ

δὲ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως αὐτῶν διὰ πολλῶν ναυτῶν ὑπηρετησάντων πρότερον ἐπὶ τῶν στόλων τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Ῥώμης, διὰ πολλῶν ἐξορίστων καὶ φυγάδων καὶ προσέτι διὰ τῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κατατροπωθέντος Μιθριδάτου διατελεσάντων μισθοφορικῶν στιφῶν. Οἱ δὲ πειραταὶ οὗτοι ὁρμώμενοι ἐκ τῶν παραλίων χωρῶν τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκ πολλῶν νήσων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς *Κιλικίας*, τῆς *Καρίας*, τῆς *Λυκίας*, τῆς *Ἰσαυρίας* καὶ τῆς *Κρήτης*, ἔνθα εἶχον τὰς φωλεὰς αὐτῶν, διέσχιζον κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν μετὰ τῶν ταχυπλόων αὐτῶν πλοίων τὴν Μεσόγειον θάλασσαν μέχρι τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐνέσπειρον πανταχοῦ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ἁρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες πάσας τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἐπιτιθέμενοι κατὰ παντὸς πλοίου, ὅπερ συνήντων, συλῶντες νηοὺς πλουσίους καὶ ἀπάγοντες εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ πλείστους μὲν ἄλλους ἐκ τῶν κατοίκων τῶν κυριευομένων πόλεων, ἰδίως ὅμως πολλὰ ἐπιφανῆ πρόσωπα, ἵνα λαμβάνωσι παρ' αὐτῶν βαρέα λύτρα.

Τοσοῦτον δὲ μάλιστα εἶχον θρασυνθῆ οἱ πειραταὶ ἐκεῖνοι, εἰς οὓς παρεῖχε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ καὶ ὁ Μιθριδάτης, καὶ οἵτινες, ὡς λέγεται, ἐκέκτηντο ὑπὲρ τὰ χίλια μεγάλα πλοῖα καὶ εἶχον κυριεύσει ὑπὲρ τὰς 400 πόλεις, ὥστε δὲν ἐδίσταζον νὰ ἐκτείνωσι τὰς λεηλασίας αὐτῶν μέχρι τῶν προθύρων καὶ αὐτῆς τῆς Ῥώμης, ἥτις οὕτω, εἰ καὶ κυρίαρχος τοῦ κόσμου, δὲν ἦτο βεβαία περὶ τῆς ἀσφαλείας της. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιχειρήσαντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 78 ἐπανειλημμένας κατὰ τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων ἐχθρῶν ἐκστρατείας, εἶχον κατορθώσει νὰ κατενέγκωσι κατ' αὐτῶν καίριά τινα τραύματα καὶ νὰ ὑποτάξωσι κατὰ μὲν τὸ 75 ἔτος τὴν Ἰσαυρίαν διὰ τοῦ Ποπλίου Σερβιλίου (Ἰσαυρικοῦ), κατὰ δὲ τὸ 68 τὴν Κρήτην διὰ τοῦ Κ. Καικιλίου Μετέλλου (Κρητικοῦ). Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τοῦτο ἡ θέσις τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἠπειλοῦντο προσέτι καὶ ὑπὸ τῆς πείνης ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν φοβερῶν ἐκείνων ἐχθρῶν διακωλύσεως τῆς εἰς Ῥώμην σιταγωγίας, ἦτο δεινή, ἀπεφασίσθη ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 67 κατὰ πρότασιν τοῦ δημάρχου *Αὔλου Γαβινίου* (lex Gabinia) νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἀρχιστρατηγία τοῦ κατὰ τῶν πειρατῶν πολέμου εἰς ἕνα *ὑπατικόν*, ὅστις περιβεβλημένος ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ἐπὶ τρία ἔτη, νὰ ἄρχῃ ἐπὶ πασῶν τῶν θαλασσῶν καὶ τῶν παραλίων

μέχρι τεσσαράκοντα μιλίων πρὸς τὴν μεσόγαιαν, καὶ νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν διάθεσίν του τοὺς θησαυροὺς τοῦ δημοσίου ταμείου.

Καίτοι δὲ ἡ πρότασις ἐκείνη, ἥτις προδήλως ἀπέβλεπεν εἰς τὸν Πομπήϊον, μετὰ πολλῆς σφοδρότητος κατεπολεμήθη ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ὡς ἐκ τοῦ μίσους, ὅπερ αὕτη ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων, ἐν τούτοις τοσαύτη ἦτο τοῦ λαοῦ ἡ εὔνοια πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὥστε ἅπασαι αἱ κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεις ἐματαιώθησαν. Καὶ ἀληθῶς ὁ Πομπήϊος δὲν διέψευσε τὰς ἐλπίδας τῶν συμπολιτῶν του. Διότι μετὰ τοσαύτης προέβη εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον δραστηριότητος, ὥστε ἐν διαστήματι τριῶν μόνον μηνῶν οὐ μόνον τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῶν πειρατῶν, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο κύριος πάντων τῶν ὀχυρῶν καὶ δυσπροσίτων αὐτῶν φρουρίων καὶ πόλεων, ἄλλων μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλων δὲ διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ ἠπιότητος. Λέγεται δὲ ὅτι κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον περὶ τὰ 1300 πειρατικὰ πλοῖα κατεστράφησαν, 400 δὲ μετὰ 20,000 ἀνδρῶν περιέπεσον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ, ὅστις ἄλλους μὲν τῶν αἰχμαλώτων κατῴκισεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἄλλους δὲ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν πόλιν *Σόλους*, ἥτις ἔκτοτε πρὸς τιμὴν αὐτοῦ μετωνομάσθη *Πομπηϊούπολις*. Εἶναι δ' εὐνόητον, ὅτι ἡ τοσοῦτον ταχεῖα καὶ αἰσία διεξαγωγὴ τοῦ προκειμένου πολέμου οὐ μόνον νέαν προσέθηκε λάμψιν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Πομπηίου, ἀλλὰ καὶ κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ δημοτικώτατον. Οὐδαμῶς δὲ παράδοξον, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ πειρατικοῦ πολέμου νέαι περιέμενον τὸν ἔνδοξον ἐκεῖνον ἄνδρα δάφναι.

§ 44

Δεύτερος (83—81) καὶ τρίτος (74—64) Μιθριδατικὸς πόλεμος

Εἰ καὶ ὁ Μιθριδάτης εἶχεν ἀναγκασθῇ, ὡς εἴδομεν, νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Σύλλα διὰ τῆς ἐν Δαρδάνῳ συνομολογηθείσης εἰρήνης (84 π. Χ.) ἐπιβληθέντας αὐτῷ ὅρους, ἐν τούτοις δὲν ἐβράδυνε νὰ περιέλθῃ καὶ πάλιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀρνούμενος παρὰ τὴν συνθήκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν Καππαδοκίαν. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ νικήσῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα ῥωμαῖον

ὑποστράτηγον *Μουρήναν*, ὃν ὁ Σύλλας εἶχε καταλίπει ἐν Ἀσίᾳ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπειλήθεις ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἠναγκάσθη μετὰ διετῆ πόλεμον (83—81) νὰ καταθέσῃ καὶ πάλιν τὰ ὅπλα.

Καὶ ὅμως ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος οὐδέποτε ἀποβαλὼν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἠδύνατο οὐ μόνον νἀνακτήσῃ καὶ πάλιν τὰς ἀπολεσθείσας χώρας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ προσέτι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ αὐτοῦ κατακτητικὰ σχέδια, δὲν ἐδίσασε, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν περιπεπλεγμένοι εἰς τοὺς ἔμπροσθεν μνημονευθέντας τρεῖς τελευταίους πολέμους, ἤτοι τὸν *ἰβηρικόν*, τὸν *δουλικὸν* καὶ τὸν *πειρατικόν*, νὰ παρασκευασθῇ καὶ πάλιν εἰς νέας πρὸς αὐτοὺς ἐχθροπραξίας. Ἀφ' οὗ δὲ ηὔξησεν ἱκανῶς τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ συνεμάχησε προσέτι καὶ μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Τιγράνου βασιλέως τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Σερτορίου ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅστις, ὡς λέγεται, ἔπεμψεν αὐτῷ πολλοὺς Ῥωμαίους ἀξιωματικοὺς πρὸς ἐκγύμνασιν τοῦ στρατοῦ του, ἤρξατο ἐν ἔτει 74 τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμου εἰσβαλὼν εἰς τὴν Βιθυνίαν, ἣν εἶχε κληροδοτήσει εἰς αὐτοὺς ὁ πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν ἄτεκνος βασιλεὺς αὐτῆς *Νικομήδης ὁ Γ'* (ἔγγονος τοῦ Προυσίου). Καὶ ἔσπευσε μὲν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἀδιαλλάκτου ἐκείνου ἐχθροῦ τῶν Ῥωμαίων ὁ ὕπατος *Μάρκος Αὐρήλιος Κόττας*, ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης νικήσας καὶ τοῦτον κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν παρὰ τὴν Χαλκηδόνα προέβη μετὰ τοῦτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου, ἣς ὅμως οἱ κάτοικοι ἀντέταξαν γενναίαν ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ μικρὸν ἀπεστάλη κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἕτερος ὕπατος *Λ. Λικίνιος Λούκουλλος*, ὅστις δὲν διεκρίνετο μόνον διὰ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ πολυμάθειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, τὰ πράγματα ὑπέστησαν ἀλλοίαν τροπήν.

Εἰ καὶ ὁ στρατηγὸς οὗτος τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ἀσυγκρίτως μικροτέραν δύναμιν τοῦ Μιθριδάτου, ἐν τούτοις τοσοῦτον καίρια κατήνεγκε κατὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν τραύματα, ὥστε τὸν ἠνάγκασε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου καὶ νἀποσυρθῇ εἰς τὸ κράτος του. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου. Διότι ἡττηθεὶς καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ὅστις δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν καταδιώξῃ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, παρὰ τὰ Κάβειρα

(72), τοσαύτην ὑπέστη καὶ κατὰ τὴν μάχην ταύτην καταστροφήν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸ κράτος του εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ νικητοῦ καὶ νὰ καταφύγῃ παρὰ τῷ γνωστῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Τιγράνῃ, ἀφ' οὗ προηγουμένως διέταξε νὰ φονεύσωσι τὰς ἀδελφὰς καὶ τὰς συζύγους αὐτοῦ, ὅπως μὴ περιέλθωσιν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ῥωμαίων. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Λούκουλλος ὑπέταξεν ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὴν διὰ μέτρων αὐστηρῶν τῆς ἀσυνειδησίας ῥωμαίων τοκογλύφων, οἵτινες παρέχοντες χρήματα εἰς τοὺς κατοίκους πρὸς πληρωμὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἐπιβληθέντων αὐτοῖς φόρων, εἶχον αὐξήσει τὰ χρέη των διὰ τῶν ὑπερόγκων τόκων ἀπὸ 20,000 εἰς 150,000 ταλάντων,— ἔστρεψεν αὐτογνωμόνως μετὰ τοῦτο τὰ ὅπλα του καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Τιγράνου, ὅστις εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Συριακῆς παραλίας, καὶ ὅστις εἶχεν ἀποκρούσει τὴν αἴτησιν αὐτοῦ περὶ ἐκδόσεως τοῦ πενθεροῦ του. Διαβὰς δὲ τὸν Εὐφράτην μετὰ 10,000 περίπου ἀνδρῶν μόνον δὲν ἐβράδυνε νὰ κατατροπώσῃ καὶ τὸν ὑπερήφανον τοῦτον ἡγεμόνα παρ' αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του *Τιγρανόκερτα* (69), καίπερ ἔχοντα εἰκοσάκις μείζονα αὐτοῦ στρατόν. Τοσοῦτοι δὲ λέγεται ὅτι ἦσαν οἱ περιελθόντες εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ θησαυροὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἧς ἡ λαμπρότης καὶ τὸ μεγαλεῖον ὑπεμίμνησκον τὴν ἀρχαίαν Βαβυλῶνα καὶ Νινευί, ὥστε ἐκάλυψαν ἁπάσας τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου. Καὶ ὅμως ὁ διάσημος ἐκεῖνος στρατηγός, ὅστις διὰ τῆς νίκης τῶν Τριγρανοκέρτων προσέθηκε τὴν μεγαλειτέραν λάμψιν εἰς τὴν πολεμικὴν δόξαν τῆς Ῥώμης, καὶ ὅστις καὶ ἕτερον κατήνεγκε κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (68) τραῦμα κατ' ἀμφοτέρων τῶν συμμάχων ἡγεμόνων παρὰ τὸν ποταμὸν *Ἀρσανίαν*, δὲν ἠτύχησε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἅπαντα αὐτοῦ τὰ σχέδια.

Ἐν ᾧ ἡτοιμάζετο μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ νίκην νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ἀετοὺς τῆς Ῥώμης εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, ἐπαναφέρων οὕτω τοὺς λαμπροὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ τὸ μὲν γογγύζοντες ἕνεκα τῶν μακρῶν ὁδοιποριῶν καὶ τῶν ἄλλων ταλαιπωριῶν τοῦ πολέμου, τὸ δὲ βαρέως φέροντες τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν τοῦ στρατηγοῦ, καὶ προσέτι ἐρεθιζόμενοι καὶ ὑπό τινων ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν εὑρισκομένων φίλων τοῦ Πομπηίου,

οἵτινες ἤθελον αὐτὸν στρατηγόν, ἠρνήθησαν εἰς τὸν Λούκουλλον ὑπακοὴν καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ διακόψῃ τὴν περαιτέρω νικηφόρον αὐτοῦ πορείαν. Ἀλλ' ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης τῶν πραγμάτων ὠφελούμενος ὁ Μιθριδάτης κατώρθωσε νἀνακτήσῃ καὶ πάλιν τὸ κράτος του (67). Καὶ ἠθέλησε μὲν ὁ Λούκουλλος νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Πόντου, ἀλλ' ὅπως ἐν τῷ πολέμῳ, οὕτω καὶ ἐν Ῥώμῃ κατασυκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἰδίως ὑπ' ἐκείνων, ὧν, ὡς εἴδομεν, εἶχε περιορίσει ἐν Ἀσίᾳ τὰς ἁρπαγὰς καὶ τὰς καταπιέσεις κατὰ τῶν δυστυχῶν κατοίκων, ἀπελύθη τῆς στρατηγίας, ἥτις ἀνετέθη εἰς τὸν *Μάνιον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα*. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἀπεδείχθη ἐντελῶς ἀνεπιτήδειος πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πολέμου, ἀνετέθη ἡ στρατηγία ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου *Γαΐου Μανιλίου*, ἣν ὑπεστήριξαν θερμότατα καὶ ὁ Γάϊος Καῖσαρ καὶ ὁ Κικέρων, εἰς τὸν μέγαν Πομπήϊον, ὅστις διεκπεραιώσας πρὸ μικροῦ τὸν πειρατικὸν πόλεμον διέμενεν ἔτι ἐν Ἀσίᾳ (66 π. Χ.).

Οὕτω δὲ ὁ Λούκουλλος δρέψας διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων μαύρην ἀχαριστίαν ἀντὶ εὐγνωμοσύνης παρὰ τῷ ῥωμαϊκῷ λαῷ, ἠναγκάσθη βαρύθυμος ἐπὶ τούτῳ νὰ καταλίπῃ τὴν Ἀσίαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἔχων δ' ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀναμιχθῇ πλέον εἰς τὰ πολιτικὰ ἀπεσύρθη εἰς τὴν παρὰ τὴν Νεάπολιν ἐξοχικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν καὶ παρεδόθη ἔκτοτε τὸ μὲν εἰς ἐπιστημονικὰς μελέτας [1], τὸ δὲ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ πλούτου μετὰ τοσαύτης πολυτελείας καὶ ἀσωτείας, ὥστε ὁ βίος του κατέστη παροιμιώδης καὶ τὸ *ἰδανικὸν* τῶν τότε ἐπικουρείων.

Ἐν τούτοις ὁ Πομπήϊος, ὅστις ἠναγκάσθη ἤδη νὰ προβῇ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ Μιθριδάτου, ἀνακτήσαντος ὡς εἴρηται καὶ πάλιν τὸ κράτος του, δὲν ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὀλιγώτερον τῶν προηγουμένων εὐτυχής. Ἀφ' οὗ προηγουμένως κατώρθωσε νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων *Φραάτου τοῦ Γ'* συνθήκην, δι' ἧς ἐστέρησε τὸν Μιθριδάτην καὶ τὸν Τιγράνην πάσης ἐλπίδος βοηθείας, ὥρμησε μετὰ τοῦτο κατὰ τοῦ πρώτου τούτων καὶ καταδιώξας αὐτὸν μέχρι τοῦ Εὐφράτου τὸν

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Λούκουλλος συνέγραψε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱστορίαν τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου ἑλληνιστί, ἥτις ὅμως ἀπωλέσθη.

κατετρόπωσεν ἐν ἔτει 66 π. Χ. ἐπὶ τοῦ μέρους ἀκριβῶς, ἔνθα βραδύτερον ἐκτίσθη ἡ *Νικόπολις*, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς πρὸς τὴν Κολχίδα. Ὁ δὲ Τιγράνης, ὅστις ἐκ δυσπιστίας πρός τε τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν καὶ πρὸς τὸν Μιθριδάτην ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν νικητὴν ἀμαχητεί, ὑπεχρεώθη πρῶτον μὲν νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ἀρχαίων ὁρίων τοῦ κράτους του παραχωρῶν πάσας τὰς ἄλλας ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας χώρας, καὶ δεύτερον νὰ πληρώσῃ 6000 τάλαντα. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπαναλαβὼν καὶ πάλιν τὴν καταδίωξιν τοῦ Μιθριδάτου προέβη μὲν νικητὴς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Φάσιος, ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ ὑποβληθῇ εἰς νέας κακουχίας ἐστράφη πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ διευθυνθεὶς πρὸς τὴν Συρίαν κατέλυσε τὴν αὐτόθι κυριαρχίαν τῶν Σελευκιδῶν καὶ μετέβαλε τὴν χώραν ταύτην μετὰ τῆς Φοινίκης εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (64 π. Χ.)

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν περὶ θρόνου ἐρίδων τῶν δύο ἀδελφῶν *Ἀριστοβούλου τοῦ Β'* καὶ *Ὑρκανοῦ τοῦ Β'* (ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακκαβαίων), εἰσέβαλεν ὁ Πομπήϊος εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ κυριεύσας τὴν ὑπὸ τοῦ πρώτου κατεχομένην Ἱερουσαλήμ, ἀνύψωσε τὸν δεύτερον εἰς ἀρχιερέα καὶ ἡγεμόνα καὶ κατέστησε τὴν χώραν φόρου ὑποτελῆ εἰς τὴν Ῥώμην (63 π. Χ.). Ἀλλ' ἐνῷ ὁ διάσημος ἐκεῖνος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων εὑρίσκετο παρὰ τὴν Ἰεριχώ, ἀφίκετο αὐτῷ ἡ ἀγγελία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος συλλαβὼν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἰδέαν νὰ ἐκστρατεύσῃ ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου κατὰ τῆς Ἰταλίας, ὅπως προσβάλῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, εἶχε συμμαχήσει πρὸς τοῦτο μετὰ πάντων τῶν γειτόνων ἡγεμόνων καὶ εἶχε συναθροίσει μάλιστα καὶ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον στρατόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπεβούλευσεν αὐτῷ ὁ υἱός του *Φαρνάκης* ὑποκινήσας κατ' αὐτοῦ στάσιν, ἠναγκάσθη ὅπως μὴ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ λάβῃ ἔν τινι φρουρίῳ (ἐν Παντικαπαίῳ) μετὰ τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ δηλητήριον, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο οὐδόλως ἐνήργει [1] ἐφονεύθη κατ' αἴτησίν του ὑπό τινος Γαλάτου.

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Μιθριδάτης περιστοιχιζόμενος πάντοτε ὑπὸ οἰκείων ἐχθρῶν καὶ κατεχόμενος ὑπὸ φόβου μὴ δηλητηριασθῇ ὑπ' αὐτῶν, συνείθιζε νὰ λαμβάνῃ συχνάκις ποσότητά τινα δηλητηρίου, ἵνα ἐξοικειούμενος πρὸς αὐτὸ ἐξουδετερώσῃ ἐν καιρῷ κινδύνου τὴν ἐνέργειάν του. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅτε αὐτὸς ἠθέλησεν ἤδη νὰ δηλητηριασθῇ, τὸ μέσον τοῦτο ἀπέβη αὐτῷ ἀνωφελές.

Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Πομπήϊος κατέστησε προσέτι τὸν *Πόντον* καὶ τὴν *Βιθυνίαν* ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, παρέδωκεν εἰς τὸν Φαρνάκην ὡς ἀμοιβὴν τὸ κράτος τοῦ *Βοσπόρου*, καὶ ἐν γένει διέταξε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπεριόριστος κύριος, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ καταπληκτικῶν λαφύρων καὶ ἐτέλεσε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ μετὰ πρωτοφανοῦς μεγαλοπρεπείας καὶ λαμπρότητος. Οὕτω δὲ ἡ Ἀσία ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ὑπέκυπτεν ἔκτοτε ὑπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Πομπήϊος, ὅστις ἵστατο ἤδη εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του, συνεκέντρου ἐν ἑαυτῷ σύμπασαν τὴν ῥωμαϊκὴν δόξαν. Ἂν ὅμως ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος εἶχεν ἀληθῶς τὴν δύναμιν νὰ διατηρήσῃ διαρκῶς σύμπασαν τὴν ἐξουσίαν, ἢ ἔμελλε καὶ αὐτὸς νὰποτελέσῃ μίαν μόνον βαθμίδα, δι' ἧς ἄλλος ἀνώτερος αὐτοῦ θ' ἀνυψοῦτο εἰς τὸ ὕψιστον ἀξίωμα τοῦ κράτους, τοῦτο θὰ ἴδωμεν μετὰ μικρόν.

§ 45

Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα

Ἐν ᾧ ὁ Πομπήϊος προέβαινεν ἐν Ἀσίᾳ ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, ὑπὸ τοσαύτης ἐσωτερικῶς κατετρύχετο ἡ Ῥώμη ἠθικῆς διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως, ὥστε μικροῦ δεῖν καὶ κατεστρέφετο αὕτη ὁλοσχερῶς ὑπὸ στυγερᾶς συνωμοσίας, ἥτις ὡς ἀποτυχοῦσα οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἱστορικὴν σημασίαν, ἂν μὴ προήρχετο παρ' ἀνδρός, ὅστις πάντως ἀποτελεῖ ἓν τῶν περιεργοτέρων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Ἦτο δ' οὗτος ὁ *Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας*, εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων πατρικίων, ἀλλὰ καὶ τὸ σπανιώτατον ἴσως κρᾶμα μεγαλείου καὶ κακίας. Ἂν δὲ τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ προτερήματα ἦσαν ὑπέρτερα τῶν ἐλαττωμάτων, ὁ Κατιλίνας, ὅστις ἀνήκει ἤδη εἰς τὰ τέρατα τῆς ἱστορίας, θὰ κατετάσσετο ἀναντιρρήτως μεταξὺ τῶν ἐκτάκτων αὐτῆς ἀνδρῶν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ ὡραῖος καὶ εὐγενὴς τοὺς τρόπους, ὁ λίαν τολμηρὸς καὶ τὰ μάλιστα πνευματώδης ἐκεῖνος ἀνήρ, τοσοῦτον ἦτο διεφθαρμένος ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι νέοι τῆς τάξεώς του, ὥστε οὐ μόνον εἶχε κατασπαταλήσει ἅπασαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς παντοίας ἀκολασίας καὶ ἀσωτείας, ἀλλὰ καὶ εἶχε καταβυθισθῇ εἰς χρέη ὑπέρογκα. Τὰ δὲ κακουργήματα, ἅτινα εἶχε διαπράξει οὐ μόνον κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν,

καὶ ἄλλοτε μέν, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἀγρίας τοῦ Σύλλα σκηνάς, εἶχον καταστήσει αὐτὸν γενικὸν φόβητρον.

Καὶ ὅμως τὸ πάσης κακίας καὶ διαφθορᾶς μεστὸν ἐκεῖνο τέρας κατώρθωτε νὰ περιβληθῇ τὰνώτερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας καὶ θὰ ἐξελέγετο ἴσως καὶ ὕπατος διὰ τὸ 65ον ἔτος π. Χ. ἂν μὴ κατηγορεῖτο, ὅτι ὡς ἀνθύπατος ἐν Ἀφρικῇ εἶχε διαπράξει αὐτόθι ἀνηκούστους καταπιέσεις. Ἐπειδὴ δὲ κατείχετο ὑπὸ φιλοδοξίας ἀκατασχέτου, ἡ δὲ οἰκονομικὴ αὐτοῦ ἀθλιότης καὶ αἱ τῶν δανειστῶν του διηνεκεῖς ἐνοχλήσεις τὸν ἐβασάνιζον, δὲν ἐδίστασε νὰ συνυφάνῃ μετ' ἄλλων ἐπίσης διεφθαρμένων καὶ καταχρέων προσώπων καταχθόνιον σχέδιον, ὅπως διὰ τοῦ φόνου τῶν ὑπάτων καὶ πάντων τῶν μισητῶν Συγκλητικῶν, καὶ διὰ προγραφῶν καὶ δημεύσεων δυνηθῶσι νὰ κορέσωσι πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιθυμίας. Εἰ καὶ τὸ σχέδιον αὐτῶν τοῦτο ἐθεώρουν οἱ συνωμόται ἐκεῖνοι λίαν εὐκατόρθωτον, καθ' ὅσον εὑρισκομένου ἔτι τοῦ στρατοῦ ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Πομπηίου, ἤλπιζον ὅτι ἤθελον τύχει τῆς προθύμου ὑποστηρίξεως οὐ μόνον σύμπαντος τοῦ πληροῦντος τὴν Ῥώμην τότε ἀργοῦ καὶ συρφετώδους ὄχλου, ἀλλὰ καὶ πάντων ἐν γένει τῶν ὑπὸ μεγίστης πτωχείας κατατρυχομένων πρώην στρατιωτῶν τοῦ Σύλλα, ἐν τούτοις ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φέρωσιν αὐτὸ εἰς πέρας. Ὅτε ὅμως ὁ Κατιλίνας ζητήσας καὶ ἐκ δευτέρου τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα ἐν ἔτει 63, εἶδε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ καὶ πάλιν ματαιωθείσας, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτήσεως, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ προβῇ μετὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ ὁμοφρόνων εἰς πολλῷ φοβερώτερον πραξικόπημα, ἤτοι νὰ φονεύσωσι τοὺς ὑπάτους, νὰ ἐξαφανίσωσι πάντα τὰ χρεωστικὰ βιβλία (novae tabulae), νὰ πυρπολήσωσι τὴν Ῥώμην, νὰ προβῶσιν εἰς ἁρπαγὰς καὶ λεηλασίας καὶ ἐν τῇ γενικῇ ἐκείνῃ συγχύσει καὶ ταραχῇ νὰ καταλάβωσι τὴν ἐξουσίαν. Εὐτυχῶς ὅμως ἔσωσε τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ φοβεροῦ τούτου κινδύνου αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀνήρ, ὃν ὁ Κατιλίνας ὡς ἀνταγωνιστὴν αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ ἤδη ὕπατον ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ ἐκποδών, ἤτοι ὁ *Μάρκος Τύλλιος Κικέρων* [1].

[1] Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις εἶναι γνωστὸς ὡς ὁ διασημότατος πάντων τῶν ρωμαίων ῥητόρων, γεννηθεὶς ἐν Ἀρπίνῳ, τῇ πατρίδι τοῦ Μαρίου, κατὰ τὸ ἔτος 106 π. Χ. κατήγετο ἔκ τινος ἀσημάντου οἰκογενείας. Εἰ καὶ οὐδεὶς τῶν προγόνων του εἶχε περιβληθῇ ποτε οἱονδήποτε τῶν κουρουλικῶν ἀξιωμάτων, ἐν

Εἰ καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ διασημότατος οὗτος ἀνὴρ ἐγένετο ὕπατος, μετ' ἀγρύπνου πάντοτε προσοχῆς παρηκολούθει πάντα τὰ διαβήματα τῶν συνωμοτῶν, ὧν τὰ καταχθόνια σχέδια δὲν ἦσαν πλέον μυστήριον, ἐν τούτοις δὲν ἠδύνατο ἕνεκεν ἐλλείψεως σαφῶν ἀποδείξεων νὰ προβῇ εἰς οὐδεμίαν κατ' αὐτῶν καταδίωξιν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ Κατιλίνας μετ' ἀνηκούστου θρασύτητος παρευρισκόμενος καθ' ἑκάστην ἐν τῇ Συγκλήτῳ, ἀπέκρουε πᾶσαν περὶ τῆς συνωμοσίας αὐτοῦ φήμην. Ὅτε ὅμως ὁ δραστήριος καὶ φιλόπατρις ἐκεῖνος ἀνὴρ κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μάθῃ διά τινος τῶν συνωμοτῶν πάσας τὰς λεπτομερείας τοῦ καταχθονίου αὐτῶν σχεδίου, μετὰ τοσούτου προέβη θάρρους εἰς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου διὰ τῶν λαμπροτάτων καὶ ἀπαραμίλλων αὐτοῦ λόγων, καὶ μετὰ τοσαύτης δριμύτητος ἐπετέθη κατὰ τοῦ Κατιλίνα, ὥστε μὴ δυνάμενος πλέον οὗτος νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ ἠναγκάσθη ἐκ φόβου νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἐτρουρίαν, ἔνθα εἷς τῶν συνεταίρων αὐτοῦ, *Μάλλιος* καλούμενος, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ συλλέξει στρατόν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατορθώσας νὰ μάθῃ καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Ῥώμῃ ὑπολειφθέντας συνωμότας διὰ τῶν τότε κατὰ τύχην αὐτόθι διατριβόντων ἀπεσταλμένων τῶν Ἀλλοβρόγων, οἵτινες ἐπίσης διετέλουν ἐν γνώσει τῆς συνωμοσίας, ἠνάγκασε τὴν Σύγκλητον διὰ λόγου σφοδροῦ καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Μ. Πορκίου Κάτωνος, νὰ ἐγκρίνῃ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, τὴν εἰς θάνατον καταδίκην αὐτῶν ὡς ἐνόχων ἐσχάτης προδοσίας ἄνευ ἀπολογίας. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς τούτων ποινῆς ὁ Κικέρων ἀνήγγειλε τὸ γεγονὸς τοῦτο εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς λέξεως «ἔζησαν», ἐχαιρετήθη ἐνθουσιωδῶς καὶ ἀνεκηρύχθη *πατὴρ τῆς πατρίδος* (pater patriae).

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Κατιλίνα τὸ τέλος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν ὁποία ἦτο ἡ τύχη τῶν ἐν Ῥώμῃ συνεταίρων του, ἀπεπειράθη μὲν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἐτρουρίας, ἐν ᾗ ἔμενε μετὰ τοῦ στρατοῦ του, εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ὅπως σωθῇ,

τούτοις αὐτὸς διὰ τῆς λαμπρᾶς καὶ πολυειδοῦς αὐτοῦ μορφώσεως, τῶν σπανίων πνευματικῶν προτερημάτων καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἐκτάκτου ῥητορικῆς δεινότητος, ἣν ὤφειλε κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις καὶ Ῥόδῳ σπουδὰς αὐτοῦ, κατώρθωτε κατὰ μικρὸν νὰ ἀνυψωθῇ εἰς ἅπαντα τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας.

ἀλλ' ὅμως ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τοῦ Μ. Πετρείου, ὑποστρατήγου τοῦ ὑπάτου Ἀντωνίου, νὰ συνάψῃ μάχην ἐν *Πιστορίᾳ*, ἔπεσε κατ' αὐτὴν μαχόμενος ἡρωϊκῶς (62 π. Χ.).

§ 46

Ἡ πρώτη τριανδρία

Ἐν τοιαύτῃ ἀνωμάλῳ καταστάσει διετέλουν τὰ πράγματα ἐν Ῥώμῃ, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Πομπήϊος ἐκ τῆς Ἀσίας (61 π. Χ.). Ἐν ᾧ δὲ πάντες ἐνόμιζον, ὅτι ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν θὰ ἄφινε μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του τὴν εὐνοϊκωτάτην ἐκείνην περίστασιν νὰ παρέλθῃ ἐπὶ ματαίῳ, ἀλλὰ θὰ προσεπάθει τῇ βοηθείᾳ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ του νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς χεῖράς του ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν, αὐτὸς τοὐναντίον διαλύσας πρὸς μεγίστην ἔκπληξιν αὐτῶν τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του ἐκείνου εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀποβίβασίν του καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ὡς ἰδιώτης, ἠρκέσθη μόνον εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ θριάμβου του, οὗτινος ὅμοιον ἀληθῶς οὐδέποτε ἄλλοτε πρότερον εἶχεν ἴδει ἡ Ῥώμη. Ὁπόσον ὅμως ἡ πρᾶξίς του ἐκείνη ἦτο μέγα πολιτικὸν σφάλμα δὲν ἐβράδυνε καὶ αὐτὸς νἀναγνωρίσῃ. Διότι οὐ μόνον οἱ διασημότεροι ἄνδρες τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος *Μ. Πόρκιος Κάτων*, *Λούκουλλος*, *Μέτελλος ὁ Κρητικός*, *Κράσσος*, καὶ ἄλλοι ἐκρύχθησαν ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Σύγκλητος, ἥτις ἄλλοτε ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἑνὸς μόνου βλέμματος τοῦ ἰσχυροτάτου ἐκείνου ἀνδρός, ἀπέκρουσεν ἤδη πάσας αὐτοῦ τὰς αἰτήσεις, μὴ θελήσασα οὔτε τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτόν, οὔτε νὰ ἐγκρίνῃ τὴν αἰτηθεῖσαν ἐπικύρωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀσίᾳ διαταχθέντων καὶ τὴν διανομὴν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του. Οὐδαμῶς ἄρα παράδοξον, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὑπὸ μεγίστης ἀθυμίας καὶ ἀγανακτήσεως κατεχόμενος ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καταπτώσει τῆς πολιτικῆς του δυνάμεως, δὲν εἶδε μετὰ δυσαρεσκείας τὴν προσέγγισιν ἀνδρός, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ὑπέθετε, ὅτι ἦτο προωρισμένος ὑπὸ τῆς τύχης νὰ διαδραματίσῃ ἓν τῶν σπουδαιοτέρων προσώπων τῆς παγκοσμίου Ἱστορίας, πολλῷ δ' ὀλιγώτερον ὅτι ἔμελλε μετὰ μικρὸν νὰ ἐπισκιάσῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τὴν δόξαν. Ὁ ἀνὴρ δὲ οὗτος ἦτο ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ.

Ὁ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις διασημότατος οὗτος ἀνὴρ γεννηθεὶς ἐν ἔτει 100ῷ π. Χ. ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν ἐπιφανῆ, ἥτις ἔλεγεν ὅτι κατήγετο ἀπὸ τῶν βασιλέων τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀγχίσου. Ἀπολέσας τὸν πατέρα του λίαν προώρως ἀνετράφη ἐπιμελῶς ὑπὸ τῆς μητρός του, εἰς ἣν καὶ ὤφειλεν οὐ μόνον τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν τῶν ἐκτάκτων αὐτοῦ πνευματικῶν προτερημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ εὐρωστίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνῆκεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα ἕνεκα τῆς στενῆς συγγενείας, ἥτις συνέδεεν αὐτὸν μετὰ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Κίννα, καθὸ ἀνεψιὸς τοῦ πρώτου καὶ γαμβρὸς τοῦ δευτέρου, τοσοῦτον διήγειρε καὶ αὐτός, ὅπως καὶ πάντες οἱ λοιποὶ συγγενεῖς καὶ ὀπαδοὶ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, τὴν ὀργὴν τοῦ Σύλλα, ὥστε οὐ μόνον ἀπήτησεν οὗτος παρ' αὐτοῦ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς συζύγου του, ἀλλὰ καὶ μὴ ὑπακούσαντα εἰς τὴν ἀξίωσίν του ταύτην τὸν προέγραψεν. Οὕτω δ' ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην, εἰς ἣν ὅμως καὶ πάλιν μετά τινα χρόνον ἐπανῆλθεν, ὅτε ὁ πανίσχυρος ἐκεῖνος δικτάτωρ ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις τινῶν φίλων του καὶ ἰδίως τῶν Ἑστιάδων παρθένων ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς προγραφῆς [1]. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀμνηστείαν αὐτοῦ ταύτην μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἀπῆλθεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπως διδαχθῇ αὐτόθι τὴν ῥητορικήν, ἣν ἐδίδασκε τότε ὁ διάσημος αὐτῆς διδάσκαλος *Μόλων*. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐπανελθὼν καὶ πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν προσφιλῆ εἰς τὸν λαόν, δι' οὗ καὶ μόνου ἤλπιζεν, ὅτι ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς μέλλοντας αὐτοῦ σκοπούς. Ὁποῖα δὲ φιλόδοξα αἰσθήματα ἔβραζον ἐν τῷ στήθει τοῦ τότε νεαροῦ ἀκόμη τὴν ἡλικίαν Καίσαρος, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων λέξεων, αἵτινες διεξέφυγον τῶν χειλέων αὐτοῦ ἐν Γαδείροις τῆς Ἱσπανίας καθ' ἣν στιγμὴν εἰσελθὼν εἰς τὸν αὐτόθι ναὸν τοῦ Ἡρακλέους, εἶδεν ἐνώπιόν του τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου: «Οἴμοι», ἀνέκραξεν, «οὐ-

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Σύλλας τοσοῦτον ἀσφαλῶς διέγνωσε τοὺς μέλλοντας τοῦ Καίσαρος σκοπούς, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦντας, ὅτι ὁ νεανίας ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ ἐπενέγκῃ τὸν ὄλεθρον τῶν εὐγενῶν, διότι «πολλοὺς ἐνέβλεπεν ἐν αὐτῷ Μαρίους».

τος ἐν τῇ ἐμῇ ἡλικίᾳ εἶχε κατακτήσει τὸν κόσμον, ἐγὼ δὲ οὐδὲν εἰσέτι ἔπραξα».

Ἀποσταλεὶς τὸ πρῶτον ὡς ταμίας εἰς τὴν Ἰσπανίαν (Λυσιτανίαν) ἐν ἔτει 67 π. Χ. κατώρθωσε μετὰ τοῦτο νὰ περιβληθῇ βαθμηδὸν ἅπαντα τὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' αὐτῶν τῶν δυσκολωτάτων. Ἕνεκεν ὅμως τοῦ σπατάλου αὐτοῦ βίου τοσοῦτον εἶχον ἐξογκωθῇ τὰ χρέη του, ὥστε ἠναγκάσθη ποτέ, ὡς λέγεται, νὰ εἴπῃ εἷς τινας τῶν φίλων του «δέκα καὶ πέντε ἑκατομμυρίων περίπου ἔχω ἀνάγκην, ὅπως δυνηθῶ νὰ εἴπω ὅτι οὐδὲν ἔχω». Καὶ ὅμως ἀπέναντι τοῦ καταπληκτικοῦ τούτου χρέους οὐδέποτε ἐταράχθη, ἅτε ἔχων πεποίθησιν εἰς ἑαυτὸν καὶ μετὰ βεβαιότητος προβλέπων ὅτι πάντας τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ. Τίνες δ' ἦσαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου οἱ σκοποὶ σαφέστατα δεικνύει πλὴν ἄλλων καὶ τὸ ἑξῆς περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Διερχόμενος καθ' ἣν ἐποχὴν μετέβαινεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὡς προπραίτωρ, διά τινος παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων μικροῦ καὶ ἐλεεινοῦ χωρίου, καὶ ἐρωτηθεὶς ἀστείως ὑπό τινος τῶν συνοδοιπόρων του ἂν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ ἤριζον περὶ θέσεων καὶ τιμῶν, «βεβαιότατα», ἀπήντησε, «καὶ ἐγὼ τοὐλάχιστον θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἦμην *πρῶτος* ἐνταῦθα, ἢ *δεύτερος* ἐν Ῥώμῃ.»

Καὶ ἀληθῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ τοσαύτης ἤρξατο ὁ Καῖσαρ νὰ ἐργάζηται δραστηριότητος καὶ ἐπιτηδειότητος πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν του, ὥστε οὐδεμία πλέον ὑπελείπετο ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἐκτάκτου αὐτοῦ πνεύματος. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῆς Ἰσπανίας, ἔνθα διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ δημοτικότητος καὶ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων εἶχε διεγείρει τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ στρατοῦ του, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ γείνῃ ὕπατος συνέλαβε τὴν ἰδέαν πρὸς ματαίωσιν πάσης ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τῶν ἀντιζήλων του, νὰ συνδεθῇ προσωρινῶς μετὰ τῶν δύο διασημοτέρων ἐξ αὐτῶν, τοῦ Κράσσου καὶ τοῦ Πομπηίου, ἤτοι τοῦ πλουσιωτέρου καὶ τοῦ ἐνδοξοτέρου, ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς καὶ πάλιν. Διὰ τοῦτο κατορθώσας προηγουμένως μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἐπιτηδειότητος νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς δύο ἐκείνους ἐχθρικῶς κατ' ἀλλήλων διακειμένους ἄνδρας, προέτεινεν αὐτοῖς μετὰ τοῦτο νὰ συνδεθῶσι καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ πρὸς ἀλλήλους, ὅπως ἐργαζόμενοι

ἀπὸ κοινοῦ κατορθώσωσι νὰ καταλάβωσιν αὐτοὶ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν διὰ τῆς κατασυντρίψεως τῆς δυνάμεως τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξαρτήσωσιν οὕτω τὰ πάντα ἀπὸ τῆς θελήσεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτην πρότασιν, ἣν ἐθεώρουν λίαν συντελεστικὴν εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νἀποκρούσωσιν οὔτε ὁ Κράσσος οὔτε ὁ Πομπήϊος, ἀπετελέσθη οὕτω μεταξὺ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ὁ μυστικὸς ἐκεῖνος πολιτικὸς δεσμός, ὅστις γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης ὑπὸ τὸ ὄνομα *πρώτη τριανδρία* (triumviratum) περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῷ *τὸν νοῦν, τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον* (60 π. Χ.).

Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐκλεχθεὶς ὕπατος τοσοῦτον ἐφρόντισε νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν δύναμιν τῆς Συγκλήτου, ὥστε, εὐθὺς ὡς εἶδεν ὅτι αὕτη δὲν ἤθελε νὰ ἐγκρίνῃ τὰς γνωστὰς αἰτήσεις τοῦ Πομπηίου, οὐ μόνον δὲν ἐδίστασε νὰ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντιστάντα εἰς τὰς προτάσεις του ἐκείνας ἀσήμαντον συνάδελφόν του *Βίβουλον*, ὅστις ἦτο ὄργανον τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, ἠνάγκασε διὰ τοῦ φόβου νὰ ἀπέχῃ εἰς τὸ ἑξῆς πάσης κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν ὑπατείαν ἐκείνην ἐκάλουν σκωπτικῶς οὐχὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Βιβούλου, ἀλλὰ τοῦ *Ἰουλίου* καὶ τοῦ *Καίσαρος*.

Πολλῷ ὅμως καιριώτερον τραῦμα κατήνεγκεν ὁ Καῖσαρ κατὰ τῆς Συγκλήτου, ὅτε μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του κατώρθωσε νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ, οὐχὶ δι' ἐκείνης, ὡς ἦτο μέχρι τοῦδε σύνηθες, ἀλλὰ διὰ τοῦ λαοῦ, ἡ διοίκησις τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἐπὶ πέντε ἔτη, εἰς ἃς ὅμως καὶ ἡ Σύγκλητος ἔσπευσε νὰ προσθέσῃ αὐθορμήτως καὶ τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἤθελε περιπλακῆ εἰς πολυειδεῖς πολέμους καὶ ἀναγκασθῇ ἕνεκα τούτου νὰ μένῃ μακρὰν τῆς Ῥώμης.

Πρὶν ἢ ὁ Καῖσαρ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἐνόμισεν, ὅτι ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἐπιρροὴν τῆς Συγκλήτου, ἔπρεπε νἀπομακρύνῃ τῆς Ῥώμης τοὺς δύο προϊσταμένους τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τὸν Κάτωνα καὶ τὸν Κικέρωνα, οἵτινες διαγνόντες τοὺς φιλάρχους αὐτοῦ σκοποὺς προσεπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα ματαιώσωσιν αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἀπεστάλη πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου, ὁ δὲ δεύτερος ἐξωρίσθη προτάσει τοῦ δημάρχου

Κλωδίου ὡς συντελέσας νὰ φονευθῶσιν ἄλλοτε ῥωμαῖοι πολῖται, οἱ συνωμόται τοῦ Κατιλίνα, ἀναπολόγητοι καὶ ἄκριτοι (58 π. Χ.). Ἵνα δὲ καταστήσῃ καὶ τὸν δεσμὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πομπηίου στενώτερον ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Καῖσαρ ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἰουλίαν.

§ 47

Ὁ Καῖσαρ ἐν Γαλλίᾳ.

(58—51 π. Χ.)

Εἰ καὶ ὁ Καῖσαρ πολλὰ παρέσχε μέχρι τοῦδε δείγματα τῆς μεγάλης αὐτοῦ στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἱκανότητος, ἐν τούτοις τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον καὶ ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἐπόψεις ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀπῆλθεν εἰς τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν.

Ἡ χώρα αὕτη, ἥτις κατῳκεῖτο τότε ὑπὸ διαφόρων γαλατικῶν ἢ κελτικῶν φύλων, καὶ ἧς ὅρια ἦσαν αἱ Ἄλπεις, ὁ Ῥῆνος, τὰ Πυρηναῖα καὶ ὁ ἀτλαντικὸς Ὠκεανός, δὲν ἀπετέλει ἓν μόνον κράτος, ἀλλ' ἦτο διῃρημένη εἰς πολλὰ τοιαῦτα μικρὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα. Ἐπειδὴ δὲ μόνον τὸ μεσημβρινοανατολικὸν αὐτῆς μέρος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπεφάσισεν ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὅστις δὲν ἠννόει νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην αὐτοῦ τὴν διοίκησιν, ἀλλ' ἤθελε καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔνδοξον δι' ἐκτάκτων στρατιωτικῶν κατορθωμάτων, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ ἐφ' ἁπάσης τῆς λοιπῆς χώρας, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔβλεπεν, ὅτι ἕνεκα τῶν διηνεκῶν διενέξεων τῶν διαφόρων αὐτῆς λαῶν ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη χώρα ἐμαστίζετο καὶ ὑπὸ συχνῶν γερμανικῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ πρῶτον μὲν μαθὼν ὅτι οἱ παρὰ τὸν ἄνω Ῥῆνον κατοικοῦντες Ἑλβετοὶ ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τοιούτων ἐπιδρομῶν εἶχον καταλίπει τὴν χώραν των καὶ ἐζήτουν νὰ κατοικήσωσι τὸ εὐφορώτερον μέρος τῆς Γαλλίας, προσέβαλεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε μετὰ φοβερὰν ἧττα νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ἀνεγείρωσι καὶ πάλιν τὰ πυρποληθέντα χωρία των. Ἔπειτα δὲ ἐνίκησε τὸν ἡγεμόνα τῶν Γερμανῶν (Σουηβῶν) *Ἀριόβιστον*, ὅστις προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Σηκουανῶν εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων προστατευομένων Αἰδούων, κατεπίεζεν ἐξίσου ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς ἐκείνους, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰποσυρθῇ καὶ πάλιν πέραν τοῦ Ῥήνου

(58). Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπέταξε καὶ τοὺς Βέλγας, οἵτινες εἶχον ὑψώσει τὰ ὅπλα κατὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ ἀπέκρουσε καὶ πάλιν πέραν τοῦ Ῥήνου (56) γερμανικά τινα φῦλα, ἅτινα εἶχον ἀποπειραθῆ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, διέβη καὶ αὐτὸς τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον δίς (55 καὶ 53), ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀναγκάσῃ τοὺς Γερμανοὺς νὰ μὴ προβῶσι πλέον εἰς οὐδεμίαν κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης ἐνόχλησιν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς Βρετανίας δὲν ἐδίστασεν ὁ Καῖσαρ νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα αὐτοῦ δίς (55 καὶ 54), ὅπως ἀναγκάσῃ καὶ τῆς νήσου ταύτης τοὺς κατοίκους νὰ μὴ παρέχωσιν οὐδεμίαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν Γάλλους. Καὶ ὅμως οὗτοι μεθ' ὅλα τὰ ἀλλεπάλληλα ταῦτα καὶ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀνδρός, οὐδεμίαν παρέλειπον εὐκαιρίαν ὅπως ἀποσείσωσι καὶ πάλιν τὸν μισητὸν αὐτοῖς ῥωμαϊκὸν ζυγόν. Ἀλλ' ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον οἱ δυστυχεῖς πρὸς τοῦτο προσπαθείας, ὅσον λαμπρὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ νίκη αὐτῶν παρὰ τὴν *Γεργοβίαν* (οὐ μακρὰν τοῦ Κλερμοντίου) ἐν ἔτει 52 κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Καίσαρος, τοσαύτην οὗτος ἀνέπτυξε στρατιωτικὴν ἱκανότητα κατὰ τὴν μετὰ μικρὸν συναφθεῖσαν κρίσιμον μάχην παρὰ τὴν *Ἀλεσίαν* τῆς Βουργουνδίας, ὥστε οὐ μόνον ἐνίκησε τὸν ἐκ 250,000 ἀνδρῶν συγκείμενον γαλλικὸν στρατόν, οὗτινος ἡγεῖτο ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρβέρνων *Οὐεργετόριξ*, ἀλλὰ καὶ οὗτος συνελήφθη αἰχμάλωτος, καὶ ἡ Γαλλία ὁλόκληρος ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νἀναγνωρίσῃ διὰ παντὸς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἔκτοτε δὲ ἡ χώρα αὕτη τοσοῦτον ἀνεπτύχθη διὰ τῶν αὐτόθι ἱδρυθεισῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν ἰταλικῶν λαῶν συγκοινωνίας, καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ γλώσσης, ὥστε Γάλλοι καὶ Ῥωμαῖοι συνεχωνεύθησαν κατὰ μικρὸν εἰς ἕνα λαόν.

§ 48.

Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος.

Ἐν ᾧ ὁ Καῖσαρ προσεπάθει νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ εἰς τὰς βορειοδυτικὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, οὐδενὸς ἐφείδετο μέσου ὁ Πομπήϊος ἐν Ῥώμῃ, ὅπως αὐξήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην τοῦ κράτους ἀρχήν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ γνωστὸς δήμαρχος Π. Κλώδιος, εἷς τῶν θρασυτέρων δημαγωγῶν,

καὶ μέχρι τοῦδε τυφλὸν τῶν τριάρχων ὄργανον, δὲν ἐδίστασε νὰ κηρυχθῇ ἄσπονδος αὐτοῦ ἐχθρὸς καὶ πολυειδῶς νὰ τὸν προσβάλῃ, ἡ δὲ Σύγκλητος, ἥτις ἤρξατο καὶ πάλιν νἀναλαμβάνῃ θάρρος, καὶ ἥτις εἶχε κατορθώσει ἐν τῷ μεταξὺ νἀνακαλέσῃ τὸν Κικέρωνα ἐκ τῆς ἐξουσίας, ἀπεπειράθη νὰ προσβάλῃ τοὺς κληρουχικοὺς νόμους τοῦ Καίσαρος, ἐθεώρησαν οἱ τρίαρχοι ἀναγκαῖον ἐν ἔτει 56 π. Χ. νὰ συνέλθωσιν ἐν *Λούκᾳ*, ὅπως συνεννοηθῶσι περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ προβῶσιν εἰς νέαν παράτασιν τῆς φιλίας των. Κατὰ τὴν συνέντευξιν δ' ἐκείνην, καθ' ἣν παρευρέθησαν καὶ πλεῖστοι ἐκ τῶν διασημοτέρων αὐτῶν ὀπαδῶν ἀπεφασίσθη, ὁ μὲν Καῖσαρ νὰ διατηρήσῃ τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας ἐπὶ πέντε ἀκόμη ἔτη μετὰ τὴν λῆξιν τῆς πρώτης πενταετίας, ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος νὰ γείνωσιν ὕπατοι διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας των ὁ μὲν πρῶτος νὰ λάβῃ τὴν Ἰσπανίαν ὡς ἐπαρχίαν, ὁ δὲ δεύτερος τὴν Συρίαν.

Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἐλάμβανον οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι ἄνδρες μέτρα πρὸς σύσφιγξιν τῆς φιλίας των, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ αὕτη ἐπὶ μακρόν, ἐνόσῳ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν προσεπάθει νὰ ὑποσκελίσῃ τοὺς δύο ἄλλους πρὸς κατάληψιν τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς. Ἐξ ὅτου δὲ μάλιστα ὁ Κράσσος μεταβὰς εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ Συρίαν εὗρε τὴν καταστροφήν του ἐν τῷ κατὰ τῶν Πάρθων πολέμῳ, εἰς ὃν τὸν ἐξώθησεν ἡ ὑπέρμετρος αὐτοῦ φιλοδοξία καὶ ἡ ἀκόρεστος φιλαργυρία (53), ἡ ῥῆξις μεταξὺ τοῦ Πομπηΐου καὶ τοῦ Καίσαρος κατέστη πλέον ἀναπόφευκτος, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχεν ἐκλίπει πρὸ μικροῦ καὶ ὁ συνδέων τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας συγγενικὸς δεσμὸς διὰ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου τοῦ Πομπηΐου Ἰουλίας, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Καίσαρος, καὶ ἥτις πάντοτε ἐφρόντιζε νὰ καταπραΰνῃ διὰ τοῦ συμβιβαστικοῦ αὐτῆς τρόπου τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ συζύγου.

Καὶ ἀληθῶς πῶς ἦτο δυνατὸν εἰς τὸν Πομπήϊον, ὅστις μάλιστα ἐξεπίτηδες δὲν εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του Ἰσπανίαν, ὅπως μένων ἐν Ῥώμῃ δυνηθῇ ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς χεῖράς του τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, πῶς ἦτο δυνατὸν εἰς αὐτὸν νἀκούσῃ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ λαμπρὰ τοῦ Καίσαρος κατορθώματα ἐν Γαλλίᾳ καὶ νὰ μὴ αἰσθάνηται ἐν ἑαυτῷ ἐξαπτομένην τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιζηλίαν; Διὰ τοῦτο εὐθὺς ὡς ἐπαρουσιάσθη αὐτῷ ἡ πρώτη

κατάλληλος περίστασις, δὲν ἐδίστασεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῆς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του. Ὅτε δῆλα δὴ ἐν ἔτει 52 πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν Ῥώμῃ, ἣν καθ' ἑκάστην ἐτάραττον αἱ ἄγριαι τῶν κομμάτων συγκρούσεις, περιεβλήθη ὁ Πομπήϊος ὑπὸ τῆς Συγκλήτου δι' ἀπολύτου ἐξουσίας μόνος αὐτὸς παρὰ τὰ νόμιμα ἐκλεχθεὶς ὕπατος (consul sine collega), τοσοῦτον ἐνόμισεν ἑαυτὸν ἰσχυρὸν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Καίσαρος, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχεν ἤδη προσέλθει καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατορικὴν μερίδα, ὥστε εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τῶν γαλατικῶν πολέμων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Συγκλήτῳ ὅπως οὐ μόνον ἀρνηθῇ αὐτῷ τὴν ζητηθεῖσαν παράτασιν τῆς ἀρχιστρατηγίας του, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τέλους τῷ ἀναγγείλῃ ὅτι, ἂν ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας, ἤτοι μέχρι τῆς α' Μαρτίου τοῦ ἔτους 49, δὲν ἀποθέσῃ τὸ ἀξίωμά του καὶ δὲν διαλύσῃ τὸν στρατόν του, θέλει θεωρηθῇ ὡς ἐχθρὸς τῆς πατρίδος. Καὶ διεμαρτυρήθησαν μὲν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς Συγκλήτου οἱ φίλοι τοῦ Καίσαρος δήμαρχοι *Κουρίων*, *Ἀντώνιος* καὶ *Κάσσιος*, ἀπαιτήσαντες ἵνα καὶ ὁ Πομπήϊος ὑποβληθῇ εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Καῖσαρ ὑποχρέωσιν. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὐτῶν αὕτη ἀπερρίφθη, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἐν Ῥώμῃ, κατέφυγον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε διευθυνθῇ εἰς τὴν Ῥάβενναν, ὅπως ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης παρακολουθῇ τὰ ἐν Ῥώμῃ συμβαίνοντα, καὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς ὑπεράσπιστιν τῶν ἀπειλουμένων δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ.

Εἰ καὶ ὁ Καῖσαρ πολλάκις ἐσκέφθη ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, ἐν τούτοις ἀναλογιζόμενος, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς δοξομανεῖς αὐτοῦ σκοπούς, ἀπεφάσισεν ἐπὶ τέλους νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀφωσιωμένου στρατοῦ του καὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸν Ῥουβίκωνα ποταμόν, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο τὸ ὅριον τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ μακρὸν ἔστη διστάζων ἀπέναντι τοῦ μεγέθους τοῦ τολμήματος, καθ' ὅσον ἡ διάβασις τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου μετὰ στρατοῦ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Συγκλήτου ἐσήμαινε πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος, ἀνεφώνησεν ἐπὶ τέλους «ἐρρίφθω ὁ κῦβος» (alea est jacta), καὶ διαβὰς τὸν Ῥουβίκωνα ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης (κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 49). Οὕτω δὲ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος μετὰ ἐνεακετῆ ἀπου-

σίαν ἐπάτησε καὶ πάλιν τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος του, ἀλλὰ δυστυχῶς ὡς ἐχθρὸς αὐτῆς.

Ὁπόσην δὲ σύγχυσιν καὶ τρόμον παρήγαγεν ἐν Ῥώμῃ ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐπήρχετο κατ' αὐτῆς, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Ἐν ᾧ δὲ οἱ φίλοι τοῦ Καίσαρος ἔξαλλοι ὑπὸ χαρᾶς ἔσπευδον εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ὁ Πομπήϊος τοὐναντίον τοσοῦτον ἐξεπλάγη ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκήτῳ ἐκείνῃ ἀγγελίᾳ καὶ ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη φόβου, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ καταλίπῃ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ τὴν Ῥώμην μετὰ πάντων τῶν ὀπαδῶν του καὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου στρατοῦ του, καὶ νὰ καταφύγῃ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Καπύην, μετὰ μικρὸν δὲ διὰ τοῦ Βρεντησίου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅμως αὐτὸς ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις πρὸ μικροῦ ἤδη ἐπὶ τῇ ἐκδηλωθείσῃ αὐτῷ ὑποψίᾳ, ὅτι πιθανὸν ὁ Καῖσαρ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ῥώμης, ἔλεγε μετὰ στόμφου, ὅτι «ὅπου δήποτε τῆς Ἰταλίας ἤθελε κτυπήσει τὴν γῆν διὰ τοῦ ποδὸς πολυάριθμοι θὰ ἐξήρχοντο λεγεῶνες». Καὶ κατεδίωξε μὲν αὐτὸν ὁ Καῖσαρ μέχρι τοῦ Βρενδησίου, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη ἕνεκεν ἐλλείψεως στόλου νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ περαιτέρω τὴν καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐστράφη κατὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἀφ' οὗ ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν ἠνάγκασε πάσας αὐτῆς τὰς χώρας εἰς ὑποταγήν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτός. Ἐν ᾧ δὲ οἱ πολῖται κατείχοντο ὑπὸ φόβου, ὅτι θὰ ἐπανελαμβάνοντο καὶ πάλιν αἱ φεβεραὶ σκηναὶ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα, ὁ Καῖσαρ τοὐναντίον μετὰ τοσαύτης προσηνέχθη πρὸς αὐτοὺς ἠπιότητος, ὥστε ἐφείλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τὴν γενικὴν ἀγάπην. Ἦτο δὲ δι' αὐτὸν προσέτι μέγα εὐτύχημα, ὅτι ἐγένετο κύριος καὶ τῶν δημοσίων θησαυρῶν, οὓς ὁ Πομπήϊος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἶχον καταλίπει ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν συγχύσει καὶ ταραχῇ ἐν Ῥώμῃ, διότι δι' αὐτῶν θὰ ἠδύνατο εὐκολώτερον νὰ φέρῃ εἰς πέρας πάντας αὐτοῦ τοὺς σκοπούς.

Μετὰ δὲ ταῦτα θέλων, ὡς ἔλεγε, «νὰ πολεμήσῃ πρῶτον στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ καὶ ἔπειτα στρατηγὸν ἄνευ στρατοῦ», ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἱσπανίας, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἦτο ἡ ἐπαρχία τοῦ Πομπηίου, καὶ ἀφ' οὗ ὑπήγαγε καὶ ταύτην, ὡς καὶ τὴν Μασσαλίαν, ἥτις εἶχεν ἀντιτάξει αὐτῷ γενναίαν ἀντίστασιν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, ἐπανῆλθε καὶ πάλιν μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα περιεβλήθη τὸ δικτατορικὸν ἀξίωμα, ὅπερ ὅμως

ἀπέθετο καὶ πάλιν μετὰ ἔνδεκα ἡμέρας προτιμήσας νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος.

Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τοῦτο ἐξησφάλισε τὴν τάξιν ἐν Ῥώμῃ διὰ διατάξεων συνετῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Πομπηίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε σχηματίσει ἐν Θεσσαλονίκῃ ἰδίαν Σύγκλητον καὶ εἶχε συγκροτήσει ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους μεγίστην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν. Καίτοι δὲ ὁ Καῖσαρ δὲν ἠδυνήθη ἕνεκεν ἐλλείψεως πλοίων νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τοῦ Βρεντησίου εἰς τὴν Ἤπειρον ἀνάλογον δύναμιν, καίτοι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρὸς τὸν Πομπήϊον σύγκρουσιν ἐν Δυρραχίῳ ἡττήθη καὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἀνεπιτηδειότητος τούτου ἐσώθη, ἐν τούτοις τοσαύτην κατώρθωσε μετὰ μικρὸν νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸν ἀντίπαλόν του ἐκεῖνον καταστροφὴν ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν ἐν *Φαρσάλῳ* συναφθεῖσαν μάχην (τῇ 9ῃ Λυγούστου 48), ὥστε οὗτος ἀπολέσας πλέον πᾶσαν ἐλπίδα, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ διὰ τῆς φυγῆς. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν κατέφυγεν εἰς τὴν Λέσβον, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐλπίζων ὅτι παρὰ τῷ νεαρῷ βασιλεῖ τῆς χώρας ταύτης *Πτολεμαίῳ τῷ Διονύσῳ*, οὗτινος ὁ πατὴρ Πτολεμαῖος ὁ Αὐλητὴς εἰς αὐτὸν ὤφειλε τὸν θρόνον του, ἤθελε τύχει τῆς ποθουμένης προστασίας καὶ φιλοξενίας. Ἀλλ' ἀντὶ τούτων εὗρεν ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος ἀνήρ, καθ' ἣν στιγμὴν ἦτο ἕτοιμος νὰ ποβῇ εἰς τὴν ξηράν, τὸν θάνατον, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀθλίων συμβούλων τοῦ ἀνηλίκου ἐκείνου ἡγεμόνος, οἵτινες ἐνόμισαν, ὅτι μόνον διὰ τοῦ ἀποτροπαίου τούτου μέσου θὰ ἠδύναντο νὰ ἐφελκύσωσι τὴν εὔνοιαν τοῦ ἰσχυροτάτου Καίσαρος (48 π. Χ.). Τοιοῦτο ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, περὶ οὗ ἐρρήθη, ὅτι θὰ εἶχε φθάσει τὴν δύναμιν τοῦ Καίσαρος, ἂν μὴ εἶχεν αὐτὸν ἀντίπαλον.

Ὅτε μετά τινας ἡμέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πομπηίου προσωρμίσθη καὶ ὁ Καῖσαρ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ ἐλεεινοὶ ἐκεῖνοι δολοφόνοι προσήνεγκαν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν δακτύλιον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοσαύτην ἠσθάνθη φρίκην ἐπὶ τῷ ἀποτροπαίῳ ἐκείνῳ θεάματι, ὥστε ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπόν του ἀπ' αὐτοῦ καὶ διέταξεν εὐθὺς τὴν μὲν κεφαλὴν νὰ καύσωσι μετὰ πολυτιμοτάτων ἀρωμάτων, τὴν δὲ κόνιν νὰ θέσωσιν ἐν τῷ ναῷ τῆς Νεμέσεως. Λέγεται δέ, ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἄφθονα ἔρρευσαν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Καίσαρος δάκρυα ἐπὶ τῇ

θέᾳ τοῦ προσώπου ἀνδρός, ὅστις ἐπὶ τόσον χρόνον ὑπῆρξεν γαμβρὸς αὐτοῦ καὶ φίλος καὶ μόνον τελευταῖον ἐχθρός. Μήπως ἆρά γε κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ᾐσθάνθη ἐν ἑαυτῷ προαίσθημά τι καὶ περὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τέλους ;

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦτο ἠθέλησεν ὁ Καῖσαρ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πτολεμαίου *Κλεοπάτραν*, ἥτις καὶ αὐτὴ κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ πατρός των ἀντεποιεῖτο τοῦ θρόνου, τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου καὶ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ κεκηρυγμένου Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ, ὥστε περιεπλάκη εἰς πόλεμον ἐπικίνδυνον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη δι' ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς στρατιωτικῆς δυνάμεως νὰ μείνῃ ἐπὶ ἐννέα ὅλους μῆνας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (48—47 π. Χ.). Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Καῖσαρ κατ' ἀρχὰς ὀχυρωθεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τῷ παρακειμένῳ θεάτρῳ νἀποκρούσῃ μετὰ 4000 μόνον ἀνδρῶν πάσας τὰς ἐχθρικὰς προσβολὰς καὶ νὰ πυρπολήσῃ μάλιστα καὶ τὸν ἐν τῷ λιμένι αἰγυπτιακὸν στόλον [1], ὅπως ἔχῃ τὴν θάλασσαν ἐλευθέραν διὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἀνάγκας. Ἀλλ' ὅτε μετὰ μικρὸν δεινὸς συνήφθη ἀγὼν περὶ τὴν νῆσον Φάρον, ἥτις ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς ξηρᾶς διὰ τεχνητῆς προκυμαίας, εἰς τοσοῦτον δεινὴν περιέστη θέσιν, ὥστε ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ θὰ ἦτο πλέον ἀναπόφευκτος, ἂν μὴ ἤρχετο αὐτῷ βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τὸν Μιθριδάτην τῆς Περγάμου. Εὐθὺς δὲ τότε συνάψας μάχην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς τελείαν καταστροφήν, ἐξ ἧς μόνον ὀλίγοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πτολεμαῖος τραπεὶς μετὰ τοῦτο εἰς φυγὴν ἐπνίγη ἐν τῷ Νείλῳ.

Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Καῖσαρ ἀνύψωσε μετὰ τοῦτο ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου τὴν πολυθέλγητρον Κλεοπάτραν μετὰ τοῦ νεωτέρου αὐτῆς ἀδελφοῦ, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου *Φαρνάκη*, ὅστις ἐπωφελήθεις ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ῥωμαίων, εἶχεν ἤδη καταλάβει τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν καὶ τὸν Πόντον. Μετὰ τοσαύτης δὲ ταχύτητος καὶ εὐκολίας κατώρθωσεν ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ διεξαγάγῃ καὶ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔκπληκτος ἐπὶ τῷ ἐκτάκτῳ τούτῳ κατορθώματι, ἀνήγγειλεν αὐτὸ πρός τινα τῶν ἐν Ῥώμῃ φίλων του διὰ τῶν

[1] Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐπυρπολήθη καὶ ἡ μεγάλη Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας.

τριῶν τούτων περιφήμων λέξεων : *veni, vidi, vici*, ἤτοι *ἦλθον, εἶδον ἐνίκησα.*

Καὶ ἐν τούτοις μεθ' ὅλα τὰ λαμπρὰ ταῦτα κατορθώματα δὲν ἠδύνατο ἀκόμη ὁ Καῖσαρ νἀπολαύσῃ τῶν καρπῶν τῶν κόπων του. Διότι εἶχε μὲν ἐκλίπει ὁ Πομπήϊος, οἱ υἱοὶ ὅμως αὐτοῦ καὶ οἱ ὀπαδοὶ ἔζων ἀκόμη καὶ ἔπρεπε καὶ αὐτοὶ νὰ καταβληθῶσι. Διὰ τοῦτο ἐπανελθὼν μετὰ τὴν διάταξιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ πραγμάτων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐγένετο καὶ πάλιν δικτάτωρ καὶ ὕπατος διὰ τὸ ἔτος 46, δὲν διέτριψεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐνταῦθα, ἀλλ' ἔσπευσεν εὐθὺς ὡς ἀποκατέστησε καὶ πάλιν τὴν κατὰ τὴν ἀπουσίαν του διαταραχθεῖσαν τάξιν, εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἔνθα μετὰ τὴν μάχην τῆς Φαρσάλου εἶχον καταφύγει οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Πομπηΐου καὶ εἶχον συγκροτήσει σπουδαίαν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, βοηθούμενοι προσέτι καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας *Ἰόβα*. Συναφθείσης δὲ παρὰ τὴν *Θάψον* ἐν ἔτει 46ῳ μεγάλης καὶ πεισματώδους μάχης, τοσαύτην καταστροφὴν ἐπήνεγκεν ὁ Καῖσαρ εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὥστε οὐ μόνον 50,000 ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιζησάντων ἐπιφανεστέρων Ῥωμαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ μνημονευθεὶς βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, ἀπελπίσαντες ηὐτοκτόνησαν [1]. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην νίκην διέταξεν ὁ Καῖσαρ τὰ πράγματα ἐν Ἀφρικῇ καὶ μέρος μὲν ἐκ τῆς Νουμιδίας κατέστησε ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, μέρος δὲ προσήρτησεν εἰς τὴν Μαυριτανίαν, ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐτέλεσε τέσσαρας μεγαλοπρεπεστάτους θριάμβους ἐπὶ ταῖς ἐν *Γαλλίᾳ, Αἰγύπτῳ, Πόντῳ* καὶ *Ἀφρικῇ* λαμπραῖς αὐτοῦ νίκαις, ἀνεκηρύχθη δικτάτωρ ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ ἐν γένει ἐτιμήθη ὑπό τε τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ διὰ πρωτοφανῶν τιμῶν καὶ περιποιήσεων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν συνηθροίσθησαν ἐν Ἰσπανίᾳ περὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Πομπηίου *Γναῖον* καὶ *Σέξτον*, οἵτινες

[1] Πρῶτος κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δοὺς τὸ παράδειγμα τῆς αὐτοκτονίας ἦτο ὁ τοῦ γνωστοῦ Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου δισέγγονος Κάτων ὁ νεώτερος. Μὴ δυνάμενος ὁ ἔνθερμος οὗτος τῆς δημοκρατίας ὀπαδός, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ὑτίκης, νὰ ἐπιζήσῃ πλέον μετὰ τὰ ἀλλεπάλληλα κατορθώματα τοῦ Καίσαρος, δι' ὧν ἠπειλεῖτο ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος του, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐμπήξῃ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τὸ ξίφος εἰς τὸ στῆθός του, ἀφ' οὗ ἀνέγνωσε τὸν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διάλογον τοῦ Πλάτωνος.

μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ μάχην εἶχον καταφύγει εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ οἵτινες εἶχον συγκροτήσει αὐτόθι καὶ ἐκ τῶν ἐγχωρίων σπουδαίαν δύναμιν, ἠναγκάσθη ὁ Καῖσαρ νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ κατ' αὐτῶν, ὅπως καταπνίξῃ καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀντίδρασιν. Ὅτε δὲ οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν πόλιν *Μούνδαν* (ἐν τῇ σημερινῇ Γρανάδᾳ), μετὰ τοσαύτης ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων λύσσης, ὥστε ἡ μάχη ἐκείνη, κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Καίσαρος μαρτυρίαν, ἦτο ἡ αἱματηροτέρα καθ' ὅλον τὸν ἐμφύλιον ἐκεῖνον πόλεμον. Καίτοι δὲ ἡ νίκη ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἀποκλίνασα πρὸς τοὺς Πομπηϊανούς, οἵτινες ἀληθῶς ἐπολέμησαν μετὰ πρωτοφανοῦς ἀνδρίας, ἐν τούτοις ἡ ὑπέροχος τοῦ Καίσαρος στρατηγικὴ ἱκανότης τοιαύτην ἔδωκεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰ πράγματα τροπήν, ὥστε καὶ ἡ μάχη αὕτη, ἥτις ἦτο ἡ τελευταία κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, καὶ καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τὰς 30,000 Πομπηϊανῶν, ἀπέβη ὑπὲρ αὐτοῦ (45 π. Χ.). Ἐκ δὲ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Πομπηίου ὁ μὲν Γναῖος ἐφονεύθη φεύγων, ὁ δὲ Σέξτος κατορθώσας νὰ σωθῇ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἱσπανίας ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος.

Οὕτω δὲ ὁ Καῖσαρ κατορθώσας νὰ κατασυντρίψῃ ὁλοσχερῶς καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἀντιπάλων του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα τοιαῦται περιέμενον αὐτὸν τιμαὶ καὶ ἀξιώματα, οἷα εἰς οὐδένα ποτὲ ἄλλον εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀπενεμήθησαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐχαιρετήθη *ὡς πατὴρ τῆς πατρίδος*, ἔπειτα δὲ ἀνεκηρύχθη *δικτάτωρ* διὰ βίου, *ὕπατος* ἐπὶ δέκα ἔτη, *ἐπιστάτης τῶν ἠθῶν*, καὶ ἐπὶ τέλους *αὐτοκράτωρ*[1] διὰ βίου.

Οὕτω δὲ καίπερ ὑφισταμένης τῆς δημοκρατίας, κατώρθωσεν ὁ Καῖσαρ νὰ καταστῇ ἀπόλυτος μονάρχης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ Σύγκλητος, ἧς τὰ μέλη αὐτὸς ηὔξησε κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν εἰς 900, καὶ ἥτις, ὡς εἰκός, ἦτο τὸ πειθήνιον αὐτοῦ ὄργανον, περιέβαλεν αὐτὸν καὶ δι' ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς μοναρχίας ἐπιτρέψασα αὐτῷ νὰ φέρῃ τὴν πορφύραν καὶ τὸν ἐκ δάφνης στέφανον, κηρύξασα αὐτὸν ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον,

[1] Ὁ τίτλος οὗτος, ὅστις πρότερον ἦτο μόνον *τιμητικός*, ἔλαβεν ἤδη παρὰ τοῦ Καίσαρος ἄλλην σημασίαν καταστὰς τίτλος ἀξιώματος περιλαμβάνοντος τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικήν, δικαστικὴν καὶ κυβερνητικὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους.

καὶ τὸ σπουδαιότερον ἀναγνωρίσασα αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ κόπτῃ νομίσματα φέροντα τὴν προτομήν του[1].

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, καθ' ἣν ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, πᾶσαν κατέβαλεν ὁ Καῖσαρ προσπάθειαν ἵνα θεραπεύσῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους φροντίσας μάλιστα καὶ αὐτὸ τὸ Καλενδάριον νὰ διορθώσῃ διὰ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ μαθηματικοῦ *Σωσιγένους*, ὅπερ καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται *Ἰουλιανόν*. Ἀλλ' ὅσας καὶ ἂν προσήνεγκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑπηρεσίας, ὅσον καὶ ἂν ἐφέρετο εὐγενῶς πρὸς πάντας, ὅσα καὶ ἂν διενοεῖτο, ὡς ἔλεγε, νὰ ἐκτελέσῃ μεγάλα καὶ ἔνδοξα σχέδια, οὐδαμῶς ἴσχυσαν ταῦτα πάντα νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποφύγωσι τὴν ταπεινὴν θέσιν, ἐν ᾗ τότε διετέλουν, ἐζήτουν κατάλληλον εὐκαιρίαν ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ μεγάλου ἐκείνου δικτάτορος. Οὕτω δὲ λαβόντες ὡς ἀφορμὴν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Καίσαρος τοῦ νὰ περιβληθῇ τὸν βασιλικὸν τίτλον, συνύφαναν κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν ἑξήκοντα περίπου εὐπατρίδαι ἔχοντες ἀρχηγοὺς τὸν *Μ. Ἰούνιον Βροῦτον* καὶ τὸν *Γ. Κάσσιον*, εἰ καὶ ἀμφότεροι οὗτοι, καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἶχον εὐεργετηθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἔμελλεν ἡ Σύγκλητος νὰ προσενέγκῃ εἰς τὸν Καίσαρα τὸ βασιλικὸν στέμμα ὅπως ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον δυνηθῇ οὗτος, κατά τινα χρησμόν, νὰ διεξαγάγῃ αἰσίως ὃν ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν Πάρθων πόλεμον, ἀπεφάσισαν οἱ συνωμόται νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ στυγεροῦ αὐτῶν σχεδίου καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλεν ἡ Σύγκλητος νὰ συνέλθῃ πρὸς τοῦτο. Καίτοι δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἡ 15 Μαρτίου τοῦ ἔτους 44 ου ἀπετρέπετο ὁ Καῖσαρ ὑπὸ τῆς συζύγου του ἐκ κακοῦ προαισθήματος νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας, ἐν τούτοις ἐνδοὺς ἐπὶ τέλους εἰς τὰς ἐπιμόνους καὶ σατανικὰς προτροπὰς ἑνὸς τῶν συνωμοτῶν, τοῦ Δεκίμου Βρούτου, ἐξαδέλφου τοῦ Ἰουνίου Βρούτου, μετέβη εἰς τὴν Σύγκλητον, ἥτις εἶχε συνέλθει ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Πομπηίου. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς κατέλαβε τὸν χρυσοῦν αὐτοῦ θρόνον καὶ οἱ συνωμόται περικυκλώσαντες αὐτὸν τὸν ἐφόνευσαν κατενεγκόντες αὐτῷ εἴκοσι καὶ τρεῖς πληγάς. Ὅτε δὲ ὁ Καῖσαρ, εὑρισκόμενος εἰς τὰς τελευ-

[1] Ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ εἶχε γεννηθῇ κατὰ τὸν πέμπτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα Κουϊντίλιον (Quintilis), μετωνομάσθη οὗτος πρὸς τιμὴν αὐτοῦ *Ἰούλιος*.

ταίας αὐτοῦ στιγμάς, διέκρινε μεταξὺ τῶν φονέων αὐτοῦ καὶ τὸν Βροῦτον, ἀνέκραξε μετὰ βαθείας θλίψεως «*καὶ σὺ Βροῦτε;*» καὶ καλύψας τὸ πρόσωπον διὰ τῆς τηβέννου κατέπεσε πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου.

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ μέγιστος πάντων τῶν ἀνδρῶν, οὓς παρήγαγέ ποτε ἡ Ῥώμη. Διότι ὁ Καῖσαρ δὲν διεκρίθη μόνον ὡς *μέγας στρατηγός, πολιτικὸς καὶ νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ ὡς ῥήτωρ, καὶ ὡς ποιητὴς, καὶ ὡς ἱστοριογράφος, καὶ ὡς γραμματικός, καὶ ὡς μαθηματικός, καὶ ὡς ἀρχιτέκτων.*

§ 49

Ἀποτελέσματα τῆς δολοφονίας τοῦ Καίσαρος. Δευτέρα τριανδρία.

Ἂν οἱ συνωμόται ἤλπιζον, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἤθελε καὶ πάλιν ἀναγεννηθῇ ἡ δημοκρατία, δὲν ἐβράδυναν νὰ πεισθῶσιν ὁπόσον ὡς πρὸς τοῦτο ἠπατῶντο. Ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς τοῦ ἔτους 44 δὲν ἦτο πλέον ὁ λαὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Φαβρικίου καὶ τοῦ Ῥηγούλου, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε οἱ συνωμόται μετὰ τὸ στυγερὸν αὐτῶν κακούργημα ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς ἐλευθερίαν, ἐδείχθη ἐντελῶς ἀδιάφορος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Σύγκλητος ἀπεφάσισεν ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κικέρωνος νὰ πονείμῃ ἀμνηστείαν εἰς τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος καὶ νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν ἐπαρχίας πρὸς διοίκησιν. Ἀλλ' ὅτε ὁ ὕπατος Ἀντώνιος, ὅστις ἤθελε νὰ παίξῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Καίσαρος χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἐξύμνησεν ἐν τῷ τεχνικωτάτῳ λόγῳ, ὃν ἐξεφώνησε κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἀρετάς, καὶ ἀνέφερε τὰς δωρεάς, ἃς διὰ τῆς διαθήκης του κατέλιπεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτε ἐπέδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸν καθημαγμένον χιτῶνα τοῦ Καίσαρος, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ὁ λαὸς ἀγανακτήσεως καὶ λύσσης κατὰ τῶν συνωμοτῶν, ὥστε οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ νὰπέλθωσιν εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Συγκλήτου παραχωρηθείσας αὐτοῖς ἐπαρχίας, ὁ μὲν Ἰούνιος Βροῦτος εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ Κάσσιος εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ὁ Δέκιμος Βροῦτος εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀντώνιος κατορθώσας νὰ κερδήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, δὲν ἠμέλησεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς καταλλήλου ἐκείνης περιστάσεως, ὅπως συγκεντρώσῃ εἰς τὰς χεῖράς του τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἠνάγκασε τὴν κατεπτοημένην Σύγκλητον νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ ἔχῃ σωματοφυλακὴν ἐξ 6000 ἀνδρῶν, ἔπειτα δὲ στηριζόμενος ἐπ' αὐτῆς καὶ ἔχων προσέτι καὶ τὰ γράμματα καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Καίσαρος, ὧν εἶχε γείνει κύριος εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἤρξατο νὰ ἐκτελῇ πάσας αὐτοῦ τὰς θελήσεις οὐδαμῶς αἰσχυνόμενος νὰ παριστᾷ ταύτας ὡς διατάξεις δηθεν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός.

Ἀλλ' ἐν ᾧ διὰ τοιούτων φαύλων μέσων προσεπάθει ὁ Ἀντώνιος νὰ στερεωθῇ ἐν τῇ τυραννικῇ αὐτοῦ θέσει, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας τῆς Ἰλλυρίας, ἔνθα ἐσπούδαζεν, ὁ ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς τοῦ Καίσαρος *Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ Ὀκταβιανός* [1], ὅστις οὐ μόνον ἔμελλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασκήσῃ μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου. Καίτοι δ' οὗτος ἦτο μόλις ὀκτωκαιδεκαέτης τὴν ἡλικίαν, ἐν τούτοις ἐκέκτητο μεγίστην ἀγχίνοιαν καὶ δεξιότητα καὶ ἦτο τοσοῦτον φιλόδοξος, ὥστε ἐπόθει καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θείου νὰ γείνῃ πρῶτος ἐν Ῥώμῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀντωνιος ἠρνήθη νὰ τῷ παραδώσῃ τὴν κληροδοτηθεῖσαν αὐτῷ περιουσίαν τοῦ θείου του, ἠναγκάσθη ὁ Ὀκταβιανός, ὅπως κερδήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, οὐ μόνον νὰ διανείμῃ ἐξ ἰδίων εἰς τοὺς πολίτας τὸ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κληροδοτηθὲν ἑκάστῳ αὐτῶν ποσόν, οὐ μόνον νἀδείκνυται πρὸς πάντας δημοτικὸς καὶ εὐπροσήγορος, ἀλλὰ καὶ νὰ παρέχῃ πρὸς τέρψιν αὐτῶν μεγαλοπρεπῆ θεάματα. Ὅτε δὲ ὁ Ἀντώνιος ἠθέλησε διὰ ψηφίσματος τοῦ λαοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἀνῆκεν εἰς τὸν Δέκιμον Βροῦτον, οὐδένα ἄλλον ἐθεώρησεν ἡ Σύγκλητος καταλληλότερον πρὸς καταπολέμησιν τοῦ *ἐχθροῦ ἐκείνου τῆς πατρίδος*, ὡς εἶχε κηρύξει αὐτὸν προτάσει τοῦ Κικέρωνος, ἢ τὸν Ὀκταβιανόν, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐφελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅστις κατὰ τὰς παραστάσεις τοῦ μεγάλου ἐκείνου ῥήτορος, ἦτο ὁ

[1] Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ *Γ. Ὀκταβίου* καὶ τῆς *Ἀττίας*, θυγατρὸς τῆς νεωτέρας ἀδελφῆς τοῦ Καίσαρος *Ἰουλίας*.

μόνος δυνάμενος νὰ σώσῃ τὴν δημοκρατίαν. Καὶ ἀληθῶς μετὰ τοσαύτης ἀνδρίας ἐπολέμησεν ὁ μόλις εἰκοσαετὴς ἐκεῖνος νέος κατὰ τὴν παρὰ τὴν *Μουτίνην* συγκροτηθεῖσαν μάχην (43 π. Χ.), ὥστε ὁ Ἀντώνιος ἡττηθεὶς κατὰ κράτος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν ἔπαρχον τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλλίας *Λέπιδον*. Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην θὰ ἐλάμβανον τὰ πράγματα ἀλλοίαν τροπήν, καὶ ὅτι μεταξὺ τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ θὰ ἐπήρχετο τελεία ῥῆξις ;

Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ Ὀκταβιανὸς ἤλπιζεν, ὅτι μετὰ τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ νίκην εἰς αὐτὸν καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλον θὰ ἀνέθετεν ἡ Σύγκλητος τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου κατὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐχθρῶν, τοὐναντίον αὕτη οὐ μόνον προὐτίμησε πρὸς τοῦτο τὸν Δέκιμον Βροῦτον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους φονεῖς τοῦ Καίσαρος ἐπεσώρευσε τιμὰς καὶ ἀξιώματα. Διὰ τῆς τοιαύτης ὅμως διαγωγῆς της τοσοῦτον ἐξώργισεν ἡ Σύγκλητος τὸν Ὀκταβιανόν, ὥστε ἀντὶ οὗτος νὰ διαλύσῃ τὸν στρατόν, ὥρμησε μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ἀφ' οὗ κατώρθωσε καίπερ 20ετὴς νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος καὶ νὰ προγράψῃ τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος, ἔσπευσε μετὰ μυστικὴν συνεννόησιν μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Λεπίδου, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ εἶχον ἀποκρούσει τὸν Δέκιμον Βροῦτον, νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν. Ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους ἡμέρας διήρκεσεν ἡ συνέντευξις τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ἐπί τινος μικρᾶς νήσου τοῦ ποταμοῦ Ῥένου παρὰ τὴν Βονωνίαν. Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ σφοδρὰς ἐνίοτε συζητήσεις συνέστησαν πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς πολιτείας τὴν *δευτέραν τριανδρίαν* (triumviri reipublicae constituendae) κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 43, ἀφ' οὗ συνεφώνησαν νὰ σφετερισθῶσι τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐπὶ πέντε ἔτη, νὰ διανείμωσι πρὸς ἀλλήλους τοὺς λεγεῶνας καὶ τὰς ἐπαρχίας πλὴν τῶν ἀνατολικῶν τοιούτων καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος. Ἀλλὰ πῶς ἠννόουν οἱ τρίαρχοι ἐκεῖνοι νὰ ἀναδιοργανώσωσι τὴν πολιτείαν, τὸ ἀπέδειξαν μετὰ μικρόν, ὅτε ἐπῆλθον κατὰ τῆς Ῥώμης. Νομίσαντες, ὅτι ἔπρεπε χάριν τῆς ἀσφαλείας των νὰ ἐξολοθρεύσωσι πάντας τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν ἀντιπάλους πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωσι τὸν κατὰ τῶν φονέων τοῦ Καίσαρος πόλεμον, μετὰ τοσαύτης λύσσης προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀποφάσεώς των, ὥστε, κατὰ τὴν

μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων, τὰ διαπραχθέντα τότε ἐν Ῥώμῃ ἐγκλήματα ὑπερέβησαν κατὰ τὴν ὠμότητα καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα τελεσθέντα. Λέγεται δέ, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ τρόμου ἐφονεύθησαν 300 συγκλητικοί, 2000 ἱππεῖς καὶ ἀναρίθμητοι ἄλλοι ἐκ τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν, οἵτινες δι' οὐδένα ἄλλον λόγον ἐσημειώθησαν εἰς τοὺς προγραφικοὺς καταλόγους τῶν τριάνδρων, ἢ διότι οὗτοι εἶχον ἀνάγκην τῆς περιουσίας των. Μεταξὺ δὲ τῶν θυμάτων ἐκείνων ἦτο καὶ ὁ διάσημος Κικέρων, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀντωνίου.

Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω λυσσωδῶς καὶ ἀπανθρώπως ἐκόρεσαν οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη, ὁ μὲν Λέπιδος ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, οἵτινες ἡγούμενοι 80,000 ἀνδρῶν εὑρίσκοντο τότε ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐνταῦθα παρὰ τοὺς *Φιλίππους* ἀπεφασίσθη ἡ τύχη τῆς Ῥώμης. Διότι συναφθεισῶν δύο μαχῶν κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 42, μετὰ μὲν τὴν πρώτην ηὐτοκτόνησεν ὁ Κάσσιος ἡττηθείς, μετὰ δὲ τὴν δευτέραν ὁ Βροῦτος. Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν δύο ἐκείνων τε*λευταίων Ῥωμαίων* ἐμιμήθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ὀπαδῶν των, μὴ θέλοντες νὰ ἴδωσιν ἰδίοις ὄμμασι τὴν πτῶσιν τῆς Ῥώμης. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἡ εὐγενὴς καὶ γενναιόφρων σύζυγος τοῦ Βρούτου *Πορκία*, μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὴν τύχην τοῦ συζύγου της ἀπέθανε πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐκ λύπης, ἤ, ὡς ἄλλοι λέγουσιν, αὐτοκτονήσασα καὶ αὐτή.

Οὕτω δὲ ταφείσης τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐν Φιλίπποις, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος κατέστη ἤδη λάφυρον τῶν τριάνδρων. Ὁποία δὲ μέλλει νὰ ἦναι ἡ τύχη αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν τῶν δύο ἐξ αὐτῶν, διότι περὶ τοῦ Λεπίδου ὡς ἐντελῶς ἀσήμου οὐδὲ λόγος κἂν πρέπει νὰ γίνηται, δὲν θέλομεν βραδύνει νὰ γνωρίσωμεν.

Ἀφ' οὗ ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπηλλάγησαν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῶν ἐχθρῶν, ὁ μὲν πρῶτος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ὅπως τιμωρήσῃ πάντας τοὺς παρασχόντας τὴν συνδρομήν των εἰς τοὺς δημοκρατικούς, καὶ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν ἀνατολικῶν ἐκείνων χωρῶν τοῦ κράτους, ὁ δὲ δεύτερος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, παράσχῃ εἰς τοὺς

στρατιώτας του ἃς εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς ἀμοιβάς, καὶ προσπαθήσῃ καὶ αὐτὸς νὰ καταστρέψῃ πάντα τὰ αὐτόθι λείψανα τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, καὶ ἰδίως τὸν Σέξτον Πομπήϊον, ὅστις ἀναφανεὶς καὶ πάλιν μετὰ μακροχρονίους ἐν Ἰσπανίᾳ περιπλανήσεις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, καὶ ἡγούμενος τοῦ στόλου τῆς εἰρημένης μερίδος καθίστατο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν φοβερώτερος. Καὶ ὅμως οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἵτινες τοσοῦτον φιλικῶς ἀπεχωρίσθησαν ἤδη, δὲν ἐβράδυναν νὰντιμετωπίσωσιν ἀλλήλους οὐχὶ πλέον ὡς σύμμαχοι καὶ φίλοι, ἀλλ' ὡς ἀντίπαλοι φοβεροί. Καὶ ναὶ μὲν ἐφάνη ὅτι διὰ τῆς νέας τοῦ κράτους διανομῆς, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀντώνιος ὁριστικῶς ἔλαβε *τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας* αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς τὰς *δυτικάς*, καὶ ὁ ἀδύνατος Λέπιδος μόνον τὴν *Ἀφρικήν*, ἐξωμαλίσθη πᾶσα μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων διένεξις, ἀφ' οὗ μάλιστα πρὸς μείζονα ἐνίσχυσιν τῆς συνδιαλλαγῆς αὐτῶν ὁ Ἀντώνιος ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ *Ὀκταβίαν*. Ἀλλ' ὅμως τὰ ἀλληπάλληλα σφάλματα καὶ αἱ πολυειδεῖς μωρίαι τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ καταστήσωσιν ἐπὶ τέλους ἀναπόφευκτον τὴν ῥῆξιν.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος μεταβὰς εἰς τὴν Ἀσίαν εἰς τοιαύτας παρεδίδετο καθ' ἑκάστην ἀκολασίας καὶ ἀσωτείας, ὥστε ὁ τοιοῦτος βίος του, καὶ μεθ' ὅλην τὴν γνωστὴν διαφθορὰν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἐθεωρεῖτο ὡς λίαν σκανδαλώδης. Ἀφ' ἧς δὲ στιγμῆς ἐνέπεσεν εἰς τὰ ἐρωτικὰ δίκτυα τῆς γνωστῆς βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτρας, τοσοῦτον κατώρθωσεν ἡ πολυμήχανος ἐκείνη γυνὴ νὰ σαγηνεύσῃ αὐτὸν διὰ τῶν σατανικῶν θελγήτρων της, ὥστε εἰς αὐτὴν μόνον ἔχων προσηλωμένον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, οὐδαμῶς ἐφρόντιζε πλέον ὁ μωρὸς περὶ τῶν ὑποθέσεων καὶ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁ Ὀκταβιανὸς πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν οὐ μόνον ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἐφελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν διὰ συνετῶν μέτρων τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἐπὶ τέλους ὁ ἀκόλαστος καὶ κεχαυνωμένος τῆς Κλεοπάτρας δεσμώτης προέβη μέχρι τοσούτου, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ἐνάρετον αὐτοῦ σύζυγον Ὀκταβίαν νἀποβάλῃ, ὅπως συζευχθῇ μετὰ τῆς βαρβάρου ἐκείνης γυναικός, καὶ νὰ δωρήσῃ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰ ἐκ τοῦ Καίσαρος καὶ αὐτοῦ γεννηθέντα τρία αὐτῆς τέκνα χώρας ῥωμαϊκάς, τοσοῦτον διήγειρε διὰ τῆς τοιαύτης

αὐτοῦ θρασύτητος καὶ ἀναισχυντίας τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ὀκταβιανός, ὅστις βαρέως ἔφερε τὴν πρὸς τὴν ἀδελφήν του ὕβριν, καὶ ὅστις καὶ ἄλλως ἐζήτει εὔλογον ἀφορμὴν ἵνα ἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ ἀντιζήλου του ἐκείνου, ὅπως εἶχεν ἀπαλλαγῇ πρὸ μικροῦ καὶ τοῦ Λεπίδου, στερήσας αὐτὸν τῆς χώρας του, δὲν ἐβράδυνεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Συγκλήτῳ, ὅπως οὐ μόνον στερήσῃ αὕτη τὸν Ἀντώνιον πάντων τῶν ἀξιωμάτων του, ἀλλὰ καὶ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας, ἥτις εἶχε ζητήσει παρ' αὐτῆς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν αὐθαιρέτων ἐκείνου δωρεῶν (32 π. Χ.).

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν δὲν ἐδείχθη ὁ Ἀντώνιος ὀλιγώτερον μωρός. Ἀντὶ νὰ σπεύσῃ εὐθὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅπως προσβάλῃ τὸν ἀνέτοιμον εἰσέτι ἀντίπαλον αὐτοῦ, διηυθύνθη τοὐναντίον μετὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ πολλῶν Ἀσιανῶν ἡγεμόνων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ διῆλθε τὸν χειμῶνα μεταξὺ τοῦ 32 καὶ 31 ἐν Πάτραις ἐν τῷ μέσῳ πολυτελεστάτων διασκεδάσεων καὶ ἑορτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο, ἐν ᾧ κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν πεπειραμένων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὁ κατὰ ξηρὰν ἀγὼν ὑπέσχετο αὐτῷ βεβαιοτέραν τὴν νίκην, αὐτὸς τοὐναντίον προὐτίμησε τὸν κατὰ θάλασσαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Κλεοπάτρας. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ δρέψῃ καὶ τῆς μωρίας του ταύτης τοὺς καρπούς. Διότι, ὅτε παρὰ τὸ *Ἄκτιον* ἀκρωτήριον (κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου) συνήφθη ἡ ναυμαχία ἐκείνη, ἥτις ἔμελλε νὰ κρίνῃ περὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου (τῇ 2ᾳ Σεπτεμβρίου 31 π. Χ.), τοσαύτην στρατηγικὴν δεξιότητα ἀνέπτυξε κατ' αὐτὴν ὁ ναύαρχος τοῦ Ὀκταβιανοῦ *Ἀγρίππας*, ὥστε κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐξέλθῃ νικητής. Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀντωνίου ἐπήνεγκεν ὁ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν τυφλὸς αὐτοῦ ἔρως. Διότι τραπείσης εἰς φυγὴν τῆς γυναικὸς ταύτης δι' ἄγνωστον αἰτίαν πρὶν ἢ ἀκόμη κριθῇ ὁ ἀγών, δὲν ἐδίστασε καὶ ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ σπεύσῃ κατόπιν αὐτῆς καταλιπὼν οὕτω στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν τύχην των.

Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ χαυνότης τοῦ Ἀντωνίου καὶ μετὰ τὸ μέγα αὐτοῦ τοῦτο δυστύχημα, ὥστε ἐπιστρέψας εἰς τὴν Αἴγυπτον παρεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὰς συνήθεις αὐτοῦ ἀκολασίας Ἀλλ' ὅτε ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καὶ

πάλιν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, εἰς τοσαύτην τὸν περιήγαγεν ἀπόγνωσιν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ αὐτοκτονήσῃ. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἐβράδυνε νὰ μιμηθῇ καὶ ἡ Κλεοπάτρα, ἀφ' οὗ παρετήρησεν, ὅτι οὐδαμῶς ἠδυνήθη νὰ δελεάσῃ διὰ τῶν θελγήτρων της τὸν Ὀκταβιανόν, καὶ ὅτι οὗτος ἐσκόπει νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῆς τὸν θρίαμβόν του.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗ

(30 π. Χ.— 476 μ. Χ.).

§ 50

Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος.

(30 π. Χ.—14 μ. Χ.)

Ὅτε ὁ Ὀκταβιανὸς μετὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀσίᾳ πραγμάτων ἐπέστρεψεν ἐν ἔτει 29 π. Χ. εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐτέλεσε τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς θριάμβους, τὸν μὲν πρῶτον ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς Δαλματίας καὶ Παννονίας, τὸν δὲ δεύτερον ἐπὶ τῇ ἐν Ἀκτίῳ νίκῃ αὐτοῦ, καὶ τὸν τρίτον ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς Αἰγύπτου, τοσαύτην ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν ὁ λαὸς καὶ ἡ Σύγκλητος ἀφοσίωσιν, ὥστε λίαν προθύμως θὰ προσήνεγκαν αὐτῷ τὸν βασιλικὸν τίτλον ἂν ἐδείκνυε τὴν ἐλαχίστην πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν. Ἀντὶ ὅμως τοῦ τίτλου ἐκείνου, ὃν ἐνόμιζεν ὁ Ὀκταβιανὸς μισητὸν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, προὐτίμησε τὸν τοῦ *Καίσαρος* ἢ τοῦ *Αὐτοκράτορος*, καὶ προσεπάθησε μετὰ μεγίστης περισκέψεως, τηρῶν πάντοτε τοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας καὶ περιβαλλόμενος ἀλλεπαλλήλως τὰ διάφορα αὐτῆς ἀξιώματα, νὰ συγκεντρώσῃ κατὰ μικρὸν εἰς τὰς χεῖράς του σύμπασαν τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικήν, πολιτικὴν καὶ ἱερατικὴν ἐξουσίαν. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρησεν, ὅτι ἡ Σύγκλητος περιελάμβανε καί τινα πρόσωπα δυσμενῶς διακείμενα κατ' αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασεν, ὅπως ἔχῃ τοῦ λοιποῦ αὐτὴν πειθήνιον αὐτοῦ ὄργανον, νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπὸ 900 εἰς 600. Ἵνα δὲ διασκεδάσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην ὑποψίαν, ὅτι ἐπόθει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἀπέκρουσε τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ δικτατορικόν. Ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν τίτλων, οἵτινες ἐδόθησαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, ὁ μᾶλλον προσφιλὴς εἰς

αὐτὸν ἦτο ὁ τίτλος τοῦ *Αὐγούστου*[1], ἤτοι τοῦ *θείου*, τοῦ *σεβαστοῦ*, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ ἔφερε μέχρι τοῦ θανάτου του, εἶναι γνωστὸς ὡς αὐτοκράτωρ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐδήλωσεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Σύγκλητον, ὅτι ἤθελε δῆθεν νἀποθέσῃ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, ἀλλὰ τοῦτο ἔπραττε πρῶτον μὲν διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Σύγκλητος, ἧς ἅπαντα τὰ μέλη ἦσαν ὡς γνωστὸν ὀπαδοί του, οὐδέποτε θὰ ἐδέχετο τὴν παραίτησίν του, καὶ δεύτερον διότι ἤθελε νὰ φαίνηται δῆθεν, ὅτι τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν δὲν εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὰς χεῖράς του διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος αὐτοῦ κατώρθωσεν ὁ Αὔγουστος, οὗτινος τὸ πρόσωπον ἐθεωρεῖτο προσέτι ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον, νὰ ἀσκῇ τὴν ἐξουσίαν ὡς ἀπόλυτος μονάρχης.

Καὶ ὅμως ὁ Αὔγουστος, ὅστις οὕτω κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν δημοκρατίαν εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν, τοσαύτην ἀνέπτυξεν ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ κράτους σύνεσιν καὶ δραστηριότητα, ὥστε δὲν ἐβράδυνε τοῦτο νὰ προαχθῇ εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ δύναμιν. Καὶ πρῶτον μέν, ὅπως καλύψῃ διὰ τοῦ πέπλου τῆς λήθης τὴν προτέραν αὐτοῦ σκληρότητα, ἀνέπτυξεν ἔκτακτον ἀγαθότητα καὶ ἠπιότητα, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐξέδωκε πλείστους νόμους πρὸς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν καὶ περιορισμὸν τῆς πολυτελείας, πρῶτος αὐτὸς δοὺς τὸ παράδειγμα τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς λιτότητος. Εἰς δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας τοσαύτην παρέσχεν ὑποστήριξιν καὶ προστασίαν ἔχων πρὸς τοῦτο συμπράκτορας καὶ τοὺς διασήμους αὐτοῦ συμβούλους, τὸν *Μαικήναν* καὶ τὸν *Μεσσάλαν*, καὶ τὸν ἔνδοξον νικητὴν τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας *Ἀγρίππαν*, ὥστε ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ θεωρεῖται ὡς ὁ *χρυσοῦς αἰὼν* τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας καὶ τέχνης. Καὶ δὲν περιώρισεν ὁ Αὔγουστος τὰ εὐεργετικὰ αὐτοῦ μέτρα μόνον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἢ καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ τοὐναντίον μετ' ἴσου ἐνδιαφέροντος ἐφρόντισε καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἀπαλλάξας αὐτὰς τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τῶν πολυειδῶν καταθλίψεων διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐπάρχων ἐμμίσθων καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμένων, κανονί-

[1] Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ἕκτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα Σεξτίλιον (Sextilis), ὅστις διὰ τοῦτο καλεῖται ἔκτοτε *Αὔγουστος*.

σας τὰ τῆς φορολογίας αὐτῶν καὶ συνδέσας προσέτι αὐτὰς μετὰ τῆς πρωτευούσης διὰ μεγάλων ὁδῶν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προσβολὰς τῶν γειτόνων λαῶν, ἐξησφάλισεν αὐτὰ ὁ Αὔγουστος συστήσας εἰς διάφορα μέρη, καὶ ἰδίως παρὰ τὸν Ῥῆνον, τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην *μόνιμα στρατόπεδα* (castra stativa). Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ ἵδρυσε δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ *πολιάρχου* (Præfectus urbi), ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, καὶ τὸ τοῦ *ὑπάρχου τῆς αὐλῆς* (Præfectus prætorio), ὅστις προΐστατο τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ αὐτοκράτορος (cohortes prætorianæ) ἀποτελουμένης ἐξ 8—10,000 ἀνδρῶν.

Ὁ Αὔγουστος δὲν ἐπεχείρησεν οὐδένα πόλεμον πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐταπείνωσε τοὺς Ἀστουρίους καὶ τοὺς Καντάβρους ἐν Ἱσπανίᾳ, ἀπέκρουσε τοὺς Πάρθους ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὑπέταξε τὰς παρὰ τὰς Ἄλπεις χώρας μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν πολέμων αὐτοῦ οἱ ἀτυχέστεροι ἦσαν οἱ πρὸς τοὺς Γερμανούς. Καὶ κατώρθωσε μὲν κατὰ πρῶτον ὁ προγονὸς τοῦ αὐτοκράτορος Δροῦσος καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τιβέριος νὰ ὑποτάξωσι τὴν δυτικὴν Γερμανίαν καὶ νὰ μεταβάλωσι τὴν μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Βισούργιδος χώραν εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀλλὰ τοσοῦτον μετὰ μικρὸν διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Γερμανῶν ὁ ἀγέρωχος καὶ δεσποτικὸς τρόπος τοῦ ρωμαίου ἐπάρχου *Κουϊντιλίου Οὐάρου*, ὥστε μὴ δυνάμενος ὁ φιλελεύθερος ἐκεῖνος λαὸς νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πλέον τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν, προέβη εἰς ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τολμηροῦ ἡγεμόνος τῶν Χερούσκων *Ἑρμάννου* καὶ κατώρθωσεν ἐν τῷ *Τευτοβουργείῳ δάσει* νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν τελείαν καταστροφήν (9 μ. Χ.). Λέγεται δὲ ὅτι, ὅτε ἀνηγγέλθη ἡ πανωλεθρία αὕτη εἰς τὸν Αὔγουστον, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη οὗτος λύπης καὶ φόβου, ὥστε ἀνέκραξεν «Οὔαρε, ἀπόδος μοι τοὺς λεγεῶνας».

Ἀλλὰ πολλῷ ἀνώτεραι τοῦ δυστυχήματος τούτου ὑπῆρξαν αἱ οἰκιακαὶ τοῦ Αὐγούστου συμφοραὶ προελθοῦσαι τὸ μὲν ἕνεκα τῶν ἀκολασιῶν τῆς μόνης αὐτοῦ θυγατρὸς *Ἰουλίας*, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς μοχθηρίας καὶ τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς τρίτης αὐτοῦ συζύγου *Λιβίας*,

ἤτις πάντα τὰ μέσα μετεχειρίσθη ὅπως περιποιήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Τιβέριον. Καίτοι δὲ καὶ τούτου τὴν κακὴν ψυχὴν ἐγνώριζεν ὁ Αὔγουστος, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατον πάντων ἐκείνων, οὓς εἶχε προορίσει ὡς διαδόχους, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος πλησιέστερος συγγενής, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ υἱοθετήσῃ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν προσλάβῃ ὡς συνάρχοντα.

Ὁ Αὔγουστος ἀπέθανε τῷ 14ῳ ἔτει μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν ἐν Νώλᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας. Λέγεται δέ, ὅτι μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του λαβὼν κάτοπτρον ἀνὰ χεῖρας καὶ διευθετήσας τὴν κόμην του ἠρώτησε τοὺς παρισταμένους φίλους του «ἂν καλῶς ἔπαιξε τὸ μέρος του ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ βίου τούτου», καταφατικῶς δὲ ἀπαντησάντων ἐκείνων «κροτήσατε λοιπὸν» εἶπεν αὐτοῖς «τὰς χεῖρας, διότι ἡ πρᾶξις ἐτελείωσεν».

Ἡ μοναρχία τοῦ Αὐγούστου εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο τὰ μάλιστα ἀξιοσημείωτος, ὅτι συνέβη κατ' αὐτὴν ἡ γέννησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

§ 51

Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς Φιλολογίας καὶ τὰ σύγχρονα προϊόντα τῆς τέχνης.

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τοῦ 90οῦ ἔτους π. Χ. μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (14 μ. Χ.) χρονικὸν διάστημα, καὶ καλεῖται ἕνεκα τῆς μεγίστης αὐτῆς σημασίας *χρυσοῦς αἰών*. Εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ αἰὼν οὗτος περιλαμβάνει τοὺς ταραχωδεστέρους χρόνους τῆς δημοκρατίας καὶ ὁλόκληρον τὴν κυβέρνησιν τοῦ Αὐγούστου. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δημοκρατικοὺς χρόνους ἀνήκουσι τὰ σπουδαιότερα *ἐπιστημονικὰ* προϊόντα, εἰς δὲ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς τὰ σπουδαιότερα *ποιητικά*.

Α΄. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Ταῦτα ἐπεκτείνονται κυρίως εἰς τὴν *Ῥητορικήν*, τὴν *Φιλοσοφίαν* καὶ τὴν *Ἱστοριογραφίαν*. Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν, ὅτι βάσις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, μεθ' ἧς μετὰ ζήλου ἐζήτουν οὗτοι νὰ ἐξοικειωθῶσιν, ἀφ' οὗ οὐ μόνον πλεῖστοι Ἕλληνες πεπαιδευμένοι συρρέοντες εἰς τὴν Ῥώμην ἐδίδασκον αὐτόθι πᾶσαν ἑλληνικὴν σοφίαν, οὐ μόνον τὰ τέκνα τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν τῆς Ῥώμης ἐπεσκέπτοντο καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ

πολλὰ περίφημα ἐκπαιδευτήρια, ὡς τὰ ἐν Ἀθήναις, Ῥόδῳ, Μυτιλήνῃ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς αἰθούσας τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας Ἕλληνες λόγιοι καὶ συγγραφεῖς εἶχον πάντοτε ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον.

Ῥητορική. Αἱ ἐργασίαι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ ῥητορικῇ διεγείρουσιν ἀληθῶς τὸν θαυμασμόν. Ἐπειδὴ αὕτη ἦτο λίαν ἀναγκαία καὶ ἐν τῇ Συγκλήτῳ, καὶ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὐδεὶς δὲ ἄνευ αὐτῆς ἠδύνατο νὰ προαχθῇ εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, πάντες σχεδὸν ἐπεδίδοντο εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημοκρατίας εἰς τοσοῦτον τελειότητος εἶχε φθάσει ἡ ῥητορική, ὥστε πλεῖστοι διάσημοι ἄνδρες ἀναφέρονται ὀφείλοντες εἰς αὐτὴν τὰ μεγαλείτερα τῶν κατορθωμάτων των. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν, πλὴν τοῦ Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ Σκιπίωνος τοῦ ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Γαίου Γράκχου, οἵτινες πάντες ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχήν, ὁ *Μ. Ἀντώνιος*, ὁ *Λ. Λικίνιος Κράσσος*, ὁ *Ὁρτένσιος* καὶ ὁ *Καῖσαρ*. Περὶ δὲ τοῦ Ὁρτενσίου μάλιστα λέγεται, ὅτι τοσοῦτον μεγάλην φήμην ἐκέκτητο ἐν τῇ ῥητορικῇ, ὥστε ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐθεωρεῖτο ἀνυπέρβλητος. Καὶ ὅμως καὶ αὐτὸν ὑπερῆκόντισεν ἐπὶ τέλους ὁ μεγαλοπρεπέστερος τῶν ῥωμαίων ῥητόρων καὶ ὁ ἐπιφανέστερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς μορφώσεως τῆς ἐποχῆς του *Μ. Τύλλιος Κικέρων*. Εἰς τοὺς λαμπροτέρους αὐτοῦ λόγους ἀνήκουσιν οἱ κατὰ τῶν καταθλίψεων τοῦ Οὐάρρωνος, οἱ ὑπὲρ τοῦ Μανιλίου νόμου, οἱ κατὰ τοῦ Κατιλίνα, καὶ οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Φιλιππικοὶ* γνωστοὶ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ἐκφωνηθέντες 14 τὸν ἀριθμόν.

Φιλοσοφία. Μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κικέρωνος συνδέονται προσέτι καὶ τὰ προγενέστερα προϊόντα τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Καὶ ὅμως ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος ῥήτωρ δὲν κατώρθωσε νὰ καταστῇ ἐν τῷ προκειμένῳ κλάδῳ ἀνεξάρτητος. Ἦτο μόνον *ἐκλεκτικός*, ἐρευνῶν τὰ διάφορα ἑλληνικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἐκθέτων σαφῶς καὶ εὐκαταλήπτως εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ δι' ἀναριθμήτων συγγραμμάτων τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του.

Ἱστοριογροφία. Μεταξὺ τῶν ἱστοριογράφων τοῦ χρυσοῦ λεγομένου αἰῶνος διακρίνονται: ὁ *Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ*, ὅστις διὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἔργων, τῶν *ἀπομνημονευμάτων περὶ τοῦ Γαλλικοῦ* καὶ τοῦ *ἐμφυλίου πολέμου* (Commentarii de bello gallico καὶ de

bello civili), ἅτινα εἶναι γεγραμμένα μετὰ μοναδικῆς ἀφελείας καὶ ζωηρότητος, ἀπέκτησε τὴν δόξαν, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπραγματεύθη μετὰ τέχνης καὶ πνεύματος ἱστορικὴν ὕλην, διὸ καὶ ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῶν μεταγενεστέρων μεγάλων ἱστορικῶν· ὁ *Γάϊος Σαλλούστιος Κρῖσπος* (86—35 π. Χ.), ὅστις κατέλιπεν ἐν τοῖς δυσὶν αὐτοῦ ἔργοις, τῷ *Κατιλινιακῷ* καὶ τῷ *Ἰουγουρθικῷ πολέμῳ*, δύο ἀριστουργήματα τῆς ἱστοριογραφίας. Τὸ δὲ μεγαλείτερον αὐτοῦ ἔργον Historiarum libri V, ὅπερ ἐπραγματεύετο δώδεκα ἐτῶν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, ἀπωλέσθη. Τὸ ὕφος τοῦ Σαλλουστίου διακρίνεται διὰ τὸ ἐπαγωγὸν τῆς διηγήσεως καὶ τὴν ἀνάλογον συντομίαν· ὁ *Κορνήλιος Νέπως*, διακρινόμενος ἐν τοῖς βιογραφικοῖς αὐτοῦ ἀπομνημονεύμασιν ὡς προσεκτικὸς καὶ ἐπιμελὴς συλλογεύς· ὁ ἐν Παδούᾳ γεννηθεὶς *Τ. Λίβιος* (59 π. Χ. —17 μ. Χ.), ὅστις ἔγραψεν Ἱστορίαν τῆς Ῥώμης (Historiæ Romanæ ἢ Ab urbe condida L. CXLII) ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου. Ἡ παράστασις αὐτοῦ εἶναι τερπνή, ἀλλ' ὅμως στερεῖται ἐνίοτε τῆς ἀναγκαίας κριτικῆς. Ὁ Λίβιος ἀπήλαυε μεγίστης ὑπολήψεως· ὁ δὲ Αὔγουστος προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐλήν του· ὁ *Τρόγος Πομπήϊος* γράψας ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου περὶ τῆς ἱστορίας τῶν πολιτειῶν, αἵτινες ὑπῆρχον πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας. Οὗτος διακρίνεται διά τε τὸ ὕφος καὶ τὴν πολυμάθειαν[1].

Β'. ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ Τὰ ποιητικὰ προϊόντα τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ἅτινα, ὡς εἴρηται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ παραστήσωσι τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ὅσον οἷόν τε λαμπροτέραν. Διαπρεπέστεροι δὲ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι· ὁ

[1] Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνέγραψαν καί τινες Ἕλληνες, μεθ' ὅλην τὴν στενὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν, ἱστορικὰ ἔργα εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Εἶναι δὲ οὗτοι ἰδίως ὁ *Διόδωρος ὁ Σικελιώτης* (ζήσας περὶ τὸ 50 ἔτος π. Χ.), ὅστις ἔγραψεν ἱστορίαν παγκόσμιον ἐθνογραφικῶς κατεταγμένην, ἀλλὰ λίαν ἄκριτον, μέχρι τοῦ 60 ἔτους π. Χ.· ὁ *Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς*, σύγχρονος τοῦ Λιβίου, ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐνησχολήθη περὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν μέχρι τῶν λυβικῶν πολέμων· καὶ ἐπὶ τέλους ὁ *Στράβων* (66 π. Χ.—24 μ. Χ.), οὗτινος οὐδὲν τῶν ἱστορικῶν ἔργων διεσώθη. Εὐτυχῶς ὅμως διεσώθησαν τὰ *Γεωγραφικὰ* αὐτοῦ, ἅτινα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς Γεωγραφίας τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ὑψίστης ἀξίας.

Τ. Λουκρήτιος Κάρος (99—55 π.Χ.), ὅστις πρῶτος τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ *De rerum natura* ἀπέδειξεν, ὅτι ἐγίνωσκέ νὰ πραγματευθῇ ἐπιστημονικὸν θέμα ποιητικῶς μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας· ὁ *Κ. Οὐαλέριος Κάτουλλος* (γενν. τῷ 86 π. Χ.), ἀνὴρ ἐξόχου ποιητικοῦ πνεύματος, καὶ ὁ πρῶτος, ὅστις κατέστησεν εἰς τοὺς ῥωμαίους γνωστὴν τὴν λυρικὴν ποίησιν. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τινὰ εἶναι πολιτικῆς ὕλης καὶ μαστιγοῦσι τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδίως τὸν Καίσαρα. Ὁ *Μ. Τερέντιος Οὐάρρων* (116—27 π. Χ.), ὅστις ἐνησχολήθη περὶ τὴν Σάτυραν, ἔχων ὡς πρότυπον ἐν ταύτῃ τὸν εὐτράπελον κυνικὸν Μένιππον· ὁ *Π. Βιργίλιος Μάρων* (70—19 π. Χ.), ὅστις ἀπήλαυε τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Ὀλίγοι ποιηταὶ ἐξήσκησαν ἐπὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ποιητικὴν ἀντίληψιν τῶν μετέπειτα χρόνων τοιαύτην ἐπιρροήν, οἵαν ὁ Βιργίλιος. Γραμματικοὶ ἐνησχολοῦντο περὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ, ῥητορικαὶ δὲ σχολαὶ ἐξῆγον ἐξ αὐτοῦ θέματα καὶ τεμάχια πρὸς ἀπαγγελίαν. Ὁ Βιργίλιος δὲν ἦτο μόνον τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ὁ διαπρεπέστατος ποιητής, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, διότι αἱ ἀπὸ τῶν Καρολιδῶν ἀρχόμεναι κλασικαὶ σπουδαὶ μετ' αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν συνδέονται. Τὴν δόξαν δὲ ταύτην ὤφειλε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ ἔπος, τὴν Αἰνειάδα, ἐν ᾗ ἐξυμνεῖ τὴν μυθικὴν ἀρχὴν τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν *Γεωργικῶν* αὐτοῦ παρίσταται ἀνυπέρβλητον πρότυπον ἐν τῇ διδακτικῇ ποιήσει. Ἐν δὲ ταῖς ἐκλογαῖς, ἢ τοῖς Βουκολικοῖς, ἐμιμήθη τὴν εἰδυλλιακὴν ποίησιν τοῦ Θεοκρίτου. Ὁ *Π. Ὀβίδιος Νάσων* (43 π. Χ.—17 μ. Χ.) ὁ ἐνδοξότατος ποιητὴς τῆς ἐποχῆς του μετὰ τὸν Βιργίλιον, καὶ τὸν Ὁράτιον, τιμώμενος καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Αὐγούστου, μέχρις οὗ ἀτυχὲς σύμπτωμα ἐπήνεγκε τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον Τόμους, ἔνθα στερούμενος πάσης κοινωνικῆς εὐχαριστήσεως διῆλθε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἐν πικρᾷ λύπῃ. Τὸ διασημότερον αὐτοῦ ποιητικὸν ἔργον εἶναι αἱ *Μεταμορφώσεις*, αἵτινες ὑπερβαίνουσι πᾶν ὅ,τι δύναται ἡ ἀρχαία Γραμματολογία νὰ ἐπιδείξῃ ἐν εὐτυχεῖ καὶ λαμπρᾷ διηγήσει εἰς στίχους, καὶ εἶναί πως τὸ πρῶτον μυθιστόρημα τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ *Κ. Ὁράτιος Φλάκκος* (65—8 π. Χ.) ὁ μεγαλείτερος λυρικὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ φίλος στενὸς τοῦ Μαικήνα καὶ τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Ὁράτιος προσεπάθει νὰ διδάσκῃ ἐν

τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ ἀληθῆ σοφίαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ βίου· ἡ δὲ γλῶσσά του διακρίνεται δι' ἀνυπερβλήτου λεπτότητος καὶ γλαφυρότητος. Ὁ *Ἄλβιος Τίβουλλος* (54—19 π. Χ.), ὅστις διακρίνεται ἐν τοῖς λυρικοῖς αὐτοῦ ποιήμασι διὰ τῆς θερμότητος τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς σαφηνείας τῆς γλώσσης, ἐξ οὗ καὶ ἐκτήσατο τὴν φήμην τοῦ πρώτου Ἐλεγειακοῦ τῆς ἐποχῆς του. Ὁ *Σέξτος Αὐρήλιος Προπέρτιος* (γεν. τῷ 54 π. Χ.), ὅστις ἐμιμήθη ἐν τῇ ἐλεγείᾳ ἑλληνικὰ πρότυπα. Καὶ παρίσταται μὲν οὗτος κατὰ τὸν τεχνικὸν τύπον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μᾶλλον πεπαιδευμένος τοῦ Τιβούλλου, ἀπολείπεται ὅμως αὐτοῦ κατὰ τὸ ποιητικὸν δῶρον.

Ἐν δὲ τῇ *δραματικῇ* ποιήσει οὐδὲν ἄξιον λόγου προϊὸν παρήγαγεν ὁ χρυσοῦς αἰών. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα ἔκλινον τότε πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἡδυπάθειαν, παρημελεῖτο ὁσημέραι ἡ παράστασις τῶν δραμάτων, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ τῆς *Παντομίμας*, τοῦ κυρίου τούτου καὶ μεγαλοπρεποῦς προϊόντος τῆς Αὐτοκρατορίας.

Γ'. ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου δὲν ἦτο μόνον διὰ τὴν φιλολογίαν ἔνδοξος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τέχνην (ἀρχιτεκτονικήν, γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικήν). Εἰ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ῥωμαίων ἀνεπτύχθη, ὡς γνωστόν, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, ἐν τούτοις διὰ τῆς χρήσεως τῆς *καμαρώσεως* ἐχάραξαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν προκείμενον κλάδον νέας γραμμὰς καὶ κατεσκεύασαν τὰς μεγαλοπρεπεστάτας γεφύρας καὶ ὁδούς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Δημοκρατίας ἀνηγέρθησαν ἐν Ῥώμῃ μεγαλοπρεπῆ τινα οἰκοδομήματα, πάντα ὅμως ταῦτα ἦσαν πολλῷ ὑπεδεέστερα τῶν ἔργων τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνενέωσεν ὀγδοήκοντα καὶ δύο ναούς, ἀνήγειρεν ἄλλα μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα διὰ τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, καὶ μίαν νέαν ἀγορὰν (Forum), καὶ ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀρξάμενον θέατρον τοῦ Μαρκέλλου κ.τ. Ἐκ πάντων ὅμως τῶν μνημείων τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ μεγαλοπρεπέστερον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Αὐγούστου Ἀγρίππα ἀνεγερθὲν *Πάνθεον*.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι πάντα τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα δὲν ἐστεροῦντο τῶν κοσμημάτων ἐκείνων, ἅτινα ἠδύναντο νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφική. Τοιαῦτα δὲ καλλιτεχνικὰ ἔργα ἐγένοντο κατὰ πρῶτον λεπτομερέστερον γνωστὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς

Κορίνθου (146 π. Χ.) καὶ μετὰ μικρὸν κατέστη συνήθεια νὰ διακοσμῶσι δι' αὐτῶν τὰς ἐξοχικὰς ἐπαύλεις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατασκευὴ τοιούτων ἔργων ἀνετίθετο συνήθως εἰς Ἕλληνας ζωγράφους καὶ γλύπτας, συνέρρεον προϊόντος τοῦ χρόνου πολλοὶ τοιοῦτοι εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκόσμουν διὰ τῶν ἔργων τῆς γραφῖδος καὶ τῆς σμίλης τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα τοῦ Αὐγούστου. Καὶ ὅμως τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ ἰδίως τὰ γλυπτικά, μεθ' ὅλην τὴν ἔκτακτον λεπτότητα καὶ ὡραιότητα αὐτῶν, ἦσαν μᾶλλον ἀπομιμήσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν ὑποδειγμάτων, ἢ πρωτότυπα.

§ 52

Οἱ ἐκ τοῦ Οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

(14—68)

Τιβέριος (14—37). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου κατέλαβε τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ὁ προγονὸς αὐτοῦ Τιβέριος, εἷς τῶν ὠμοτέρων τυράννων, ἐξ ὅσων μνημονεύει ἡ ἱστορία. Ὅτε ἡ Σύγκλητος ἔσπευσε νἀναθέσῃ αὐτῷ τὴν ἀρχήν, ἀπεποιήθη αὐτὴν τὸ πρῶτον ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν καὶ ἀπέκρουσε μετὰ πρωτοφανοῦς προσποιήσεως τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ Στέμμα. Ἀλλ' οἱ συγκλητικοὶ γινώσκοντες καλῶς τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ προβλέποντες ὁποία θὰ ἦτο αὐτῶν ἡ τύχη ἂν ἐδεικνύοντο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀδιάφοροι, δὲν ἔπαυσαν παρακαλοῦντες καὶ κολακεύοντες αὐτὸν μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους κατεπείσθη νὰ δεχθῇ τὴν ἀρχήν.

Καὶ ἐνόσῳ μὲν ἔζη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γερμανικός, ὁ ἔνδοξος τῶν Γερμανῶν νικητής, ὅστις ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἦτο ἠναγκασμένος ἐκ φόβου νὰ φαίνηται πρᾷος καὶ εὐπροσήγορος, νὰ ἦναι φειδωλός, καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ αὐστηρᾶς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν εὐγενέστατον ἐκεῖνον νέον, διά τινος τῶν ἀθλίων αὐτοῦ σκευῶν ἐν Ἀσίᾳ, δὲν ἐδίστασε πλέον νἀποβάλῃ τὸ προσωπεῖον καὶ ἀποκαλύψῃ τὸν ὑποκριτικὸν καὶ τυραννικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Κατεχόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ φόβου περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ δὲν

ἐδίστασε χάριν τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς νἀποδώσῃ πρῶτος αὐτὸς *προσωπικὴν* σημασίαν εἰς τοὺς νόμους ἐκείνους τῆς *καθοσιώσεως*, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπον, ἢ εἰς τὸ νὰ προστατεύωσι τὴν *μεγαλειότητα* οὐχὶ τοῦ προσώπου, ἀλλὰ τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ θεωρῶν πᾶσαν κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ προσβολὴν ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως, ἐπλήρωσε τὴν Ῥώμην ὠτακουστῶν καὶ κατασκόπων, οἵτινες παρεξηγοῦντες καὶ τὰς ἀθωοτάτας πράξεις ἢ ἐκφράσεις τῶν πολιτῶν καὶ καταγγέλλοντες αὐτὰς ὡς ἐγκλήματα παρεῖχον διηνεκῆ τροφὴν εἰς τὴν αἱμοδιψίαν τοῦ ἀθλίου ἐκείνου τυράννου. Ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε κατορθώσει δι' ἐπιτηδείων κολακειῶν νὰ ἐφελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν ἀπεριόριστον τὴν εὔνοιαν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν Σηϊανός.

Ἐπὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη διετέλει ὁ δύσπιστος Τιβέριος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κακοτρόπου καὶ φαύλου ἐκείνου εὐνοουμένου, ὅστις οὐ μόνον κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν εἰς τυραννίδα, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς δυσπιστίας τοῦ αὐτοκράτορος, συνεβούλευσεν αὐτὸν ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν ὅπως διατελῇ ἐν ἀσφαλείᾳ κατὰ παντὸς κινδύνου, πράγματι ὅμως ὅπως τὸν ἀπομακρύνῃ τοῦ λαοῦ, νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην καὶ μεταβῇ εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Νεαπόλεως κειμένην νῆσον τῶν Καπρεῶν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ διέτριβεν ἐν τῇ τερπνοτάτῃ ἐκείνῃ νήσῳ, παραδιδόμενος καθ' ἑκάστην εἰς παντοειδεῖς ἀκολασίας, ἐκυβέρνα ἐν Ῥώμῃ ὁ Σηϊανὸς μετ' ἀπεριγράπτου σκληρότητος καὶ λύσσης. Αἱ πλεῖσται τῶν εὐγενῶν οἰκογενειῶν ἐξωλοθρεύθησαν κατὰ μικρὸν καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν εἰσέρρευσαν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ αὐτοῦ φίλου. Τοσοῦτον δ' εἶχεν οὗτος ἐνσπείρει εἰς τὴν Ῥώμην τρόμον, ὥστε οὐ μόνον ἠναγκάζοντο πάντες νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰς μᾶλλον ταπεινὰς κολακείας, ὅπως διατελῶσιν ὑπὸ τὴν εὔνοιαν τοῦ κακοῦ ἐκείνου δαίμονος, ἀλλὰ καὶ νἀπονέμωσιν αὐτῷ τὰς αὐτὰς καὶ τῷ αὐτοκράτορι τιμάς. Ὅτε δὲ ἐπὶ τέλους ἠθέλησε νὰ ἐκτείνῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὁποίου εἶχε κερδήσει τοὺς πραιτωριανοὺς καὶ δηλητηριάσει καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Δροῦσον, ἠναγκάσθη ὁ ἄξιος τῆς τύχης του ἐκεῖνος ἡγεμὼν οὐ μόνον νὰ προβῇ εἰς τὴν παῦσιν τοῦ ἀπίστου αὐτοῦ φίλου, ἀλλὰ

καὶ νὰ πέμψῃ διαταγὰς πρὸς τὴν Σύγκλητον ὅπως φονεύσῃ αὐτὸν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων καὶ ὀπαδῶν του.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σηϊανοῦ ὁ Τιβέριος ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ μεταβάλῃ διαγωγήν, τοὐναντίον νομίζων, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐπιτάσεως τῆς σκληρότητος αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἐπὶ τέλους ἀνακούφισίν τινα ἐν τῇ ὑπερμέτρῳ αὐτοῦ ταραχῇ, προέβαινεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς μαγαλείτερα ἐγκλήματα. Καὶ ἀληθῶς τοσοῦτον σκληρὸς καὶ αἱμόδιψος ἐδείχθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὥστε θεωρεῖται αὕτη ἡ ἐλεεινοτέρα περίοδος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι, εἰ καὶ διήγαγε βίον ἄσωτον, ἔζησεν ἐν τούτοις 78 ὅλα ἔτη. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἡγεμὼν περιοδεύων ποτὲ ἐν Καμπανίᾳ κατελήφθη ὑπὸ σφοδρᾶς λιποθυμίας, οἱ περὶ αὐτὸν ἐκλαβόντες ταύτην ὡς θάνατον, ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ *Γάϊον Καίσαρα Καλιγόλαν* [1], πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ Τιβερίου. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ μικρὸν ὁ νομιζόμενος νεκρὸς αὐτοκράτωρ συνῆλθε καὶ πάλιν εἰς ἑαυτόν, ἔσπευσεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν Μάκρων πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς κινδύνου νὰ τὸν πνίξῃ ἐν γνώσει τοῦ Καλιγόλα ἐντὸς τῶν προσκεφαλαίων του (37 μ. Χ.).

Γάϊος Καῖσαρ Καλιγόλας (37—41). Ὅτε ἠκούσθη ἐν Ῥώμῃ τὸ ὄνομα τοῦ νέου αὐτοκράτορος πάντες κατελήφθησαν ὑπὸ χαρᾶς ἀνεκφράστου, διότι ἤλπιζον, ὅτι δι' αὐτοῦ νέαν ἔμελλον νὰ λάβωσι τὰ πράγματα τοῦ κράτους τροπήν. Καὶ ἀληθῶς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοσοῦτον λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ, ὥστε, ὅτε μετὰ μικρὸν ἠσθένησε, τοσαύτην ἠσθάνθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τούτῳ λύπην, ὥστε εἰλικρινῶς ηὐχήθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεώς του. Καὶ ἀνέρρωσε μὲν ἀληθῶς ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοσοῦτον κατέστη ἀγνώριστος ἐν ἁπάσαις αὐτοῦ ταῖς πράξεσιν, ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἂν οὗτος ἦτο μᾶλλον παράφρων ἢ ὠμός. Διότι οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς σκληρότητος ὑπερέβη πᾶν ὅριον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς πλεονεξίας, τῆς σπατάλης καὶ τῆς ματαιότητος. Ὁ Καλιγόλας δὲν ἠρκεῖτο μόνον εἰς τὸ νὰ διατάττῃ ἀποκεφαλίσεις,

[1] Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ ἀστείως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διότι παῖς ἔτι διατρίβων ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ πατρός του, ἐφόρει παρὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε ἔθος στρατιωτικὰ ὑποδήματα (Caligas).

ἀλλὰ τὰ μάλιστα αἱμοχαρής, ἠσθάνετο μεγίστην τέρψιν νὰ παρίσταται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν καὶ ὁ ἴδιος.

Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ ὠμότης αὐτοῦ, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασέ ποτε, ὡς λέγεται, νὰ διατάξῃ ἵνα πολλοὶ τῶν καταδίκων ῥιφθῶσι πρὸ τῶν ἀγρίων θηρίων. Ἂν δέ ποτε κατὰ τὰς θηριομαχίας ὑπῆρχεν ἔλλειψις κακούργων, συνελαμβάνοντο κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ θεαταὶ καὶ ἐρρίπτοντο πρὸ τῶν θηρίων, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀπεκόπτοντο αἱ γλῶσσαί των, ὅπως μὴ δύνανται νὰ παραπονῶνται ἐπὶ τῷ διαπραχθέντι αὐτοῖς ἀδικήματι. Ἐν δὲ τῇ αἱμοδιψίᾳ αὐτοῦ συχνάκις παρεπονεῖτο τὸ ἀνθρωπόμορφον ἐκεῖνο τέρας, διατί νὰ μὴ εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι μίαν μόνον κεφαλήν, ὅπως δι' ἑνὸς κτυπήματος ἐξολοθρεύσῃ ἅπαντας, ἢ διατί νὰ μὴ ἐνσκήπτῃ οὐδεμία ἐν τῷ κράτει ἐπιδημία ἢ ἄλλη τις θεομηνία, ὅπως διὰ μιᾶς ἀπαλλαγῇ πάντων τῶν ὑπηκόων του.

Παραλείποντες πλείστας ἄλλας βδελυρὰς καὶ μυσαρὰς πράξεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἡγεμόνος, ἃς ἡ ἱστορία ἀναφέρει μετ' οἴκτου, περιοριζόμεθα μόνον εἰς ἐκείνας, αἵτινες παριστάνουσιν αὐτὸν ὡς τὸν μωρότερον τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιθυμῶν νὰ πολαύῃ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις θείων τιμῶν, ἐνεφανίζετο πολλάκις ἐνώπιον αὐτῶν ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὁτὲ μὲν ὡς Ζεὺς μετὰ τοῦ κεραυνοῦ, ὁτὲ δὲ ὡς Ποσειδῶν μετὰ τῆς Τριαίνης, ἄλλοτε πάλιν ὡς Ἀπόλλων μετὰ τῆς λύρας ἢ ὡς Ἡρακλῆς μετὰ ῥοπάλου καὶ λεοντῆς. Πρὸς δὲ τὴν σπατάλην τοσαύτην εἶχε κλίσιν, ὥστε κατ' αὐτὸ ἔτι τὸ πρῶτον ἔτος τῆς κυβερνήσεώς του, ἅπαντας τοὺς ὑπὸ τοῦ Τιβερίου καταλειφθέντας αὐτῷ δημοσίους θησαυροὺς ἀναβαίνοντας εἰς 500 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν, κατηνάλωσεν εἰς πολυειδεῖς θεατρικὰς παραστάσεις, εἰς θηριομαχίας καὶ μονομαχίας καὶ εἰς διάφορα πολυδάπανα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα. Τίς θὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ προσφιλέστερον ἀντικείμενον τῆς λατρείας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἵππων του; Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο πρὸς αὐτὸν ἀγάπη του, ὥστε οὐ μόνον εἶχεν ἀνεγείρει αὐτῷ μεγαλοπρεπῆ ἐκ μαρμάρου σταῦλον, οὐ μόνον εἶχε κατασκευάσει αὐτῷ φάτνην ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ καὶ πορφυροῦν κάλυμμα πεποικιλμένον ὡς καὶ ὁ λοιπὸς αὐτοῦ στολισμὸς διὰ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξευτελισμὸν τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος εἶχεν ἀνυψώσει αὐτὸν εἰς ὕπατον!

Ἦτο ἀληθῶς μέγιστον εὐτύχημα διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ὅτι τέσσαρα μόνον ἔτη ἐκυβέρνησεν αὐτὸ ὁ παράφρων ἐκεῖνος ἄνθρωπος. Ὅτε οἱ περὶ αὐτὸν ἐπείσθησαν, ὅτι οὐδ' αὐτοί, καίπερ πρόθυμοι πασῶν τῶν διαταγῶν αὐτοῦ ἐκτελεσταί, δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπέναντι τῆς παραφροσύνης αὐτοῦ, οὐδαμῶς ἐδίστασαν νὰ συνυφάνωσι συνωμοσίαν κατὰ τοῦ τυράννου καὶ νὰ προβῶσιν εἰς τὸν φόνον οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς οἰκογενείας του (41 μ. Χ.).

Κλαύδιος (41—54). Ἐν ᾧ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλιγόλα ἡ Σύγκλητος βαρέως φέρουσα τὴν κυβέρνησιν τούτου καὶ τοῦ προκατόχου του, ἐσκέπτετο ἵνα ἀνιδρύσῃ καὶ πάλιν τὴν *δημοκρατίαν*, μὴ ἀνεχομένη πλέον οὐδένα αὐτοκράτορα, ἀνεκήρυξαν οἱ πραιτωριανοί, οἵτινες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελον νἀπολέσωσι τὴν μεγίστην αὐτῶν δύναμιν, αὐτοκράτορα τὸν πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ φονευθέντος Καλιγόλα, ἤτοι τὸν ἐκ πατρὸς θεῖον αὐτοῦ Κλαύδιον. Εἶναι δ' εὐνόητον, ὅτι τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην δὲν παρέσχον οἱ πραιτωριανοὶ ἄνευ γενναίας ἀμοιβῆς εἰς τὸν πεντηκονταετῆ αὐτοκράτορα, ὅστις οὐ μόνον ἀσθενικὸς ἐκ νεότητος ἦτο, ἀλλὰ καὶ εἶχε χρησιμεύσει ἄλλοτε ὡς ἀντικείμενον τοῦ χλευασμοῦ πάντων τῶν ἐν τῇ Αὐλῇ. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μήτηρ του τοσοῦτον ταπεινήν, ὡς λέγεται, εἶχε περὶ αὐτοῦ ἰδέαν, ὥστε, ἂν ἤθελέ ποτε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ εὐήθους τινὸς ἀνθρώπου, παρωμοίαζεν αὐτὸν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς βλακίας πρὸς τὸν υἱόν της Κλαύδιον. Καὶ ὅμως ἡ κυβέρνησις τοῦ σώματι καὶ πνεύματι ἀδυνάτου τούτου αὐτοκράτορος ὑπῆρξε κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ ἔτη οὐχὶ ἐπίπεμπτος. Εἰς πάντα τὰ διαπεπραγμένα ἐγκλήματα ἀπένειμεν ἀμνηστείαν ἐξαιρέσας αὐτῆς μόνον τοὺς φονεῖς τοῦ Καλιγόλα. Ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς νἀπονέμωσιν αὐτῷ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος θείας τιμὰς καὶ νὰ ἑορτάζωσι δημοσίᾳ τὰ γενέθλια αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς συγγενεῖς του ἦτο λίαν φιλόφρων καὶ πρὸς τὴν Σύγκλητον τὰ μάλιστα εὐλαβὴς μηδέποτε ἐπιχειρῶν σπουδαῖόν τι ἄνευ τῆς συμβουλῆς αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κυβέρνησις αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν, ἀφ' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ παρέδωκεν αὐτὴν μετὰ μικρὸν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν περὶ αὐτὸν καὶ ἰδίως τῶν δύο διεφθαρμένων αὐτοῦ εὐνοουμένων *Ναρκίσσου* καὶ *Πάλλα*. Τοσοῦτον δ' ἀσυνειδήτως κατεχρῶντο οὗτοι τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε οὐ μόνον ἐξέδιδον ἄνευ προηγουμένης αὐτοῦ ἀδείας θανατι-

κὰς ἀποφάσεις κατὰ πάντων ἐκείνων, ὧν τῆς περιουσίας ὠρέγοντο, ἢ καὶ κατ' ἐκείνων, οὓς δι' οἱονδήποτε λόγον ἐμίσουν, ἀλλὰ καὶ ἐπώλουν κατ' ἀρέσκειαν τὰς ὑψηλὰς θέσεις ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς. Λέγεται δὲ ὅτι τοσοῦτον εἶχον πλουτήσῃ ἐκ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς των οἱ ἄθλιοι ἐκεῖνοι, ὥστε, ὅτε ποτὲ παρεπονεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῇ οἰκτρᾷ καταστάσει τοῦ θησαυροφυλακείου του, ἐγένετο αὐτῷ ἡ παρατήρησις, ὅτι θὰ καθίστατο ἱκανῶς πλούσιος, ἂν ἤθελε νἀναγκάσῃ τοὺς δύο αὐτοῦ εὐνοουμένους νὰ διανείμωσι μετ' αὐτοῦ τὴν περιουσίαν των.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω οἰκτρῶς κατεξηυτέλιζον τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον αὐτοκράτορα οἱ εὐνοούμενοι αὐτοῦ, οὐδεμίαν παρέλειπε καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ διαβόητος *Μεσσαλίνα*, εὐκαιρίαν ἵνα διαπράττῃ τὰς μᾶλλον ἀνηκούστους ἀνηθικότητας καὶ ἀκολασίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀναιδεστάτη ἐκείνη γυνή, ἥτις ἀληθῶς κατεπάτησε πάντας τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς, ἐφοβεῖτο μὴ μάθῃ ποτὲ ὁ σύζυγός της τὴν αἰσχροτάτην αὐτῆς διαγωγήν, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς οὐδένα νὰ ἐπισκέπτηται αὐτὸν ἄνευ τῆς ἀδείας της. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν προσεπάθει νὰ καλύπτῃ τὰς ἀκολασίας καὶ ἀνηθικότητας αὐτῆς, ἡ διαγωγή της ἐπὶ τέλους τοσοῦτον κατέστη σκανδαλώδης, ὥστε ὁ Κλαύδιος δὲν ἐδίστασεν, εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἀκολασιῶν αὐτῆς, νὰ διατάξῃ τὸν φόνον της. Ἀλλὰ μήπως ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ὁ Κλαύδιος καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου, τῆς ἀνεψιᾶς του *Ἀγριππίνης*, ἣν ἐνυμφεύθη μετὰ τὸν φόνον τῆς Μεσσαλίνης; Τὰ μάλιστα φίλαρχος καὶ πανοῦργος οὐ μόνον κατώρθωσεν ἡ Ἀγριππίνα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ συζύγῳ της ἐν γένει θέσιν ἐπιβλητικήν, ἀλλὰ καὶ νἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ υἱοθετήσῃ τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν αὐτῆς Νέρωνα, νὰ συζεύξῃ αὐτὸν μετὰ τῆς θυγατρός του Ὀκταβίας, καὶ νὰ ὁρίσῃ μάλιστα αὐτὸν καὶ διάδοχόν του παραγκωνίζων οὕτω τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν *Βρεταννικόν*. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τοῦτο παρετήρει, ὅτι ἡ πατρικὴ τοῦ Κλαυδίου στοργὴ πρὸς τὸν Βρετανικὸν ἐξηγείρετο ἐνίοτε, ἡ Ἀγριππίνα φοβηθεῖσα μὴ ἀποβῶσιν ἐπὶ τέλους ἄκαρποι αἱ ὑπὲρ τοῦ Νέρωνος φροντίδες αὐτῆς, δὲν ἐδίστασεν ἡ ἀθλία νὰ προβῇ τῇ συνδρομῇ φαρμακευτρίας τινὸς εἰς τὴν δηλητηρίασιν τοῦ συζύγου της, ἀφ' οὗ προηγουμένως τῇ ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομήν των καὶ οἱ πραιτωριανοί.

Κλαύδιος Νέρων (54—68). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλαυδίου ἀνυψώθη ἐπὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ὁ ἑπταικαιδεκαέτης τὴν ἡλικίαν Κλαύδιος Νέρων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος παιδευθεὶς ὑπὸ τοῦ διασήμου φιλοσόφου Σενέκα ἐθεωρεῖτο ὡς κάτοχος λεπτῆς μορφώσεως καὶ τὰ μάλιστα ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις αὐτοῦ ἐχαιρετήθη μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ ἀληθῶς μετὰ τοσαύτης ἠπιότητος ἐκυβέρνησεν ὁ ἡγεμὼν οὗτος κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἔτη ὑπὸ τὰς διηνεκεῖς συμβουλὰς τοῦ σοφοῦ ἐκείνου διδασκάλου του, ὥστε πάντες ἐμακάριζον ἑαυτοὺς ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε καταργήσει τὸ βδελυρὸν σύστημα τῶν ὠτακουστῶν, ὅστις εἶχεν ἀπαγορεύσει αὐστηρῶς τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διαπραττομένας φοβερὰς καταθλίψεις, καὶ ὅστις ἠὔχετο, ὡς λέγεται, ὁσάκις ὑπεβάλλετο αὐτῷ πρὸς ὑπογραφὴν θανατικὴ ἀπόφασις, νὰ μὴ ἐγνώριζε νὰ γράφῃ, δὲν ἐβράδυνε νἀποδείξῃ, ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν ἀναιδὴς ὑποκρισία. Διότι τοσοῦτον μετὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἔτη ἐδείχθη ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, καὶ τοσαῦτα διέπραξεν ἀνοσιουργήματα, ὥστε δὲν ἔχει ἄδικον ἡ ἱστορία θεωροῦσα αὐτὸν ὡς τὸ ἀνυπέρβλητον παράδειγμα πάσης αἰσχρᾶς τυραννίας. Καὶ δὲν ἐμαίνετο ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἡγεμὼν μόνον κατὰ παντὸς πολίτου, οὗτινος ἐμίσει τὰ πολιτικὰ φρονήματα, ἢ ἤθελε νὰ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν πλησιεστάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Πρῶτον θῦμα τῆς πρωτοφανοῦς αὐτοῦ θηριωδίας ἦτο ὁ ἑτεροθαλὴς αὐτοῦ ἀδελφὸς *Βρεταννικός*, εἰς οὗ τὸν φόνον δι' οὐδένα ἄλλον λόγον προέβη, ἢ διότι ἡ μήτηρ του Ἀγριππίνα βλέπουσα αὐτὸν κυλιόμενον καθ' ἑκάστην εἰς ἀκολασίας τὸν ἠπείλησεν ὅτι ἤθελεν ἀνυψώσει τὸν ἀξιόλογον ἐκεῖνον νέον ἐπὶ τὸν θρόνον. Καὶ ὅμως τίς θὰ ἐπίστευεν, ὅτι τὸ ἀνθρωπόμορφον ἐκεῖνο τέρας θὰ προέβαινεν εἰς τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρός του, μόνον διότι ἀπῄτησε τοῦτο ἡ διεφθαρμένη καὶ ἀκόλαστος αὐτοῦ φίλη *Ποππαία Σαβίνα*; Καὶ ἂν τοιαῦτα κακουργήματα οὐδεμίαν ἐνεποίουν αἴσθησιν εἰς τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον ἄνθρωπον, τί τὸ παράδοξον ὅτι δὲν ἐδίστασεν οὗτος νὰ προβῇ κατόπιν εἰς τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς ἐναρέτου αὐτοῦ συζύγου Ὀκταβίας, κατ' ἀπαίτησιν τῆς αὐτῆς ἐκείνης διεφθαρμένης γυναικὸς Ποππαίας, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἐπὶ τέλους ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην;

Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τὰ ἀναρίθμητα κακουργήματα, ἅτινα καθ'

ἑκάστην σχεδὸν διέπραττε τὸ τέρας ἐκεῖνο, δὲν ἐδίστασε προσέτι νὰ διατάξῃ καὶ τὴν πυρπόλησιν αὐτῆς τῆς Ῥώμης, εἴτε ἵνα λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, εἴτε, ὡς ἄλλοι λέγουσιν, ἵνα λάβῃ ἀφορμὴν νἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν μεγαλοπρεπεστέραν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἔβλεπον μετ' ἀπελπισμοῦ καὶ ἀγανακτήσεως καιομένας τὰς οἰκίας των, ἠσθάνετο τοὐναντίον ὁ Νέρων μεγίστην τέρψιν θεώμενος ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τῶν Ἀνακτόρων του τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο καὶ ἀπαίσιον θέαμα, ὅπερ μετέβαλεν εἰς τέφραν καὶ εἰς ἐρείπια πολλὰς συνοικίας τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρησεν, ὅτι ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ηὐξάνετο ἕνεκα τούτου ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην εἰς τοὺς δυστυχεῖς χριστιανούς, οἵτινες ὑπέστησαν τότε διὰ τοῦτο φοβερὸν καὶ λυσσώδη διωγμόν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πυρποληθεῖσα πόλις ἀνεκαινίσθη καὶ πάλιν, καὶ ὡραιότεραι ἤδη κατεσκευάσθησαν αἱ ὁδοὶ καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἀνηγέρθη καὶ τὸ παλάτιον αὐτοῦ, ὅπερ ἐκαλεῖτο ἔκτοτε **χρυσοῦς οἶκος** (domus aurea). Ἀλλ' ὅμως πρὸς κατασκευὴν καὶ καλλωπισμὸν πάντων τούτων ἐδοκίμασαν αἱ δυστυχεῖς ἐπαρχίαι φοβερὰς καταπιέσεις, ἡ δὲ Ἰταλία ἰδίως καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐστερήθησαν προσέτι καὶ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν πολυτίμων αὐτῶν κειμηλίων.

Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος δὲν ἐνόμιζεν ἐπαρκὲς νὰ θεωρῆται μέγας μόνον καὶ ἰσχυρὸς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἤθελε νὰ παρίσταται καὶ ὡς ἔξοχος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καλλιτέχνης. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἠσχύνετο προτρεπόμενος καὶ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐλεεινῶν κολάκων, νὰ παρίσταται δημοσίᾳ καὶ ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ὡς ἀοιδός, καὶ ὡς ὑποκριτὴς καὶ ὡς ἁρματηλάτης, ἔχων παρ' αὐτῷ μισθωτοὺς ἀνθρώπους ἵνα ἐπικροτῶσι κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτοῦ ἀγῶνας. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμήσωσι τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ προτερήματα, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα παραστῇ καὶ κατὰ τοὺς αὐτόθι ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ἁρματηλάτης. Εἶναι δὲ εὐνόητον, ὅτι ὁπουδήποτε διηγωνίζετο ὁ Νέρων πάντοτε ἀνεκηρύσσετο νικητὴς καὶ ἐστεφανοῦτο Καὶ ἀνεκήρυξε μὲν καὶ αὐτὸς τελουμένων τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀγώνων ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους, ἀντὶ τῶν παρασχεθεισῶν αὐτῷ τιμῶν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου δυστυχῶς οὐ μόνον ἀπεγύμνωσε πάν-

τας τοὺς ναοὺς τῶν καλλιτεχνημάτων των, ὅπως κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὴν Ῥώμην καὶ τ' ἀνάκτορά του, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν ἐλεηλάτησε καὶ πολλοὺς διέπραξε φόνους ἵνα σφετερισθῇ τὰς περιουσίας τῶν φονευθέντων. Λέγεται δὲ προσέτι, ὅτι διενοήθη τότε νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἀλλ' ἠναγκάσθη μετὰ μικρὸν νὰ διακόψῃ καὶ πάλιν τὰς ἐργασίας.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐσήμανε καὶ αὐτοῦ ἡ ὥρα. Ἐπὶ τέσσαρακαίδεκα ὅλα ἔτη εἶχον ὑπομείνει οἱ Ῥωμαῖοι τὴν τυραννικὴν αὐτοῦ κυβέρνησιν καὶ εἰ καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσός των ἦτο ἀπερίγραπτον, οὐδεὶς ἐν τούτοις ἐτόλμα νὰ ἐκθρονίσῃ τὸ τέρας ἐκεῖνο. Ἐν ᾧ δὲ τοσαύτῃ κατεῖχεν ἄπαντας νάρκῃ ἀπέναντι τοσούτων αὐτοῦ βδελυρουργημάτων, ἀνεπέτασαν ἐπὶ τέλους τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς τελευταίας ταύτης χώρας *Σουλπίκιον Γαλβαν*. Ὅτε δὲ ὑπὲρ τούτου ἐπερχομένου ἤδη κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκηρύχθησαν καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ λεγεῶνες καὶ οἱ πραιτωριανοί, ἠναγκάσθη καὶ ἡ Σύγκλητος νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ νὰ κηρύξῃ τὸν Νέρωνα ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Οὕτω δὲ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν πιστῶν αὐτῷ ἑταίρων, ἠναγκάσθη ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος τῆς Ῥώμης πυρπολητὴς νὰ καταλίπῃ διὰ παντὸς τὴν πόλιν, ἣν εἶχε ἐμπλήσει τοσούτων θρήνων καὶ στεναγμῶν καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν σωτηρίαν του ἔν τινι οὐ μακρὰν αὐτῆς ἀγροτικῇ οἰκίᾳ. Ὅπου ὅμως καὶ ἂν ἐζήτει νὰ κρυβῇ τὸ ἀποτρόπαιον τέρας, ἦτο ἀδύνατον νὰ σωθῇ, τὸ μὲν διότι οὐδεὶς ἐνδιεφέρετο πλέον ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ δὲ καὶ διότι κατεδιώκετο κατὰ πόδας ὑπὸ τῶν πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ σταλέντων ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἱππέων. Ὅτε δὲ ἔμαθε τὴν προσέγγισιν αὐτῶν, τοσοῦτον ὠχρίασε καὶ ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη φόβου, ὥστε μὴ βλέπων οὐδεμίαν πλέον ἐλπίδα σωτηρίας ἠναγκάσθη νὰ ἐμπήξῃ τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὴν καρδίαν του τῇ βοηθείᾳ ἑνὸς τῶν ἀπελευθέρων του, ὅστις μόνος ἔμεινεν αὐτῷ πιστός. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος ἑνὸς τῶν βδελυρωτέρων ὄντων, ἅτινα ἐγεννήθησάν ποτε ἐν τῷ κόσμῳ.

Σουλπίκιος Γάλβας (Ἰουν. 68—Ἰαν. 69). Σβεσθέντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος τοῦ Οἴκου τοῦ Αὐγούστου, κατέλαβε τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ὁ μνημονευθεὶς διοικητὴς τῆς Ἱσπανίας Γάλβας. Οὗτος ὅμως τοσοῦτον κατέστη μισητὸς

ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ αὐστηρότητος πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, τῆς εἰς ἀναξίους εὐνοουμένους παρεχομένης προτιμήσεως καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ φειδωλίας ἀπέναντι τῶν πραιτωριανῶν, οἵτινες ἤλπιζον γενναίαν τὴν ἀμοιβὴν ἀνθ' ὧν παρέσχον αὐτῷ ὑπηρεσιῶν, ὥστε μετὰ 7μήνον κυβέρνησιν προέβησαν οἱ τελευταῖοι εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ὡς διαδόχου του προωρισμένου Πείσωνος, καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς Λουσιτανίας

Σάλβιον Ὄθωνα (Ἰαν.—Ἀπρ. 69), ὅστις καὶ εἶχε συνωμόσει κατ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦσαν σύμφωνοι εἰς τοῦτο καὶ οἱ παρὰ τὸν Ῥῆνον ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες, ἀνεκήρυξαν οὗτοι αὐτοκράτορα μετὰ τρεῖς μῆνας τὸν ἀρχηγόν αὐτῶν

Αὖλον Οὐϊτέλλιον (Ἀπρ.—Δεκέμβ. 69), ὅστις καὶ ἐπελθὼν κατετρόπωσεν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ τὸν κατ' αὐτοῦ ἀντεπεξελθόντα ἀντίπαλον καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ἀλλὰ καὶ οὗτος τοσοῦτον ἦτο σπάταλος ἕνεκα τῆς πρωτοφανοῦς ἀδδηφαγίας του, καταθλιπτικὸς καὶ τυραννικός, ὥστε μετὰ μικρὸν ἠναγκάσθησαν οἱ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Αἰγύπτῳ ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες νἀνακηρύξωσιν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Οὐεσπασιανόν, ὅστις ἐπὶ τοῦ Νέρωνος εἶχεν ἀποσταλῇ αὐτόσε πρὸς κατάπνιξιν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐπαναστάσεως. Πρὶν δ' ἢ οὗτος φθάσῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἐφονεύθη ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν διὰ μαρτυρικοῦ θανάτου, τὸ δὲ σῶμά του ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν ὑπὸ τὰς ἀρὰς σύμπαντος τοῦ παρισταμένου πλήθους. Οὕτω δὲ δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος ἤρξαντο καὶ πάλιν οὐ μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τοῦ κράτους, ἐπαναλαμβανόμεναι αἱ φοβεραὶ σκηναὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Ἐξ ὅτου δὲ οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ λεγεῶνες ἀνεπέτασαν, ὡς εἴδομεν, ἀναφανδὸν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ Νέρωνος, κατέστη καταφανές, ὅτι ἅπασα ἡ δύναμις ὑπῆρχεν ἐν τῷ στρατῷ, καὶ ὅτι ἵνα ἀνακηρυχθῇ τις αὐτοκράτωρ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐργασθῇ πρὸ τοῦτο ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οὐχὶ σπανίως συνέβαινεν, ὥστε δύο ἢ καὶ πλείονες αὐτοκράτορες νὰ μάχωνται περὶ τοῦ θρόνου, σπανίως δέ τις ἐξ αὐτῶν νἀποθνήσκῃ φυσικὸν θάνατον. Ἦτο ἐν τούτοις εὐτύχημα ὅτι ἐν ᾧ τὸ κράτος διετέλει ἐν τοιαύτῃ ἐκρύθμῳ καὶ ἀναρχικῇ καταστάσει, ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἀνήρ, οὗτινος ἡ κυ-

βέρνησις ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ, καὶ μεθ' οὗ ἄρχεται, πλήν τινων βεβαίως διακοπῶν, ἡ σειρὰ τῶν καλῶν αὐτοκρατόρων ἐν Ῥώμῃ.

§ 53.

Οἱ Φλάβιοι

(69—96)

Ὁ Οὐεσπασιανὸς (69—79) ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Αὔγουστον λαμπρὸς αὐτοκράτωρ, καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος τῶν Φλαβίων. Κατὰ τὸ δεκαετὲς διάστημα τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου ὅπως ἀνυψώσῃ καὶ πάλιν τὸ ὑπὸ τῶν προκατόχων του τοσοῦτον ἀσυνειδήτως κυβερνηθὲν κράτος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποκατέστησε καὶ πάλιν τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ, ἔπειτα δὲ ἐβελτίωσε διὰ συνετῆς φειδοῦς καὶ σώφρονος διοικήσεως τὰ οἰκονομικά, ἅτινα διετέλουν ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει, ἐκαθάρισε τὴν Σύγκλητον ἀπὸ πάντων τῶν ἀναξίων αὐτῆς μελῶν καὶ ἐπέτρεψε νὰ πρακάθηνται ἐν αὐτῇ καὶ ἄνδρες διάσημοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Πλὴν δὲ τούτων κατήργησε τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους νόμους τῆς καθοσιώσεως, ἀπέναντι τῶν ὁποίων οὐδεὶς ῥωμαῖος πολίτης ἠδύνατο νὰ ἦναι ἀσφαλής, ἐπλήρωσε τὰς δημοσίας θέσεις ἀνδρῶν διακεκριμένων καὶ ἀξίων πάσης ἐμπιστοσύνης, προήγαγε πολυειδῶς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ διὰ τοῦ ἁπλοῦ καὶ λιτοῦ αὐτοῦ βίου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τῶν διὰ τῆς πολυτελείας καὶ ἀσωτείας διεφθαρμένων Ῥωμαίων. Ἀλλ' οὐδ' εἰς ταῦτα πάλιν περιωρίσθη ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος ἡγεμών. Διότι φροντίσας προσέτι καὶ περὶ τῆς καθωραΐσεως τῆς πόλεως, οὐ μόνον ἀνῳκοδόμησε τὸ Καπιτώλιον καὶ τὸ διὰ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Νέρωνος κατεστραμμένον αὐτῆς μέρος, ἀλλὰ καὶ ἀνήγειρε προσέτι τὸν ναὸν τῆς Εἰρήνης, ὅστις ἦτο ὁ μέγιστος καὶ μεγαλοπρεπέστατος τῆς Ῥώμης, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐκεῖνο ἀμφιθέατρον, ὅπερ καλούμενον Κολοσσιαῖον ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐτοῦ ἐκτάσεως, περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς 60,000 θεατῶν. Τὸ θέατρον τοῦτο, οὗτινος τὰ σωζόμενα ἐρείπια διεγείρουσι καὶ σήμερον ἔτι τὸν γενικὸν θαυμασμόν, καὶ ὑπομιμνήσκουσι τὴν μεγαλοπρέπειαν ἀλλὰ σύναμα καὶ τὴν σκληρότητα τῶν αὐτόθι τελουμένων

ἀγώνων, ἦτο προσέτι τὸ μέρος, ἐν ᾧ βραδύτερον χιλιάδες χριστιανῶν ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον ὑπὸ τοὺς σπαρακτικοὺς ὄνυχας καὶ ὀδόντας τῶν ἀγριωτέρων θηρίων.

Ἀλλ' ὁ Οὐεσπεσιανὸς ὑπῆρξε προσέτι εὐτυχὴς καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτοῦ κυβερνήσεως διεξήχθησαν αἰσίως καὶ ἅπασαι αἱ ἐν προγενεστέραις ἐποχαῖς ἀρξάμεναι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ κράτους. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Κερεάλιος κατέστειλε τὴν ἐπὶ τοῦ Οὐϊτελλίου ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τῶν Βαταβῶν, ἧς εἶχον συμμετάσχει καὶ πολλὰ γερμανικὰ καὶ γαλλικὰ φῦλα (69—70). Ὁ δὲ γενναῖος στρατηγὸς Ἰούλιος Ἀγρικόλας, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ ἐν ἔτει 69ῳ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἧς τὴν κατάκτησιν εἶχον ἤδη, ὡς εἴδομεν, ἐπιχειρήσει οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου, κατώρθωσε νὰ προσαρτήσῃ τὴν χώραν ἐκείνην εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Καληδονίας. Τὸ μᾶλλον ὅμως ἀξιοσημείωτον κατόρθωμα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἦτο ἡ ἅλωσις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου (70 μ. Χ.).

Ἐξ ὅτου οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον περιέλθει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, πολλάκις εἶχον ἀποπειραθῇ ἵνα ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, οὐδέποτε ὅμως εἶχον κατορθώσει νὰ πληρώσωσι τὸν πόθον αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομένωσι τὰς πολυειδεῖς τῶν κατακτητῶν καταθλίψεις ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοῦ Νέρωνος (ἐν ἔτει 66ῳ), ἀπεστάλη πρὸς κατάπνιξιν αὐτῆς ὁ τότε στρατηγὸς Οὐεσπασιανός, ὅστις λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν υἱόν του Τίτον, κατώρθωσεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ νὰ προξενήσῃ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς στασιαστάς. Ὅτε δ' ἐπελθὼν καὶ κατὰ τῆς πρωτευούσης Ἱερουσαλήμ, ἔμενε παρ' αὐτὴν ἄπρακτος ἐλπίζων, ὅτι ἡ παράδοσις τῆς ὀχυρᾶς καὶ εὐτειχίστου ἐκείνης πόλεως ἤθελε διευκολυνθῇ ἀφεύκτως ἕνεκα τῶν ἀγρίων κομματικῶν διαιρέσεων τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἀνεκηρύχθη, ὡς εἴδομεν, αὐτοκράτωρ, καὶ ἐπειδὴ ἠναγκάζετο διὰ τοῦτο νὰ πέλθῃ εἰς Ῥώμην, ἀνέθηκε τὴν τελείαν ὑποταγὴν τῶν ἰσχυρογνωμόνως ἀνθισταμένων Ἰουδαίων καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸν υἱόν του Τίτον.

Εἶναι ἀληθῶς πρωτοφανὴς καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ ἐκ μέρους τῶν ἐν τῇ ὀχυροτάτῃ ἐκείνῃ τῆς Ἰουδαίας πρωτευούσῃ ἐγκεκλεισμένων

ἀντιταχθεῖσα ἀντίστασις, πολλῷ ἀνωτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἄλλοτε καὶ τῶν Νουμαντίνων ἀναπτυχθείσης. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησαν ἵν' ἀποκρούσωσι τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, ὅσον καὶ ἂν ἀνέπτυξαν φανατικὸν κατὰ τῶν πολιορκητῶν μῖσος, οὐδὲν κατώρθωσαν ἀπέναντι τῆς ὑπερόχου δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ γενναίου στρατηγοῦ, ὅστις κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους οὐ μόνον νὰ γείνῃ κύριος τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὸν περίφημον αὐτῆς ναὸν νὰ ἐμπρήσῃ (τῇ 10ῃ Αὐγούστου 70 μ. Χ.). Οὕτω δὲ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη πόλις μετεβλήθη εἰς ἐρείπια καὶ ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δ' ἐξηνδραποδίσθησαν ἢ διεσκορπίσθησαν εἰς ξένας χώρας. Πόσον φοβερὰ ἐπῆλθε κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου λαοῦ ἡ πλήρωσις τῆς ἀρᾶς ἐκείνης, ἣν αὐτὸς οὗτος ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ, ὅτε ἀπαιτῶν τὴν σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ, ἀνέκραξεν ἀπειλητικῶς πρὸς τὸν Πιλάτον «τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν» (Ματθ. 27.26). Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ πληρωθῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡ προφητεία εἰπόντος περὶ τῆς αὐτῆς πόλεως, «ὅτι ἥξουσιν «ἡμέραι ἐπὶ σὲ καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ «περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε «καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί, καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ «λίθῳ». (Λουκ. 19. 43).

Τίτος (79 — 81). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ ἔνδοξος αὐτοῦ υἱὸς Τίτος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος εἶχε διέλθει μέχρι τοῦδε βίον ἄσωτον καὶ εἶχε διαπράξει προσέτι καὶ πολλὰς σκληρότητας, οὐδὲν προσεδόκων καλὸν οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως τοσοῦτον ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος μετεβλήθη γενόμενος αὐτοκράτωρ, ὥστε διά τε τὰς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κράτους διηνεκεῖς προσπαθείας του καὶ διὰ τὴν πρωτοφανῆ αὐτοῦ ἀγαθότητα, οὐ μόνον θεωρεῖται ὡς ὁ εὐγενέστατος καὶ σοφώτατος μεταξὺ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων ἐκαλεῖτο *χάρμα καὶ ἐντρύφημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους* «amor et deliciae generis humani». Ἀξιοθαύμαστος δ' ἦτο προσέτι καὶ ἡ μεγαλοψυχία, ἣν ἐδείκνυε πρὸς τοὺς κακολογοῦντας αὐτὸν οὐδέποτε θελήσας νὰ τιμωρήσῃ τινὰ ἐκ τούτων. Διότι ἔλεγε περὶ αὐτῶν, ὅτι ἂν τὸν ἐκακολόγουν ἀδίκως, πάντως θὰ τοὺς ἐλέγχῃ ἡ συνείδησίς των, ἂν ὅμως δικαίως ἔπρατ-

τον τοῦτο, θὰ ἦτο ἄδικον νὰ τοὺς τιμωρήσῃ λέγοντας τὴν ἀλήθειαν. Τοσοῦτον δ' ἦτο εὐεργητικός, ὥστε, ὅτε ποτὲ ἐνεθυμήθη κατὰ τὸ δεῖπνον, ὅτι οὐδένα εἶχεν εὐεργετήσει κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀνέκραξεν, ὡς λέγεται, πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ βαρυθυμίας, ὅτι ἀπώλεσε μίαν ἡμέραν «Amici, diem perdidi». Πλὴν δὲ τούτων ἐξεδίωξε προσέτι ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ ἅπαντας τοὺς κατασκόπους καὶ συκοφάντας, καὶ ἵνα μή ποτε μιανθῶσιν αἱ χεῖρες αὐτοῦ δι' αἵματος, περιεβλήθη καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως. Καὶ ἀληθῶς ἦτο μέγα εὐτύχημα διὰ τὸ κράτος, ὅτι ἐκυβέρνα αὐτὸ τοιοῦτος αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν δεινὰ καὶ ἀλλεπάλληλα συνέβησαν εἰς αὐτὸ δυστυχήματα. Καὶ πρῶτον μὲν εὐθὺς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ (τῇ 24 Αὐγούστου 79) ἐπῆλθεν ἡ αἰφνιδία καὶ φοβερὰ ἐκείνη ἔκρηξις τοῦ Οὐεσουβίου, ἧς ἕνεκεν οὐ μόνον αἱ ἐγγὺς κείμεναι τρεῖς πόλεις *Ἡράκλειον, Πομπηΐα* καὶ *Σταβίαι* κατεχώσθησαν [1], ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἡ πέριξ χώρα τῆς σημερινῆς Νεαπόλεως τελέως ἠρημώθη [2]. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος φοβερὰ πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας διαρκέσασα ἀπετέφρωσε τὰς ὡραιοτέρας αὐτῆς συνοικίας, ἐν ᾧ συγχρόνως νόσος λοιμώδης ἐθέριζε τοὺς κατοίκους της. Καὶ τίς ἄλλος θὰ ἐδείκνυτο καθ' ὅλας ταύτας τὰς συμφορὰς τοσοῦτον εὐεργετικὸς καὶ παρήγορος, ὅσον ἐδείχθη ὁ φιλάνθρωπος ἐκεῖνος ἡγεμών, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ

[1] Περὶ τῶν πόλεων τούτων ἐπεκράτει γενικῶς ἡ ἰδέα, ὅτι εἶχον ἐξαφανισθῇ ἕνεκα τοῦ σεισμοῦ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (1711), ὅτε ἀνορυττομένου φρέατος παρὰ τὴν πόλιν τῶν Πορτίκων, τυχαία πρόσκρουσις τῶν ἐργατῶν πρὸς τεμάχιον γεγλυμμένου μαρμάρου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους μετέπειτα ἀνασκαφάς, αἵτινες κατὰ μὲν τὸ ἔτος 1738 ἐξήγαγον εἰς φῶς τὸ Ἡράκλειον, κατὰ δὲ τὸ 1748 τὴν Πομπηΐαν. Ἔκτοτε δ' αἱ πόλεις αὗται οὐ μόνον προκαλοῦσι τὴν ἀδιάκοπον ἐπίσκεψιν τῶν περὶ τὸν ἀρχαῖον ἐν γένει βίον ἀσχολουμένων ὡς καὶ παντὸς ἄλλου περιέργου, ἀλλὰ καὶ διεγείρουσι τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν διὰ τῶν αὐτόθι ἀνευρεθέντων παντοειδῶν, καὶ τὰ μάλιστα περιέργων ἀντικειμένων.

[2] Μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Οὐεσουβίου καταστραφέντων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ διάσημος φυσιοδίφης καὶ φιλόσοφος Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις ναυαρχῶν τότε τοῦ παρὰ τὸ Μισηνὸν στόλου καὶ θελήσας νὰ ἐρευνήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο φυσικὸν φαινόμενον, ἐγένετο θῦμα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ περιεργίας.

αὐτὰ τὰ κοσμήματα τῶν ἀνακτόρων του ἐπώλησεν ὅπως ἀνακουφίσῃ τοὺς δυστυχεῖς, καὶ ἀνεγείρῃ ἐν Ῥώμῃ τινὰ τῶν ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς καταστραφέντων κτιρίων ; Ἦτο ἀληθῶς μέγα δυστύχημα διὰ τὸ κράτος, ὅτι ἡ τοσοῦτον εὐεργετικὴ κυβέρνησις τοῦ Τίτου ὑπῆρξε βραχυτάτη δύο μόνον ἔτη διαρκέσασα ἕνεκα τοῦ προώρου θανάτου αὐτοῦ. Λέγεται δὲ ὅτι ἀπέθανε κατ' ἄλλους μὲν νοσήσας, κατ' ἄλλους δὲ δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ πανούργου ἑτεροθαλοῦς αὐτοῦ ἀδελφοῦ Δομιτιανοῦ, ὅστις καὶ διεδέξατο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Τίτος Φλάβιος Δομιτιανός (81 — 96). Ἡ μεγίστη χαρά, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ᾐσθάνοντο ὑπὸ τὴν λαμπρὰν τοῦ Τίτου κυβέρνησιν, μετεβλήθη εἰς ἀπερίγραπτον λύπην ὑπὸ τὴν τυραννικὴν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου του Δομιτιανοῦ, ὅστις κατὰ τὸ πεντεκαιδεκατὲς χρονικὸν διάστημα τῆς κυβερνήσεώς του ἀνενέωσε καὶ πάλιν ἅπαντα τὰ βδελυρουργήματα τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Λιβίας καταγομένων αὐτοκρατόρων. Ὁ Δομιτιανὸς ἦτο ὠμὸς καὶ αἱμόδιψος ὡς ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Νέρων, μάταιος καὶ δοξομανὴς ὡς ὁ Καλιγούλας, δειλὸς ὡς ὁ Κλαύδιος, καὶ προσέτι ἄσωτος, ὕπουλος καὶ ἄπιστος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα τῆς κυβερνήσεώς του ἔτη κατώρθωσε νὰ κρύψῃ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου τοσοῦτον οἰκτρὰ καὶ ἀπαισία ἀπεκαλύπτετο ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ φύσις, ὥστε ἡ κατάστασις τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας παρίστα καὶ πάλιν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου εἰκόνα τὰ μάλιστα θλιβεράν. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐσβέσθη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀθλίου ἐκείνου αὐτοκράτορος πᾶν ἀνθρώπινον αἴσθημα, ὥστε οὐ μόνον οὐδαμῶς ἐδίσταζε νὰ διατάσσῃ πολυαρίθμους καθ' ἑκάστην φόνους εἴτε ἐξ ἁπλῆς ὑποψίας, εἴτε καὶ ἵνα πληροῖ διὰ τῶν περιουσιῶν τῶν φονευομένων τὸ ἔνεκα τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ ἀκολασιῶν συχνάκις ἐξαντλούμενον ταμεῖόν του, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει οἱαδήποτε ἀγρία καὶ αἱματηρὰ πρᾶξις ἦτο δι' αὐτὸν μεγίστη τέρψις. Οὐδαμῶς ἄρα παράδοξον ὅτι τοὺς ἀποτροπαίους ἐκείνους ἐπὶ ἐσχάτῃ δῄθεν προδοσίᾳ διωγμούς, οἵτινες ὡς εἴδομεν, εἶχον καταργηθῇ ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐπανήγαγε καὶ πάλιν ὁ Δομιτιανὸς εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἰσχύν. Πλὴν δὲ τούτου τοσοῦτον μάταιος ἦτο ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, ὥστε οὐ μόνον διέταξε νἀνεγείρωσι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ πανταχοῦ τοῦ κράτους

ἀνδριάντας καὶ νὰ προσαγορεύωσιν αὐτὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ὁ οἶκος ἐν ᾧ ἐγεννήθη, μετεβλήθη κατ' ἀπαίτησιν αὐτοῦ εἰς ναόν, ἵνα λατρεύηται ἐν αὐτῷ. Εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν δὲν ὑπῆρξε μόνον ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ὁ κακὸς δαίμων τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ κηλιδώσας καὶ τὴν μέχρι τοῦδε πολεμικὴν αὐτοῦ δόξαν. Πλὴν τοῦ κατὰ τῆς Βρετανίας πολέμου, ὃν διεξήγαγεν ἐνδόξως ὁ ἐπὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἀποσταλεὶς αὐτόσε διάσημος στρατηγὸς Ἀγρικόλας ὑποτάξας τὴν σημερινὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Σκωτίας, ἅπασαι αἱ λοιπαὶ πολεμικαὶ αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν Χάττων ἐν Γερμανίᾳ, τῶν Μαρκομάνων καὶ Κουάδων παρὰ τὸν Δούναβιν, καὶ ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν Δακῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Δεκέβαλον διαβάντες τὸν Δούναβιν εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Μοισίαν, ἀπέβησαν οἰκτραί. Διότι οὐ μόνον οἱ στρατοὶ αὐτοῦ, οὓς συνώδευε μόνον μέχρι τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου, ὑπέστησαν ἐπανειλημμένως καταστρεπτικὰς ἥττας, ἀλλὰ καὶ ἠναγκάσθη κατὰ τὴν κατὰ τῶν Δακῶν ἰδίως ἐκστρατείαν νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην διὰ χρηματικοῦ φόρου, ὃν ὑπεσχέθη νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος εἰς τὸν μνημονευθέντα ἡγεμόνα αὐτῶν. Καὶ ὅμως ἅπασαι αἱ ἥτται αὗται ἐπανηγυρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ ἀφιλοτίμου ἐκείνου αὐτοκράτορος ὡς νίκαι διὰ θριάμβων μεγαλοπρεπῶν. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους, μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν συνωμοσίας τινὸς συνυφανθείσης κατ' αὐτοῦ ἡ αἱμοδιψία τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος κατέστη ἀνυπόφορος, δὲν ἐδίστασεν οὐδ' αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ ὡραία ἀλλ' ἐπίσης διεφθαρμένη *Δομιτία*, ἣν ἤθελε μετ' ἄλλων νὰ φονεύσῃ, νὰ συμμετάσχῃ νέας κατ' αὐτοῦ συνωμοσίας, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ φόνος τοῦ βδελυροῦ ἐκείνου τέρατος.

§ 54.

Ἡ ἐποχὴ τῶν λαμπρῶν αὐτοκρατόρων

(96 — 180)

Μάρκος Κοκκήϊος Νέρβας (96—98). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐκλήθη ἐπὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῇ συστάσει τῶν φονέων τοῦ Δομιτιανοῦ, ὁ γέρων συγκλητικὸς *Μάρκος Κοκκήϊος Νέρβας*. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, μεθ' οὗ

ἄρχεται ἡ σειρὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες οὐ μόνον παρεκώλυσαν τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ περιέλθῃ αὐτὸ καὶ πάλιν ἐπί τινα τοὐλάχιστον χρόνον εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν, οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη ἡμέρας τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, ὅπως θεραπεύσῃ τὰς βαθείας πληγάς, ἃς ὁ προκάτοχος αὐτοῦ εἶχεν ἀνοίξει εἰς τὸ κράτος. Καὶ πρῶτον μὲν κατήργησε τελέως τοὺς τρομεροὺς ἐκείνους ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ διωγμούς, ἔπειτα δὲ ἠλάττωσε τοὺς ἐπαχθεῖς φόρους, παρεχώρησεν εἰς τοὺς πτωχοτέρους πολίτας γαίας, διέταξε νὰ ἐκπαιδεύωνται δημοσίᾳ δαπάνῃ πτωχὰ καὶ ὀρφανὰ παιδία, καὶ ἐν γένει μετὰ τοσαύτης φρονήσεως καὶ ἠπιότητος ἐκυβέρνα, ὥστε ἐφαίνετο ὡς νὰ εἶχε συγχωνευθῇ ἐπ' αὐτοῦ ἡ μοναρχία μετὰ τῆς ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ ὅμως, ἕνεκα τῆς προβεβηκυίας αὐτοῦ ἡλικίας, ἐστερεῖτο τῆς ἀπαιτουμένης δυνάμεως πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐπικινδύνου θρασύτητος τῶν πραιτωριανῶν, οἵτινες διέκειντο δυσμενῶς κατὰ τῆς σώφρονος αὐτοῦ κυβερνήσεως, υἱοθέτησε καὶ προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα καὶ διάδοχον αὐτοῦ τὸν ἐκ τῆς Ἱσπανίας καταγόμενον γενναῖον στρατηγὸν Τραϊανόν, ὅστις καὶ ἀνέβη τὸν θρόνον μετὰ τὸν μετὰ μικρὸν συμβάντα θάνατον αὐτοῦ. Εἶναι δὲ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀξιοθαύμαστος ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὅτι προὐτίμησε πάντων τῶν συγγενῶν του τὸν ἀλλοεθνῆ Τραϊανόν, ἀποβλέψας οὐχὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ.

Μάρκος Οὔλπιος Τραϊανός (98—117). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καθήσας ἀλλοεθνὴς αὐτοκράτωρ, δὲν ἦτο μόνον ὁ εὐγενέστατος ἀλλὰ καὶ ὁ μέγιστος καθ' ἅπαν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸν βίον καὶ τὴν δραστηριότητα ἀφιέρωσεν εἰς τοῦτο καὶ μόνον, ὅπως ἀποδειχθῇ ἄξιος τῆς προσωνυμίας τοῦ *ἀρίστου*, ἣν ὁ λαὸς ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὰ πρῶτα ἤδη τῆς κυβερνήσεώς του ἔτη. Καὶ ἀληθῶς ἐκ πάντων τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐκυβέρνησαν ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ Τραϊανὸς ἀπεδείχθη ὁ ἄριστος. Ἐν ᾧ οἱ πρὸ αὐτοῦ κακοὶ αὐτοκράτορες περιεστοιχίζοντο ἐκ φόβου ὑπὸ φρουρᾶς, ὁ Τραϊανὸς προσεπάθησε νὰ περιστοιχισθῇ ὑπὸ φρουρᾶς ἰσχυροτέρας, *τῆς ἀγάπης τῶν ὑπηκόων του*. Ἱδρύσας δ' οὕτω μνημεῖον διαρκὲς καὶ μόνιμον ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ λαοῦ, οὐδέποτε ἠθέλησε

νὰ μιμηθῇ τοὺς προκατόχους του, οἵτινες λίαν εὐχαρίστως ἔβλεπον τὴν Ῥώμην πλήρη ἐκ τῶν ἀνδριάντων αὐτῶν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Συγκλήτου οὐδέποτε ἠκούσθησαν ἐπ' αὐτοῦ λόγοι μεστοὶ κολακείας ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς του, ὅσοι δ' ὡμίλουν περὶ αὐτοῦ, ἔπραττον τοῦτο μόνον ἐξ ἐγκαρδίου ἀγάπης.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὁ Τραϊανὸς προσεπάθησεν, ὅπως καὶ ὁ προκάτοχός του, νὰ συνδέσῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα μετὰ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπέκυψεν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους. Ἔπειτα δὲ ἐπέτρεψεν εἰς μὲν τὴν Σύγκλητον ἐλευθέραν συζήτησιν ἐπὶ τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, εἰς δὲ τὸν λαὸν τὸ ἀρχαῖον δικαίωμα τῶν ἐκλογικῶν συνελεύσεων. Ἐφρόντισε δὲ πρὸς τούτοις περὶ ἀμερολήπτου ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, διηυκόλυνε σημαντικῶς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν συγκοινωνίαν διὰ κατασκευῆς νέων ὁδῶν, γεφυρῶν, ὑπονόμων καὶ λιμένων, διεκόσμησε τὴν Ῥώμην διὰ ναῶν, θριαμβευτικῶν τόξων, στοῶν, καὶ μιᾶς νέας ἀγορᾶς ((Forum Trajani), καὶ προήγαγεν οὕτω τοσοῦτον τὴν ρωμαϊκὴν τέχνην, ὥστε ἔφθασεν αὕτη εἰς νέαν ἀκμήν. Πλὴν δὲ τούτων ἵδρυσε χάριν τῶν ὀρφανῶν διάφορα φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, καὶ προήγαγε τὰς ἐπιστήμας τὸ μὲν παρέχων τακτικοὺς μισθοὺς εἰς διαφόρους λογίους, τὸ δὲ ἀνεγείρας μεγάλην Βιβλιοθήκην, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ἐκλήθη *Οὐλπίειος*.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ πολιτικὴν ὁ Τραϊανὸς ἀνενέωσε τὴν λάμψιν τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Μὴ ἀκολουθῶν αὐτὸς τὴν εἰρηνικὴν τῶν προκατόχων του πολιτικὴν ἐπεχείρησε διαφόρους εὐτυχεῖς πολέμους καὶ ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. Καὶ πρῶτον μὲν μὴ δυνάμενος νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἐπονείδιστον συνθήκην, εἰς ἣν εἶχεν ὑποβάλει τὸν ἐλεεινὸν Δομιτιανὸν ὁ ἡγεμὼν τῶν Δακῶν Δεκέβαλος, ἐξεστράτευσε δὶς κατ' αὐτοῦ (100—103 καὶ 104—106), καὶ οὐ μόνον αὐτὸν κατώρθωσε νὰναγκάσῃ εἰς ὑποταγήν, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν του Δακίαν νὰ καταστήσῃ ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν[1]. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ κατεσκεύασεν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ λιθίνην γέφυραν καὶ ἐπεκλήθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ

[1] Οἱ σημερινοὶ Βλάχοι ἢ Ῥωμοῦνοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν μετὰ Ῥωμαίων μεμιγμένων Δακῶν.

τοῦ κατὰ τῶν Δακῶν πολέμου διεξαγωγῇ *Δακικός*. Πρὸς αἰωνίαν δ' ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κατορθώματος ἀνήγειραν οἱ Ῥωμαῖοι μεγαλοπρεπῆ ἐν Ῥώμῃ στήλην, ἥτις σώζεται μέχρι σήμερον ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης ἤδη ἐπωνύμου τῷ Τραϊανῷ ἀγορᾶς.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ Τραϊανοῦ ἀπέβησαν οὐχὶ ὀλιγώτερον ἔνδοξοι. Ἐπειδὴ οἱ Πάρθοι ἠπείλουν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν (114 π. Χ.), ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα καὶ προσήρτησε τὴν Ἀρμενίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Ἀσσυρίαν (115—116) εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐτινος τὰ ὅρια οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχον λάβει μεγαλειτέραν ἔκτασιν.

Ἐν ᾧ δ' ὁ Τραϊανὸς διέτριβεν ἔτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξερράγησαν διάφοροι ἐπαναστάσεις ἐν ταῖς ὑποτεταγμέναις χώραις καὶ ἰδίως μεταξὺ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Κυρήνῃ Ἰουδαίων. Καὶ ἔσπευσε μὲν εὐθὺς πρὸς κατάπνιξιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ὅμως κατορθώσῃ τοῦτο ὀλοσχερῶς, ἠσθένησε καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ πόλει τῆς Κιλικίας Σελινοῦντι, ἥτις ἐκλήθη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ Τραϊνούπολις. Ὁπόσον δ' ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἐτιμᾶτο ὑπό τε τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ, δύναται νἀποδειχθῇ ἐκ τούτου, ὅτι ἐπὶ μακρὸν μετέπειτα χρόνον εἰς ἕκαστον νέον αὐτοκράτορα ηὔχετο ἡ πρώτη νὰ ἦναι «εὐτυχέστερος τοῦ Αὐγούστου καὶ καλλίτερος τοῦ Ἀδριανοῦ» (Felicior sis Augusto, melior Trajano).

Αἴλιος Ἀδριανός (117—138). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τραϊανοῦ ἀνυψώθη ἐπὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ συμπολίτης καὶ συγγενὴς αὐτοῦ Αἴλιος Ἀδριανός, ὃν φαίνεται ὅτι εἶχεν υἱοθετήσει κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας. Εἰ καὶ ἦτο δύσκολος ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Τραϊανοῦ, ἐν τούτοις καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἐκτάκτων εὐμοιρῶν προτερημάτων πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως κυβερνήσῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου. Φίλος ὅμως αὐτὸς τῆς εἰρήνης καὶ ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τοῦ κράτους, περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὁρίων αὐτοῦ. Οὕτω δὲ εἰς μὲν τοὺς Πάρθους ἀπέδωκε πάλιν ἁπάσας τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου κατακτήσεις τοῦ προκατόχου του καταστήσας εἰς τὸ ἑξῆς ὅριον νοτιοανατολικὸν τοῦ κράτους τὸν ποταμὸν αὐτόν. Εἰς δὲ τοὺς Ἀρμενίους ἔδωκεν ἡγεμόνα ἐγχώριον ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀρσακιδῶν, ὑποτελῆ ὅμως φόρον εἰς

τοὺς Ῥωμαίους. Πλὴν δὲ τούτου κατέλιπε τὴν μεσημβρινὴν Σκωτίαν καὶ ἀνήγειρεν αὐτόθι μὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βρετανίας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πίκτων καὶ τῶν Σκώτων τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ τεῖχος (Vallum Hadrianum), ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ πολλὰ προχώματα μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ ἄνω Δουνάβεως.

Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γνωρίσῃ ἰδίοις ὄμμασι τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους ὅπως διὰ τῆς θεραπείας αὐτῶν συντελέσῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων του, δὲν ὤκνησεν ὁ ἐξαίρετος ἐκεῖνος ἡγεμὼν νὰ ὑποβληθῇ εἰς λίαν ἐπιπόνους περιηγήσεις ἐπισκεφθεὶς κατὰ τὸ πλεῖστον πεζὸς καὶ ἀσκεπὴς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας τοῦ μεγάλου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Εἶναι δ' εὐνόητον, ὅτι πανταχοῦ, ὅθεν διήρχετο, οὐ μόνον ἐφρόντιζε νὰ συλλέγῃ πολύτιμον περὶ παντὸς πράγματος πεῖραν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταλείπῃ πολυειδῆ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ ἐλευθεριότητος μνημεῖα, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ πόλεις ὁλοκλήρους, ὡς π. χ. τὴν ἐν Θράκῃ ἀνοικοδομηθεῖσαν καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ *Ἀδριανούπολιν* κληθεῖσαν. Ὅλως δ' ἐξαιρετικὴν ἀγάπην καὶ εὔνοιαν ἀπέδειξεν ὁ Ἀδριανὸς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, αἵτινες ἀμφότεραι ὡς ἀρχαῖα τοῦ πολιτισμοῦ κέντρα καὶ ἐκ νέου ἀκμάζουσαι πνευματικαὶ ἑστίαι διήγειραν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ εἰς μέγιστον βαθμὸν καὶ ἐνίσχυσαν τὸν ζῆλόν του εἰς πνευματικὰς ἐργασίας. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἰδίως, ἃς πεντάκις ἐπεσκέφθη, καὶ ἔνθα τρὶς ἐπὶ μακρὸν διέμεινε χρόνον ζῶν οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος, πολυειδῆ παρέσχε καὶ ἄφθονα τῆς εὐνοίας αὐτοῦ τὰ δείγματα. Διότι καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου ἐθεράπευσε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἐτησίων διανομῶν σίτου, καὶ εἰς τοὺς αὐτόθι διδάσκοντας φιλοσόφους ἀπένειμε μισθόν, καὶ τὴν πόλιν διεκόσμησε δι' οὐκ ὀλίγων ἱδρυμάτων. Τοιαῦτα δ' ἦσαν ναὸς τῆς Ἥρας καὶ τοῦ πανελληνίου Διός, ἱερὸν πᾶσι τοῖς θεοῖς, γυμνάσιον καὶ Στοὰ μεγαλοπρεπὴς ἐξ 120 κιόνων, περιλαμβάνουσα καὶ βιβλιοθήκην πλουσίαν. Πλὴν ὅμως τούτων ἐτελείωσε προσέτι καὶ τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, οὗτινος τὰ θεμέλια εἶχε θέσει ὁ Πεισίστρατος, κατεσκεύασε τὸ μέχρι καὶ σήμερον σωζόμενον ἐπώνυμον αὐτοῦ ὑδραγωγεῖον καὶ ἀνήγειρε πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ νέαν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ μέχρι καὶ σήμερον παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς σω-

ζομένου ἐπωνύμου αὐτοῦ ὅρους (κοινῶς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ) ἐπιγραφῆς:

Αἵδ' εἰσ' Ἀδριανοῦ οὐχὶ Θησέως πόλις,

κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Θησέως ἀναφερομένην

Αἵδ' εἰσ' Ἀθῆναι Θησέως ἡ πρὶν πόλις.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι βαθέως συναισθανόμενοι τὰς πολυειδεῖς εὐεργεσίας τοῦ τοσοῦτον αὐτοὺς καὶ τὴν πόλιν των ἀγαπήσαντος αὐτοκράτορος, πολυειδῶς καὶ αὐτοὶ ἐξεδήλωσαν αὐτῷ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην των οὐ μόνον *ὀλύμπιον* καὶ σωτῆρα ἀποκαλέσαντες αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντα ἐπώνυμον καταστήσαντες καὶ ἀνδριάντα αὐτῷ ἀνεγείραντες καὶ φυλὴν ἰδίαν ἐπώνυμον αὐτοῦ ἱδρύσαντες.

Καὶ δὲν ἦσαν μόναι αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες ἔτυχον τῆς ἀποκλειστικῆς εὐνοίας τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Διότι καὶ ἐν Μεγάροις ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἐν Κορίνθῳ κατεσκεύασε λουτρὰ καὶ ἔφερεν ἐκ τῆς ἐν Στυμφαλίᾳ λίμνης ἄφθονον ὕδωρ, καὶ ἐν Μαντινείᾳ ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἐν Ἄβαις τῆς Φωκίδος ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Εἰ καὶ ὁ Ἀδριανὸς μετὰ τοῦ αὐτοῦ εἰργάσθη ζήλου ὑπὲρ πάντων ἐν γένει τῶν κλάδων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, ἐν τούτοις τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπέστησεν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν δικαστικῶν πραγμάτων. Καταργήσας πολλὰς βαθέως ἐρριζοβολημένας κακὰς ἕξεις, ἐδημοσίευσε τὴν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ γενομένην ὑπὸ τοῦ διασήμου νομομαθοῦς *Σαλβίου Ἰουλιανοῦ* συλλογὴν τῶν ὑπαρχόντων νόμων, ἥτις γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *αἴδιον Διάταγμα* (Edictum perpetuum), ἐχρησίμευεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔκτοτε ὡς ἀσφαλὴς τῶν δικαστηρίων ὁδηγός. Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι ἐν ᾧ ὁ Ἀδριανὸς κατέστησεν ἀχρήστους πάσας τὰς ἀποφάσεις τῆς Συγκλήτου, ὑποκαταστήσας εἰς αὐτὰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ θέλησιν, ἐν τούτοις ἀναγνωρίζων, ὅτι οἷος δήποτε παρ' ἑνὸς μόνου προερχόμενος νόμος δύναται συχνάκις νὰ ποβαίνῃ τὰ μάλιστα ἐπιβλαβής, ἵδρυσε παρ' ἑαυτῷ πρῶτος αὐτὸς *Συμβούλιον πολιτικὸν* (Consistorium principis) ἐκ τῶν διασημοτέρων νομομαθῶν, ὅπως γνωμοδοτῇ κατὰ τὴν σύνταξιν παντὸς νόμου.

Ὅτε δ' ὁ Ἀδριανός, ὅπως καταστήσῃ ἀδύνατον πλέον ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἰουδαίων ὕπαρξιν, ἠθέλησε νὰ ἱδρύσῃ ἐπὶ μὲν τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐθνικὴν ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Αἰλία Καπιτωλῖνα* (Aelia Capitolina), ἐπὶ δὲ τοῦ μέρους, ἔνθα ὑπῆρχεν ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός, ἐστασίασεν ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν φανατικοῦ τινος Σίμωνος, ὅστις ἀναφερόμενος εἴς τι χωρίον τοῦ Μωϋσέως ἐπωνομάζετο Bar-Cochaph, ἤτοι *υἱὸς τῶν ἀστέρων*, καὶ ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ὡς Μεσσίαν. Καίτοι δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ τρία ἔτη (132—135), ἐπολέμησαν οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ λυσσώδους φανατισμοῦ, ἐν τούτοις κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι τοσαύτην θραῦσιν νὰ προξενήσωσιν εἰς αὐτούς, ὥστε οὐ μόνον περὶ τὰς 600,000 κατεστράφησαν, οὐ μόνον οἱ ὑπολειφθέντες διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους ἐξηλείφθησαν ὁλοσχερῶς. Ἔκτοτε δὲ ἅπαξ τοῦ ἔτους τῇ 10ῃ Αὐγούστου, ἐπετείῳ ἡμέρᾳ τῆς καταστροφῆς, ἐπετρέπετο εἰς τοὺς ἐξορίστους νὰ ἐπισκέπτωνται τὸ μέρος τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν ναοῦ καὶ νὰ θρηνῶσιν ἐν πενθίμῳ περιβολῇ ἐπὶ τῷ παρελθόντι αὐτῶν μεγαλείῳ.

Μιμούμενος τὸν προκάτοχον αὐτοῦ οὐδόλως παρημέλησε καὶ ὁ ἀληθοῦς παιδείας εὐμοιρῶν Ἀδριανὸς νὰ συντελέσῃ δι' ἀνεγέρσεως διαφόρων μεγαλοπρεπῶν ἱδρυμάτων, τὸ μὲν εἰς προαγωγὴν τῶν τεχνῶν, τὸ δὲ εἰς διακόσμησιν τῆς πόλεως. Ἐκ τῶν ἱδρυμάτων δὲ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ κατὰ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνεγερθὲν ἐν Ῥώμῃ *Ἀθήναιον*, ἐν ᾧ ὑπῆρχε μεγάλη Βιβλιοθήκη καὶ ἐτρέφοντο πολυάριθμοι διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Γραμματικῆς· τὸ χάριν αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεγερθὲν παρὰ τὸν Τίβεριν *Μαυσωλεῖον* (molos Adriani), ὅπερ διατηρούμενον μέχρι καὶ σήμερον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *πύργος τοῦ Ἀγγέλου*, καὶ τὰ τὴν ἐν Τιβούροις (τανῦν Tivoli) μεγαλοπρεπῆ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἔπαυλιν περικοσμοῦντα πολυάριθμα καὶ πολυειδῆ οἰκοδομήματα, ἅτινα ἦσαν κατεσκευασμένα κατὰ ῥυθμὸν ἑλληνικὸν καὶ αἰγυπτιακόν.

Τὸν Ἀδριανὸν ἀποθανόντα ἄτεκνον ἐν ἔτει 138 διεδέξατο ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς

Τίτος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος (138-161). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος,

εἰς ὃν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν προκάτοχον αὐτοῦ ἀποδειχθείσης ὑπερβολικῆς ἀγάπης ἐδόθη ἡ προσωνυμία τοῦ *Εὐσεβοῦς* (Pius)[1], τοσαύτας ἀνέπτυξεν ἀρετὰς καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς κυβερνήσεώς του, ὥστε αὕτη ἀποτελεῖ μίαν τῶν εὐδαιμονεστέρων ἐποχῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Καὶ ἀληθῶς ἀνύψωσεν εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν τὰ δημόσια ἀξιώματα, ἐσεβάσθη τὰ δικαιώματα τῆς Συγκλήτου, ἐξέδωκε νόμους λαμπρούς, καὶ ἐν ᾧ αὐτὸς ἔζη ἁπλούστατα ὡς κοινὸς ἰδιώτης, ἐδείκνυτο τοὐναντίον ἐλευθέριος πρὸς τοὺς πτωχούς. Πλὴν δὲ τούτων γενναιοτάτην παρέσχεν ὑποστήριξιν εἰς πολλὰς δυστυχούσας ἐπαρχίας, ἀνήγειρεν ἐκ νέου ὁλοκλήρους ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις ὑπὸ σεισμῶν κατεστραμμένας, ἐδείχθη παραμυθικώτατος κατά τινα ἐν Ἰταλίᾳ ἐπελθόντα λιμόν, συνετέλεσε καὶ αὐτὸς εἰς διακόσμησιν τῆς Ῥώμης διὰ μεγαλοπρεπῶν ἱδρυμάτων καὶ οὐδὲν παρέλιπε πρὸς ὑποστήριξιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ διὰ πάντα ταῦτα ἐκ τῆς ἰδίας του περιουσίας δαπανῶν συχνάκις ἐπεπλήττετο ὑπὸ τῆς συζύγου του, «δὲν ἔχω» ἔλεγεν «ἰδίαν περιουσίαν ἐξ ὅτου ἀνέβην τὸν θρόνον».

Πρὸς δὲ τούτοις λίαν εὐμενὴς προσηνέχθη καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς, οἵτινες κατὰ τὸ δίκαιον τῶν Ῥωμαίων ἐθεωροῦντο ὡς περιφρονηταὶ τῆς θρησκείας καὶ στασιασταὶ κατὰ τοῦ νόμου. Βεβαιωθεὶς περὶ τοῦ ἀβλαβοῦς τῶν διδασκαλιῶν τῆς νέας θρησκείας ἀπέναντι τῆς πολιτείας, ἀπηγόρευσεν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος πάντα διωγμὸν κατὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς. Οὕτω δ' ἐφαίνετο ἀληθῶς, ὅτι εἶχεν ἐπανέλθει καὶ πάλιν εἰς τὸ κράτος ὁ χρυσοῦς αἰών, οὐχὶ δ' ἀδίκως οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεκάλεσαν αὐτὸν *δεύτερον Νουμᾶν*. Τοσοῦτον δὲ πεφημισμένη ἦτο ἡ δικαιοσύνη τοῦ Ἀντωνίνου, ὥστε καὶ ξένοι ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ἐξέλεγον αὐτὸν ὡς διαιτητήν των, ἢ ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Πρὸς δὲ τὸν πόλεμον τοσαύτην ἔτρεφεν ἀποστροφήν, ὥστε ἔλεγεν, ὅτι προὐτίμα νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν

[1] Ἐπειδὴ ὁ Ἀδριανὸς ἕνεκα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς κυβερνήσεώς του ἔτη σωματικῆς καὶ διανοητικῆς παθήσεως εἶχε προβῆ εἰς πολλὰς βιαίας πράξεις, ἡ δὲ Σύγκλητος ἠρνεῖτο διὰ τοῦτο νὰ ἐπιτρέψῃ, παρὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε ἔθος, τὴν ἀποθέωσιν αὐτοῦ, μετὰ τοσαύτης συνηγόρησεν ὁ Ἀντώνιος ὑπὲρ τοῦ υἱοθετήσαντος αὐτὸν ἀγάπης καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπέκρουσε στοργῆς τὰς ἀποδιδομένας αὐτῷ κατηγορίας, ὥστε ἡ Σύγκλητος ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσῃ.

ένός πολίτου ἢ νὰ φονεύσῃ χιλίους ἐχθρούς. Ἀλλ' εἰ καὶ κατὰ ταῦτα μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἀπέφευγε πᾶσαν πρὸς πόλεμον ἀφορμήν, δὲν ἠδύνατο ἐν τούτοις καὶ νὰ μὴ ὑπερασπίσῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους ὁπόταν ταῦτα προσεβάλλοντο ὑπό τινος ἐχθροῦ. Τὸ μόνον, ἐφ' ᾧ ἠδύνατό τις νὰ μεμφθῇ τὸν Ἀντωνῖνον, ἦτο, ὅτι οὗτος ἦτο λίαν ἐπιεικὴς ἀπέναντι τῶν πλημμεληματων τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἀκόλαστον αὐτοῦ σύζυγον *Φαυστίναν* καὶ τὴν θυγατέρα του *Ἀρτίαν* συμπεριφορᾶς του.

Τὸν Ἀντωνῖνον ἀποθανόντα διεδέξαντο οἱ δύο θετοὶ αὐτοῦ υἱοὶ *Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος* (161—180) καὶ *Λούκιος Οὐῆρος*, οἵτινες ἀμφότεροι ἔλαβον τὸ προσφιλὲς ὄνομα τοῦ προκατόχου των, καὶ ἀπὸ κοινοῦ διηύθυνον τὰ πράγματα τοῦ κράτους, εἰ καὶ μόνον κατ' ὄνομα, καθ' ὅσον ὁ δεύτερος παραδοθεὶς ὡς γνήσιος Ἐπικούρειος, εἰς ἀσώτους διασκεδάσεις, ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς κυβερνήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέθανε καὶ προώρως (168), τὴν ὅλην κυβέρνησιν διηύθυνεν ὁ Μάρκος Αὐρήλιος.

Ἂν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνθρωπίνη ἀρετὴ ἄμεμπτος, τοιαύτην ἀληθῶς ἐκέκτητο ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις κατ' οὐδὲν ἄλλο διέφερε τοῦ προκατόχου του, ἢ μόνον κατὰ τὸ ὄνομα, καθ' ὅσον ἡ αὐτὴ ἀγαθότης καὶ ἡ αὐτὴ φιλανθρωπία, αἵτινες διέκρινον ἐκεῖνον, διέκρινον καὶ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον. Ἐπεκλήθη δὲ προσέτι οὗτος καὶ *φιλόσοφος* καθὸ ὀπαδὸς τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἧς τὰς διδασκαλίας οὐ μόνον παρηκολούθει μετὰ ζήλου καὶ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντιζε νὰ ἐφαρμόζῃ ἔν τε τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ βίῳ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ κράτους. Εἶναι δὲ ἀναντίρρητον, ὅτι ὁ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν σοφὸς οὗτος ἡγεμὼν πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν, ὅπως δικαιώσῃ τὸν Πλάτωνα εἰπόντα, ὅτι *τότε οἱ λαοὶ θὰ εὐτυχήσωσιν, ὁπόταν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσιν.*

Καὶ ἀληθῶς τοσοῦτον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λαμπρὰ καὶ εὐεργετικὴ ὑπῆρξεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὥστε οὐδαμῶς ἠσθάνοντο οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι διετέλουν ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ σκῆπτρον μοναρχικόν. Διακρίνει δὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, καὶ ἰδίως τὴν ἡμερότητα τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦτο προσέτι, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐπέβαλεν εἰς τοὺς μονομάχους τὴν χρῆσιν ἀμβλέων ὅπλων πρὸς ἀποφυγὴν θανασίμων πληγῶν. Ἂν δὲ

παρὰ τὴν ἀνεγνωρισμένην τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἠπιότητα εὑρίσκομεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν διωκτῶν τῶν χριστιανῶν, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως, ἢ ὅτι τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους εἶχον περιέλθει τότε εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἠπιότητα καὶ δικαιοσύνην. Διότι ἄλλως ἀποβαίνει ἀνεξήγητος ἡ λύσσα, μεθ' ἧς διεξήχθησαν ἀμφότεροι οἱ ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ γενόμενοι ἔν τε τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ διωγμοί.

Καὶ δὲν διεκρίνετο ὁ Μάρκος Αὐρήλιος μόνον κατὰ τὴν παιδείαν, τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν ἀρετὴν ἀπέναντι τῶν συγχρόνων του, ἀλλ' ἀνενέωσε προσέτι καὶ τὴν πολεμικὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ῥώμης ἀναγκασθεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὸ διαφόρων ἐχθρῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκρουσε διὰ τῶν γενναίων αὐτοῦ στρατηγῶν τοὺς Πάρθους, οἵτινες συχνὰς ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καὶ ἀφῄρεσε πάλιν ἀπ' αὐτῶν τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὴν Σελεύκειαν (162—165). Ὅτε δὲ μετὰ μικρὸν (167) τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦντα Γερμανικὰ φῦλα, καὶ ἰδίως οἱ Μαρκομάνοι (ἐν τῇ νῦν Βοεμίᾳ καὶ Μοραυίᾳ), καὶ οἱ Κουάδοι (ἐν τῇ νῦν Οὐγγαρίᾳ)[1] εἰσέβαλον εἰς τὸ κράτος προχωρήσαντα μάλιστα μέχρι τῆς Ἀκυληίας ἐν Ἰταλίᾳ, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν ἀγρίων ἐκείνων λαῶν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἀποκρούσας αὐτοὺς μετὰ διαφόρους τοῦ πολέμου τροπὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως, τοὺς ἠνάγκασε νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι κατεπάτησαν μετὰ μικρὸν τὴν εἰρήνην, ἠναγκάσθη μὲν καὶ πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ σπεύσῃ εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, ἀπέθανεν ὅμως πρὸ τοῦ τέλους αὐτοῦ ἐν Βιέννῃ ὑπὸ λοιμοῦ ἐν ἔτει 180ῳ.

Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἦτο ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ, ὅστις ἠνάγκασε γερμανικὰ πλήθη, ὁτὲ μὲν εἰρηνικῶς ὁτὲ δὲ βιαίως νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐδέχθη εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν μαχίμους ἐξ αὐτῶν ἄνδρας. Οὕτω δὲ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς μέτρον, ὅπερ συνετέλεσεν εἰς τὴν παρὰ τῶν Γερμανῶν ἐκμάθησιν

[1] Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται Γερμανικῶν φύλων, αἵτινες καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐγένοντο, ὡς π. χ. τῶν Χαύκων κατὰ τοῦ Βελγίου καὶ τῶν Χάττων κατὰ τῆς Ῥαιτίας καὶ τοῦ Νορικοῦ, δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς μετέπειτα γενομένης γενικῆς κινήσεως, ἤτοι τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστάσεως.

τῆς πολεμικῆς τῶν Ῥωμαίων τέχνης καὶ εἰς τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν ἀνύψωσιν εἰς ἣν κατεῖχον ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει σημαντικωτάτην θέσιν.

§ 55

Ὁ ἀργυροῦς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας καὶ τὰ σύγχρονα προϊόντα τῆς τέχνης.

(14—180 μ. Χ.).

Εἰ καὶ ἡ Ῥώμη εἶχεν ὑποστῆ ἀπὸ τοῦ Τιβερίου φοβερὰν ἀνάπτυξιν, ἐν τούτοις αἱ πνευματικαὶ ἐνασχολήσεις τῶν Ῥωμαίων δὲν ἠλαττώθησαν, τοὐναντίον δὲ αἱ δεξιώτεραι φύσεις ἀπέστρεφον τὰ βλέμματα ἀπὸ τῆς λυπηρᾶς πραγματικότητος καὶ ἐζήτουν παρηγορίαν τινὰ ἐν τῇ σπουδῇ καὶ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι τῆς τέχνης. Ἕνεκα δὲ τούτου τὰ μὲν ἐπιστημονικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης, ἥτις καλεῖται *ἀργυροῦς αἰών*, κέκτηνται σπουδαιοτέραν ἀξίαν, ἐν ᾧ τὰ ποιητικὰ εἶναι ἥττονος σημασίας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ γλῶσσα δὲν κέκτηται πλέον τὴν κλασικὴν δοκιμότητα τῆς προηγουμένης ἐποχῆς.

Α΄. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοὺς πλείονας ὀπαδοὺς ἀπέκτησεν ἕνεκα τῆς ἀνωμάλου καὶ δυσχεροῦς καταστάσεως τῶν δημοσίων ὑποθέσεων κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ὁ *Στωϊκισμός*. Τοῦτον δ' ἐξεπροσώπει ἰδίως ὁ *Λ. Ἀννᾶιος Σενέκας* (2—65 μ. Χ.) ὁ διασημότερος τῶν φιλοσόφων τῆς προκειμένης περιόδου, ὅστις δὲν συνέταξε μόνον φιλοσοφικὰς πραγματείας, ἀλλὰ καὶ φυσικάς, καὶ πολυαρίθμους ἐπιστολάς; προσέτι δ' ἐνησχολήθη καὶ περὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν ῥητορικήν. Οὐδεὶς συγγραφεὺς τοῦ ἐθνισμοῦ ἐμαστίγωσε τοσοῦτον, ὅσον αὐτὸς τὰ ἠθικὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς του, οὐδεὶς ἐξήνεγκε τοσοῦτον ὑψηλὰς ἠθικὰς ἀρχάς, καὶ ὅμως καὶ αὐτὸς δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ὁ διασημότερος φυσιοδίφης τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐν γένει τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτο ὁ *Γ. Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος* (23—79 μ. Χ.), εἰ καὶ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ φαίνεται μᾶλλον ὡς συλλογεύς, ἢ ὡς πνεῦμα δημιουργικόν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οὗτος ἐγένετο θῦμα τῆς φιλομαθείας αὐτοῦ, ἀποθανὼν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 79 μ. Χ. ἔκρηξιν τοῦ Οὐεσουβίου.

Ἡ δὲ *Ῥητορικὴ* ἐκαλλιεργεῖτο κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ὡς τις τυπικὴ τέχνη καὶ ἐδιδάσκετο ἐν πλείστοις σχολείοις. Διασημότερος δὲ διδάσκαλος αὐτῆς ἦτο ὁ *Κυντιλλιανός* (40—118), οὗτινος ἡ διδασκαλία περιέχει ἓν πλῆρες σύστημα. Ὁ δὲ *Πλίνιος ὁ νεώτερος* διεκρίθη διὰ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ λόγου, ὃν ἐξεφώνησεν ὑπὲρ τοῦ Τραϊανοῦ, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ὁποίου διετέλεσεν ὡς ἔπαρχος τῆς Βιθυνίας.

Ἐν δὲ τῇ *Ἱστοριογραφίᾳ* τῆς προκειμένης ἐποχῆς διεκρίθησαν ὁ *Πατέρκουλος* σύγχρονος τοῦ Τιβερίου, συγγράψας σύνοψιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας (Historiæ Romanæ I. II), καὶ ὁ *Κούρτιος Ῥοῦφος*, συγγράψας τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (de rubus gestis Alexandri M. I. X.) ἄνευ μὲν κριτικῆς εἰς μυθώδες σχεδὸν ὕφος, ἀλλὰ κατὰ τρόπον τερπνόν. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἱστοριογράφων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ἐν γένει τῆς Ῥώμης κατέχει ὁ *Κορνήλιος Τάκιτος* (ζήσας ἀπὸ τοῦ 50 ἔτους μ. Χ. μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ). Τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἅτινα δυστυχῶς περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἀτελῆ, εἶναι: ὁ *βίος τοῦ Ἰουλίου Ἀγρικόλα*, ἔξοχον ἔργον τῆς ἀρχαίας βιογραφίας· ἡ *Γερμανία*, ἐν ᾗ παρίσταται ἡ ἀρχαιοτάτη περιγραφὴ τῆς Γερμανίας καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς· αἱ *Ἱστορίαι*, αἵτινες περιλαμβάνουσι τὴν ἱστορίαν τῶν μεταξὺ τοῦ ἔτους 68 καὶ 70 συμβάντων, καὶ τὰ *Χρονικά*, ἅτινα περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ 14—68· ὁ *Σουετόνιος*, ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Ἀδριανοῦ, συγγράψας τὰς βιογραφίας τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων· ὁ *Φλῶρος*, σύγχρονος τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, συγγράψας ἐπιτομὴν τῶν rerum Romanorum, ἐν ᾗ διηγεῖται ἐν βραχυλογίᾳ τὰ σπουδαιότερα συμβάντα τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἄνευ ἐξαιρετικοῦ πνεύματος.

Β΄. ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Ἐν τῇ *ἐπικῇ ποιήσει* διεκρίθησαν ὁ *Μ. Ἀνναῖος Λουκανός* († 65), ὅστις ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ *Pharsalia* ὕμνησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Πομπηίου· ὁ *Γ. Σίλιος Ἰταλικός* († 100), ὅστις ἐν τοῖς Καρχηδονικοῖς αὐτοῦ (Punica) ὕμνησε τὸν Β΄ Καρχηδ. πόλεμον· ὁ *Παπίριος Στάτιος* († 69), ὁ ποιητὴς τῆς *Θηβαΐδος* (Thebais). Ἐν δὲ τῇ *διδακτικῇ ποιήσει* ὑπερηκόντισεν ὁ Κολουμέλλας σύγχρονος τοῦ Νέρωνος διὰ τοῦ περὶ τῆς *κηπουρικῆς* ποιήματας αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς πολυκρίθμους καλλιερ-

γητὰς τοῦ εἴδους τούτου τῆς ποιήσεως. Ἐκ πάντων ὅμως τῶν ποιητῶν τῆς προκειμένης περιόδου διακρίνονται οἱ *Σατυρικοὶ* κατ' οὐδὲν ὄντες κατώτεροι τῶν πρὸ αὐτῶν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν ὁ *Α. Πέρσιος Φλάκκος* (34—62) καὶ ὁ *Δ. Ἰούνιος Ἰουβενάλης* (γενν. ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου). Ἐν δὲ τῷ *ἐπιγράμματι* διεκρίθη ὡς ἄριστος καλλιεργητὴς ὁ Μ. Οὐαλέριος Μαρτιάλης (ἀποθανὼν μετὰ τὸ 100). Αἱ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σενέκα (οὐχὶ τοῦ φιλοσόφου) περισωθεῖσαι Τραγῳδίαι εἶναι ἔργα ἴσως διαφόρων συγγραφέων, οἵτινες ἀποδεικνύονται ὡς κομπώδεις μιμηταὶ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου.

Πλὴν τῶν Ῥωμαίων διεκρίθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ Ἕλληνες ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πατρίδος των διὰ πολυαρίθμων καὶ σπουδαίων ἐπιστημονικῶν καὶ ποιητικῶν προϊόντων. Οἱ Ἕλληνες ἱστοριογράφοι ὑπερβαίνουσι τοὺς συγχρόνους Ῥωμαίους, πλὴν τοῦ Ταχίτου, κατὰ πολύ. Οὗτοι δὲ εἶναι ὁ *Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς* (50—120), ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου τὸ σπουδαιότερον εἶναι οἱ *Παράλληλοι βίοι*· ὁ *Ἀρριανὸς* ἐκ τῆς Βιθυνίας, ἀποκτήσας μεγάλην φήμην διὰ τοῦ περὶ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου συγγράμματος αὐτοῦ· ὁ *Ἀππιανός*, ὅστις ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς συνέγραψε *ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν*, ἧς μόνον μέρος ἔχει διασωθῇ· *Δίων ὁ Κάσσιος* γεννηθεὶς ἐν ἔτει 155, ὅστις συνέγραψε ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν μέχρι τοῦ ἔτους 229 μ. Χ. ἐν μέρει μόνον διασωθεῖσαν. Πλὴν τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν σπουδαίαν κατέχουσι θέσιν καὶ ὁ διάσημος Γεωγράφος καὶ ἀστρονόμος τῆς ἀρχαιότητος *Κλαύδιος Πτολεμαῖος*, ὅστις ἔζη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων. Οὗτος ἦτο ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἀστρονομικοῦ ἐκείνου συστήματος, ὅπερ δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος μέχρι τοῦ Κοπερνίκου ἀπήλαυεν ἐκτάκτου ἐκτιμήσεως. Αἱ γεωγραφικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι κέκτηνται ἀνεκτίμητον ἀξίαν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ὁ *Ἰώσηπος Φλάβιος*, ἰουδαῖος τὴν καταγωγὴν καὶ σύγχρονος τοῦ Τίτου, γράψας ἐν μέρει μὲν ἑβραϊστί, ἐν μέρει δὲ ἑλληνιστί, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, δι' ἧς παρέσχε σπουδαίαν συμβολὴν εἰς γνῶσιν αὐτοῦ. Παρὰ τοὺς ἱστορικοὺς δὲ τούτους καὶ γεωγράφους εἶναι γνωστοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ πολλοὶ ἑλληνιστὶ ἐπίσης γράψαντες φιλόσοφοι, ἰατροί, ῥήτορες καὶ ποιηταί, οἵτινες διά τε τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν παρέσχον τὴν ἀπόδειξιν,

ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο πρὸ πάντων ἀποτέλεσμα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐκ πάντων δὲ τούτων ἄξιος ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ὁ *Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεύς* (περὶ τὸ 130—200), οὗτινος τὰ πολυάριθμα σατυρικὰ συγγράμματα χρησιμεύουσιν ὡς πολύτιμος πηγὴ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδίως τῆς ταχέως προβαινούσης παρακμῆς τοῦ ἐθνισμοῦ.

ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. Ἐν δὲ τῇ *Τέχνῃ* παρήχθησαν ἀπὸ τῶν Φλαβίων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδριανοῦ λαμπρότερα προϊόντα ἢ ἐν τῇ Φιλολογίᾳ. Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων ἀξιομνημόνευτον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ μὲν ἀρξάμενον ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ δὲ περατωθὲν *Ἀμφιθέατρον*, ὅπερ περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς 60,000 θεατῶν, καὶ οὗτινος μόνον τὰ ἐρείπια σώζονται σήμερον. Ἀλλ' ὅμως ἅπαντα τὰ ῥωμαϊκὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα ὑπερέβη κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ ἔκτασιν ἡ *ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ* (Forum Trajanum). Τὰ δὲ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα τῆς ἑπομένης περιόδου, ἰδίως ἀπὸ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀρξαμένης ἤδη παρακμῆς, εἰ καί τινα ἔργα δύνανται ἀκόμη καὶ νῦν νὰ κληθῶσι μεγαλοπρεπῆ, ὡς π. χ. τὸ ἐν Σάλωνι ἀνάκτορον τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Τῆς δὲ *Γλυπτικῆς* σπουδαιότατα ἔργα εἶναι οἱ *ἀνδριάντες τοῦ Ἀντινόου*, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ τὰ λεπτὰ *μουσαϊκὰ ἔργα*.

§ 56

Παρακμὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐπανελθόντων καὶ πάλιν τῶν χρόνων τοῦ ἀγρίου δεσποτισμοῦ καὶ τῆς λυσσώδους παραφροσύνης, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπέλθῃ ταχεῖα καὶ ἡ παρακμὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀφ' οὗ τοὺς δεσμοὺς αὐτοῦ παρέλυον ἔσωθεν μὲν τὰ ἀνοσιουργήματα τῶν αὐτοκρατόρων, αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν πραιτωριανῶν, ἡ ἐντελὴς τῆς Συγκλήτου ἀδυναμία, καὶ τοῦ λαοῦ ἡ ὁσημέραι καταπληκτικῶς αὐξανομένη ἠθικὴ διαφθορὰ καὶ κατάπτωσις, ἔξωθεν δὲ αἱ ἕνεκα τῆς τοιαύτης καταστάσεως συχναὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαί. Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ, μεθ' οὗ ἄρχεται ἡ παρακμὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀνάξιος υἱὸς

Κόμμοδος (180—192). Φύσει ἐπιρρεπὴς εἰς ἀγροίκους ὁρμὰς ἐδείχθη ὁ ἐλεεινὸς οὗτος ἡγεμὼν ἐντελῶς ἐλλιπὴς τῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὅπως δύναται νὰ παραδίδηται ἀνενόχλητος εἰς τὰς ἀχαλινώτους αὐτοῦ ἀκολασίας, οὐ μόνον συνωμολόγησε μετὰ τῶν Μαρκομάνων καὶ Κουάδων εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐπιζήμιον διὰ τὸ κράτος εἰρήνην, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους κατέλιπεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν εὐνοουμένων αὐτοῦ. Μεγίστην εὑρίσκων τέρψιν ἐν ταῖς παραστάσεσι τοῦ ἀμφιθεάτρου δὲν ἐδίστασε καὶ αὐτὸς κατὰ μίμησιν τοῦ Νέρωνος νὰ συμμετέχῃ τούτων οὐχὶ σπανίως δημοσίᾳ ὡς μονομάχος καὶ θηριομάχος[1], ἐν ᾧ ὁ κατώτατος ὄχλος κατείχετο ὑπὸ αἰσχύνης βλέπων τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῦ νὰ ζητῇ δόξαν ἐν ἐπαγγέλματι, ὅπερ οἱ ῥωμαϊκοὶ νόμοι ἐχαρακτήριζον ὡς ἄτιμον. Καὶ ἀληθῶς τὸ μόνον ἀνδρικὸν προσόν, ὅπερ διέκρινεν αὐτόν, ἦτο ἡ ἔκτακτος σωματικὴ αὐτοῦ ῥώμη, διὸ καὶ κατὰ συμβουλὴν τῶν κολάκων αὐτοῦ οὐ μόνον ἠγάπα νὰ καλῆται Ἡρακλῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμφανίζηται μάλιστα δημοσίᾳ ὡς ἀθλητὴς ὑπὸ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ἤτοι φέρων λεοντῆν καὶ ῥόπαλον.

Ἀφ' οὗ δὲ πολυειδῶς κατήσχυνεν ἑαυτὸν διὰ παντοίων βδελυρουργημάτων, ἐξηυτέλισε τὴν Σύγκλητον καὶ ἐφόνευσε χιλιάδας ἀθώων πολιτῶν, ἔπεσεν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸς θῦμα τῆς ἐκδικήσεως μιᾶς τῶν πολλῶν αὐτοῦ παλλακίδων, ἥτις ἰδοῦσα τὸ ὄνομά της πρῶτον μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ προγραφέντων, προέβη εἰς τὴν δηλητηρίασιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ δηλητηρίου ἡ ἐνέργεια ἔβαινε λίαν βραδέως, ἔσπευσεν ὁ ἀθλητὴς Νάρκισσος πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς κινδύνου νὰ πνίξῃ αὐτόν (192).

Περτέναξ (193). Πρὶν ἢ ἔτι γνωσθῇ ὁ θάνατος τοῦ Κομμόδου, ἀνυψώθη ὑπὸ τῶν φονέων αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ μετ' ἀπεριγράπτου ἀγαλλιάσεως ἐχαιρετήθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ὁ 67ἐτὴς πολίαρχος Περτίναξ. Εἰ καὶ οὗτος ἀκουσίως ἐδέχθη τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ ἀξίωμα, ἐν τούτοις μετὰ τοσούτου ζήλου εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως, τοῦ περιορισμοῦ τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας, τῆς ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν φόρων,

[1] Λέγεται ὅτι ὁ Κόμμοδος συμμετέσχε τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ αἱματηρῶν ἀγώνων 753άκις, αἱ δὲ νίκαι αὐτοῦ ἔπρεπε μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ σημειῶνται ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς Συγκλήτου.

ὥστε πάντες ηὐλόγουν τοὺς φονεῖς τοῦ Κομμόδου ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοιούτου αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου πρὸς τὸν νέον τοῦτον αὐτοκράτορα ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αὐτοῦ κυβερνήσει ἦτο ἀπερίγραπτος, τοσοῦτον σφοδρῶς τοὐναντίον ἐμίσουν αὐτὸν οἱ πραιτωριανοί, ὧν, ὡς εἴρηται, ἐζήτει νὰ καταστρέψῃ τὴν καταπληκτικὴν δύναμιν καὶ θρασύτητα, ὥστε προέβησαν ἐπὶ τέλους εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ πρὶν ἢ παρέλθωσι τρεῖς πλήρεις μῆνες, ἐξ ὅτου ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἔπεσε θῦμα τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγαθῶν αὐτοῦ διαθέσεων. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τοσοῦτον προέβησαν θρασύτητος οἱ πραιτωριανοί, ὥστε νὰ ἐκθέσωσιν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἰς πλειοδοτικὴν δημοπρασίαν, κατώρθωσε νἀνυψωθῇ εἰς αὐτὸ πλούσιός τις ῥωμαῖος ἄσωτος, ὁ συγκλητικὸς

Ἰουλιανός (193) ὑποσχεθεὶς εἰς ἕκαστον τῶν πραιτωριανῶν 25,000 σηστερτίους, ἤτοι 6250 δραχμάς. Ὅτε δὲ διεδόθη ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ τοιοῦτος ἐξευτελισμὸς τοῦ θρόνου, τοσαύτην διήγειρεν αὐτόθι ἔκπληξιν καὶ ταραχήν, ὥστε οὐδαμῶς ἐδίστασαν οἱ ἐν Ἰλλυρίᾳ, Βρετανίᾳ καὶ Συρίᾳ λεγεῶνες νὰ ἐπαναστατήσωσιν εὐθὺς καὶ νἀνακηρύξωσιν ἕκαστοι τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν ὡς αὐτοκράτορας. Ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων ὁρμήσας κατὰ τῆς Ῥώμης ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπαρχίᾳ στρατηγὸς Σεπτίμιος Σεβῆρος τοσοῦτον φόβον ἐνεποίησεν εἰς τὴν Σύγκλητον, ὥστε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασεν αὕτη νὰ προβῇ εἰς τὸν φόνον τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου ἀγοραστοῦ τοῦ θρόνου μετὰ κυβέρνησιν μόνον 66 ἡμερῶν, καὶ ἀναγνωρίσῃ ὡς αὐτοκρατορα αὐτὸν τὸν

Σεπτίμιον Σεβῆρον (193—211). Εὐθὺς ὡς ὁ ἡγεμὼν οὗτος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ πρῶτον αὐτοῦ καθῆκον ἐθεώρησε τὴν τιμωρίαν τῶν πραιτωριανῶν. Διὸ καὶ καταλύσας τὴν ἀρχὴν αὐτῶν συγκειμένην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἰταλιωτῶν, ἀντικατέστησαν αὐτοὺς διὰ νέας σωματοφυλακῆς ἐκ 50,000 λογάδων ἀνδρῶν. Οὕτω δ' ἐγένετο ὁ ἱδρυτὴς τοῦ στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ καταστήσας τὸν στρατὸν σκοπόν, καὶ οὐχὶ μέσον τῆς πολιτείας[1],

[1] Ἡ τελευταία αὐτοῦ παραγγελία πρὸς τοὺς υἱούς του ἦτο «Ὁμονοεῖτε, τοὺς στρατιώτας πλουτίζετε, τῶν ἄλλων πάντων καταφρονεῖτε».

ὁ Διοτίμου Σεβῆρος ὑιὸν ἐς τὰ πάνω τοῦ Σαβορεμου

ὅπερ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς μείζονα αὔξησιν τῆς θρασύτητος τῶν στρατιωτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τοῦτο κατέβαλε καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀντιπάλους τὸν μὲν Νίγρον παρὰ τὴν Κύζικον καὶ τὴν Ἰσσόν (195), τὸν δὲ Ἀλβίνον παρὰ τὸ Λούγδουνον (196), οἵτινες, ὡς εἴρηται, εἶχον ἀνακηρυχθῆ ἐπίσης αὐτοκράτορες, ὁ μὲν πρῶτος ὑπὸ τῶν ἐν Συρίᾳ, ὁ δὲ δεύτερος ὑπὸ τῶν ἐν Βρετανίᾳ λεγεώνων, ἐξεστράτευσεν ἔπειτα κατὰ τῶν Πάρθων καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα (198).

Καίτοι δ' αἱ ἐξωτερικαὶ αὗται ἐπιχειρήσεις τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ἦσαν ἱκαναὶ νἀπορροφήσωσιν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν προσοχήν, ἐν τούτοις οὐδὲν παρέλειπε μέσον ὅπως βελτιώσῃ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Ἐπιθυμῶν δ' ἰδίως νἀναδιοργανώσῃ τὸν δικαστικὸν κλάδον μετεχειρίζετο ὡς συμβούλους τοὺς διασήμους τῆς ἐποχῆς του νομομαθεῖς *Παπινιανόν*, *Παῦλον* καὶ *Οὐλπιανόν*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πίκτοι καὶ οἱ Σκῶτοι δὲν ἔπαυον ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεχομένων ἐν Βρετανίᾳ μερῶν ἠναγκάσθη ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος, καίπερ προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατείαν καὶ κατὰ τῶν λαῶν ἐκείνων συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν Καρακάλλα καὶ Γέτα καὶ τῆς συζύγου του Ἰουλίας Δόμνας. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ εἰσδύσῃ μέχρι τῶν ἀπωτάτων μερῶν τῆς ὀρεινῆς Σκωτίας, ἀλλὰ τὸ μὲν ἕνεκα τῆς γενναίας ἀντιστάσεως τῶν ἐχθρῶν, τὸ δὲ ἕνεκα τοῦ τραχέος κλίματος τῆς χώρας, ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ της καὶ ὁ αὐτοκράτωρ περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κενώσῃ καὶ πάλιν τὴν μεσημβρινὴν Σκωτίαν καὶ νὰ θέσῃ ὡς ὅριον τοῦ κράτους τὸ τεῖχος τοῦ Ἀδριανοῦ. Βαρυθυμῶν ὅμως ἐπὶ τούτῳ καὶ βασανιζόμενος προσέτι τὸ μὲν ὑπὸ δεινῆς ἀρθρίτιδος, τὸ δὲ ὑπὸ βαθείας θλίψεως διά τε τὸν ἀκόλαστον βίον τῆς συζύγου του καὶ τὴν μοχθηρίαν καὶ διχόνοιαν τῶν δύο υἱῶν του, ὧν μάλιστα ὁ πρῶτος εἶχεν ἀποπειραθῆ καὶ νὰ τὸν δολοφονήσῃ, ἀπέθανεν ἐν Ἐβοράκῳ (Γόρκῃ) κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐν ἔτει 211. Λέγεται δέ, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος αἰσθανθεὶς ἐγγίζοντα τὸν θάνατον «τὸ πᾶν ὑπῆρξα», εἶπε, «καὶ οὐδὲν ὠφελεῖ» (Omnia fuit et nihil expedit).

Καρακάλλας (211—217). Εἰ καὶ ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος κατέλιπε τὸν θρόνον καὶ εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὸν *Βασσιανὸν*

Μάρκον Αντωνῖνον, ὅστις εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Καρακάλλας* ἕνεκα τοῦ γαλλικοῦ ἱματίου, ὅπερ διαρκῶς ἐφόρει, καὶ τὸν *Γέταν*, ἐν τούτοις ἅπασαν τὴν ἀρχὴν κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν ἑαυτῷ ὁ πρῶτος. Ὁ Καρακάλλας φύσει αἱμόδιψος καὶ φίλαρχος, θηριωδέστερος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Καλιγόλα καὶ τοῦ Νέρωνος, μὴ ἀνεχόμενος παντάπασιν ὡς συνάρχοντα τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Γέταν, οὐδαμῶς ἐδίστασε μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του νὰ προβῇ εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρός του. Κατορθώσας δ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο νὰ διεγείρῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν εὔνοιαν τῶν πραιτωριανῶν διὰ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀνεγνωρίσθη διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν ὡς μόνος αὐτοκράτωρ. Λέγεται δέ, ὅτι μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ὡς θεὸν ἀναφωνήσας σαρκαστικῶς «ἔστω θεὸς ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ζῇ» (Sit divus, modo ne vivus). Καὶ δὲν ἠρκέσθη ὁ αἱμοβόρος ἐκεῖνος ἡγεμὼν εἰς μόνον τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ κατέστησε προσέτι ἐκποδὼν καὶ ἅπαντας τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ διάσημος νομοδιδάσκαλος Παπινιανός, ἅτε ἀρνηθεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του διαπραχθὲν ἔγκλημα [1]. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τοῦ Καρακάλλα δὲν ὑπῆρξε μόνον αἱμοχαρής, ἀλλὰ καὶ καταθλιπτικωτάτη ἕνεκα τῶν βαρέων φόρων, δι' ὧν ἐζήτει νὰ συλλέγῃ τἀναγκαιοῦντα ποσὰ διὰ τὰς μωρὰς αὐτοῦ ἀσωτείας καὶ διὰ τὴν ἐν γένει πρὸς τὴν σπατάλην κλίσιν του, ἧς δεῖγμα ἱκανὸν παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα ἐρείπια τῶν ἐπωνύμων αὐτοῦ βαλανείων. Ἵνα αὐξήσῃ δὲ μάλιστα τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ δι' ἐπιβολῆς μεγαλειτέρων φόρων, δὲν ἐδίστασεν ὁ ἀσυνείδητος ἐκεῖνος ἡγεμὼν νἀπονείμῃ εἰς ἅπαντας τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τοῦ κράτους τὸ δικαίωμα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν.

Κατὰ δὲ τὰς ἀνὰ τὸ κράτος περιηγήσεις αὐτοῦ, εἰς ἃς μετά τινα χρόνον προέβη πρὸς ἀποκατάστασιν δῆθεν τῆς ἔν τισιν ἐπαρχίαις διαταραχθείσης τάξεως, δὲν ἀπέδειξε μόνον τὴν αὐτὴν καὶ ἐν Ῥώμῃ σκληρότητα, ἀλλὰ καὶ διήγειρε προσέτι ἔν τισι μάλιστα πόλεσι τὸν οἶκτον τοῦ λαοῦ ἐπὶ ταῖς γελοίαις αὐτοῦ πράξεσι. Καὶ

[1] Ὅτε ὁ ἐλεεινὸς ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ ἀπήτει παρὰ τοῦ εὐγενοῦς Παπινιανοῦ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ, «εὐκολώτερον εἶναι ἡ διάπραξις ἀδελφοκτονίας», ἀπήντησεν ὁ ἀτρόμητος ἐκεῖνος ἀνήρ, «ἢ ἡ δικαιολόγησις αὐτῆς».

ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ, πρὸς ἣν κατὰ πρῶτον ἐστράφη, παρέστη ὡς φίλος τῶν Γερμανῶν μιμηθεὶς μάλιστα αὐτοὺς κατά τε τὸ ἔνδυμα καὶ τὴν ξανθὴν κόμην καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ γερμανικῆς σωματοφυλακῆς. Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ ὑπεκρίθη τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Τροίας τὸν Ἀχιλλέα, καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ, τῇ πόλει τῆς ἀνατολικῆς ἡδυπαθείας καὶ τρυφῆς, πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως ὑπεράκοντίσῃ πάντας τοὺς διασήμους ἀσώτους. Ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ παρέστη ὡς θαυμαστὴς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οὗτινος μάλιστα μετὰ πολλῆς μεγαλοπρεπείας ἐπεσκέφθη τὸν τάφον. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ φιλοσκώμμονες Ἀλεξανδρῖνοι προέβησαν μετὰ μικρὸν εἴς τινας πονηροὺς ὑπαινιγμοὺς κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου, ὑπὸ τοσαύτης οὗτος κατελήφθη λύσσης, ὥστε δὲν ἐδίστασε κατά τινα πανήγυριν νὰ διατάξῃ τρομερὰν κατὰ τοῦ ἀόπλου πλήθους σφαγήν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ καὶ αὐτὸς τὰ ἀντίποινα τῆς κακίας του, φονευθεὶς κατὰ τὴν κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείαν του ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκ βαρβάρων συγκειμένης σωματοφυλακῆς αὐτοῦ, μεθ' ἧς καὶ αὐτὸς ὡς βάρβαρος κατά τε τὸ ἔνδυμα καὶ τὰ ἤθη ἔζη, τῇ ὑποκινήσει τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς *Μακρίνου*, ὅστις καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν Πραιτωριανῶν.

Μακρῖνος (217—218). Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἠγάπα μᾶλλον τὰς ἀπολαύσεις τῆς εἰρήνης ἢ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου, ἕνεκα δὲ τούτου ἐξηγόρασε παρὰ τῶν Πάρθων διὰ καταπληκτικοῦ ποσοῦ τὴν εἰρήνην, τοσοῦτον διήγειρε τοῦ στρατοῦ τὸ μῖσος, ὥστε, ὅταν ἠθέλησε προσέτι νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸν καὶ εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτοκράτορα κατὰ προτροπὴν τῆς μητρὸς τοῦ Καρακάλλα Ἰουλίας Δόμνας καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Ἰουλίας Μαίσης, τὸν ἔγγονον τῆς τελευταίας ταύτης *Βασσιανὸν* καλούμενον, ὃν αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι παρέστησαν ὡς υἱὸν τοῦ Καρακάλλα, καὶ ὅστις ἦτο ἱερεὺς τοῦ ἐν Συρίᾳ (ἐν Ἐμέσσᾳ) Θεοῦ τοῦ Ἡλίου Ἡλιογαβάλου, ἐξ οὗ εἶχε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν. Ὁ δὲ Μακρῖνος, ὅστις ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ ἔσπευσεν εὐθὺς ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς προδοτικοὺς λεγεῶνας, ἀναγκασθεὶς μετὰ τὴν ἥτταν αὐτοῦ νὰ ζητήσῃ νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς, συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη.

Ἡλιογάβαλος (218 — 222). Εἰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνέβη τὸν θρόνον νεώτατος τὴν ἡλικίαν (τεσσαρακκαιδεκαέτης), δὲν

Ελεογάβαλος ναι! Ηλιογάβαλος —

ἐβράδυνεν ἐν τούτοις νἀποδείξῃ ὅτι ἦτο πολλῷ χείρων πάντων τῶν ἐλεεινῶν αὐτοῦ προκατόχων οὐ μόνον κατὰ τὴν σπατάλην,ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς μωρίας καὶ τὰς ἀκολασίας. Ὁ Ἡλιογάβαλος ἀνήκει εἰς τὰ βδελυρώτερα ὄντα, ἅτινα ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου. Τύπος Ἀσιανοῦ δεσπότου ἔφερεν ὁ Ἡλιογάβαλος ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τὰ μᾶλλον ἐπονείδιστα πάθη καὶ ἐλαττώματα τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ πρῶτον μὲν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τοῦ Βήλου καὶ τὰς ἀνθρωποθυσίας, παρέδωκε τὰ πρῶτα ἀξιώματα τοῦ κράτους εἰς χορευτὰς καὶ κουρεῖς, καὶ ἤθελε νὰ λατρεύηται ὡς ὁ μέγας βασιλεύς. Ἂν τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, αἱ ἅμαξαι, τὰ ὅπλα, αἱ κλίναι καὶ εἴ τι ἄλλο ἤθελε νὰ ἦναι χρυσοκέντητα καὶ διὰ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένα, θὰ ἦτο τοῦτο ἴσως ἐπιτετραμμένον. Ἀλλ' ὁ Ἡλιογάβαλος δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ τι, ἤθελε πάντοτε νὰ διασπαθᾷ, καὶ διὰ τοῦτο συχνάκις κατέσχιζε πολυτιμότατα ἐνδύματα, κατεσύντριβε λαμπρότατα ἀντικείμενα, ἢ διέταττε νὰ καταβυθίζωνται εἰς τὴν θάλασσαν πλουσίως κατάφορτα πλοῖα. Ἰδιαιτέραν ὅμως εὐκαιρίαν πρὸς σπατάλην παρέσχεν αὐτῷ ἡ τράπεζά του, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιῇ συγχρόνως τὴν πρὸς τὴν τροφὴν καὶ τὴν ἐπίδειξιν κλίσιν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἤσθιε μεταξὺ ἄλλων μόνον τὰς πτέρνας τῶν καμήλων, τὰ κάλλαια τῶν ἀλεκτρυόνων,τὰς γλώσσας τῶν ταώνων ἢ τῶν ἀηδόνων,καὶ εἴτι ἄλλο σπάνιον. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκουν αἱ ἄλλαι πολυειδεῖς αὐτοῦ μωρίαι, δὲν ἠσχύνθη νὰ συστήσῃ καὶ Σύγκλητον γυναικῶν χάριν τῆς μητρὸς καὶ τῆς μάμμης αὐτοῦ, αἵτινες καὶ πρότερον εἶχον παρακαθήσει μεταξὺ τῶν συγκλητικῶν. Σκοπὸς δὲ τῆς νέας ταύτης Συγκλήτου ἦτο νὰ βουλεύηται καὶ ἀποφασίζῃ περὶ τῶν γυναικείων συρμῶν καὶ κοσμημάτων, καὶ ἐν γένει περὶ πάσης ἐθιμοτυπίας.

Ἦτο ἀληθῶς εὐτύχημα, ὅτι ὁ Ἡλιογάβαλος μὴ ἐνδιαφερόμενος αὐτὸς περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, εἶχε καταλίπει ταύτας εἰς τὴν μάμμην αὐτοῦ, ἥτις ἦτο γυνὴ συνετὴ καὶ δραστηρία, διότι ἄλλως ἤθελε παύσει ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ῥώμη ἀπαρτίζουσα κράτος. Ἕνεκεν ὅμως τῆς ἐπονειδίστου τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος διαγωγῆς καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνυψώσαντες αὐτὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου πραιτωριανοὶ αἰσχυνόμενοι ἐφόνευσαν ἐπὶ τέλους τὸ τέρας ἐκεῖνο μετὰ τῆς κακοήθους αὐτοῦ μητρὸς Σωάμιδος, ἔρριψαν τὸν

νεκρὸν αὐτοῦ εἰς τὸν Τίβεριν καὶ ἀνύψωσαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν νεαρὸν αὐτοῦ ἐξάδελφον

Ἀλέξανδρον Σεβῆρον (222—235)[1]. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς λίαν συνετῆς αὐτοῦ μητρὸς Μαμμαίας, ὑφ' ἧς τὴν ἐπιμέλειαν εἶχεν ἤδη τύχει καὶ ἀνατροφῆς τὰ μάλιστα ἐξόχου, πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως μὴ μόνον ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν τάξιν ἐν τῷ κράτει, ἐπαναφέρων εἰς τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ ἀπαλείψῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυραννικῶν κυβερνήσεων. Πλὴν ὅμως τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὑψίστας προσήνεγκεν εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας διὰ τῶν συνετῶν αὐτοῦ προτάσεων καὶ συμβουλῶν καὶ τὸ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι διατελοῦν καὶ ἐκ δεκαὲξ πεπειραμένων μελῶν συγκείμενον συμβούλιον, οὗτινος προΐστατο ὁ διαπρεπὴς νομομαθὴς *Οὐλπιανός*. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν κατέστησε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ τοῖς πᾶσι προσφιλῆ διὰ τῆς συνετῆς αὐτοῦ καὶ σώφρονος διαγωγῆς καὶ διὰ τῆς ἐκτάκτου καὶ μοναδικῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, δὲν κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀρεστὴν καὶ εἰς τοὺς πραιτωριανούς, ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος, μεθ' ἧς ἠθέλησε νὰ ὑποβάλῃ αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν πραιτωριανῶν τὸν πιστὸν αὐτῷ Οὐλπιανόν, τοσοῦτον διηγέρθη ἡ ἀγανάκτησις αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃν ἐθεώρουν ὡς τὸν κύριον αἴτιον τῶν ἐν τῷ στρατῷ γενομένων αὐστηροτάτων μεταρρυθμίσεων, ὥστε ὅταν οἱ πολῖται ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τὸν ἀπειλούμενον ἄνδρα, δὲν ἐδίστασαν τὰ φανατισμένα ἐκεῖνα τάγματα οὐ μόνον νὰ προκαλέσωσι διὰ τοῦτο ἐμφύλιον ἐν ταῖς ὁδοῖς πόλεμον, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παραταθέντα, οὐ μόνον νὰ πυρπολήσωσι πολλὰς οἰκίας τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ διαρκούσης τῆς πυρκαϊᾶς νὰ εἰσορμήσωσι λυσσαλέα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ νὰ προβῶσιν εἰς τὸν φόνον τοῦ διασήμου ἐκείνου ἀνδρὸς ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος.

Εἰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο φύσει εἰρηνικῶν διαθέσεων δὲν ἠδύνατο ἐν τούτοις καὶ νὰ μένῃ ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος θεατὴς ἀπέναντι τῶν ἀπειλησάντων τότε τὸ κράτος μεγάλων ἐξωτερικῶν κινδύνων. Καὶ

[1] Ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος ἦτο υἱὸς τῆς εὐγενοῦς Μαμμαίας, ἀδελφῆς τῆς κακοήθους Σωαμιδος, ἄρα πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Ἡλιογαβάλου.

πρῶτον μὲν ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἀνατολῆς (231 233) ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰς αὐτόθι ἐπαρχίας τοῦ κράτους κατὰ τῶν θρασυτάτων ἀξιώσεων τοῦ Πέρσου Ἀρταξέρξου, ὅστις καταλύσας τὸ πέραν τοῦ Τίγριτος καὶ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀρσακιδῶν διατελοῦν Παρθικὸν κράτος, καὶ ἀνεγείρας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ τὸ νέον *περσικὸν κράτος* ἢ τῶν Σασσανιδῶν λεγόμενον [1], ἐζήτει ἤδη νὰ προσαρτήσῃ εἰς αὐτὸ καὶ ὁλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὡς διατελοῦσαν καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς Πέρσας ἐπὶ τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου. Ἀφ' οὗ δὲ κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν λίαν ἐπικίνδυνον τοῦτον ἐχθρόν, ἠναγκάσθη ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστροφήν του νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὰ βόρεια ὅρια τοῦ κράτους Γερμανῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, πρὶν ἔτι δυνηθῇ νἀπαλλάξῃ τὸ κράτος τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὸ κινδύνου, ἐφονεύθη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐν Μογουντίᾳ ὑπὸ τῶν δυσηρεστημένων στρατιωτῶν τῇ παρακινήσει τοῦ ἐκ Θράκης ὡμοῦ χιλιάρχου Μαξιμίνου, ὅστις καὶ ἀνεκηρύχθη ἤδη αὐτοκράτωρ (235).

Μαξιμῖνος (235—238). Ὁ εὐτελεστάτης καταγωγῆς οὗτος ἀνὴρ[2] ἦτο ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν αὐτοκρατόρων καθίσας βάρβαρος, ἀνυψωθεὶς εἰς τὸ ὕψιστον τοῦτο ἀξίωμα ἀπὸ τῆς ταπεινῆς τάξεως τοῦ ποιμένος καὶ τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου διὰ τοῦ γιγαντιαίου αὐτοῦ ἀναστήματος καὶ τῆς καταπληκτικῆς αὐτοῦ σωματικῆς ῥώμης. Εἰ καὶ ὁ ἡγεμὼν οὗτος προσήνεγκε σπουδαίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ κράτος κατορθώσας οὐ μόνον νὰ ἀποκρούσῃ πέραν τῶν βορείων αὐτοῦ ὁρίων τοὺς ὀχληροὺς καὶ ἐπικινδύνους Γερμανούς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ νὰ περιαγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ὅμως τὸ κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ μῖσός του, ἡ πρωτοφανὴς σκληρότης καὶ ἀσυνειδησία, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ὤφειλε νὰ συνοδεύῃ ἁπάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις, καὶ αἱ ἀπερίγραπτοι αὐτοῦ αὐθαιρεσίαι καὶ παρανομίαι, τοσαύτην διήγειραν ἐπὶ τέλους ἀγανάκτησιν παρά τε τῷ λαῷ καὶ τῷ στρατῷ, ὥστε οὐ μόνον ἐκηρύχθη ἔκπτωτος τοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ ἐν ᾧ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς Παννονίας ὅπως τιμωρήσῃ τὴν τε ἀποκηρύξασαν

[1] Ἐκλήθη δ' οὕτω τὸ νέον τοῦτο περσικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀρταξέρξου Σασσάν. Κατελύθη δὲ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἐν ἔτει 651ῳ.

[2] Τούτου ὁ μὲν πατὴρ ἦτο Γότθος, ἡ δὲ μήτηρ Ἀλανή.

αὐτὸν Σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐπικρατούσης τότε συγχύσεως καὶ ταραχῆς, εἰς τοσαύτην τὸ κράτος περιῆλθεν ἀνωμαλίαν καὶ ἀποσύνθεσιν, ὥστε καὶ ἡ Σύγκλητος καὶ οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἀνεκήρυξαν ἰδίους αὐτοκράτορας. Ἐκ πάντων ὅμως τούτων ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους ὁ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνακηρυχθεὶς

Γορδιανὸς ὁ Γ' (238—244), ὅν, ὡς λέγεται τοσοῦτον ἠγάπα ἡ Σύγκλητος, ὥστε ἀπεκάλει αὐτὸν *υἱόν* της. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὅστις παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὰς ἐπιδεξίους καὶ στιβαρὰς χεῖρας τοῦ πενθεροῦ του Μισιθέου, μεθ' ὅλον τὸν πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων ζῆλόν του καὶ τὰς πρὸς τὸ κράτος παρεσχεθείσας αὐτοῦ ὑπηρεσίας διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῶν ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς Γαλατίας τὸ πρῶτον ἤδη ἐμφανισθέντων Φράγκων, ὡς καὶ τῶν Σαρματῶν καὶ Γότθων ἐκ τῆς Μοισίας καὶ Θράκης καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Σαπώρη (Scah-pour) πέραν τοῦ Εὐφράτου, δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Διότι ἀναγκασθεὶς μετὰ μικρὸν νὰ προσλάβῃ ὡς συνάρχοντα τὸν φονέα τοῦ μνημονευθέντος Μισιθέου, τὸν ἐκ τῆς Ἀραβίας ἔλκοντα τὴν καταγωγὴν στρατηγὸν Μ. Ἰούλιον Φίλιππον, ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τούτου, ὅστις καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν.

Φίλιππος Ἄραψ (244—249). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἦτο υἱὸς ἀρχιλῃστοῦ ἐν τῇ Ἀραβικῇ ἐρήμῳ, ἑώρτασε τὴν χιλιετηρίδα τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης μετὰ πρωτοφανοῦς λαμπρότητος (248) ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχεν ἤδη σαλευθῇ ἐκ θεμελίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τῶν καρπῶν τοῦ ἐγκλήματός του. Ὅτε πρὸς κατάπνιξιν ἐπαναστάσεώς τινος τῶν ἐν Μοισίᾳ καὶ Παννονίᾳ λεγεώνων ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Δέκιον, οὗτος ἀνακηρυχθεὶς ἀκουσίως ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτωρ καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν συνῆψε πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ ἀντεπεξελθόντα Φίλιππον μάχην παρὰ τὴν Βερόναν, καθ' ἣν οὗτος οὐ μόνον ἡττήθη ἀλλὰ καὶ ἐφονεύθη.

Δέκιος (249—251). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὅστις ἀνέβη τὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, καὶ ὅστις ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς τοὺς διαπρεπεστέρους αὐτοκράτορας, τοσοῦτον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνέπτυξε ζῆλον ὅπως ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν τάξιν

ἐν τῷ κράτει καὶ ἐπαναφέρῃ προσέτι τὰ αὐστηρὰ ἤθη τῆς Δημοκρατίας, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ διατάξῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ φοβερὸν διωγμὸν κατὰ τῶν ὁσημέραι αὐξανομένων χριστιανῶν, οὓς ἐνόμιζεν ὡς λίαν ἐπικινδύνους εἰς τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὅσας καὶ ἂν κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους προσπαθείας, αὗται ἀπέβησαν μάταιαι τὸ μὲν ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης τότε γενικῆς διαφθορᾶς τῶν Ῥωμαίων, τὸ δὲ διότι σύναμα προσεπάθει νὰ ἀποκρούσῃ τὸν ἀπειλοῦντα τὸ κράτος ἐξωτερικὸν κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν Γότθων, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κατοικοῦντες παρὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τὸν κάτω Δούναβιν, διέβησαν τὸν ποταμὸν τοῦτον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν Μοισίαν. Καὶ κατώρθωσε μὲν κατ' ἀρχὰς νὰ νικήσῃ αὐτοὺς καὶ καταδιώξῃ πέραν τοῦ Δουνάβεως, ἀλλ' ἀναγκασθεὶς νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτοὺς καὶ ἑτέραν μάχην ἐν Μοισίᾳ ἠττήθη κατ' αὐτὴν καὶ ἐφονεύθη διὰ προδοσίας, ὡς λέγεται, τοῦ στρατηγοῦ του

Γάλλου, ὅστις καὶ καταλαβὼν τὴν ἀρχήν (251—253), ἐξηγόρασε παρὰ τῶν Γότθων τὴν εἰρήνην δι' ἐξευτελιστικῆς συνθήκης οὐδαμῶς ἐνδιαφερόμενος περὶ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κράτους. Μετὰ δύο ὅμως ἔτη ἀνακηρυχθέντος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος τοῦ διοικητοῦ τῆς Μοισίας *Αἰμιλιανοῦ*, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε νικήσει τοὺς Γότθους, καὶ ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἐφονεύθη ὁ Γάλλος ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰναγνωρίσωσιν ὡς αὐτοκράτορα τὸν γενναῖον ἐκεῖνον νικητὴν τῶν Γότθων.

Αἰμελεανός. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν καὶ ὁ προκάτοχός του τύχην. Διότι ὅτε μετὰ τέσσαρας μῆνας ὁ κατὰ τῶν Ἀλεμαννῶν[1] ἐν Γαλλίᾳ ἐνδόξως πολεμῶν *Οὐαλεριανὸς* μὴ ἀναγνωρίζων αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα ὥρμησε κατὰ τῆς Ἰταλίας, οἱ στρατιῶται τοῦ Αἰμιλιανοῦ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀναξιομάχους καὶ κρίνοντες ἀνόσιον τὸν μεταξὺ ὁμοφύλων πόλεμον, δὲν ἐδίστασαν νὰ φονεύσωσι τὸν κύριόν των καὶ ἀναγνωρίσωσιν αὐ-

[1] Οἱ Ἀλεμαννοὶ κατῴκουν παρὰ τὸν Ῥῆνον καὶ τὸν Δούναβιν, διαβάντες δ' ἤδη τὰ ὅρια ταῦτα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἑλβετίαν.

τοκράτορα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν λεγεώνων τοῦ *Οὐαλεριανοῦ* τὸν γενναῖον τοῦτον στρατηγόν.

Οὐαλεριανός (253—260). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, οὗτινος ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνύψωσις ἐνέπλησε χαρᾶς τήν τε Σύγκλητον καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ἐκέκτητο μὲν ἀληθῶς ἔξοχα στρατηγικὰ καὶ πολιτικὰ προτερήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέτρεχε τὸ κράτος σπουδαῖον κίνδυνον ἀπειλούμενον συγχρόνως ὑπὸ διαφόρων βαρβάρων λαῶν, ἤτοι ἐν μὲν τῇ Δύσει ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἀλεμαννῶν, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Περσῶν, ἡ θέσις τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου κατέστη δυσχερεστάτη. Καὶ ἔσπευσε μὲν οὗτος νὰντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ κινδύνου ἐκείνου τὸν μὲν υἱὸν αὐτοῦ *Γαλλιηνόν*, ὃν προσέλαβε μάλιστα καὶ ὡς συνάρχοντα, ἀποστείλας κατὰ τῶν δύο πρώτων λαῶν, αὐτὸς δ' ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἔσχε τὸ ἀτύχημα οὐ μόνον νὰ συλληφθῇ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην δι' ἀπάτης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν τελευταίων Σαπώρη τοῦ Α', ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποστῇ μετὰ τριετῆ ἐξευτελιστικὴν αἰχμαλωσίαν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ

Γαλλιηνοῦ (260—268) εἰς τοσοῦτον ἀπελπιστικὴν θέσιν περιῆλθε τὸ κράτος οὐ μόνον ἕνεκα τῶν ἀγρίων ἐπιδρομῶν τῶν προμνημονευθέντων λαῶν, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐπισκηψάσης πολυαρχίας καὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι προσήγγιζε μᾶλλον πρὸς τὴν καταστροφήν του. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦ ἀδυνάτου ἐκείνου καὶ ἰδιοτρόπου αὐτοκράτορος ἠγέρθησαν ταὐτοχρόνως ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις καὶ ἕτεροι δεκαεννέα ἢ δεκαοκτὼ αὐτοκράτορες, ἐκλήθη ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ὑπὸ τῶν τότε ἱστορικῶν, ἀστόχως ὅμως, *ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων*, ὡς ἔχουσα δῆθεν μεγάλην πρὸς αὐτὴν ὁμοιότητα. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χάους ἐκείνου καὶ τῆς ἀναρχίας, καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι τῶν νέων τούτων αὐτοκρατόρων ἐξέλιπον εἴτε ὑπ' ἀλλήλων, εἴτε ὑπὸ τοῦ *Γαλλιηνοῦ* καταστραφέντες, ὁ μόνος παρασχὼν ὑψίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὸ κράτος ἦτο ὁ ἡγεμὼν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πλουσίας καὶ ὡραίας Παλμύρας *Ὀδέναθος*, ὅστις περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Πέρσας τοσοῦτον διεκρίθη κατὰ τοὺς κατ' αὐτῶν πολέμους, ὥστε ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ ὡς συνάρχων.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Γαλλιηνοῦ, ὅστις ἐδολοφονήθη ἐν ᾧ

ἐπολιόρκει ἐν Μεδιολάνῳ τὸν ὑπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν λεγεώνων ἀνακηρυχθέντα αὐτοκράτορα *Αὐρέολον*, ἀνυψώθη εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν θρόνον ὑπό τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου ὁ ἐξ Ἰλλυρίας καταγόμενος γενναῖος στρατηγὸς

Μ. Αὐρήλιος Κλαύδιος ὁ Β' (268—270), ὅστις ἴσως δὲν ἦτο ἀμέτοχος τοῦ φόνου τοῦ προκατόχου του. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος θεωρῶν ὡς πρῶτον αὐτοῦ καθῆκον τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κράτους ἀπὸ πάντων τῶν ἀπειλούντων αὐτὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, δὲν ἐδίστασεν εὐθὺς ὡς ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν καταπροπώσας μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεδιολάνου τὸν Αὐρέολον πᾶσαν κατέβαλε μετὰ τοῦτο προσπάθειαν, ὅπως δι' αὐστηρᾶς μὲν ἀλλὰ δικαίας κυβερνήσεως ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν τῷ κράτει. Μαθὼν ὅμως ὅτι πλὴν τῶν ἤδη γνωστῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους, ἤτοι τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ ἔτι ἀνακηρυχθέντος αὐτοκράτορος *Τετρίκου*, καὶ τῆς διασήμου βασιλίσσης τῆς Παλμύρας *Ζηνοβίας*, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Ὀδεναθου εἶχε κηρύξει ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἠπείλουν ἤδη προσέτι τὸ κράτος καὶ οἱ Γότθοι, οἵτινες εἶχον ἤδη εἰσβάλει μετ' ἄλλων λαῶν ἡνωμένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, δὲν ἐδίστασε νὰ σπεύσῃ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων ἐχθρῶν σπουδαιότερον νομίζων τὸν ἀπ' αὐτῶν κίνδυνον. Τοσαύτην δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀνέπτυξεν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος στρατηγικὴν ἱκανότητα, καὶ τοσαύτην ἐπήνεγκεν εἰς τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα στίφη καταστροφήν, ὥστε δικαίως ἐπεκλήθη ἔκτοτε *Γοτθικός*. Ἀλλ' ἐπέπρωτο τὸ βαρυσήμαντον τοῦτο κατόρθωμα, δι' οὗ ἐξηφαλίσθη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ μίαν ἔτι ἑκατονταετηρίδα, ἤτοι μέχρι τῆς παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἥττης τοῦ Οὐάλεντος, νὰ ἦναι τὸ τελευταῖον τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου ἀνδρός. Προσβληθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ τότε ἐνσκήψαντος λοιμοῦ ἀπέθανε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 270 ἐν Σιρμίῳ τῆς Παννονίας πρὸς μεγίστην θλῖψιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ σύμπαντος τοῦ κράτους.

Ζηνοβίας — Γοτθικὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Παλμύρας Βαβηλᾶς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλαυδίου ἡ μὲν Σύγκλητος τῆς Ῥώμης καὶ οἱ παρὰ τὴν Ἀκυληΐαν λεγεῶνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν πολλάκις διακριθέντα ἀδελφὸν αὐτοῦ *Κυϊντιλλον*, οἱ δὲ ἐν Ἰλλυρίᾳ λεγεῶνες τὸν διασημότερον μεταξὺ πάντων τῶν τότε στρατηγῶν

Λ. Δομίτιον Αὐρηλιανόν, ὅστις μάλιστα κατὰ τὸν τελευταῖον Γοτθικὸν πόλεμον εἶχε προσενέγκει σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, καὶ ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Κλαύδιος εἶχε συστήσει ὡς ἄξιον αὐτοῦ διάδοχον. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ μικρὸν ἐφονεύθη ὁ Κυϊντιλλος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἢ ὅπερ πιθανώτερον ηὐτοκτόνησε μὴ δυνάμενος οὔτε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ καταβάλῃ, οὔτε ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης πλέον νὰ ζῇ, ἀφ' οὗ εἶχε περιβληθῇ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων ὡς μόνος αὐτοκράτωρ ὁ

Αὐρηλιανός (270—275). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις διεκρίνετο διά τε τὴν σωματικὴν αὐτοῦ ῥώμην καὶ ἀνδρίαν, ἀλλὰ καὶ σύναμα διὰ τὴν τραχύτητα αὐτοῦ καὶ αὐστηρότητα, εὑρὼν τὸ κράτος ἐσωτερικῶς μέν, ὡς εἴδομεν διῃρημένον, ἐξωτερικῶς δ' ἀπειλούμενον ὑπὸ πολλῶν βαρβάρων λαῶν, οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου, ὅπως ἐξασφαλίσῃ αὐτὸ καὶ ὑπὸ τὰς δύο ἐπόψεις. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Γότθων, οἵτινες μετ' ἄλλων Γερμανικῶν λαῶν εἶχον διαβῇ τὸν Δούναβιν, κατώρθωσε μὲν νἀποκρούσῃ αὐτοὺς πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἔκρινεν ὅμως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς διὰ συνθήκης τὴν Δακίαν, ἥτις διηνεκῶς ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς κίνδυνον. Μετενεγκὼν δὲ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἐκείνης εἰς τὴν Μοισίαν, κατέστησεν ὅριον τοῦ κράτους τὸν Δούναβιν. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τοῦτο ἀπέκρουσε προσέτι καὶ τοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσβαλόντας Ἀλεμαννοὺς καὶ Μαρκομάννους καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς Ῥώμης κατὰ πάσης ἐχθρικῆς προσβολῆς ὠχύρωσεν αὐτὴν διὰ νέου εὐρυτέρου τείχους, ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡραίας, ὑπερηφάνου καὶ μεγαλόφρονος βασιλίσσης τῆς Παλμύρας *Ζηνοβίας*, ἥτις ἀποσείσασα, ὡς εἴδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Ὀδενάθου τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, εἶχε καταλάβει σύμπασαν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ ἔσπευσε μὲν ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη γυνὴ νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ κατ' αὐτῆς ἐπερχομένου αὐτοκράτορος, ἡττηθεῖσα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Παλμύραν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πολιορκηθεῖσα καὶ μὴ δυναμένη νἀντιστῇ ἕνεκεν ἐλλείψεως τροφῶν προσεπάθησε μὲν νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς, συλληφθεῖσα ὅμως παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ προσαχθεῖσα ἐνώπιον τοῦ νικητοῦ ἀπήχθη εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἐλάμπρυνε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ κατέβαλε

προσέτι καὶ τοὺς λοιποὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ πανταχοῦ, κατέστη ἐπὶ τέλους μονάρχης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὅτε ὅμως ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν καὶ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐδολοφονήθη διὰ προδοσίας τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ γραμματέως ἐν Θράκῃ, μεθ' ὃ ἡ Σύγκλητος ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα ἓν τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῆς μελῶν, τὸν γηραιὸν καὶ βαθύπλουτον

Κλαύδιον Τάκιτον (275—276), ἀπόγονον τοῦ ὁμωνύμου ἱστορικοῦ. Ἀλλὰ καὶ τούτου φονευθέντος μετὰ μικρὸν ὡς καὶ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν ἀδελφοῦ τοῦ *Φλωριανοῦ*, ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ λεγεώνων αὐτοκράτωρ ὁ

Μάρκος Αὐρήλιος Πρόβος (276—282). Ὁ διακεκριμένος οὗτος ἡγεμὼν ἐπανήγαγε τὴν τάξιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐταπείνωσε πάντας τοὺς διεκδικοῦντας τὸν θρόνον, ἠσφάλισε τὰ ὅρια τοῦ κράτους κατὰ τῶν γερμανικῶν λαῶν Βανδήλων, Ἀλαμαννῶν, Βουργουνδίων καὶ Φράγκων καὶ ἐξέτεινε τὰ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ χαρακώματα μέχρι τοῦ Ῥεγενσβούργου. Ἐπειδὴ ὅμως θέλων νὰ συνειθίσῃ τοὺς στρατιώτας του εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς διαφόρους δημοσίας ἐργασίας, ἤτοι εἰς κατασκευὴν ὁδῶν, διωρύχων, γεφυρῶν, εἰς ἐμφύτευσιν ἀμπελώνων κ.τ.τ. τοσοῦτον διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ νὰ τὸν φονεύσωσιν. Ἀνεκήρυξαν δὲ ἀντ' αὐτοῦ αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τῶν δορυφόρων

Μάρκον Αὐρήλιον Κᾶρον (282—283), ὅστις προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα, καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς *Καρῖνον* καὶ *Νουμεριανόν*. Ἀφ' οὗ δὲ κατετρόπωσε τοὺς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν εἰσβαλόντας Σαρμάτας καὶ παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ Καρῖνον, ἐξεστράτευσε μετὰ τοῦ νεωτέρου Νουμεριανοῦ κατὰ τῆς Περσίας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀπέθανε κεραυνόβλητος, ἔλαβε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ὁ *Νουμεριανός*· ἀλλὰ καὶ τούτου φονευθέντος μετὰ μικρὸν κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ τῆς Δαλματίας καταγόμενος ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς

Διοκλητιανός (284—305). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος, μεθ' οὗ νέα ἄρχεται διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐποχή. Διότι ὁ Διοκλητιανός, πρὸς ὃν ὀλίγοι μόνον ἡγεμόνες δύνανται νὰ συγκρι-

θῶσιν, ὑπὸ κυβερνητικὴν ἔποψιν, ἀναγνωρίσας ὅτι ἕνεκα τῆς τελείας διαφθορᾶς τῶν Ῥωμαίων ἡ ἀβεβαιότης τοῦ πολιτεύματος μεταξὺ τοῦ Δεσποτισμοῦ καὶ τῆς περιωρισμένης Μοναρχίας θὰ ἐπήνεγκαν τὴν καταστροφὴν τῆς πολιτείας, ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ἐντελῶς *ἀνατολικὸν δεσποτικὸν* χαρακτῆρα. Οὕτω δὲ στερήσας τὴν Σύγκλητον ἁπάσης τῆς πολιτικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἀπαλλάξας τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν περιορισμοῦ, κατέστη εἰς τὸ ἑξῆς *μόνος καὶ ἀπεριόριστος* ***κύριος*** τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Διοκλητιανὸς ἀνεγνώρισε προσέτι μετὰ μικρόν, ὅτι πρὸς διοίκησιν ἑνὸς τόσον ἐκτεταμένου κράτους, οἷον ἦτο τὸ ῥωμαϊκόν, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς ἑνὸς μόνον ἀνδρὸς αἱ δυνάμεις, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ τὰ ὅρια αὐτοῦ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς ἐχθρικὰς ἐπιδρομάς, προέβη εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας καὶ προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν γενναῖον αὐτοῦ στρατηγὸν *Μαξιμιανὸν* ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ *Αὐγούστου* (286). Καὶ οὗτος μὲν ἐκυβέρνα τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Μεδιολάνου, αὐτὸς δὲ ὁ Διοκλητιανὸς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς ἐκλέξας ὡς καθέδραν αὐτοῦ τὴν Νικομήδειαν (ἐν Βιθυνίᾳ). Ἀλλὰ μετὰ ἓξ ἔτη προσέλαβον ἀμφότεροι καὶ δύο ἄλλους συνάρχοντας ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς τὸν *Γαλέριον*, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς τὸν *Κωνστάντιον τὸν* ***Χλωρόν***, οὕτως ἐπικληθέντα ἕνεκα τῆς χλωμότητος αὐτοῦ. Οὕτω δὲ διηρέθη ἡ διοίκησις τοῦ ἀπεράντου κράτους εἰς τέσσαρα μέρη, καὶ ὁ μὲν Διοκλητιανός, ὁ πρῶτος Αὔγουστος, ἐκυβέρνα τὴν *Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Θρᾴκης*, ὁ Γαλέριος *τὰς Ἰλλυρικὰς καὶ Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας*, ὁ Μαξιμιανός, ὁ δεύτερος Αὔγουστος, *τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὰς νήσους*, καὶ ὁ Κωνστάντιος *τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βρεταννίαν*. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς διετήρησε τὴν μοναρχικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν συναδέλφων του, οἵτινες ταπεινῶς ὑποτασσόμενοι εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ ἔχοντες ἐστραμμένην ὅλην αὐτῶν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀνήκοντος ἑκάστῳ αὐτῶν μέρους, κατώρθωσαν νἀποκρούσωσι πάσας τὰς ἐχθρικὰς προσβολάς. Ἡ δὲ Ῥώμη, ἥτις δὲν ἦτο πλέον τὸ κέντρον τοῦ κράτους, καὶ ἦν ὁ Διοκλητιανὸς σπανίως μόνον καὶ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐπεσκέπτετο, ἀπώλεσεν ἔκτοτε πολὺ ἐκ τῆς λαμπρότητος αὐτῆς

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Διοκλητιανὸς μετὰ εἴκοσιν ἐτῶν κυβέρνησιν ἐνόμισεν ὅτι ἐξεπλήρωσε τὸ πρὸς τὸ κράτος καθῆκον αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἀποθέσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐν ἔτει 305, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθη μετὰ μικρὸν καὶ ὁ Μαξιμιανός. Ἀποσυρθεὶς δὲ εἰς τὴν ἐν Σάλωνι τῆς Δαλματίας ἀγροτικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν, διῆλθε τὸν μετέπειτα βραχὺν αὐτοῦ βίον καλλιεργῶν τὸ αὐτόθι κηπάριόν του.

Εἰ καὶ ὁ Διοκλητιανὸς ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τούτοις διαταχθεὶς γενικὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸς (303) ἠμαύρωσε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τὰ ἐκ τοῦ δεκαετοῦς τούτου διωγμοῦ προκύπτοντα κακά, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος κατεσπαράσσετο καὶ ὑπὸ λυσσωδεστάτων ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ τῶν τότε Αὐγούστων, οἵτινες ἦσαν ἓξ τὸν ἀριθμόν. Ἀλλ' εἰς τοὺς πολέμους τούτους ἔθηκε τέρμα ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίου Κωνσταντῖνος. Συλλαβὼν οὗτος τὴν ἰδέαν νὰ γείνῃ μόνος αὐτὸς ἀπόλυτος μονάρχης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἔρριψε τὸν σπόρον τῆς διχονοίας μεταξὺ τῶν πέντε ἄλλων καὶ συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῆς ἰσχυροτέρας μερίδος, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἕτερον μέχρι τοῦ τελευταίου *Λικινίου*, ὅστις εἶχεν ἀνακηρυχθῇ Αὔγουστος τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τοῦ Γαλερίου, καὶ ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐνίκησε δ' αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ τελευταῖον ἐν Χρυσοπόλει (δευτέρῳ Ἀκτίῳ) παρὰ τὴν Χαλκηδόνα ἐν ἔτει 323. Λέγεται δέ, ὅτι ἐν ᾧ κατά τινα μεσημβρίαν ἐπήρχετο ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τοῦ Μαξεντίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Μαξιμιανοῦ, ἐν τῇ βορείᾳ Ἰταλίᾳ, συνέβη αὐτῷ ἀξιοθαύμαστον φαινόμενον.

Εἶδε δῆλα δὴ ὑπεράνω τοῦ Ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτὸς φέροντα τὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα». Ὅτε δὲ ἀνήσυχος περὶ τῆς σημασίας τοῦ φαινομένου κατεκλίθη πρὸς ὕπνον, εἶδε κατ' ὄναρ αὐτὸν τὸν Χριστὸν μετὰ τοῦ ἐπιφανέντος ἐν τῷ οὐρανῷ σημείου κελεύσαντα αὐτὸν νὰ κατασκευάσῃ ἀπομίμημα τοῦ σημείου ἐκείνου, ὅπερ προηγούμενον τοῦ στρατοῦ ἔμελλε νὰ χρησιμεύῃ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἀλεξιτήριον τῶν κατὰ τὰς μάχας κινδύνων. Οὕτω δὲ κατασκευάσας τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἥτις δι' ἄγνωστον αἰτίαν ἐκλήθη *λάβαρον*, κατώρθωσεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ καταβάλῃ ἔκτοτε, ὡς

εἴρηται, πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ νὰ καταστῇ ἀπόλυτος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μονάρχης.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (324—337). Τὴν βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τρία κυρίως χαρακτηρίζουσι μεγάλα ἔργα, α′) ἡ ἀνακήρυξις τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπικρατούσης θρησκείας τοῦ κράτους· β′) ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γ′) ἡ διοικητικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις.

Εἰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέκλινε πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἔχων μάλιστα ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ πλείστους χριστιανούς, ἐν τούτοις ἐκλιπούσης ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ *φαινομένου* ἐκείνου καὶ τῆς ἐλαχίστης περὶ αὐτοῦ ἀμφιβολίας, ἐκηρύχθη ἔκτοτε ἀναφανδὸν ὑπέρμαχος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ κράτει διὰ τοῦ λεγομένου διατάγματος τοῦ Μεδιολάνου. Ἀλλὰ καὶ ἤδη γενόμενος ἀπόλυτος μονάρχης δὲν ἔπαυε παρέχων εἰς αὐτὴν πᾶσαν ὑποστήριξιν καὶ προστασίαν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔβλεπεν, ὅτι τοῦ κράτους τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν οἱ χριστιανοί. Ἐπειδὴ δὲ διάφοροι διεξήγοντο δογματικαὶ συζητήσεις καὶ ἔριδες λίαν ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἠναγκάσθη ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς κατεύνασιν αὐτῶν νὰ συγκαλέσῃ ἐν ἔτει 325 τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας, ἥτις ἀποτελουμένη ἐκ 318 ἐπισκόπων ἀνεθεμάτισε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς πίστεως ἡμῶν.

Βλέπων δὲ προσέτι ὁ Κωνσταντῖνος τὸ μὲν ὅτι ἡ Ῥώμη δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ χρησιμεύῃ ὡς πρωτεύουσα τοῦ λίαν ἐκτεταμένου κράτους, καθ' ὅσον πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε παύσει οὖσα κέντρον αὐτοῦ, τὸ δὲ ὅτι ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος αὐτόθι ἐθνισμοῦ, ἡ πόλις ἐκείνη θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀκατάλληλος ὡς καθέδρα τοῦ πρώτου χριστιανικοῦ ἡγεμόνος, ἴσως δὲ καὶ ἐκ φόβου πρὸς τὰ διάφορα γερμανικὰ φῦλα, ἅτινα ἠπείλουν αὐτήν, μετέθηκε τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκλήθη *Νέα Ῥώμη*, βραδύτερον δὲ ἀπ' αὐτοῦ, *Κωνσταντινούπολις*. Εἶναι δ' εὐνόητον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν, ὅπως ἡ νέα αὕτη πρωτεύουσα λάβῃ ὅσον οἷόν τε λαμπροτέραν ὄψιν. Πλὴν τῶν μεγαλοπρεπῶν αὐτοῦ ἀνακτόρων καὶ πλείστων ναῶν, ἀνηγέρθησαν προσέτι δι' ἰδίας αὐτοῦ δαπάνης καὶ πολλαὶ οἰκίαι, ἃς ἐδωρήσατο εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Αὐλῆς. Πλὴν ὅμως τούτων ἐκο-

σμήθη ἡ νέα πόλις καὶ δι' ἀριστοτεχνημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἄτινα μετέφερεν ἐκ τῆς Ἀσίας, Αἰγύπτου, Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης. Τῆς νέας δὲ ταύτης πόλεως τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ ἔτους 330.

Τὸ δὲ κράτος διήρεσεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τέσσαρας μεγάλας ἐπαρχίας, ἤτοι τὴν *Ἀνατολήν*, περιλαμβάνουσαν τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, τὴν Θράκην καὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν *Ἰλλυρίαν* μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν παραδουναβείων χωρῶν, τὴν *Ἰταλίαν* μετὰ τῆς Ἀφρικῆς, καὶ τὴν *Δύσιν* περιλαμβάνουσαν τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βρετανίαν. Αἱ τέσσαρες δὲ αὗται ἐπαρχίαι ὑποδιηρέθησαν πάλιν εἰς δέκα καὶ τρεῖς διοικήσεις καὶ αὗται πάλιν ὁμοῦ εἰς 116 ἐπαρχίας. Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τῆς πολυτελείας τῆς Αὐλῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων, κατέστη ἀναγκαία ἡ αὔξησις τῶν φόρων, ἡ εὐημερία τῶν πολιτῶν ἔβαινεν ἐν τῷ διεφθαρμένῳ ἐκείνῳ κράτει ταχεῖ τῷ βήματι εἰς τὴν καταστροφήν.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν ἠσθένησε καὶ αἰσθανθεὶς ἐγγίζον τὸ τέλος του, ἐδέχθη τὸ βάπτισμα μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του παρὰ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Ἀπέθανε δὲ τῇ 21ῃ Μαΐου τοῦ 337 ἔτους μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 65 ἐτῶν. Ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ τεθεὶς ἐν χρυσῇ λάρνακι μετηνέχθη εὐθὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτέθη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ μὲν ἐθνικοὶ μετέθηκαν αὐτὸν εἰς τοὺς θεούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ λαβόντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι μετὰ τοὺς ἀποστόλους οὐδεὶς ἄλλος συνετέλεσε περισσότερον τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν διάδοσιν καὶ παγίωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, παρεῖδον πάντα τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ καὶ ἀποκαλέσαντες αὐτὸν *ἰσαπόστολον* τὸν κατέταξαν μεταξὺ τῶν ἁγίων.

Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν, τοῦ *Κώσταντος*, τοῦ *Κωνσταντίνου* καὶ τοῦ *Κωνσταντίου*, καὶ τῶν δύο αὐτοῦ ἀνεψιῶν Ἀννιβαλιανοῦ καὶ Δαλματίου, οὐδαμῶς φανταζόμενος ὅτι ἔσπειρεν οὕτω μεταξὺ ἐκείνων καὶ τούτων τὸν σπόρον τῆς ἀντιζηλίας καὶ τοῦ ὀλέθρου. Καὶ ἀληθῶς οἱ δύο ἀνεψιοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐρεθίσαντες τοὺς στρατιώτας αὐτῶν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν τριῶν ἐξαδέλφων των ἐφονεύθησαν ἀμφότεροι καὶ μετ' αὐτῶν καὶ δύο ἀδελφοὶ

τοῦ αὐτοκράτορος καὶ πέντε ἄλλοι στενοὶ αὐτοῦ συγγενεῖς. Οὕτω δὲ ματαιωθείσης τῆς τελευταίας θελήσεως τοῦ πατρὸς διένειμαν ἤδη μόνοι οἱ υἱοὶ πρὸς ἀλλήλους τὸ κράτος κατ' ἰδίαν βούλησιν. Καὶ ὁ μὲν Κώνστας ἔλαβε τὰς *Ἰλλυρικὰς καὶ Ἰταλικὰς Ἐπαρχίας*, ὁ Κωνσταντῖνος τὴν *Γαλλίαν*, καὶ ὁ Κωνστάντιος τὴν *Ἀνατολὴν* μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν ἀνάπαυσιν ἐκραγέντος καὶ μεταξὺ τούτων καταστρεπτικοῦ πολέμου, κατώρθωσε μετὰ τὸν θάνατον τῶν δύο ἄλλων ἀδελφῶν αὐτοῦ νὰ γείνῃ μόνος αὐτοκράτωρ καὶ κληρονόμος τοῦ κράτους ὁ

Κωνστάντιος (353—360), ὅστις ἦτο φανατικὸς ὀπαδὸς τοῦ Ἀρείου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἡγεμὼν οὗτος μένων ἐν Μεδιολάνῳ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ ὑπερασπίζῃ τὸ ὅλον κράτος, ἠναγκάσθη νὰποστείλῃ εἰς τὴν ἀνατολὴν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς κατὰ τῶν Περσῶν τὸν πρεσβύτερον τῶν ἐκ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου γενικῆς σφαγῆς διασωθέντων δύω ἐξαδέλφων του *Γάλλον*, ὃν καὶ ἀνύψωσεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος. Μαθὼν ὅμως ὅτι οὗτος ἐσφετερίσθη ἐν Ἀσίᾳ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αὐγούστου, καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ δυσπιστίας ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ καὶ αὐτὸν ἐκποδών (354). Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην θὰ εἶχε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου, ὁ νεαρὸς καὶ εὐφυέστατος Ἰουλιανός, ὁ μόνος πλέον ὑπολειπόμενος συγγενὴς τοῦ αὐτοκράτορος, ἂν μὴ οὗτος ἐνδίδων εἰς τὰς θερμὰς παρακλήσεις τῆς αὐτοκρατείρας Εὐσεβίας ἠρκεῖτο εἰς τὸ νὰ τὸν ἐξορίσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ ἐξορία του αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Διότι, ὅτε μετὰ μικρὸν διάφορα Γερμανικὰ φῦλα καὶ ἰδίως οἱ Ἀλεμαννοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἐμάστιζον τὴν Γαλλίαν, ἠναγκάσθη ὁ αὐτοκράτωρ, πολεμῶν αὐτὸς κατὰ τῶν Περσῶν, νἀνακαλέσῃ τὸν ἐξάδελφόν του ἐκεῖνον ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ ὑπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς εἰρημένης ἐπαρχίας. Καίτοι δὲ ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο ἄμοιρος πολεμικῶν γνώσεων, εὐμοιρῶν ὅμως ἐκτάκτου πνεύματος τοσαῦτα ἀνέπτυξε κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον στρατηγικὰ προτερήματα, ὥστε ἡ φήμη αὐτοῦ ταχέως διεδόθη καθ' ἅπαν τὸ κράτος. Ἐπειδὴ ὅμως διήγειρεν ἕνεκα τούτου καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ αὐτοκράτορος, οὗτος ὅπως ματαιώσῃ τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νἀνακαλέσῃ μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ

χάριν δῆθεν τοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τὸ μὲν ἀναλογιζόμενος τοὺς κόπους καὶ τὰς ταλαιπωρίας τῆς νέας ἐκστρατείας, τὸ δὲ μὴ θέλων νἀποχωρισθῇ τοῦ προσφιλοῦς στρατηγοῦ, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν παρὰ τὴν θέλησίν του αὐτοκράτορα ἐν Παρισίοις (360). Καὶ ἠθέλησε μὲν ὁ Ἰουλιανὸς νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, ἀλλ' ὅτε ἔμαθεν ὅτι οὗτος ἠρέθιζε κατ' αὐτοῦ τοὺς πρὸ μικροῦ καταπολεμηθέντας Ἀλεμαννούς, δὲν ἐδίστασε πλέον νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκείνου τοῦ κράτους. Ἐν ᾧ ὅμως οὕτω φοβερὸς ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ πόλεμος, ἀπέθανεν εὐτυχῶς ὁ Κωνστάντιος καὶ οὕτω ἀπέμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουλιανός.

Ἰουλιανός (361—363). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὅστις ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις εἶχε μορφώσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διὰ τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἶχεν ἀγαπήσει τὸν Ἑλληνισμὸν ὑπερβαλλόντως, ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς τοὺς διασημοτέρους αὐτοκράτορας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Εἰ καὶ εἶχεν ἀνατραφῆ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ, δὲν ἐδίστασεν ἐν τούτοις νὰ ἐξομόσῃ βραδύτερον τὸν χριστιανισμόν, ἐξ οὗ καὶ *ἀποστάτης* ἢ *παραβάτης* ἐπεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀνορθώσῃ καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς οὐδὲν μετεχειρίσθη βίαιον μέσον πρὸς ἐκρίζωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, προέβη ὅμως εἰς πολλὰ μέτρα, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ χάριν τοῦ σκοποῦ του ἠθικὴν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν πίεσιν. Προσκρούσας ὅμως εἰς ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ὤφειλεν ἐκ τούτου νὰ διδαχθῇ, ὅτι ὁ κόσμος τῶν ἀρχαίων θεῶν εἶχεν ἐκλίπει ἤδη πρὸ πολλοῦ καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναστῇ καὶ πάλιν. Ἐν τούτοις ἦτο εὐτύχημα διὰ τὸν Χριστιανισμόν, ὅτι τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἡ κυβέρνησις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Διότι, ὅτε οὗτος ὀνειροπολῶν τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐπεχείρησε παράτολμον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἐφονεύθη κατ' αὐτὴν καὶ οὕτω συνετάφησαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἅπαντα τὰ σχέδιά του (363).

Τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁ θάνατος συμβὰς ἐν κρισιμωτάτῃ στιγμῇ διέχυσε μεγίστην ἀπελπισίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατόν. Καὶ ἐπειδὴ

μετ' αὐτὸν εἶχε σβεσθῇ τὸ γένος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἠναγκάσθησαν οἱ στρατηγοὶ νἀνακηρύξωσιν αὐτοκράτορα τὸν

Φλάβιον Ἰοβιανόν (363—364). Ἀλλὰ καὶ οὗτος περιελθὼν εἰς δυσχερῆ θέσιν ἀπέναντι τῆς ὑπερτέρας δυνάμεως τῶν Περσῶν ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς δι' ἐπονειδίστου συνθήκης τὰς πέραν τοῦ Τίγριδος κειμένας κατακτήσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ μέρος τῆς Μεσοποταμίας. Ζηλωτὴς δὲ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐπανήγαγεν αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς τὴν προτέραν της θέσιν ὡς καθολικὴν τοῦ κράτους θρησκείαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰοβιανοῦ διάδοχος αὐτοῦ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὁ ἐκ τῆς Παννονίας καταγόμενος

Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α' (364—375), γενναῖος μὲν ἀνὴρ καὶ ἐμπειρότατος περὶ τὰ στρατιωτικά, ἀγροῖκος ὅμως καὶ ἀπαίδευτος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος, προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ *Οὐάλεντα* (364—378) παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τὸ ἥμισυ τοῦ κράτους, ἤτοι τὴν *Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου*. Αὐτὸς δὲ κρατήσας τὴν *Δύσιν* ὥρισεν ὡς καθέδραν αὐτοῦ τὸ *Μεδιόλανον*. Καίτοι δὲ αἱ χῶραι αὐτοῦ ἠπειλοῦντο τότε ὑπὸ πολλῶν ἐχθρῶν, ἐν τούτοις κατώρθωσε νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὰς πανταχοῦ διὰ στιβαρᾶς χειρός. Ἀποθανὼν δὲ ἔν τινι κατὰ τῶν Κουάδων ἐκστρατείᾳ (375), κατέλιπε τὸν θρόνον τῆς Δύσεως εἰς τὸν υἱόν του

Γρατιανόν (375 — 383), ὅστις προσλαβὼν ὡς συνάρχοντα τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν *Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'* παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς *Ἰταλίας*, τῆς *Ἰλλυρίας* καὶ τῆς *Ἀφρικῆς*, αὐτὸς ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῶν ὑπὸ βαρβάρων λαῶν ἀπειλουμένων παραρρηνείων καὶ παραδουναβείων χωρῶν. Διεξαγαγὼν δὲ αὐτόθι εὐτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν εἰς τὴν Γαλλίαν εἰσβαλόντων Ἀλεμαννῶν καὶ ἀσφαλίσας τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἠναγκάσθη νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν ἀπελπιστικῇ θέσει διατελοῦντος θείου του Οὐάλεντος, ὅστις εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἐν τῷ κράτει του ἀποκατεσταμένους Βησιγότθους. Μαθὼν ὅμως καθ' ὁδὸν τὸν σκληρὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος διέκοψε τὴν περαιτέρω αὐτοῦ πορείαν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Σίρμιον.

§ 57.

Μετανάστασις τῶν Ἐθνῶν.

Ἐν ᾧ ὁ Οὐάλης ἦρχεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σκληρῶς καταδιώκων τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὑπόκωφος ἀπὸ τῆς Ἀσίας δοῦπος φοβερὰν προανήγγελλε καταιγίδα. Οἱ *Οὖννοι*, λαὸς Μογγολικῆς καταγωγῆς, ὁρμηθέντες ἐκ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀσίας ὑπερέβησαν τὰ Οὐράλια ὄρη καὶ ὑπέταξαν τοὺς μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης κατοικοῦντας ποιμενικοὺς Ἀλανούς. Ἐκ τούτων ὅμως τινὲς μὲν κατέφυγον ὄπισθεν τοῦ Καυκάσου, τινὲς δὲ ἠναγκάσθησαν νἀκολουθήσωσι τοὺς νικητάς, οἵτινες χυθέντες εἰς τὰς εὐρείας πεδιάδας τῆς Σαρματίας προσέκρουσαν πρὸς τὸ μέγα κράτος τῶν Γότθων, οἵτινες διεκρίνοντο εἰς *Ὀστρογότθους*, καὶ εἰς *Βησιγότθους*, ἤτοι ἀνατολικοὺς καὶ δυτικοὺς Γότθους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρῶτοι ἡττηθέντες (375) κατέλιπον κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς μέχρι τοῦδε κατοικίας των καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν τῶν πρὸς δυσμὰς κατοικούντων Βησιγότθων, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ στραφῶσι πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ζητήσωσι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος νέας κατοικίας ἐντὸς τοῦ κράτους του. Καὶ ἤνοιξε μὲν εἰς αὐτοὺς ὁ Οὐάλης τὰς πύλας τοῦ κράτους ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσι τὴν Μοισίαν. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἔπαρχοι αὐτοῦ τοσοῦτον ἠρέθισαν αὐτοὺς μετὰ μικρὸν διὰ τῆς ἁπληστίας καὶ τῆς σκληρότητός των, ὥστε ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἑνωθέντες καὶ μετὰ τῶν Ὀστρογότθων καὶ ἄλλων λαῶν, οἵτινες ἔσπευσαν καὶ αὐτοὶ νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν λείαν, ὥρμησαν κατὰ τῆς Θράκης ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Ὅτε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Οὐάλης ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν οὐ μόνον ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (τῇ 9 Αὐγούστου τοῦ 378), ἀλλὰ καὶ ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον καεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἔν τινι καλύβῃ. Ἐν ᾧ δὲ μετὰ τοῦτο τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα φῦλα διέπραττον φοβερὰς λεηλασίας καὶ καταστροφὰς ἀπεστάλη κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ ὡς ἀρχιστράτηγος ὁ Ἱσπανὸς τὴν καταγωγὴν Θεοδόσιος. Οὗτος δὲ τοσαύτην ἀνέπτυξε σύνεσιν καὶ στρατηγικὴν ἐπιτηδειότητα ἀπέναντι τῶν ἀγρίων ἐκείνων βαρβάρων, ὥστε ἄλλους μὲν ἐξ αὐτῶν ἠνάγκασε νὰ ἐγκαστα-

θῶσιν ἐν τῇ Θράκῃ, τῇ Μοισίᾳ καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἄλλους δὲ νὰ καταταχθῶσιν ὡς μισθοφόροι εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν. Διὰ δὲ τὰς ὑπηρεσίας του ταύτας ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ αὐτοκράτωρ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους (379).

Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐξέλιπον ἐν τῇ Δύσει καὶ ὁ *Γρατιανὸς* καὶ ὁ *Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β'* κατώρθωσεν ὁ Θεοδόσιος, ὅστις ἐπεκλήθη *Μέγας* νὰ γείνῃ κύριος τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους (394). Δυστυχῶς ὅμως ἀποθανόντος αὐτοῦ μετὰ ἓν ἔτος, ἤτοι τῷ 395, διῃρέθη τοῦτο καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραγγελίαν μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του *Ἀρκαδίου* καὶ *Ὀνωρίου*, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἔλαβε τὸ *Ἀνατολικόν*, ὁ δὲ δεύτερος τὸ *Δυτικὸν* ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἦτο δὲ ἡ διαίρεσις αὕτη ἡ τελευταία, διότι οὐδέποτε πλέον τὰ δύο ταῦτα κράτη ἡνώθησαν, ἀλλ' ἑκάτερον αὐτῶν ἠκολούθησεν ἰδίαν τύχην. Καὶ τὸ μὲν Δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος κατασυνετρίβη μετὰ μικρὸν ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ γερμανικοῦ χειμάρρου (476), τὸ δὲ ἀνατολικὸν διετηρήθη μὲν ἐπὶ μίαν ἀκόμη χιλιετηρίδα (1453), ἡ ὕπαρξίς του ὅμως αὕτη ἦτο λίαν λυπηρὰ καὶ μονότονος.

§ 58.

Πνευματικὰ προϊόντα τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ 180 ἔτους μ. Χ. μέχρι τέλους τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος

Τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 2ας μέχρι τοῦ τέλους τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος φέρουσιν ἐπίσης τὸν τύπον τῆς παρακμῆς, ὅπως καὶ σύμπας ὁ πολιτικὸς βίος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ γραφομένη γλῶσσα ἀπώλεσεν εἰς βαθμὸν σπουδαῖον τὴν προτέραν αὐτῆς ὀρθότητα καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰντιτάξῃ οὐδὲν προτείχισμα κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῆς δημώδους (sermo plebanus). Τὰ δὲ ποιητικὰ προϊόντα μαρτυροῦσι τοσαύτην ἔλλειψιν καλαισθησίας, ὥστε καθίστανται ἀνάξια ἐξαιρετικῆς μνείας. Μόνον ἐν ταῖς ἐπιστήμαις δὲν φαίνεται ἡ παρακμὴ τοσοῦτον μεγάλη, ἐξ ἐναντίας δὲ μάλιστα τὰ προϊόντα τῆς νομικῆς ἰδίως ἐπιστήμης εἶναι ὅ,τι σημαντικὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ῥώμη κατὰ τὴν προκειμένην ἐποχήν.

Ἀφ' οὗ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους αἱ νομικαὶ σπουδαὶ καὶ

ἐργασίαι ἀπέκτησαν μείζονα σημασίαν, τινὲς δὲ Ῥωμαῖοι διεκρίθησαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὡς συλλογεῖς καὶ συγγραφεῖς, προήχθη ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἤδη κατὰ τὴν 2αν ἑκατονταετηρίδα μ. Χ. διεκρίθησαν ὁ *Σάλβιος Ἰουλιανὸς* καὶ ὁ *Γάϊος* ὡς διάσημοι νομομαθεῖς. Ἡ δάφνη ὅμως τῆς νομομαθείας ἀνήκει πρὸ πάντων εἰς τὸν *Αἰμήλιον Παπινιανόν*, τὸν *Ἰούλιον Παῦλον*, τὸν *Δομίτιον Οὐλπιανὸν* καὶ τὸν *Ἑρέννιον Μοδεστῖνον*, οἵτινες ἅπαντες ἔζησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην. Εἰς τοὺς τέσσαρας τούτους νομομαθεῖς εἶχεν ἀπονεμηθῆ ὡς καὶ εἰς τὸν Γάϊον τὸ προνόμιον, τοῦ νὰ ἔχωσιν αἱ σύμφωνοι αὐτῶν γνῶμαι νομικὸν κῦρος.

Μεταξὺ τῶν *Ἱστοριογράφων* ἀξιομνημόνευτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι *Scriptores historiæ Augustæ*, οἵτινες ἐπραγματεύθησαν τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἔτι δὲ ὁ *Αὐρήλιος Βίκτωρ*, ὁ *Εὐτρόπιος* καὶ ὁ *Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος*, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα. Ὡς γεωγράφος διεκρίθη ὁ *Πομπώνιος Μελᾶς*, ἱσπανὸς τὴν καταγωγήν, ζήσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου.

Ἐν δὲ τῇ *Φιλοσοφίᾳ* τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα ἦτο ὁ *Νεοπλατωνισμός*, μῖγμα πλατωνικῶν, πυθαγορείων, ἀνατολικῶν καὶ ἄλλων διδασκαλιῶν. Τοῦ συστήματος δὲ τούτου, ὅπερ ἀπέκτησε πολυαρίθμους ὀπαδοὺς ἕνεκα τῆς κατὰ τοὺς προκειμένους χρόνους ἀναφανείσης πρὸς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸν μυστικισμὸν τάσεως, ἱδρυτὴς ἦτο ὁ *Ἀμμώνιος Σακκᾶς*, θερμὸς δὲ ὑποστηρικτὴς ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Πλωτῖνος* († 270 μ.Χ.).

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

Πρόλογος 3

Εἰσαγωγή..... 5

§ 1 Γεωγραφία τῆς Ἰταλίας..... 5

§ 2 Ὀνομασία καὶ διαίρεσις τῆς Ἰταλίας 7

§ 3 Νῆσοι ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἰταλίαν..... 10

§ 4 Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας..... 11

§ 5 Περίοδοι τῆς ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας..... 15

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

§ 6 Κτίσις τῆς Ῥώμης 17

§ 7 Ἀρχαιότατον πολίτευμα τῆς Ῥώμης..... 21

§ 8 Νουμᾶς Πομπίλιος..... 23

§ 9 Τύλλος Ὀστίλιος..... 25

§ 10 Ἄγκος Μάρκιος..... 26

§ 11 Λεύκιος Ταρκύνιος πρεσβύτερος..... 28

§ 12 Σερούϊος Τύλλιος 30

§ 13 Παρκύνιος ὁ ὑπερήφανος..... 32

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Δημοκρατία ἐν Ῥώμῃ

§ 14 Πολίτευμα τῆς δημοκρατίας. Ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν αὐτοῦ. Πόλεμοι πρὸς τοὺς Ἐτρούσκους καὶ τοὺς Λατίνους. 36

§ 15 Ἐσωτερικοὶ πόλεμοι μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἵδρυσις τῆς ὀημαρχίας ἐν Ῥώμῃ..... 41

§ 16 Κοριολᾶνος. Πρῶτος κληρουχικὸς νόμος. Φάβιοι. Κιγκιννᾶτος 44

§ 17 Δέκαρχοι. Νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων..... 47

§ 18 Μεταβολαὶ τοῦ πολιτεύματος ὑπὲρ τῶν πληβείων..... 51

§ 19 Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἐτρούσκους. Ἅλωσις τῶν Οὐηΐων..... 53

§ 20 Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γαλάτας..... 55

§ 21 Νόμοι τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ τοῦ Λευκίου Σεξτίου. Ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων..... 57

Σελ.

§ 22 Πόλεμοι τῶν 'Ρωμαίων πρὸς κατάκτησιν τῆς 'Ιταλίας:
α'. Πρὸς τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς Σαμνίτας..... 60
β'. Πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Σαμνίτας.. 62
γ'. Πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ πρὸς τὸν Πύρρον βασιλέα τῆς 'Ηπείρου..... 67
§ 23 'Επακόλουθα τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς 'Ιταλίας..... 73
§ 24 Πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος..... 75
§ 25 Συμβάντα μεταξὺ τοῦ α' καὶ τοῦ β' καρχηδ. πολέμου.... 86
§ 26 Δεύτερος καρχηδ. πόλεμος..... 88
§ 27 Πρῶτος Μακεδονικὸς πόλεμος..... 104
§ 28 Πόλεμος τῶν 'Ρωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας 'Αντιόχου τοῦ Γ'..... 107
§ 29 Δεύτερος Μακεδονικὸς πόλεμος..... 111
§ 30 Τρίτος Μακεδονικὸς πόλεμος καὶ ὑποταγὴ τῆς 'Ελλάδος.. 115
§ 31 Τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος..... 117
§ 32 Πόλεμοι ἐν 'Ισπανίᾳ. Πολιορκία καὶ καταστροφὴ τῆς Νουμαντίας..... 123
§ 33 'Εσωτερικὴ κατάστασις τῆς 'Ρώμης μετὰ τὸ πέρας τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων..... 126
§ 34 Τὰ ἀρχαιότατα πνευματικὰ προϊόντα τῶν 'Ρωμαίων... 127
§ 35 Αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν δύο Γράκχων καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν προελθοῦσαι ταραχαὶ ἐν 'Ρώμῃ..... 131
§ 36 'Ιουγουρθικὸς πόλεμος..... 137
§ 37 Κίμβροι καὶ Τεύτονες..... 141
§ 38 "Εριδες μεταξὺ τῶν κομμάτων ἐν 'Ρώμῃ. Συμμαχικὸς ἢ Μαρσικὸς πόλεμος..... 143
§ 39 Πόλεμος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου..... 147
§ 40 Πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος ἐν 'Ρώμῃ..... 149
§ 41 Ταραχαὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα. 'Ιβηρικὸς πόλεμος. 158
§ 42 Πόλεμος τῶν δούλων..... 161
§ 43 Πειρατικὸς πόλεμος..... 164
§ 44 Δεύτερος καὶ τρίτος Μιθριδατικὸς πόλεμος..... 166
§ 45 Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα..... 171
§ 46 'Η πρώτη τριανδρία..... 174
§ 47 'Ο Καῖσαρ ἐν Γαλλίᾳ..... 178
§ 48 Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος..... 179
§ 49 'Αποτελέσματα τῆς δολοφονίας τοῦ Καίσαρος..... 188

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

Αὐτοκρατορία ἐν Ῥώμῃ

		Σελ.
§ 50	Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος.....	195
§ 51	Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ρωμαϊκῆς Φιλολογίας καὶ τὰ σύγχρονα προϊόντα τῆς τέχνης.....	198
§ 52	*Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.* Τιβέριος. Καλιγόλας, 205. Κλαύδιος, 207. Νέρων, 209. Σουλπίκιος Γάλβας, 211. Ὄθων, 212. Οὐϊτέλιος, 212.	203
§ 53	*Οἱ Φλάβιοι.* Οὐεσπεσιανός, 213. Τίτος, 215. Δομιτιανός, 217.	
§ 54	*Ἡ ἐποχὴ τῶν λαμπρῶν αὐτοκρατόρων.* Νέρβας, 218. Τραϊανός, 219. Ἀδριανός, 221. Ἀντωνῖνος, 224. Μάρκος Αὐρήλιος, 226.	
§ 55	Ὁ ἀργυροῦς αἰὼν τῆς ρωμαϊκῆς Φιλολογίας καὶ τὰ σύγχρονα προϊόντα τῆς τέχνης.....	228
§ 56	Παρακμὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους..... Κόμμοδος, 232. Περτίναξ, 232. Ἰουλιανός, 233. Σεπτίμιος Σεβῆρος, 233. Καρακάλλας, 234. Μακρῖνος, 236. Ἡλιογάβαλος, 236. Ἀλέξανδρος Σεβῆρος, 238. Μαξιμῖνος, 239. Γορδιανὸς Γ', 240. Φίλιππος Ἄραψ, 240. Δέκιος, 240. Γάλλος, 241. Αἰμιλιανός, 241. Οὐαλεριανός, 242. Γαλληνός, 242. Κλαύδιος Β', 243. Αὐρηλιανός, 244. Τάκιτος, 245. Πρόβος, 245. Κᾶρος, 245. Διοκλητιανός, 245. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, 248. Κωνστάντιος 250. Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, 251. Ἰοβιανός, 252. Οὐαλεντιανὸς Α', 252. Γρατιανός, 252.	231
§ 57	Μετανάστασις τῶν ἐθνῶν.....	253
§ 58	Πνευματικὰ προϊόντα τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ 180 μ. Χ. μέχρι τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος.....	254

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΝ ΜΕΛΕΤΗΜΑ

ΦΡΑΓΚΟΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

ΙΔΙΩΣ

ΕΠΙ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΣ

Τιμώμενον Δραχ. 2.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τιμώμενον Δραχ. 4.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ

Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ (ὁδὸς Ὀφθαλμιατρείου [illegible]) πωλοῦνται τὰ ἑξῆς βιβλία:

Φυσικὴ Ἱστορία τῶν Ἡμλαστικῶν καὶ Πτηνῶν πρὸς χρῆσιν τῆς κατωτέρας παιδεύσεως ὑπὸ **Στεφ. Μ. Παρίση.** Τιμᾶται δεμένον δρ. 2, ἄδετον 1,50.

Στοιχειώδης Φυσιογνωσία πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων ὑπὸ **Θεοδ. Γ. Σκούφου.** Τόμος Α΄ ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. Τιμᾶται δεμένον δρ. 2,20, ἄδετον 2.

Στοιχειώδης Φυσιογνωσία ὑπὸ **Θεοδ. Γ. Σκούφου**, Τόμος Β΄ ΣΥΝΟΨΙΣ ΦΥΣΙΚΗΣ, ΧΗΜΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΡΑΦΙΑΣ. Τιμᾶται δεμένον δρ. 2,20, ἄδετον 2.

Ἐγχειρίδιον τῆς Γενικῆς Ἱστορίας. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων ὑπὸ **Δ. Πατσοπούλου.** Τιμᾶται δρ. 3,50.

Ἀθηναϊκαὶ Νύκτες ὑπὸ **Σπ. Παγανέλη.** Τιμᾶται δρ. 2,50.

Τιμᾶται δραχ. 3,50.